

5-6/2006

Samfunnsspeilet 5-6/2006 – 20. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:

Johan-Kristian Tønder (ansv. red.),
Dag Ellingsen (red.), Berit Otnes (red. dette nr.),
Kristin Henriksen (red.),
Gunnlaug Daugstad, Mads Ivar Kirkeberg,
Trude Lappegård, Elisabeth Nørgaard,
Jorun Ramm, Frøy Lode Wiig og
Tor Morten Normann.

Redigering:

Gunn Bredevang, Liv Hansen, Helga Nordermoen,
Anne Skarateppen og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Lobo Media.

Omslag: Siri Boquist. **Foto:** Crestock.com

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603.

ISBN 82-537-7072-3 Trykt versjon.

ISBN 82-537-7073-1 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Mens vi venter på eldrebølgen ... <i>Dag Ellingsen</i>	2
Befolkning: Vi blir stadig flere <i>Ute Karoline Amlo</i>	7
Helse: Kompetanseløft og kostnadsvekst i helsesektoren <i>Julie Kjelvik</i>	21
Pleie og omsorg: Mer hjemmetjenester til mottakere under 67 år <i>Dag Ragnvald Abrahamsen</i>	28
Utdanning: Flere i utdanning – på alle nivå <i>Hilde A. Hollås</i>	32
Arbeid: Mange jobber, men mindre enn før <i>Ylva Lohne og Tor Morten Normann</i>	39
Inntekt, lønn og forbruk: Inntektene øker, men gjelden øker mer <i>Frøydis Strøm, Harald Lunde og Eiliv Mørk</i>	48
Sosial trygghet: Fortsatt mange utenfor arbeidslivet <i>Sandra Lien og Laila Therese Kleven</i>	59
Bolig, omgivelser og miljø: Boligutgiftene tynger mest for yngre aleneboende <i>Arne Andersen</i>	71
Fritid og kultur: Økt bruk både av kulturtilbud og Internett <i>Odd Frank Vaage</i>	76
Kriminalitet: Ikke mer utsatt – men flere tatt <i>Reid J. Stene</i>	81
Sosial deltaking: Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking <i>Anders Barstad</i>	95
Politisk deltaking: Deltar vi mindre enn før - eller bare på en annen måte? <i>Kristin Henriksen og Vebjørn Aalandslid</i>	101
Norsk økonomi – en konjunkturhistorie <i>Andreas Benedictow</i>	108
Sosiale indikatorer	114
Siden sist	146

Mens vi venter på eldrebølgen ...

... kan vi glede oss over «de nye eldre», de ganske så friske og rørlige, litt mer velstående eldre, som lever lenger enn noen før dem. I et land i en misunnelsesverdig økonomisk og sosial posisjon, har vi fremdeles bekymringer. Inntekts- og formuesforskjellene øker, og grupper sakker akterut. Det er ikke nytt at innvandrere og alenemødre sliter, men et mer nyoppdaget problem er det at en del av de unge som bor alene, ikke ser ut til å ha det så bra. Vi skal by på noen flere overraskelser, særlig fra likestillingsfronten.

Dag Ellingsen

Dette nummeret av Samfunnsspeilet er spekket med informasjon – det er en slags «Rikets sosiale tilstand». Vi har trukket ut noen tendenser og trekk som vi mener det er grunn til å legge vekt på. La oss først ta en titt på «de nye eldre».

Friske og rørlige eldre

Flere enn før blant dem som er 67 år eller eldre, sier at helsen deres er god. I 2005 var det 67 prosent av dem i denne aldersgruppa som mente de hadde god eller meget god helse, opp fra 57 prosent 20 år tidligere. Stadig færre i de samme aldersgruppene har problemer med å bevege seg ut av boligen på egen hånd. Færre eldre enn før har behov for pleie- og omsorgstjenester – her har nedgangen vært mest markert blant de «yngre» alderspensjonistene (67-79 år), men også blant dem som er 80 år eller eldre. Rørligheten og mobiliteten uttrykker seg også i at stadig flere eier bil, i nesten tre av fire husholdninger der hovedinntekstakeren er 65 år eller eldre, har man bil.

De eldste spiser sunt, sunnere enn resten av befolkningen. De er flinke til å få i seg «fem om dagen», og måltidene er mer regelmessige enn for oss andre mer travle. Mange mosjonerer ukentlig. For oss som har passert den første ungdom, er det litt vanskelig å tenke seg egne besteforeldre som mosjonister, men nå er det regelen heller enn unntaket.

Den forbedrete helsa gir seg også utslag i at de eldre blir stadig eldre. På 1970-tallet kunne menn på 65 forvente å leve 14 år til – nå kan de forberede seg på 17 gjenstående år. Økningen i levealder har vært særlig god de siste årene, og økningen har vært sterkest for menn. Men menn må fremdeles kalkulere med en levealder som er nær fem år kortere enn kvinnenens. For drøyt 25 år siden var forskjellen om lag sju år i kvinnenens favør. Dødeligheten, eller risikoen for å dø i løpet av et år, har aldri vært lavere enn nå, verken for kvinner eller menn.

Mer velstående eldre

Dagens nye eldre har mer å rutte med. Det er i denne gruppa vi finner den sterkeste veksten i inntekter og formuer. En viktig forklaring er at stadig flere har opptjent gode pensjonspoeng i folketrygden, og atter mange har en egen tjenestepensjon å nyte godt av. Det er en lavere andel minstepensjonister enn tidligere, og som følge av blant annet politiske vedtak, har minstepensjonistene hatt en god inntektsutvikling. Det er også stadig mer sjelden at de eldre blir pensjonister uten å sitte i egen, mer eller mindre

nedbetalte, bolig. I takt med at mennenes levealder øker mer enn kvinnes, er det også en lavere andel «yngre» enker med etterlattepensjon.

Nå må vi umiddelbart ile til med å understreke at eldre som gruppe fremdeles har lavere inntekter per hode enn for eksempel par i 50-årsalderen uten hjemmeværende barn. Når veksten i de eldres inntekter og formuer blir prosentvis så høy, skyldes dette til en viss grad at utgangspunktet var så lavt.

Etter oss kommer bølgen

De gruppene som utgjør dagens alderspensjonister, er for det meste født mellom de to verdenskrigene. I 1920- og 1930-årene var fødselskullene små, langt mindre enn dem vi så i 1940-, 1950- og 1960-årene. Siden 1999 har det faktisk vært en nedgang i antallet alderspensjonister. Om snaut ti år vil situasjonen være helt annerledes. Da vil «barna» fra de store fødselskullene melde seg som alderspensjonister. Noe seinere vil de ha behov for pleie og omsorg. Det er dette som blant annet menes med eldrebølgen, og som gir rynker i pannen for dem som planlegger framtidens eldreomsorg og pensjonssystemer. I mellomtiden kan dagens relativt få pensjonister glede seg over en nasjonaløkonomi som tåler deres pensjoner, og et omsorgssystem som rigges til for den kommende bølgen.

Det er helt klart at de eldre som vil utgjøre «bølgen», vil være enda bedre økonomisk forspent enn dagens eldre. Par i 50- og 60-årene uten hjemmeboende barn er de som tjener best, og som vil ha opparbeidet seg gode pensjonsinntekter. Deres helse ser heller ikke ut til å være dårligere. Nær sju av ti norske arbeidstakere i alderen 55 til 64 år er fremdeles i arbeid, bare Sve- rige og Island har flere slike unge eldre i jobb. Dette er viktig kunnskap for de som utformer og administrerer eldreomsorg og pensjonssystemer. De siste årene har oljeprisen vært svært god, noe som har gitt det såkalte oljefon-

Crestock.com

det en kraftig vekst. Det kan bli et godt tilskudd til å klare de utgiftene vi står overfor når eldrebølgen virkelig ruller innover oss.

De som skal utgjøre «bølgens» fortropper, har det også ganske greit på jobben. Få har problemer med å løse arbeidsoppgavene på grunn av alderen, og nesten ingen opplever press fra arbeidsgiver for å få dem til å slutte. Mange av dem er likevel i tvil om de vil holde ut helt til ordinær pensjonsalder, og legger vekt på at i så fall må arbeidsdagene bli kortere og arbeidsmengden mindre.

Fortsatt sentralisering

Flyttemønsteret fra Nord-Norge varer ved. Selv Hammerfest, med sin blomstrende oljevirsomhet,

måtte nøye seg med en netto befolkningstilvekst på 2 – to – personer i fjor. I resten av de nordlige kommunene ser det jevnt over mer negativt ut. Det samme kan man si om Nord-Vestlandet. Flyttetilveksten finner vi særlig i sentrale fylker som Oslo og Akershus, men også Hordaland (Bergen) og Rogaland (Stavanger) kan vise til positive tall.

Fødslene sentraliseres. Stadig flere barn kommer til verden på fødeavdelinger i det sentrale østlandsområdet. I 2005 fant mer enn hver fjerde fødsel sted i Oslo eller Akershus. Særlig Nord-Norge, men også Vestlandet, Hedmark og Oppland må se på at deres fødeavdelinger mottar lavere andeler av de fødende enn for noen tiår siden.

Alderdommen er mer desentralisert. Fylker som Hedmark og Oppland preges av forgubbing. De har den laveste andelen barn under seks år, kombinert med de høyeste andelen personer i pensjonsalder (67+).

Fortsatt ganske høy innvandring

Nettoinnvandringen i 2005 var høy i norsk målestokk, bare i 1999 var den høyere. Den forholdsvis høye innvandringen er et viktig bidrag til vår befolkningsvekst, og særlig merkes dette i innvandringsbyer som Oslo.

Et nytt innslag på innvandringsfeltet er arbeidsinnvandringen fra Øst-Europa, med polakker og litauere som de klart største gruppene.

Fortsatt sterk økonomi

Norge er inne i en høykonjunktur, i likhet med store deler av verdensøkonomien. Vi selger dyr olje og importerer billige klær og har det ganske bra. Arbeidsledigheten er lav, lønnsveksten er ikke så verst, men forskjellen mellom «fattig» og «rik» fortsetter å øke. Antallet som har lavinntekt er stabilt. Men veksten har også sendt mange ut på lånetur til banken. Inntektene vokser, ja, men gjelden vokser enda mer.

Unge som bor alene, sakker akterut

Barne- og likestillingsdepartementet har bedt oss i SSB se spesielt på de såkalte aleneboende. Dette er en gruppe som har økt betydelig, og fra en nyutgitt publikasjon (Mørk 2006) har vi hentet flere og til dels bekymringskapende funn i dette nummeret av Samfunnsspeilet: Vi så ovenfor at det er blant de eldre at inntektsveksten er best. Yngre husholdninger har derimot

hatt en langt svakere inntektsvekst, og de som bor alene kommer svakest ut. For rundt 15 år siden hadde den sistnevnte gruppa en inntekt per hode som lå omtrent på gjennomsnittet for alle husholdninger. I 2004 utgjorde inntektene bare tre firedeler av det samme gjennomsnittet.

Inntektsutviklingen for denne gruppa er altså til å bekymre seg over. Gjeldsutviklingen gjør ikke bildet noe bedre. Yngre aleneboende, enslige forsørgere og unge samboere uten barn utgjør tre grupper der mange har mye gjeld i forhold til inntekten. Men de som har mest gjeld, er par hvor yngste barn er under sju år gammelt. Her har hele 13 prosent en gjeldsbelastning som er tre ganger høyere enn husholdningens inntekt. Dette er en dobbelt så høy andel som i 1998.

Barnefamiliene har til dels mye gjeld, men som gruppe har de ikke de aller mest tyngende boligutgiftene. Slike utgifter er det de unge aleneboende som har. Blant dem som bor alene og er under 35 år, har seks av ti boligutgifter som utgjør mer enn en firedel av inntektene etter skatt. De unge enslige er også overrepresentert blant dem som mottar sosialhjelp.

Sammensatt likestillingsbilde

Menn som sannsynligvis aldri blir gift eller får barn, blir det flere av. Tendensen til ikke å gifte seg er til stede for begge kjønn, men sterkest for menn. Kvinner venter lenger med å føde barn, men de får barn, bare seinere. En stadig høyere andel menn blir 45 år uten å ha fått barn – i fjor gjaldt det nesten hver femte mann. Den ulike fordelingen av foreldreskap mellom kjønnene har mye av sin forklaring i at mange kvinner ser ut til å foretrekke «resirkulerte» menn, karer som har fått barn i andre forhold før.

Flere kvinner dør av lungekreft. Kvinner begynte å røyke seinere enn menn. Nå ser vi utslaget ved at lungekreft, som tidligere var en mannsdominert lidelse, nå i sterkere grad også rammer kvinner. Menn begynte tidligere enn kvinner å stumpe røyken, men fra 1998 har også kvinner begynt med denne sunne vane-endringen.

Kontantstøtten blir brukt av mange, men populariteten er på langt nær så høy som da den ble introdusert. Vi har tidligere vist at denne støtten har redusert yrkesdeltakelsen blant kvinner i betydelig grad, og en redusert bruk av denne støtten kan altså ha medvirket positivt her (Rønsen 2004). Men når barna ikke lenger er hjemme hos mor eller hos dagmamma, er de i barnehage. Og der er det fremdeles langt mellom mennene.

Unge kvinner er mest styrt av de kundene og klientene de betjener på jobben, mens menn bestemmer mest selv. Kvinner kjøper klær, menn vil ha «dingser» og «dippedutter». Og hvem tror du bruker mest penger på personlig pleie?

Flere unge kvinner går til psykolog. Unge menn og eldre av begge kjønn kan ikke beskyldes for å renne ned dørene hos vårt psykiske helsevern. Så kan man diskutere om dette skyldes at de unge kvinnene har fått det tøffere, eller om det er de som i størst grad har innsett behovet for å si fra når problemene tårner seg opp. Men i rusbehandlingen, der er det solid manns-overvekt.

Referanser

Mørk, Eiliv (red.) (2006): *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Rønsen, Marit (2004): *Kontantstøtten og mødres arbeidstilbud: Større virkninger på lengre sikt*, *Samfunnsspeilet* 6, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Menn dominerer kriminalstatistikken. Et sted mellom 80 og 90 prosent av gjerningsmennene som politiet registrerer, er menn. En periode har kvinnene halt innpå, men nå ser dette ut til å ha stagnert. Det er også slik at kvinnene begår de mindre alvorlige lovbruddene, noe som gjenspeiler seg i fengselsbefolkningen, der kvinnene i enda større grad er en minoritet.

Det er en mannlig overrepresentasjon i sosialhjelpstatistikken, og særlig de unge mennene er hyppig i kontakt med disse kontorene. Mennenes overrepresentasjon blir mer og mer tydelig jo lengre stønadperioden varer.

Kvinnelønnen er fremdeles vesentlig lavere enn mannlønnen, og her går utviklingen svært tregt, særlig i offentlig sektor. Det må imidlertid tilføyes at avstanden mellom kjønnene fremdeles er størst i privat sektor.

Noen flere overraskelser

For alle dem som ikke er fornøyd med helsetjenestene i landet, må det være en trøst eller en overraskelse, at vi i Norge bruker mest på helse i Norden. Og at det bare er i Sveits, Luxemburg og USA, av OECD-landene, at de bruker mer enn oss.

Mange har fortvilt etter å ha hatt innbrudd i hus, hytte, bil eller båt, eller opplevd at bil eller båt er borte. Stadig færre ser nå ut til å få disse opplevelsene. Antallet politianmeldte vinningslovbrudd er faktisk markert på retur, og tendensen har vedvart noen år. Og de eldre? Ja, de er svært lite utsatt for å bli ofre for lovbrudd, og vi finner dem også svært sjelden som gjerningspersoner i politiets registre. Men det er ikke noe nytt. Eldre, og særlig kvinner, har vært de som har vært mest urolig for å bli utsatt for lovbrudd. Her har angsten svekket seg noe det siste tiåret. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt.

Stadig flere eldre mottar ulønnet hjelp av slektninger og andre. Familien er altså slett ikke død, ei heller som hjelpeinstans for eldre.

Ryktet om kinoens død er betydelig overdrevet. Det utstedes færre kinobilletter enn tidligere, det er så. Men den store nedgangen her skjedde på 1980-tallet. I de seinere årene har det blitt flere og flere kinoforestillinger, i takt med at flerkinoanleggene har blomstret opp. Det har også blitt en større andel av befolkningen som en eller flere ganger i løpet av året har tatt seg en tur på kino.

Nordmenn er ikke spesielt flinke til å oppsøke valglokalene, men på andre måter viser de betydelig politisk interesse. Vi er de flinkeste i Skandinavia til å gå med merker på brystet som viser hva vi står for. Vi arbeider hyppigst for et politisk parti eller en aksjonsgruppe, og vi er minst redde for å kontakte politikere eller offentlige tjenestemenn.

Boligene krymper. De fleste nordmenn har fremdeles god tumleplass. Men de siste årene er det blitt bygd mange nye boliger, og disse er vesentlig mindre enn for eksempel de som ble bygd på 1980-tallet. De trangere boligene avspeiler minst to tendenser: For det første blir de særlig bygd i sentrale strøk med mindre og dyrere tomteplass. For det andre reflekterer de etterspørselen til en befolkning som lever i stadig mindre husholdninger.

Vi blir stadig flere

Norges befolkning har økt kraftig de siste 30 årene til tross for en relativt lav fruktbarhet siden midten av 1970-tallet. Befolkningsveksten skyldes at det er flere som fødes enn som dør og at flere flytter til enn fra Norge. Samtidig har befolkningens sammensetning endret seg mye de siste 30 årene. Lavere dødelighet og færre fødte er noen av faktorene som påvirker sammensetningen av befolkningen vår. Innvandringen fra utlandet påvirker mangfoldet og aldersstrukturen i befolkningen.

Ved inngangen til 2006 talte Norges befolkning 4 640 200 personer. Befolkningsveksten i 2005 var på 33 900 personer, eller 0,74 prosent. I absolutte tall var befolkningsveksten den høyeste siden 1948, men den prosentvise veksten var noe lavere enn i 1999 (med 0,75 prosent), som var det forrige toppåret for befolkningsvekst. Den høye befolkningsveksten i 2005 skyldes – som i 1999 – i stor grad en forholdsvis høy nettoinnvandring.

Den gjennomsnittlige befolkningsveksten for de siste ti årene har ligget på rundt 0,6 prosent, klart lavere enn i 2005. De siste ti årene har folketallet økt med vel 6 prosent, og det er nå 15 prosent høyere enn for 30 år siden.

I 2005 innvandret 40 100 personer til Norge, mens 21 700 forlot landet. Nettoinnvandringen lå dermed på 18 400 personer. Bare i 1999 har nettoinnvandringen vært høyere. Innvandringsoverskuddet var betydelig høyere enn gjennomsnittet for de ti siste årene, hvor nettoinnvandringen lå på rundt 12 700. I 2005 utgjorde nettoinnvandringen 54 prosent av folketilveksten. Dette tilsvarer nivået i de foregående årene.

Fødselsoverskuddet er halvert siden 1966, og noe lavere enn i 2004. I 2005 var det 15 500 flere fødte enn døde.

Størst befolkningsvekst rundt Oslo

De siste 20 årene har folketallet i Norge økt med 481 000 personer, eller 12 prosent. Akershus og Oslo er fylkene med størst vekst, og antall bosatte økte her med henholdsvis 107 900 og 89 000 personer. Mer enn 40 prosent av befolkningsveksten i løpet av de siste 20 årene fant dermed sted i disse to fylkene.

Med unntak av Nordland og Finnmark har folketallet økt i alle fylkene i løpet av de siste 20 årene. I Nordland var nedgangen i folketallet på nesten 6 000 personer, mens folketallet i Finnmark sank med 2 700 personer.

I 2005 økte folketallet i de fleste fylkene. Kun Finnmark, Nordland, Sogn og Fjordane og Telemark viste en nedgang i folketallet. I absolutte tall var nedgangen størst i Nordland, hvor folketallet sank med nesten 600 personer. I forhold til folketallet var nedgangen størst i Sogn og Fjordane, hvor folketallet ble redusert med 0,4 prosent.

I absolutte tall hadde Oslo den største befolkningsveksten i 2005 med 8 600, etterfulgt av Akershus (6 900) og Rogaland (4 500). Også i forhold

Ute Karoline Amlo

Nøkkeltall 2005

Fødte	56 800
Døde	41 200
Innvandring	40 100
Utvandring	21 700
Folketilvekst	33 900

Folketilvekst

Tall for folketilvekst kan beregnes på to forskjellige måter. Man kan se på differansen mellom to tidspunkter (for eksempel 1.1.2006 og 1.1.2005) eller man kan se på endringsfaktorene som påvirker folketallet fra ett år til et annet. Det vil si bosatte per 1.1.2005 pluss fødte minus døde pluss innvandrede minus utvandrede bør bli folketallet per 1.1.2006. Avhengig av beregningsmetode kan tallene for folketilvekst likevel variere.

Ute Karoline Amlo er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk (ute.karoline.amlo@ssb.no).

Sentralitet

Med sentralitet menes en kommunes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder av ulike kategorier. Det er fire hovednivåer for sentralitet, kodet 3–0, alt etter reisetid fra de forskjellige tettstedene. En kommune har sentralitet 3 når dens befolkningstygdepunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere (90 minutter fra Oslo). For å få sentralitet 3, må tettstedet i tillegg ha regionsenterfunksjon. Sentralitet 2 betyr at det er maksimalt 60 minutters reisetid til et tettsted med minimum 15 000 innbyggere; sentralitet 1 vil si at det er maksimalt 45 minutters reisetid til et tettsted med minimum 5 000 innbyggere. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kravene, får sentralitet 0

til folketallet var økningen høyest i disse tre fylkene, med 1,6 prosent i Oslo, 1,4 prosent i Akershus og 1,1 prosent i Rogaland. En medvirkende årsak til dette er at disse tre fylkene hadde høyest fødselsoverskudd med henholdsvis 4 200 i Oslo, 2 500 i Akershus og 2 600 i Rogaland.

Nesten 50 prosent av all befolkningstilvekst i 2005 fant sted i Oslo og Akershus, selv om regionen bare står for vel 20 prosent av Norges folketall. I de aller fleste årene siden 1987 har Oslo/Akershus hatt en folketilvekst som var stor i forhold til regionens faktiske folketall. I 1997 var regionens andel av befolkningsveksten på 55 prosent, og det var den høyeste som ble registrert for regionen i perioden. Stort sett lå den på rundt 40 prosent i perioden 1987 til 2005.

Fødselsunderskudd i Hedmark, Oppland og Telemark

Fylkene Hedmark, Oppland og Telemark hadde et fødselsunderskudd på henholdsvis 400, 200 og 100 personer i 2005. Telemark opplevde i tillegg til fødselsunderskuddet, en nettoutflytting fra fylket på 14 personer. Flytteoverskudd – som omfatter både innenlandsk flytting og flytting til og fra utlandet – var størst til fylkene Akershus og Oslo (med rundt 4 400 nettoinnflyttinger for hvert fylke), Hordaland (2 000) og Rogaland (1 900).

Også i 2005 var det først og fremst de store byene som hadde den største befolkningsveksten sammen med andre sentrale kommuner og kommuner som ligger nær en større by. I alt 226 kommuner hadde en nedgang i folketallet i 2005. Fire av fem av disse var utkantkommuner (det vil si kommuner med sentralitet 0 eller 1). De mest sentrale kommunene hadde en samlet befolkningsvekst på 1,3 prosent, mens de minst sentrale kommunene hadde en samlet befolkningsnedgang på 2,4 prosent.

Av kommunene med flere enn 20 000 innbyggere hadde Ullensaker og Skedsmo den største økningen i forhold til folketallet med henholdsvis 2,9 og 2,6 prosent, etterfulgt av Sandnes og Askøy med henholdsvis 2,3 og 2,2 prosent.

Færre unge – flere eldre

Dødeligheten har sunket kraftig de siste 100 årene i alle industrialiserte land, og fruktbarheten har gått dramatisk ned. Så også i Norge – noe som har ført til en betydelig endring av den aldersmessige sammensetningen av befolkningen. Ved inngangen til 2006 var en drøy fjerdedel av befolkningen i Norge yngre enn 20 år (26 prosent). For 30 år siden utgjorde andelen som var under 20 år nesten en tredjedel av Norges befolkning (31 prosent). Dette er en betydelig nedgang i andel unge i forhold til det totale folketallet. I absolutte tall var det 45 900 færre unge under 20 år per 1. januar 2006 enn ved inngangen til 1976, til tross for en befolkningsvekst på 605 000 personer.

I løpet av de siste 30 årene har antall personer som er 67 år eller eldre økt med 122 300. En femtedel av hele befolkningsveksten siden 1976 fant sted i denne aldersgruppen. Mesteparten av denne økningen sto de som var 80 år eller eldre for.

Antallet personer i alderen 80 år og eldre har mer enn fordoblet seg de siste 30 årene. Gruppen vokste fra 105 200 personer i 1976 til 215 900 i 2006.

For 30 år siden utgjorde gruppen 2,6 prosent av hele befolkningen, mens den nå i 2006 står for 4,7 prosent av befolkningen.

Størst har befolkningsveksten de siste 30 årene vært for personer mellom 20 og 44 år og mellom 45 og 66 år. Økningen var på henholdsvis 286 700 og 241 900 personer. Mange som faller i den sistnevnte aldersklassen er født i perioden 1955-1968 som var etterkrigstidens babyboomperiode, i Norge og resten av Europa. Den største nedgangen i antall personer i denne perioden ble registrert for barn mellom 6 og 12 år, med 29 300 personer.

Overvekt av kvinner blant de eldste

Befolkningens kjønnsfordeling påvirkes av at det fødes flere gutter enn jenter. På den andre siden er dødeligheten større for menn enn for kvinner, slik at mannsoverskuddet minker med alderen. Med den dødeligheten vi har hatt til nå, er det omtrent like mange menn som kvinner i 62-årsalderen. Etter det øker andelen kvinner, og kvinneoverskuddet fortsetter å øke med alderen. Blant personer over 80 år er for eksempel over to tredjedeler kvinner, og blant de over 90 år er tre fjerdedeler kvinner (se også artikkelen om helse i dette nummeret). For 100 år siden var det prosentvis flere kvinner enn menn fra 20-årsalderen og oppover.

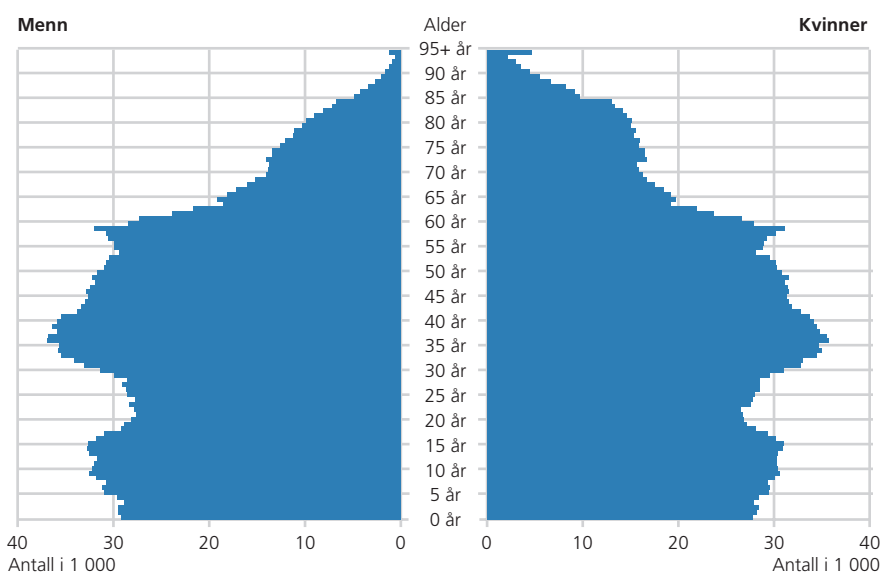
Forgubbing i Hedmark og Oppland

Per 1. januar 2006 hadde fylkene Rogaland, Akershus og Oslo størst andel barn i aldersgruppen under 6 år sammenlignet med de andre fylkene. Hedmark og Oppland hadde lavest andel barn i denne aldersgruppen, men størst andel personer som var 67 år eller eldre. Selv om det bodde en forholdsvis høy andel barn under 6 år i Oslo, var andelen barn og unge mellom 6 og 19 år i hovedstaden lavere enn i alle andre fylker. Dette tyder på at mange flytter etter hvert når barna begynner på skolen. Nabokommunene i Akershus ser ut til å være stedet mange flytter til, da Akershus ligger på andre plass i andel barn og unge i skolealderen (6–19 år).

Oslo hadde høyest andel personer i alderen 20-44 år med nesten 43 prosent, mens Hedmark hadde den laveste andelen personer i denne aldersgruppen – med 30 prosent.

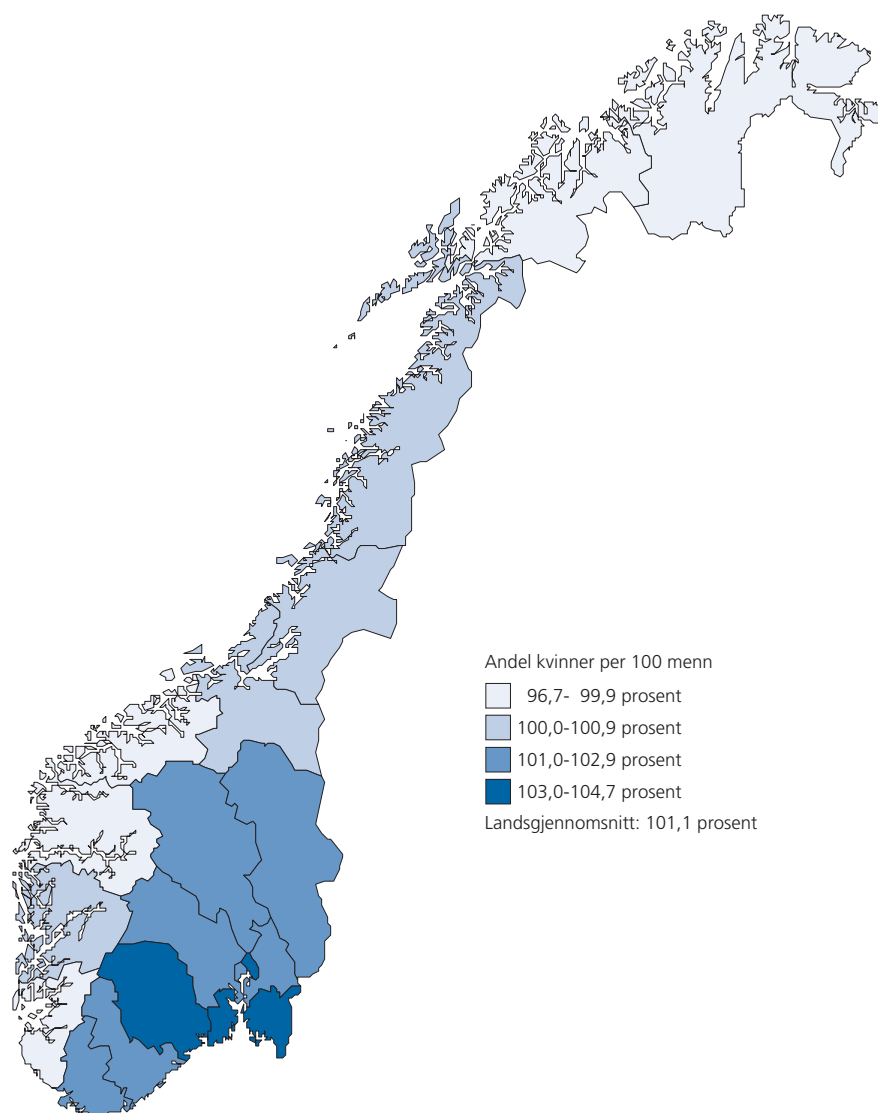
Ved inngangen til 2005 var Hedmark det fylket som hadde størst andel personer som var 80 år og eldre – med 5,9 prosent. Sogn og Fjordane, Oppland og Telemark hadde også en stor del i denne aldersgruppen sammenlignet med de andre fylkene. Finnmark hadde lavest andel med 3,5 prosent. Variasjonen mellom fylkene for denne aldersgruppen henger sammen med forskjeller i flyttingen til og fra fylkene fra den tiden dagens 80-åringer var i sin mest mobile alder og fram til i dag. I tillegg har fruktbarheten og antall

Figur 1. Befolkningspyramide. Ettårig alder

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Andel kvinner per 100 menn per fylke. 1. januar 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

barnefødsler ligger en del lavere i Hedmark, Oppland og Telemark de siste tiårene, sammenlignet med landsgjennomsnittet, noe som påvirker andelen unge i disse fylkene.

Høyest andel kvinner i Oslo

Per 1. januar 2006 bor det omtrent like mange menn som kvinner i Norge, 102 kvinner per 100 menn. Forholdet mellom antall menn og kvinner varierer imidlertid fra fylke til fylke.

Oslo er fylket med høyest andel kvinner, her finner vi 105 kvinner per 100 menn. Dette skyldes spesielt at det bor mange eldre kvinner i hovedstaden, men i forhold til de fleste andre fylkene har Oslo flere kvinner i nesten alle aldersgrupper.

De fleste fylkene har et kvinneoverskudd. I Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland var det like mange menn som kvinner. Kun tre fylker hadde et kvinneunderskudd. Disse var Finnmark, Troms og Sogn og Fjordane. Størst var kvinneunderskuddet i Finnmark med 97 kvinner per 100 menn. At det i Finnmark er relativt mange enslige menn har sammenheng med at kvinner i større grad flytter ut fra fylket.

Laveste dødelighet på 45 år

I 2005 døde 41 200 personer i Norge – dette er på samme nivå som i 2004. Vi må tilbake til begynnelsen av 1980-tallet for å finne tilsvarende lave tall. Den summariske dødsraten, som er definert som antall døde per 1 000 innbyggere, gikk ned fra 9,0 til 8,9. Dette var den laveste raten vi

har registrert siden 1961. Dødsraten var 9,1 for kvinner og 8,8 for menn. Dødeligheten for kvinner har ikke vært lavere siden slutten av 1970-tallet, for menn har den aldri vært lavere.

Vi lever stadig lenger

I perioden 1976-1980 kunne kvinner forvente å bli nær 79 år og menn vel 72 år. I perioden 2001-2005 lå den forventede levealderen på nesten 82 år for kvinner og 77 år for menn. Den forventede levealderen har dermed steget med vel 3 år for kvinner og nesten 5 år for menn i løpet av de siste 25

årene. Økningen i mennenes forventede levetid har vært større de siste tiårene enn fra midten av 1940-tallet til begynnelsen av 1970-tallet (da økningen var på vel 2 år på 25 år). Kvinnenes forventede levealder har derimot ikke økt like raskt som før. Fra 1946 til 1971 økte deres levealder med 5 år, altså mer enn i de siste 25 årene. Forskjellen mellom menns og kvinners forventede levetid ble redusert med over 1 år.

Fra 2004 til 2005 økte den forventede levealderen for nyfødte gutter og jenter med 0,2 år og var den høyeste som noen gang er registrert i Norge. Kvinner kan nå forvente å leve 82,5 år, menn 77,7 år.

Forskjellen i forventet levealder mellom kjønnene er nå på 4,8 år og har hatt en synkende tendens de siste årene. Vi må tilbake til 1950-tallet for å finne en mindre forskjell mellom kjønnene. At forskjellen i forventet levealder er så liten mellom menn og kvinner nå, har blant annet sammenheng med at menns og kvinners yrkesdeltaking og livsstil har tilnærmet seg hverandre i stor grad.

Norge har flere ganger hatt den høyeste levealderen i verden i løpet av de siste 150 årene, forrige gang var på 1950-tallet. Beregninger fra FN viser at forventet levealder i Norge, for begge kjønn sett under ett, ligger på en 11. plass i verdenssammenheng. Det er japanere som blir eldst med rundt 82 år. Japanske kvinner er de som blir eldst, de blir i gjennomsnitt 85 år gamle. Norske kvinner ligger med en forventet levealder på 82 år på 13. plass, og har dermed sunket to plasser. Av våre nordiske søstre blir både svenske, finske og islandske kvinner eldre enn oss. Ser man på forventet levealder for menn, kommer Norge på en 8. plass. Islandske menn blir med 78 år eldst, men også svenske menn har en høyere forventet levealder enn norske (UN Common Database, www.globalis.no). Det er også interessant å se at mange søreuropeiske kvinner har en lengre levetid enn norske.

Spedbarnsdødeligheten blant de laveste i verden

I 2005 var spedbarnsdødeligheten (antall døde under ett år per 1 000 levendefødte) på 3,1 barn. Dette er 0,1 lavere enn i 2004 og den laveste som noen gang er registrert i Norge. Blant gutter var spedbarnsdødeligheten på 3,3 barn per 1 000 levendefødte i 2005 og blant jenter var den på 2,9 barn.

Norges og Nordens spedbarnsdødelighet er blant de laveste i verden. I de andre nordiske landene er spedbarnsdødeligheten ennå litt lavere enn i Norge, med unntak av Danmark. Sverige hadde i 2005 en spedbarnsdødelighet på 2,13 barn per 1 000 levendefødte, Finland på 3,0 barn per 1 000 levendefødte. Island hadde lavest spedbarnsdødelighet med 2,3 barn per 1 000 levendefødte.

Fødslene sentraliseres

I 2005 ble det født 56 800 barn i Norge. Dette svarer til et samlet fruktbarhetstall (SFT) på 1,84 – en oppgang på 0,1 prosentpoeng fra 2004. Fruktbarhetsnivået i dag er dermed langt lavere enn på 1960- og 1970-tallet, da hver kvinne fikk over 2,5 barn i gjennomsnitt. Etter 1987 har SFT bare vært lavere i 1998 og i perioden 2001 til 2004.

Siden midten av 1990-tallet har vi sett en moderat nedgang i fødselstallene. Nedgangen henger først og fremst sammen med at antall kvinner i aldersgruppen 15-49 år går nedover.

Forventet levealder

SSB beregner forventet levealder årlig ut fra alderen på de som døde og de som overlevde forrige (kalender)år. Hvis dette mønsteret i dødelighet holdes uendret for årene framover, kan det beregnes hvor gammel et «gjennomsnittlig» nyfødt spedbarn vil bli ut fra denne forutsetningen. Forventet levealder beregnes i en dødelighetstabell ut fra de aldersavhengige dødssannsynligheter for et gitt år for hvert kjønn og for ulike alderstrinn. Vi vet imidlertid at mønsteret i dødelighet vil endres. Hvis den gunstige utviklingen som påvirker levealderen fortsetter, vil den faktiske levetiden bli lenger enn den «forventede».

Samlet fruktbarhetstall

Samlet fruktbarhetstall beregnes som summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15–49 år. Det kan tolkes som antall barn hver kvinne kommer til å føde, under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved, og at dødsfall ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, når vi ser bort fra inn- og utvandring, må SFT være på minst 2,1 barn, fordi det blir født 5–6 prosent flere gutter enn jenter og noen kvinner dør før de er ferdige med den reproduktive perioden (15-49 år).

Stadig flere barn fødes i det sentrale Østlandsområdet. I 2005 var nær 15 000 eller 26,3 prosent av alle fødsler i Oslo og Akershus. Dette er en økning på mer enn 40 prosent på drøyt 20 år. At fødslene sentraliseres skyldes i hovedsak den kontinuerlige innflyttingen av unge mennesker til Osloområdet, en flytting som har vart en lang periode. Dette har ført til en opphopning av kvinner i den mest fruktbare alderen i de sentrale delene av landet. I de mindre sentrale delene av landet gir utflytting av unge mennesker en nedgang i fødsler, og trenden er spesielt tydelig i Nord-Norge. Vestlandet, Hedmark og Oppland har også hatt en betydelig nedgang i andel av landets fødsler siden 1970-tallet.

Få tenåringsmødre

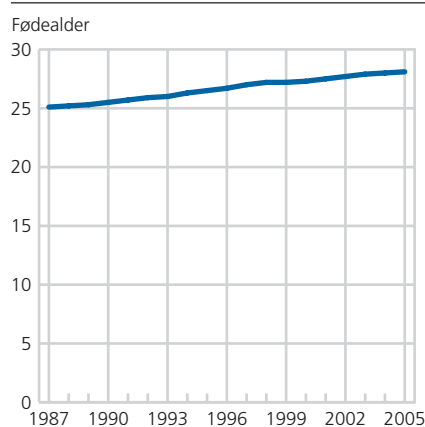
Fruktbarheten har gjennom flere tiår gått kraftig tilbake for tenåringer. For aldersgruppen 15-19 år var fødselsraten nede i 8 levendefødte per 1 000 kvinner. Dette er en halvering siden tidlig på 1990-tallet, og for 30 år siden var det fem ganger så mange tenåringsmødre som i dag. Nedgangen i fruktbarheten for tenåringer har blant annet sammenheng med bredere kunnskap om og mer utstrakt bruk av prevensjonsmidler. Abortstatistikken viser også et rekordlavt antall tenåringsaborter noe som bekrefter denne antagelsen ytterligere. For mer informasjon om aborter, se <http://www.ssb.no/emner/03/01/20/abort/>.

Mens fruktbarheten i de yngste aldersgruppene (kvinner 15-24 år) har gått ned betraktelig de siste 20 årene, har den økt betydelig for kvinner mellom 35 og 44 år i samme periode. Denne tendensen er også synlig i andre europeiske land. At mange kvinner venter med å få barn, må også sees i sammenheng med kvinners høyere utdanning og økte tilknytning til arbeidsmarkedet de siste årene (Lappegård mfl. 2005). Se også artiklene om utdanning og arbeidsmarked i dette nummeret av Samfunnsspeilet.

Kvinner føder senere, mens flere menn forblir barnløse

Gjennomsnittsalderen til de som ble mødre for første gang, har steget jevnt de siste årene. I 2005 var gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende 28,1 år. Dette er nesten 3 år høyere enn for 15 år siden da den gjennomsnittlige fødealderen for kvinner som fikk sitt første barn var 25,3 år.

Figur 3. Mødrenes gjennomsnittlige alder. Førstegangsfødende. 1987-2005

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mens kvinner i stor grad innhenter de utsatte barnefødsleene i høyere alder, er det en større andel menn som ikke blir fedre. Blant dagens 40-åringer er det 13 prosent barnløse kvinner og 23 prosent barnløse menn. Ved 45-årsalder er forskjellene noe mindre, med 12 prosent barnløse kvinner og 19 prosent barnløse menn. I løpet av de siste 20 årene har andelen som ikke har barn økt både for kvinner og menn, men økningen har vært over dobbelt så stor for mennene som for kvinnene. Siden 1985 har andelen barnløse ved 45-årsalder økt med vel 2 prosentpoeng for kvinnene og vel 5 prosentpoeng for mennene. Riktignok kan menn bli fedre selv i meget høy alder, men for fødselskohortene 1940–1975 er andelen menn som ble fedre for første gang etter passerte 40, beskjedent (Skrede 2004). Imidlertid kan slike fødselsmønstre endre seg over tid, og det er derfor ikke utelukket at yngre fødselskohorter i større grad vil hente inn utsatte fødsler etter å ha fylt 40 år. En viktig grunn til at barnløsheten øker relativt mer for menn enn for kvinner, er den markante økningen i andelen «flerkullsfedre» (definert ved at mannen har registrert foreldreskap med mer enn én kvinne).

I 1940-kohorten var det 1,7 prosent flerkullsfedre blant mennene som var blitt fedre innen 60-årsalderen, mens andelen var økt til 12 prosent for 1955-kohorten blant menn som var blitt fedre innen 45-årsalderen. Det ser derfor ut som om noen menn blir «gjenbrukt» som fedre, noe som fører til at andelen barnløse menn øker i forhold til tidligere (Skrede 2004).

4 av 10 nyfødte hadde samboerforeldre

Om lag 23 800, eller 42 prosent av barna som ble født i 2005, hadde samboerforeldre. Andelen barn født i samboerskap gikk noe opp sammenlignet med i 2004, men er likevel lavere enn i 2002. Andelen barn født av enslig mor var med 10 prosent ganske stabil sammenlignet med de siste årene.

Det er betydelig forskjell fylkene imellom når det gjelder fødte i samboerskap. Høyest andel samboer-mødre finner vi i Trøndelag, Hedmark, Oppland og i Nord-Norge hvor over halvparten av mødrene er samboere. Agder og Rogaland har høyest andel gifte mødre med 58 prosent, mens Nord-Norge har høyest andel alenemødre med 15 prosent.

Rekordhøyt antall ekteskap inngått i utlandet

I 2005 var det 22 400 par – der mannen var registrert bosatt i Norge – som giftet seg. Dette ligger omtrent på samme nivå som gjennomsnittet for de siste fem årene. Vigsler i utlandet har relativt sett hatt den største økningen de siste ti årene. I 2005 giftet mer enn dobbelt så mange seg i utlandet som ti år tidligere. I samme tidsrom har statskirken hatt den største nedgangen i inngåtte ekteskap. Nesten 20 prosent færre valgte å gifte seg i statskirken i 2005 sammenlignet med 1995.

Sammenlignet med perioden 1971-1975 viser de femårige ratene for den siste femårsperioden (2001-2005) at andelen menn og kvinner som giftet seg for første gang har gått ned i alle aldersgrupper under 35 år. Den aldersspesifikke giftermålsraten¹, viser en forholdsvis jevn nedgang i antall giftermål for de yngre aldersgruppene – færre og færre giftet seg i ung alder. For de eldre aldersgruppene er sammenhengen ikke like entydig, andelen gifte varierer litt fra periode til periode og viser ingen entydig utvikling. Sammenlignet med perioden 1991-1995 har andelen menn som giftet seg for første gang i en alder av 55-59 år økt betraktelig og mer enn doblet seg. Også andelen førstegangsgifte kvinner i den aldersgruppen har hatt en sterk økning sammenlignet med for ti år siden.

I 2005 var gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte 33,2 år for menn og 30,4 år for kvinner. Dette er en oppgang med 0,3 år for menn og en oppgang med 0,4 år for kvinner sammenlignet med 2004. Siden begynnelsen av 1970-tallet har gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte steget sakte, men sikkert. I løpet av de siste 20 årene steg gjennomsnittsalderen med henholdsvis 5,7 og 5,5 for førstegangsgifte menn og kvinner.

70 prosent av alle inngåtte ekteskap i femårsperioden 2001-2005 var mellom to personer som aldri tidligere hadde vært gift. 20 år tidligere, i perioden 1981-1985, var andelen på 79 prosent.

Photos.com

Omtrent like mange menn som kvinner inngikk partnerskap

Siden 1993, da loven om registrert partnerskap ble innført i Norge, har antall inngåtte partnerskap økt med 23 prosent – fra 156 registrerte partnere i 1993 til 192 i 2005. Antall registrerte partnerskap i 1993 var en del høyere enn i de seks etterfølgende årene, noe som kan ha sammenheng med at mange hadde ventet på denne muligheten og utnyttet den da den kom. Først i 2000 var antall registrerte partnerskap på omtrent samme nivå som da loven ble innført. Fra 1998 til 2003 har antall registrerte partnerskap steget jevnt og trutt. I 2004 og 2005 lå antall registrerte partnerskap på 190. I løpet av årene har det også blitt mer vanlig at to kvinner inngår partnerskap. Inngåtte partnerskap mellom to kvinner utgjorde i 1993 kun en drøy fjerdedel av alle inngåtte partnerskap. Siden har andelen steget jevnt. Fra 1998 til 2003 ble antall inngåtte partnerskap mellom kvinner doblet, og i 2005 var det omtrent like mange menn som kvinner som inngikk partnerskap.

Flere forblir ugift

Dersom giftermålsmønsteret for 2005 vedvarer, vil 41 prosent av alle menn og 36 prosent av alle kvinner aldri ha vært gift når de fyller 50 år.² Det er klart flere enn tidligere. Til sammenligning lå andelen i 1985 på 28 prosent for menn og 21 prosent for kvinner. Fra 1960 og fram til begynnelsen av 1990-tallet viser beregninger en klar økning i andelen menn og kvinner som aldri vil ha vært gift ved fylte 50 år.³ Fra 1990 og fram til i dag har det vært mindre endringer. En av forklaringene på den økende andelen personer som kommer til å forbli ugift, er at flere velger å være samboere, både i en periode og permanent.

Vanligere å finne ektefellen i utlandet

Tallet på personer som gifter seg med en ektefelle bosatt i utlandet, har steget jevnt de siste årene, og økningen har vært spesielt stor fra siste halvdel av 1990-tallet. Fram til slutten av 1980-tallet var det omtrent like mange kvinner som menn som fant sin tilkommende ektefelle bosatt utenfor landets grenser, men etter det har tallet steget mest for menn. I 2005 giftet 3 700 menn som var bosatt i Norge seg med en kvinne bosatt i utlandet, og 1 800 kvinner bosatt i Norge giftet seg med en mann bosatt i utlandet. Menn gifter seg i mye større grad enn kvinner med personer fra ikke-vestlige land. I nesten 13 prosent av alle ekteskap inngått av norske menn hadde konen en ikke-vestlig bakgrunn. Kun 4 prosent av alle ekteskap inngått av norske kvinner var med en mann med ikke-vestlig bakgrunn.

I 2005 giftet 1 200 norske menn seg med kvinner som hadde asiatisk bakgrunn. Over halvparten av disse hadde bakgrunn fra Thailand. 740 giftet seg med kvinner fra Øst-Europa. Nesten halvparten av disse hadde russisk bakgrunn. Kvinner giftet seg i stor grad med ektefeller som hadde nordisk eller vesteuropeisk landbakgrunn (se også Lie 2004).

Skilsmisser: Firedoblet på 40 år

I 2005 ble 11 000 ekteskap oppløst ved skilsmisse, dette var på samme nivå som i året før. Fra 1999 til 2004 økte antall skilsmisser, sett i forhold til tallet på gifte og separerte, stadig. I 2004 var skilsmisseraten, med 12,6 per 1 000 gifte og separerte, den høyeste som noen gang er blitt registrert. I

Befolkning

2005 var raten uforandret fra året før. Antall skilsmisser per 1 000 gifte og separerte har blitt mer enn firedoblet siden begynnelsen på 1960-tallet.

Skilsmisseraten høyest i aldersgruppen 35–39 år

I 2005 var skilsmisseraten⁴ høyest for menn i aldersgruppen 35-39 år med 23,5 skilsmisser per 1 000 gifte og separerte menn. Skilsmisseraten for kvinner i denne aldersgruppen var med 23,1 nesten like høy, og kvinner mellom 30 og 34 år skilte seg like hyppig som de mellom 35 og 39 år.

I 25 prosent av alle skilsmisene som fant sted i 2005 hadde ekteskapet vart mellom 5 og 9 år. Også nesten hver fjerde separasjon ble tatt ut etter 5-9 års ekteskap.

Ut fra skilsmissemønsteret i 2005 kan halvparten av alle ekteskapene ende i skilsmisse. Hittil har det imidlertid ikke blitt observert så høye skilsmisserater. En undersøkelse fra 1995 viser at par som giftet seg i 1965, hadde den høyeste andelen skilte som til da var registrert. Etter 30 år var 25,8 prosent av disse skilt. Av alle par som giftet seg i 1974 var 26,3 prosent skilt etter 21 år (Mamelund mfl. 1997).

11 200 barn opplevde skilsmisse

I 2005 opplevde 14 100 barn under 18 år at deres foreldre separerte seg, mens 11 200 ble berørt av foreldrenes skilsmisse. 1,7 prosent av alle barn som hadde gifte foreldre, opplevde at foreldrene skilte seg i 2005. Sett i forhold til antall barn i fylkene var det flest barn i Vestfold som ble vitne til foreldrenes skilsmisse, med 2 prosent. Færrest var det i Sogn og Fjordane med om lag 1,2 prosent.

45 prosent av de som skilte seg i 2005 hadde ikke felles barn, 21 prosent hadde ett barn, 25 prosent hadde to barn, og 9 prosent hadde tre eller flere barn.

Den årlige skilsmissestatistikken viser imidlertid bare hvor mange barn som berøres av at foreldre tar ut separasjon eller får innvilget skilsmisse. Det finnes for tiden ingen registerbasert statistikk som viser hvor mange barn som er berørt av brudd i samboerskap. En spesialundersøkelse fra 1999 konkluderte med at separasjonsstatistikken bare fanger opp to tredjedeler av alle barn som opplever at foreldrene flytter fra hverandre (Noack 2002, Byberg mfl. 2001).

En av tre 17-åringer bor med en forelder

Tall fra 1. januar 2005 viser at det blant barn under ett år bare var en av ti som ikke bodde med begge foreldre. Denne andelen var imidlertid større for eldre barn. Jo eldre barna var, desto større andel bodde med bare en forelder. For 17-åringer var det en av tre som bare bodde med mor eller far.

Likevel var det ikke slik at alle disse 17-åringene bare bodde med en voksen i familien. 40 prosent av 17-åringene som bodde bare med mor eller far, bodde også sammen med en steforelder. Andelen 17-åringer som bare bodde med en voksen person, lå per 1. januar 2005 på 20 prosent.

Photos.com

Flest unge barn med samboerforeldre

Andelen barn som bodde sammen med samboerforeldre var størst blant barn under ett år. 40 prosent i denne aldersgruppen hadde samboerforeldre ved inngangen av 2006. Andelen samboerforeldre blir gradvis mindre for de eldre barna. Det er flere grunner til at det er slik. For det første var det for 17 år siden betydelig mindre vanlig å leve i samboerskap og å få barn i samboerskap enn i dag. For det andre opplever mange barn at foreldrene flytter fra hverandre. Dessuten er det slik at en del samboerforeldre etter hvert velger å gifte seg.

Synkende andel barn med gifte foreldre

Siden barnestatistikken ble publisert for første gang i 1989, har andelen barn under 18 år som bor sammen med begge sine foreldre, gått ned fra 82 prosent til 75 prosent i begynnelsen av 2005. Nedgangen er enda større for barn som bor sammen med gifte foreldre (fra 78 prosent til 59 prosent). Dette har selvfølgelig også sammenheng med at flere barn i dag har samboerforeldre enn i 1989.

Flest flytter innen bostedskommune

I alle tider har det vært vanligere å flytte over korte enn lange distanser. I dag, da fysisk avstand betyr mindre på grunn av bedre transport og kommunikasjon, er det fremdeles flyttinger over korte distanser som er det mest vanlige. I 2005 flyttet 8,4 prosent av befolkningen innenfor landets kommuner – dobbelt så mange som mellom landets kommuner og mer enn fem ganger så mange som mellom landsdelene.

I 2005 ble det registrert 389 900 flyttinger innenfor bostedskommunen og 193 600 flyttinger mellom to kommuner. Dette er omtrent på samme nivå som i fjor. Antall flyttinger mellom kommuner var litt høyere enn gjennomsnittet for de siste ti årene (192 700) og dermed har antall flyttinger relativt sett vært ganske stabilt. Rundt 4,2 prosent av befolkningen flyttet over kommunegrensene i 2005. Siden 1950-tallet har andelen bare vært lavere i 1984, i perioden 1990-1994 samt i 2004.

Flyttemønsteret endret seg lite fra 2004 til 2005. Den geografiske mobiliteten, målt som antall flyttinger mellom kommuner i forhold til folkemengden, er fortsatt lav sammenlignet med mobiliteten på 1960- og 1970-tallet. Etter 1964 var mobiliteten kun i perioden 1990-1994 nevneverdig lavere enn nå, noe som har hatt sammenheng med den periodens stigende arbeidsledighet og økonomiske usikkerhet. I tider som er preget av usikkerhet blir folk mer forsiktige og flytter mindre på seg.

I 2005 hadde menn bare en marginal høyere mobilitet enn kvinner, og forskjellen var enda mindre enn året før. Gjennom etterkrigstiden fram til 1988 var mobiliteten høyere for kvinner enn menn, men forskjellen ble stadig mindre. I perioden 1951–1955 flyttet 4,9 prosent av alle kvinnene mot 3,9 prosent av alle mennene. I den siste femårsperioden fra 2001-2005 flyttet 4,3 prosent av alle menn over kommunegrensene og 4,2 prosent av alle kvinner.

Etter 1988 har mobiliteten vært noe høyere for menn enn for kvinner. Disse endringene skyldes delvis en endring i befolkningsstrukturen, men også når man kontrollerer for alder, peker tallene i samme retning. Det er flere eldre

Foto: Photos.com

Kvinner enn menn, og de eldre i samfunnet flytter mindre enn resten av befolkningen. I etterkrigstiden har også endret atferd på utdannings- og arbeidsmarkedet og økt likestilling hatt innvirkning på flyttemønsteret for menn og kvinner. Kvinner tar nå i større grad videregående skole og høyere utdanning enn menn, og forskjellene i menns og kvinners yrkesdeltakelse har blitt mindre. Det er heller ikke lenger en selvfølge at kvinner flytter til mannens bosted ved inngåelse av ekteskap eller samboerskap.

Unge kvinner flytter mest

Også i 2005 flyttet personer mellom 20 og 29 år mest. Kvinner mellom 20 og 24 år flyttet aller hyppigst. 14 prosent av alle kvinnene i denne aldersgruppen flyttet fra en kommune til en annen. For menn i samme aldersgruppen var andelen omtrent 11 prosent. Allerede på 1960-tallet var unge kvinner den mest mobile gruppen i forhold til folketallet. I perioden 1961-1965 var mobiliteten blant kvinner mellom 20 og 24 år, med vel 21 prosent klart høyere enn for mennene i samme aldersgruppe, hvor bare 13 prosent flyttet over kommunegrensene. Forskjellen i flytتهyppigheten har blitt betydelig mindre de siste årene, men tendensen er fremdeles synlig.

Blant eldre personer var mobiliteten klart lavere. Blant personer på 70 år og eldre var det kun seks av 1 000 som flyttet fra en kommune til en annen, mens tallet for personer mellom 65 og 69 år var tolv per 1000.

Utflytting fra Nord-Vestlandet og Nord-Norge

Også i 2005 var det størst innenlandsk nettoutflytting fra fylkene på Nord-Vestlandet og i Nord-Norge. I absolutte tall hadde Nordland den største nettoutflyttingen med 1 550 flere utflyttinger enn innflyttinger, Møre og Romsdal hadde 1 100 og Sogn og Fjordane hadde 1 050. Selv om Finnmark i mange år har hatt den høyeste nettoutflyttingen i forhold til folketallet, var det i 2005 Sogn og Fjordane som hadde den største nettoutflyttingen med 0,98 prosent, etterfulgt av Finnmark (0,81 prosent) og Nordland (0,66 prosent). Hammerfest hadde, til tross for høy oljeaktivitet, en nettoinnflytting på kun to personer.

I 2005 hadde Akershus og Oslo den største innenlandske nettoinnflyttingen i absolutte tall med henholdsvis 2 550 og 1 350. Også de andre fylkene rundt Oslofjorden hadde større innflytting enn utflytting. I tillegg hadde Sør-Trøndelag en stor nettoinnflytting med 750. I forhold til folketallet var nettoinnflyttingen høyest til Akershus (0,51 prosent), Østfold (0,36 prosent) og Sør-Trøndelag (0,27 prosent).

Storbyveksten fortsetter – 4 av 5 i byer og tettsteder

Antall bosatte i tettsteder økte med om lag 47 000 eller 1,3 prosent i løpet av 2005. De fire største tettstedene – Oslo, Bergen, Stavanger/Sandnes og Trondheim – sto for over halvparten av befolkningsveksten i tettstedene. Storbyene er i denne sammenheng definert som tettsted og omfatter gjerne også befolkningen i tettbygde strøk i omkringliggende kommuner. Oslo tettsted består for eksempel av de tettbygde delene av Oslo kommune, Ski, Oppegård, Bærum, Asker, Sørum, Rælingen, Lørenskog, Skedsmo, Nittedal og Røyken.

Til sammen bodde det rundt 1 370 000 personer i disse fire største tettstedene per 1. januar 2006. Veksten var på nær 25 000 personer i løpet av 2005, eller 1,9 prosent.

Foto: Crestock.com

I alt var 3 607 813 personer bosatt i til sammen 905 tettsteder i Norge per 1. januar 2006. Dermed bodde 78 prosent av befolkningen i tettsteder ved siste årsskifte.

For den siste 5-årsperioden fra 2002–2006, ser vi en helt klar økning i antall bosatte i tettbygde i forhold til spredtbygde strøk. Tettstedsveksten i perioden var på 4 prosent, mens befolkningen i spredtbygde strøk har gått ned med 1 prosent. Ser man på utviklingen de siste ti årene, blir tendensen enda tydeligere. Befolkningsveksten i tettbygde strøk var på nær 11 prosent, mens folketallet ble redusert med vel 9 prosent i spredtbygde strøk.

Mange flyttet innenfor Oslo

I 2005 flyttet 389 900 personer innenfor en kommune. På landsbasis flyttet 8,3 prosent av mennene og 8,5 prosent av kvinnene innenfor en kommune. Størst andel av befolkningen flyttet innenfor Oslo, hvor mer enn hver syvende (14 prosent) byttet bosted. Tromsø hadde nest høyest andel flyttinger innenfor kommunen. I grove trekk kan man si at andelen av befolkningen som flyttet innenfor en kommune var høyere i de større bykommunene.

Nest høyeste nettoinnvandring noensinne

Siden slutten av 1960-tallet har nettoinnvandringen til Norge hatt en klart stigende tendens, men nettoinnvandringen har variert fra år til år og svingningene har vært til dels store. Inn- og utvandring blir påvirket av en rekke faktorer, som for eksempel kriser og konflikter i andre land og verdensdeler, økonomisk utvikling i Norge og utlandet, norsk innvandringspolitikk, internasjonale politiske forhold som EU-utvidelsen og så videre. På alle disse områdene kan endringer skje raskt, og disse kan ha store innvirkninger på svært kort tid.

I 2005 var det en nettoinnvandring fra utlandet på 18 400 – en oppgang på nesten 5 200 fra året før. Det var den nest høyeste nettoinnvandringen noensinne. Kun i 1999 var tallet høyere.

Oppgangen i nettoinnvandringen skyldes at det var om lag 3 700 flere innvandring og 1 600 færre utvandring enn i 2004. I 2005 var det 40 100 innvandring og 21 700 utvandring.

Liten kjønnsforskjell i innvandringen

Innvandringene fordeler seg omtrent likt på menn og kvinner. For enkelte grupper av statsborgere er det likevel større forskjeller mellom kjønnene. Av thailandske og filippinske statsborgere utgjorde kvinner over 80 prosent av alle innvandrere. Også for russiske statsborgere var det en overvekt av kvinner, med rundt 65 prosent. Thailandske og filippinske kvinner kommer ofte hit fordi de gifter seg med menn som er bosatt i Norge, noe som forklarer den store overvekten av kvinner i disse gruppene. For russiske kvinner gjelder delvis det samme, men i den siste tiden har antallet russiske innvandrere også blitt påvirket av en økt andel tsjetsjenske flyktninger, og dermed blir også flere russiske menn bosatt i Norge (Daugstad 2006).

Polakker derimot hadde et overskudd av mannlige innvandrere, i 2005 var 76 prosent av alle polske innvandrere menn. Trolig er arbeidsinnvandringen hovedårsaken til at det er flere polske menn enn kvinner som flyttet hit. Fram til 2004 var nemlig de polske kvinnene i flertall. Med EU-utvidelsen

Innvandrerbefolkningen

SSB definerer innvandrerbefolkningen som personer som enten selv har innvandret til Norge og som ikke har norsk bakgrunn (også omtalt som førstegenerasjonsinnvandrere), eller som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldrene og som har fire utenlandsfødte besteforeldre.

har antallet polske innvandrere økt, og økningen er størst for menn i yrkesaktiv alder.

Størst nettoinnvandring av polakker, irakere og russere

I 2005 var nettoinnvandringen størst for polske statsborgere med 2 900 personer. Irakiske og russiske statsborgere fulgte med rundt 1 200 personer hver. Nettoinnvandringen av tyskere og thailandere var også høy med henholdsvis 1 100 og 1 000.

Nettoinnvandringen for somaliere har sunket kraftig siden 2002, da den lå på drøye 2000, og ligger nå på vel 800. Nettoinnvandringen for tyskere var med over 1 000 personer den høyeste noensinne. Den fortsatt høye arbeidsledigheten i hjemlandet deres kan være en viktig forklaring på hvorfor de flytter til Norge.

I 2005 lå nettoinnvandringen fra de ti nye EU-landene til sammen på 3 900, dette var nesten en dobling sammenlignet med året før. Nesten alle de ti nye EU-landene hadde en høyere nettoinnvandring enn i 2004. Det var en betydelig høyere innvandring som førte til denne økningen (4 700 i 2005 mot 2 700 i 2004). Polakker og litauere representerte de klart største gruppene. Polakker sto for 2 900 og litauere for 600 av nettoinnvandringen. Fra 2002 til 2003 så vi en betydelig nedgang i nettoinnvandringen av polske og litauiske statsborgere. Det ser ut som om mange polakker og litauere utsatte sine innvandringsplaner til Norge med ett år, i forventning om at EU-medlemskapet fra mai 2004 ville gjøre det lettere for dem å få oppholdstillatelse. Nettoinnvandringen av nye EU-borgere utgjorde en femtedel av den totale nettoinnvandringen til Norge i 2005 (Daugstad 2006).

Nordmenn mindre mobile

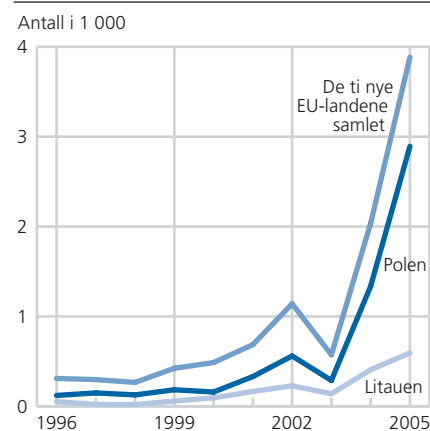
Nettoutvandringen av norske statsborgere var, med snau 300, den laveste på tolv år. Gjennomsnittet for antall nettoutvandring de siste 15 årene ligger på nær 900. I 2005 flyttet 8 800 norske statsborgere tilbake til Norge, mens 9 100 utvandret. Sammenlignet med året før, var det flere som flyttet tilbake til Norge og færre som reiste ut. Antall innvandrede var også noe høyere enn i 2004, men sammenlignet med gjennomsnittet for de siste 15 årene (9 300) var antallet lavt. Antall utvandring var rundt 300 lavere enn i 2004 og også svært lav sammenlignet med antall utvandring siden 1990.

Innvandrerbefolkningen øker

Ved inngangen til 2006 besto innvandrerbefolkningen i Norge av 386 700 personer. Innvandrerbefolkningen var sammensatt av 318 500 førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn og 68 200 personer som var født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Innvandrerbefolkningen utgjorde i alt 8,3 prosent av hele Norges befolkning, og den fordelte seg på vel 200 ulike land.

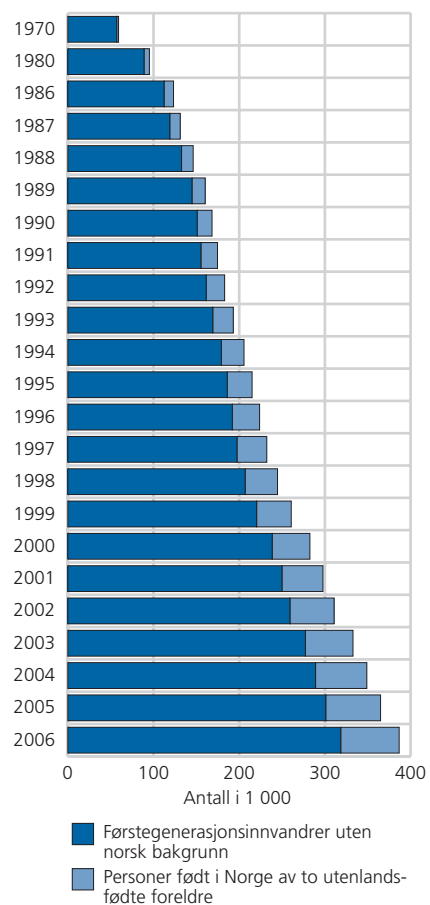
I 2005 økte innvandrerbefolkningen med 21 900 personer, eller 6 prosent. Fødselsoverskuddet i innvandrerbefolkningen var på 3 700 og innvandringsoverskuddet på 18 200. Veksten for hele befolkningen var på 34 000 personer.

Figur 4. Nettoinnvandringen til Norge av statsborgere fra de ti nye EU-medlemslandene. 1996-2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Personer i innvandrerbefolkningen, etter kategori. Per 1. januar. 1970-2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

FN – UN Common Database, dataene tilgjengelig på <http://www.globalis.no/>

Byberg, Ingvild Hauge, Aslaug Hurlen Foss og Turid Noack (2001): *Gjete kongens harer – rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken*. Rapporter 2001/40, Statistisk sentralbyrå.

Daugstad, Gunnlaug (2006): *Hvem gifter innvandrere i Norge seg med?*, *Samfunnspeilet 4, 2006*, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, Trude, Marit Rønsen, Michael Rendall, Christine Couet, Isabell Robert-Bobée og Steve Smallwood (2005): *Førstefødsler etter alder og utdanning i Storbritannia, Frankrike og Norge*, *Økonomiske analyser 6/2005*, Statistisk sentralbyrå.

Lie, Benedicte (2004). *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*, Rapporter, 2004/1, Statistisk sentralbyrå.

Mamelund, Svein-Erik, Helge Brunborg og Turid Noack (1997): *Skilsmisser i Norge 1986–1995 for kalenderår og ekteskapskohorter*, Rapporter 97/19, Statistisk sentralbyrå.

Noack, Turid (2002): *Samboere med felles barn: En gruppe med mye gjennomtrekk?* *Økonomiske analyser 03/2002*, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, Kari (2004): *Færrer blir fedre: Økonomiske analyser 6/2004*, Statistisk sentralbyrå.

<http://www.ssb.no/emner/03/01/20/abort/>

Litteratur

Brunborg, Helge (2006): *Hva skjer med befolkningsutviklingen?*, *Samfunnspeilet 3, 2006*, Statistisk sentralbyrå.

Brunborg, Helge (2006): *Befolkningsutviklingen*, *Økonomisk utsyn 1/2006*, Statistisk sentralbyrå.

Brunborg, Helge (2004): *Befolkningen blir eldre*, *Økonomiske analyser 5/2004*, Statistisk sentralbyrå.

Forgaard, Tanja Seland (2005): *Flest flytter innenfor egen kommune*, *Samfunnspeilet 5, 2005*, Statistisk sentralbyrå.

Lie, Benedicte og Lars Østby (2004): *Har du en utenlandsfødt bestemor eller bestefar?*, i: *Samfunnspeilet 3, 2004*, Statistisk sentralbyrå.

Antall russere, irakere, somaliere og polakker doblet

Ser man på endringene i løpet av den siste femårsperioden, har det nesten ikke vært noen økning i antallet med svensk, dansk og britisk innvandrerbakgrunn. Det har også bare vært en relativt liten økning av personer med pakistansk og vietnamesisk innvandrerbakgrunn. Antallet russere er derimot mer enn fordoblet, og antallet irakere, somaliere og polakker er nesten doblet. Tyskere er den eneste av de store vestlige innvandrergroperne som har hatt betydelig vekst i den siste femårsperioden.

Blant de største gruppene i innvandrerbefolkningen, er det personer med bakgrunn fra Pakistan som har høyest andel av personer født i Norge (45 prosent). Andelen er godt over 30 prosent for personer med bakgrunn fra Marokko, India, Sri Lanka, Tyrkia og Vietnam. Blant personer med røtter i Thailand, USA og Sverige er mindre enn 5 prosent født i Norge. Disse forskjellene forklares i stor grad ut fra botid i Norge, men også ut fra de ulike landgruppens ekteskapsmønstre.

Halvparten er norske statsborgere

Ved inngangen til 2006 var om lag 47 prosent av personene i innvandrerbefolkningen norske statsborgere, men det er stor variasjon mellom de ulike gruppene. Over 90 prosent av de med vietnamesisk bakgrunn hadde norsk statsborgerskap. Også blant personer med bakgrunn fra Sri-Lanka, Pakistan og Tyrkia hadde over 70 prosent norsk statsborgerskap. På den andre siden av skalaen finner vi blant annet personer med bakgrunn fra Afghanistan, hvor bare 9 prosent var norske statsborgere. Det store flertallet av disse har relativt kort botid i Norge, og har dermed ennå ikke fått rettigheten til å søke om norsk statsborgerskap.

Jevnt over har mange av de ikke-vestlige innvandrerne med lang fartstid i Norge norsk statsborgerskap. Blant innvandrere med vestlig bakgrunn er det relativt få som har norsk statsborgerskap, til tross for lang oppholdstid. For de med ikke-vestlig bakgrunn, og da særlig flyktninger, følger det mange rettigheter og muligheter med et norsk statsborgerskap. Personer med vestlig bakgrunn har derimot få grunner til å endre sitt statsborgerskap. De har allerede i stor grad de samme rettighetene som nordmenn, og mange av dem tar ikke sikte på å bli i Norge permanent.

¹ Giftermålsratene angir hvor mange giftermål som blir inngått i løpet av ett år per 1 000 personer i middel-folkemengden.

² Vi beregner sannsynligheten for ikke å bli gift før fylte 50 år ved hjelp av hypotetiske kohorter. Følgende forutsetninger inngår i regnestykket:

(a) Det tenkte kullet ugifte personer i alderen 15 år gjennomlever de samme aldersavhengige giftermålshyppighetene som er observert i vedkommende år og
(b) at dødsfall ikke forekommer, det vil si at tallene ikke er påvirket av variasjoner i årskullene.

³ Ved samme beregningsgrunnlag som før.

⁴ Skilsmisseraten er definert som forhold mellom antall skilsmisser og antall gifte og separerte i ett år.

Kompetanseløft og kostnadsvekst i helsesektoren

Vi bruker stadig mer penger på helse i Norge. Helse utgjør i dag 10 prosent av totalproduksjonen i samfunnet målt ved bruttonasjonalproduktet. I kommunehelse-tjenesten øker antallet allmennleger, mens sykehus og psykisk helsevern preges av personell med høyere utdanning. Folk flest har god helse, men tre av fem voksne oppgir å ha et varig helseproblem.

176 milliarder på helse

Foreløpige tall for 2005 viser at Norge brukte nær 176 milliarder kroner på helse. I OECD-sammenheng ligger nordiske land høyt når man måler nasjonale helsekostnader som andel av bruttonasjonalproduktet (BNP). I 2003 brukte de fleste nordiske land 9-10 prosent av BNP til helseformål – unntaket er Finland (OECD 2006). På 1980-tallet lå både Norge og Finland på om lag 7 prosent. Andelen i Norge har vokst til 10 prosent i 2003, mens Finland har hatt en andel på 7 prosent hele perioden.

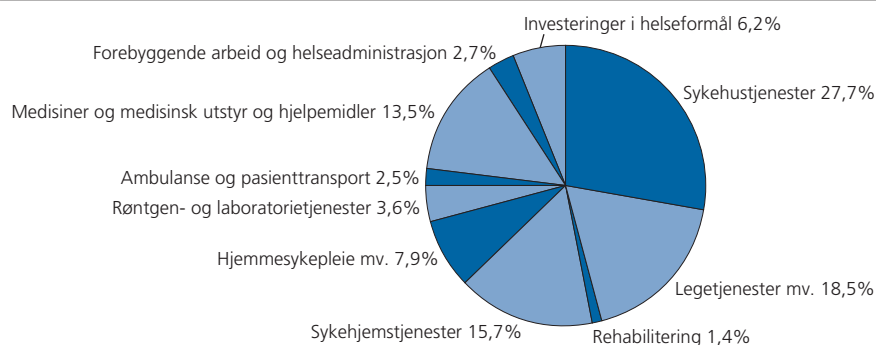
Måler man helsekostnadene per innbygger, lå Norge i 2004 som nummer fire i OECD, etter USA, Sveits og Luxemburg. Av de nordiske land bruker Norge mest på helse med nesten 4 000 dollar per innbygger, mens Danmark og Sverige ligger på om lag 2 800. Et kjennetegn ved de nordiske helsesystemene er at de i stor grad finansieres av det offentlige – i Norge er dette kommunene og staten. Både Norge, Sverige, Danmark og Island har alle opp mot 85 prosent offentlig finansiering av helsevesenet, mens i Finland er andelen noe lavere med 77 prosent. USA derimot, som bruker mest per innbygger på helse, har et system bygd på private ordninger og forsikringer, og under halvparten av samlede helsekostnader i USA blir finansiert av det offentlige.

Sykehus utgjør nær 30 prosent

Av norske helsekroner går nær 30 prosent til behandling ved sykehus – i hovedsak heldøgnsopphold. De senere år har sykehusene i større grad gått over til dagopphold og poliklinisk behandling, og kostnadene til slik behandling har hatt en prosentvis større vekst enn kostnader til

Julie Kjelvik

Figur 1. Helsekostnader, etter hovedformål. 2005. Prosent

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Julie Kjelvik er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (kje@ssb.no).

heldøgnsopphold. Nesten hver femte helsekrone gjelder forbruk av lege- og tannlegetjenester samt fysioterapeuter og kiropraktorer. Resterende går blant annet til rehabilitering, sykehjem og hjemmesykepleie, røntgen og laboratorietjenester, medisiner og teknisk utstyr, ambulanse og helseadministrasjon.

Bortimot all aktivitet i norske sykehus og psykisk helsevern er statlig finansiert – delvis ved basistilskudd og delvis ved aktivitetsbaserte tilskudd. I primærhelsetjenesten fordeles derimot finansieringen på staten, kommunene og folketrygden, og i tillegg finansieres en betydelig andel via egenbetalinger. Finansieringsordningen i primærlegetjenesten ble lagt om i 2001 i forbindelse med gjennomføringen av fastlegereformen. Etter reformen har de fleste primærleger driftsavtale med en kommune, noe som innebærer at de får tilskudd etter hvor mange pasienter de har på sin liste.

Danmark, England og Nederland er land som i mange år har hatt en velutviklet allmennlegetjeneste basert på listesystem (Norges forskningsråd 2005). Ordningen fungerer slik at hver enkelt innbygger står på liste hos en bestemt lege som er fastlege for pasienten. I disse landene er tjenesten hos listelegen gratis for pasientene, i motsetning til i Norge der pasienten betaler egenandeler. Et listesystem for allmennleger i Sverige har vært forsøkt innført, uten suksess, men noen landsting har fortsatt ordningen. Også i Finland har det vært eksperimentert med ordningen, og her kan kommunene selv velge om de ønsker å organisere legetjenesten etter dette prinsippet.

Kvinnelige fastleger henviser oftere

Allmennlegen skal fungere som portvakt inn til spesialisthelsetjenesten og vurdere hvem som kan behandles i primærhelsetjenesten og hvem som trenger mer spesialisert behandling. Med innføringen av fastlegereformen har det vært diskutert om reformen har ført til en økning av pasienter som henvises videre til spesialist. Imidlertid er det variasjon mellom leger i henvisningshyppigheten, og det kan være flere forklaringer.

En analyse gjort på data fra SSBs levekårspanel koblet med data fra Rikstrykdeverkets register over fastleger, viser at kvinnelige leger og leger som er over 60 år oftere henviser pasienter videre i behandlingshierarkiet (Finnvold 2006). Når det tas hensyn til at kvinnelige leger ofte har mer krevende pasienter, blir sammenhengen enda sterkere. Et annet funn i studien var at leger med stor pasientgruppe ikke henviser oftere. Ved innføringen av fastlegereformen var det mange som ønsket seg nettopp disse legene, og gode pasient-lege-forhold samt kontinuitet i behandlingen kan medvirke til færre henvisninger. Studien avviser dermed teorier om at leger med lang pasientliste henviser flere for å frigjøre tid. Det finnes også teorier om at organisering av legepraksisen er en faktor som kan påvirke hvor hyppig allmennleger henviser til spesialist. Leger som arbeider i solopraksis kan være mer styrt av pasientens forventninger enn leger som arbeider i gruppepraksis. Med flere leger som arbeider i et fellesskap vil det være enklere å holde en allmenn profesjonell standard styrt av faglige kriterier. Studien fant imidlertid ingen tegn på at verken praksisformen, arbeidsbyrden eller spesialistkompetansen til fastlegen påvirker henvisningsraten.

Flere og flere næringsdrivende fastleger

I 2005 var tre av fire leger i kommunehelsetjenesten næringsdrivende leger, mens resterende var kommunalt ansatte, turnuskandidater samt nærings-

Crestock.com

drivende leger uten avtale. Etter innføring av fastlegereformen i 2001 har det blitt flere og flere næringsdrivende fastleger med avtale, mens antallet av både kommunale leger og private leger utenfor ordningen er redusert. Antallet turnuskandidater har holdt seg noenlunde stabilt, men hadde en liten økning det siste året. Også blant fysioterapeuter er flere enn før næringsdrivende med avtale, mens antallet kommunale fysioterapeuter går ned.

De aller fleste har fastlege som benyttes ved behov for legehjelp – bare 6 prosent har ikke fast allmennlege. 12 prosent av befolkningen oppgir å ha konsultert allmennlege de siste 14 dagene, og med unntak av de yngste som ikke går så ofte til lege, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Ser man imidlertid på legekontakten de siste tolv månedene, er det en klar tendens til å kontakte lege oftere jo eldre man er. Mens 9 prosent i den yngste aldersgruppen oppgir å ha hatt mer enn fem konsultasjoner de siste tolv månedene, var andelen for de over 67 år dobbelt så høy. Når man kontakter fastlegen for øyeblikkelig hjelp, er tendensen motsatt; flest unge kontakter allmennlegen for øyeblikkelig hjelp. Én forklaring kan være at eldre heller tar kontakt med sykehus når akutte situasjoner oppstår fordi tilstanden kan være livstruende. Eldre har også lengre pasienterfaring fra ulike deler av helsetjenesten, og kan bruke erfaringen til å oppsøke det tjenestnivå som de antar gir nødvendig helsehjelp. For yngre med mindre pasienterfaring kan fastlegen være eneste nivået de har hatt kontakt med, og dermed vil fastlegen være mest nærliggende å kontakte også ved akutte sykdommer og skader.

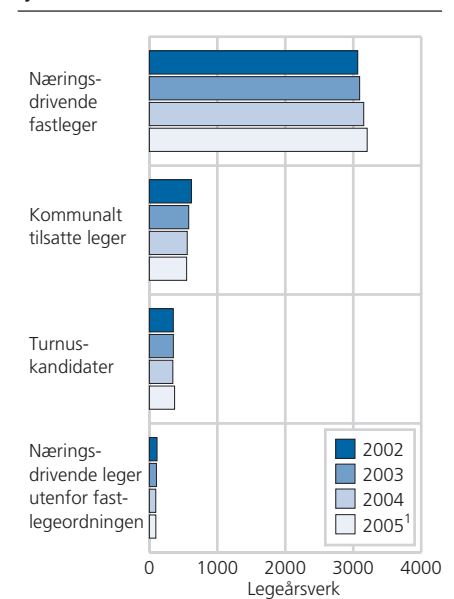
Vanlig å ha helseproblem

Ifølge levekårsundersøkelsen om helse vurderer fire av fem sin egen helse som god. Befolkningens vurdering av egen helse har vært stabil siden 1995. Likevel oppgir mange at de har en varig sykdom, skade eller funksjonshemming: Tre av fem voksne nordmenn oppgir å ha et varig helseproblem. At andelen har vært stabil og høy, viser at det er nærmere normalen å ha slike helseproblemer enn ikke å ha noe problem. Imidlertid opplever ikke alle at helseproblemet har konsekvenser eller medfører begrensninger i dagliglivet. Om lag en tredel av befolkningen mener de har helseproblemer som påvirker hverdagen, og for 11 prosent medfører helseproblemene store begrensninger i hverdagen.

Selv om mer enn halvparten av befolkningen oppgir å ha et varig helseproblem, ser eldre ut til å bli sprekere og sprekere. Levekårsundersøkelsen måler vansker i forhold til aktivitet og deltakelse i samfunnet, for eksempel å komme seg ut av boligen, å benytte offentlig transport og å delta i fritidsaktiviteter og sosialt samvær. Relativt sett har færre eldre slike problemer enn tidligere, noe som blant annet har sammenheng med at dagens eldre har hatt bedre oppvekstkår enn tidligere generasjoner. I tillegg har dagens samfunn større fokus på tilgjengelighet og tilrettelegging både for eldre og funksjonshemmede.

Funksjonshemmede i levekårsundersøkelsen er avgrenset til å omfatte personer med en psykisk eller fysisk tilstand som medfører store begrensninger i hverdagen. Fysiske begrensninger måles blant annet med spørsmål om man kan gå i trapper uten hvile og bruken av briller og høreapparat, mens spørsmål om følelser av nervøsitet, engstelse og tungsindighet avgjør psykisk tilstand. Med denne definisjonen var 7 prosent av befolkningen i

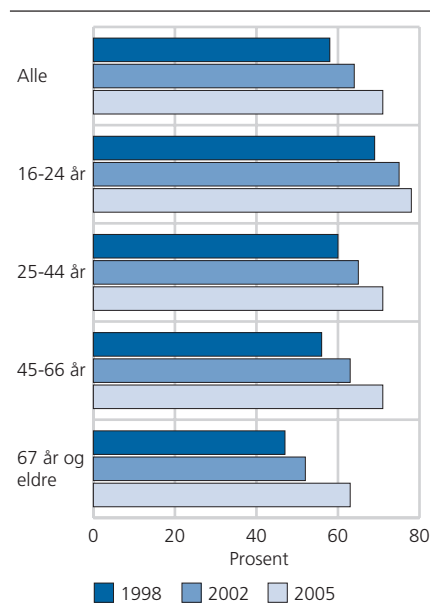
Figur 2. Legeårsverk i kommunehelsetjenesten, etter avtaleform. 2005

¹ Foreløpige tall.

Kilde: KOSTRA, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Mosjonerer ukentlig eller oftere. Prosent

Kilde: KOSTRA, Statistisk sentralbyrå.

aldersgruppen 16-66 år hemmet i forhold til konkrete aktiviteter i dagliglivet i 2002. Blant unge er psykiske begrensninger mest utbredt, men jo eldre man blir, jo mer øker fysiske hemninger i forhold til psykiske begrensninger, og for de over 45 år dominerer de fysiske begrensningene.

Eldre mer opptatt av kosthold og mosjon

Sykdommer og helseproblemer påvirkes både av arvelige faktorer, kosthold og levevaner. Eldre i dag er mer aktive og mosjonerer oftere enn tidligere. Mens under halvparten av befolkningen over 67 år mosjonerte ukentlig i 1998, har flere og flere funnet det nyttig å holde seg i form. I 2002 og 2005 mosjonerte henholdsvis 52 og 63 prosent av de eldre. Den positive utviklingen er representativ for alle aldersgrupper, men mest markant for eldre.

Kostholdet er viktig for helsetilstanden. De over 67 år spiser oftere frisk frukt, bær og grønnsaker enn andre aldersgrupper. Eldre er også flinkere til regelmessige måltider; mer enn ni av ti spiser frokost og middag hver dag. Og de over 67 år sverger til melk; to av tre eldre drikker melkeprodukter hver dag.

Færre røyker ...

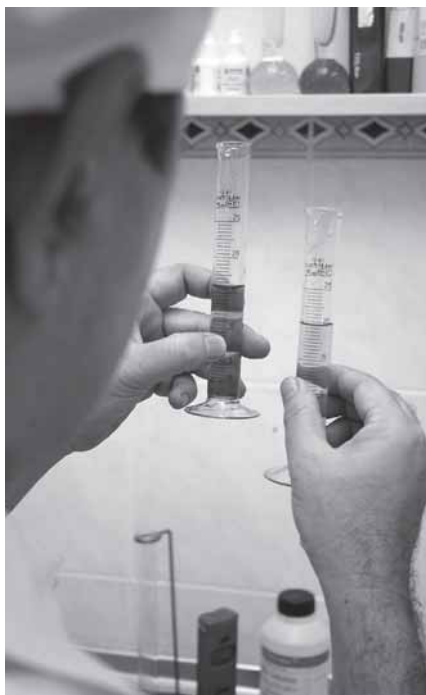
Stadig færre, både eldre og yngre, oppgir at de røyker hver dag, og i 2005 røykte hver fjerde voksne nordmann. De siste 30 årene har stadig flere menn stumpet røyken: Mens over halvparten av norske menn røykte i 1973, er andelen nede i 26 prosent for 2005. For kvinner kom et trendskifte rundt 1998. Andel dagligrøykende kvinner gikk ned etter dette tidspunktet og er nå nede i 24 prosent. En del velger også snus, og da gjerne den yngre del av befolkningen. Bortimot en av ti i aldersgruppen 16-24 år bruker snus av og til eller daglig, og selv om også jenter snuser, er flesteparten gutter.

I nordisk sammenheng røyker mellom 25 og 30 prosent av menn (NOMESCO 2005). Unntaket er Sverige; kun 17 prosent av svenske menn røykte i 2003, mens andelen kvinner lå på 18 prosent. I Danmark derimot, røykte 30 prosent av menn og 24 prosent av kvinner. Røyking som en del av den danske livsstilen gjenspeiler seg blant annet i høye rater for nye tilfeller av lungekreft. I 2001 hadde danskene nesten 40 prosent flere nye lungekrefttilfeller enn Norge målt i forhold til antall innbyggere.

... men flere kvinner dør av lungekreft

I Norge er hvert fjerde dødsfall forårsaket av kreft. Lungekreft som dødsårsak er og har vært mest utbredt blant menn, men øker mest blant kvinner. De siste par årene har antall menn som dør av lungekreft gått ned, mens for kvinner har økningen vært på 9 prosent. Ifølge Kreftregisteret er lungekreft en av få kreftformer hvor flere årsaker til sykdommen er kjente. Enkelte yrkesgrupper har hatt ekstra stor risiko på grunn av påvirkning i arbeidsmiljøet, og ved eksponering for kreftfremkallende stoffer i kombinasjon med røyking, kan risikoen for lungekreft mangedobles. Beregninger som er gjort, viser at om lag 85 prosent av alle tilfellene av lungekreft kunne vært unngått dersom nordmenn ikke hadde røykt (Kreftregisteret 2006).

Av alle som dør i Norge, utgjør imidlertid de med hjerte- og karsykdommer som dødsårsak den største gruppen. I 2004 døde nesten 16 000 personer av denne typen sykdommer, og da spesielt hjerteinfarkt og hjerneslag. Antallet som dør av hjerte- og karsykdommer har vært fallende og bidrar også til at samlet dødelighet går ned. I 2004 døde til sammen i overkant av 41 000

Crestock.com

personer. De fleste dødsfall skjer enten i pleie- og omsorgsinstitusjoner eller på sykehus.

Færre dager på sykehus

Pasienter som legges inn på sykehus, ligger færre dager enn før – nordmenn lå i gjennomsnitt fem dager i 2005, mot seks dager i 2000. Samtidig øker bruken av både polikliniske konsultasjoner og dagbehandlinger. Fra 2004 til 2005 var det en vekst på hele 10 prosent i antall dagbehandlinger, mens veksten i heldøgnsopphold var på 1,7 prosent.

Noe av endringen kan tilskrives ny teknologi og nye behandlingsmetoder – for eksempel har kikkhullskirurgi etter hvert erstattet åpen kirurgi for en rekke tilstander. Kikkhullskirurgi medfører redusert ligge- og rehabiliteringstid og dermed reduserte kostnader både for pasienten, sykehuset og samfunnet. Økt fokus på å korte ned ventelister er også en faktor som kan medføre kortere liggetid og mer bruk av dagbehandling. I tillegg kan økonomiske hensyn og et aktivitetsbasert finansieringssystem påvirke bruken av sykehus.

Høyere kompetanse i spesialisthelsetjenesten

Antall årsverk i spesialisthelsetjenesten fortsetter å stige. I alt var det 92 700 årsverk i spesialisthelsetjenesten i 2005 – en økning på 15 prosent i løpet av en femårsperiode. Veksten har vært størst for personellgrupper med høy utdanning. Det har blitt flere leger, psykologer og sykepleiere de siste årene, mens antallet hjelpepleiere og barnepleiere går ned hvert år.

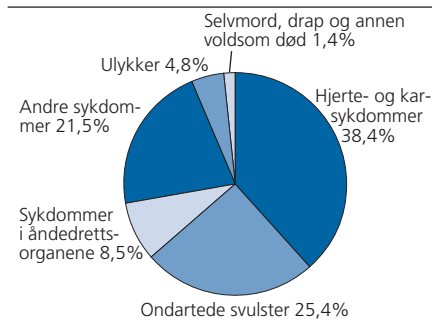
Av årsverkene er mer enn sju av ti knyttet til somatisk behandling, mens to av ti årsverk er innen psykisk helsevern. Men veksten er relativt høyere innen psykisk helsevern enn innen somatiske tjenester, dette gjelder særlig i institusjoner og poliklinikker for barn og unge. I tillegg overtok helseforetakene ansvaret for spesialisert behandling av rusmiddelmissbruk i 2004, noe som medførte i overkant av 2 300 flere årsverk for spesialisthelsetjenesten dette året.

Omstrukturering i psykisk helsevern

Psykisk helsevern har vært et satsingsområde de siste årene. Stortinget vedtok en seksårig opptrappingsplan i 1999 med et overordnet mål om å bedre befolkningens psykiske helse, øke brukermedvirkningen og bedre kvaliteten på tjenestetilbudet. Opptrappingsplanen skulle samtidig være økonomisk forpliktende, og driftskostnadene skulle økes med 4,6 milliarder i planperioden. Senere ble planperioden utvidet med to år og varer nå frem til 2008 (Ottersen 2005).

Tilleggsbevilgningene til psykisk helsevern i perioden skulle blant annet brukes på flere døgnplasser med aktive behandlingstilbud, flere polikliniske konsultasjoner, flere årsverk og bedre kvalifisert personell. I dag er det flere årsverk i sektoren, personellet har gjennomgående høyere utdanning, og antallet polikliniske konsultasjoner har økt. For døgnplasser har det vært en sterk økning av plasser ved distriktpsikiatriske sentra (DPS), men likevel har det totale antallet døgnplasser gått ned. Dette skyldes i hovedsak at langtidsplasser ved psykiatriske sykehjem har blitt lagt ned, overført til kommunehelsetjenesten eller omgjort til behandlingsplasser ved DPS.

Figur 4. Dødsfall, etter årsak. 2004

Kilde: Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

I 2005 kostet behandlingen av pasienter innen psykisk helsevern 12,6 milliarder kroner. Sammenlignet med 1999, da opptrappingsplanen trådte i kraft, har kostnadene økt med nesten 4,9 milliarder kroner. Korrigert for pris- og lønnsvekst ligger økningen på 24 prosent. Etter sykehusreformen i 2002 har kostnader til psykisk helsevern ligget stabilt på 17-18 prosent av samlede driftskostnader innen spesialisthelsetjenesten.

Flere unge kvinner til psykolog

Sett under ett har like mange nordmenn psykiske vansker nå som tidligere. Levekårsundersøkelsen om helse i 2005 viser at en av ti nordmenn har psykiske vansker, og dette er samme nivå som i 1998 og 2002. Fordelt på alder og kjønn har det imidlertid vært en nedgang både for kvinner og menn i de fleste aldersgruppene, men for unge kvinner har omfanget økt. Mens 13 prosent av kvinnene mellom 16 og 24 år oppga å ha psykiske vansker både i 1998 og 2002, var tilsvarende andel 17 prosent i 2005.

Unge kvinner går i tillegg oftere til psykolog enn før. I 1998 oppsøkte 4 prosent av kvinner under 45 år psykolog, mens tilsvarende andel for 2005 er 7 prosent. For menn i samme aldersgruppe var andelen på 2 prosent i begge år. Også antallet psykologkonsultasjoner har økt for kvinner; i samme tidsperiode økte antall konsultasjoner fra 53 til 84 per 100 kvinner i aldersgruppen 16-24 år. For øvrig ser det ut til at det å søke psykologhjelp ikke er et behov for den eldre garde. Av eldre over 67 år oppgir de færreste å ha konsultert psykolog de siste tolv månedene. Manglende behov for psykologhjelp kan være årsaken, men det å oppsøke psykolog er også et moderne fenomen som eldre muligens ikke ser nytten av. Ellers kan det ha sammenheng med at med stigende alder vil alderssykdommer og svekket fysisk helse muligens overskygge psykiske problemer.

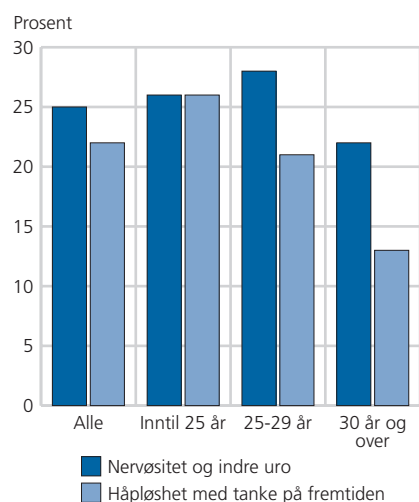
Psykiske lidelser rammer store deler av befolkningen, av og til som en pågående sykdom man må leve med, men ofte som en forbigående lidelse. Dårlig psykisk helse bunner noen ganger i stress i arbeidslivet eller endrede familiemønstre. Av studenter som deltok i levekårsundersøkelsen i 2005 oppga hver fjerde student at de var plaget av nervøsitet og indre uro som skyldtes studiesituasjonen, og kvinner var i større grad plaget enn menn (Ugreninov og Vaage 2006). 22 prosent av studentene svarte at de var plaget av håpløshet med tanke på fremtiden, og at det skyldtes studiesituasjonen. Håpløsheten avtar imidlertid med alder. De eldste studentene så mer optimistisk på fremtiden enn de yngre, og kvinner var mer bekymret enn menn.

Flest menn får rusbehandling

Fra 1. januar 2004 overtok de regionale helseforetakene ansvaret for spesialisert tverrfaglig rusbehandling fra fylkeskommunene. Stortingets overordnede mål med reformen er å kunne gi rusmiddelmissbrukere med sammensatte problemer bedre tjenester og at behandlingsresultatene skal bli bedre. Behandlingen skal baseres på helhetlig og individuell tilnærming med vekt på både sosialfaglige og helsefaglige perspektiver (HOD 2004).

Kapasiteten i sektoren besto av nær 1 800 døgnbaserte plasser i 2005, og to av tre pasienter som legges inn er menn. I data fra Statens institutt for rusmiddelforskning fremgår det i tillegg at behandling av kvinner varierer med alder; av totalt antall henvendelser per tiltak er andelen kvinner høyere i de yngre aldersgruppene enn i de eldre (SIRUS 2004). Spesialisert behandling

Figur 5. Studenter psykiske helse. Plager som skyldes studiesituasjon. 2005. Prosent

Kilde: Levekårsstatistikk 2005, Statistisk sentralbyrå.

av rusmiddelmissbrukere kostet i 2005 i overkant av 2 milliarder kroner totalt. Tjenesten utførte om lag 2 650 årsverk og hadde 547 000 oppholdsdøgn. I behandlingen av rusmiddelmissbrukere er det mange private aktører, fordi helseforetakene kjøper behandlingssplasser fra private institusjoner. Rapporteringen av oppholdsdøgn viser høy privat andel; to av tre oppholdsdøgn på landsbasis ble utført i private institusjoner.

I dødsårsaksstatistikken fremgår det at 817 dødsfall skyldtes bruk av alkohol, narkotika og medikamenter i 2004. Alkoholbruk utgjør mer enn halvparten av dødsfallene, og de fleste personene i denne gruppen har hatt et langvarig misbruk av alkohol som bidrar til både leversykdom, svekkelse på sentralnervesystemet, adferdsforstyrrelser og psykiske lidelser. Rundt 190 dødsfall er relatert til bruk av narkotika og medikamenter, og de fleste er knyttet til overdoser. Videre er 160 dødsfall forgiftningsulykker som følge av inntak av andre giftige stoffer enn alkohol og narkotika.

Mer enn 3 000 innsatte fikk tannlegehjelp

Den offentlige tannhelsetjenesten i fylkeskommunene skal, ifølge loven, prioritere personer med psykisk utviklingshemming, barn og ungdom, samt eldre, uføre og langtidssyke i institusjon eller hjemmesykepleie. I 2005 var 70 prosent av de som ble undersøkt og behandlet, barn og ungdom i alderen 3-18 år, mens eldre, uføre og langtidssyke samt psykisk utviklingshemmede utgjorde 6 prosent. Andre som ble behandlet var 19-20-åringene og voksne betalende klientell. Nytt fra 2005 er at tannhelsetjenester til fengselsinnsatte også synliggjøres i statistikken; i løpet av året ble 3 170 innsatte i norske fengsler undersøkt og behandlet.

I 2005 kostet den fylkeskommunale tannhelsetjenesten 1,75 milliarder kroner, noe som i gjennomsnitt utgjør 1 832 kroner per person som blir behandlet. Ettersom tannhelsetjenester også i stor grad tilbys utenfor den fylkeskommunalt organiserte tjenesten, vil de samlede kostnadene som brukes på tannlege være høyere. En undersøkelse om den voksne befolknings utgifter til tannlegebehandling viser at hver enkelt brukte i gjennomsnitt 2 253 kroner på utgifter til egenandeler gjennom et helt år (Holst, Grytten og Skau 2005).

I Norge er hovedregelen at voksne må betale besøk hos tannlegen selv, mens barn og unge under 18 år får gratis behandling finansiert av fylkeskommunen. I tillegg har de prioriterte gruppene nevnt ovenfor, gratis behandling. Tilsvarende ordninger for unge finnes i Sverige og Danmark, hvor barn og ungdom under henholdsvis 20 og 18 år slipper å betale for tannhelsetjenester. For voksne har både Sverige og Danmark subsidie- eller refusjonsordninger slik at voksne kun delvis dekker behandlingskosten selv ved egenbetaling. En del dansker har i tillegg private forsikringer som dekker kostnadene ved tannlegjetjenester.

Tabell 1. Personer undersøkt/behandlet i den offentlige tannhelsetjenesten. 2005

Alle	957 680
Barn/ungdom 3-18 år	679 721
Psykisk utviklingshemmede over 18 år	11 902
Eldre, langtidssyke og uføre i institusjon eller hjemmesykepleie	51 169
Ungdom 19-20 år	50 623
Fengselsinnsatte	3 170
Andre prioriterte personer	3 323
Voksne betalende	157 772
Kilde: KOSTRA, Statistisk sentralbyrå.	

Referanser

Finnvold, Jon Erik (2006): Fastlegen som portvaktar for spesialisthelsetjenester: Ikkje berre eit spørsmål om helse til pasienten, *Samfunnsspeilet* 2, 2006, Statistisk sentralbyrå.

HOD (2004): *Bedre behandlingstilbud til rusmisbrukere*, Strateginotat, Helse- og omsorgsdepartementet.

Holst, Dorte, Jostein Grytten og Irene Skau (2005): *Etterspørsel etter og utgifter til tannbehandling i den voksne befolkningen*, Seksjon for samfunnsodontologi, Universitetet i Oslo.

Kreftregisteret (2006): www.kreftregisteret.no.

NOMESCO (2005): *Health Statistics in the Nordic Countries 2003*.

Norges forskningsråd (2005): *Evaluering av fastlegereformen 2001-2005*.

OECD (2006): www.oecd.org.

Ottersen, Ingunn Hegstad (2005): *Syv år med Opptrappingsplanen for psykisk helse - hvor står vi*, *Samfunnsspeilet* 5, 2005, Statistisk sentralbyrå.

SIRUS (2004): *«Det nasjonale dokumentasjons-systemet innen tiltaksapparatet for rusmisbrukere»*, rapport fra Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS).

Ugreninov, Elisabeth og Vaage, Odd Frank (2006): *Studenters levekår 2005*, Rapport 22/2006, Statistisk sentralbyrå.

Mer hjemmetjenester til mottakere under 67 år

Mens stadig flere under 67 år mottar pleie- og omsorgstjenester, har økningen i antallet mottakere som er 80 år eller eldre de siste 10 årene, vært beskjeden. I aldersgruppen 67-79 år har det blitt færre mottakere. Hjemmesykepleien betjener stadig flere mottakere, mens færre nå får praktisk bistand i hjemmet. Antallet beboere i pleie- og omsorgsinstitusjoner har vært nokså konstant.

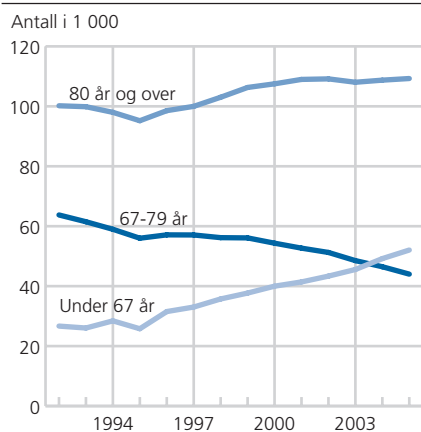
Dag Ragnvald Abrahamsen

Store forandringer i aldersfordelingen

Det har vært en økning på 2,6 prosent i antallet pleie- og omsorgsmottakere siden tusenårsskiftet, til 205 000 i 2005. Mottakerne fordeler seg på nærmere 165 000 som får hjemmetjenester og i underkant av 41 000 beboere i institusjoner. Antallet mottakere i aldersgruppen 67-79 år har gått ned. Det er en liten økning av mottakere som er over 80 år. Økningen er størst for mottakere under 67 år.

Alle 2005-tall er foreløpige.

Figur 1. Mottakere av pleie- og omsorgstjenester, etter alder. 1992-2005

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mottakertallene må imidlertid ses opp imot befolkningsutviklingen, slik at en kan si noe om *dekningsgraden* i de ulike aldersgruppene. Andelen innbyggere som mottar pleie- og omsorgstjenester, har vært stabil i hele perioden fra 1992 til 2005. Den har vært mellom 43 og 45 personer per 1 000 innbyggere, uavhengig av alder. Selv om antallet mottakere på 80 år og eldre har steget, har *andelen* eldre mottakere fra 80 år og eldre blitt redusert fra 600 per 1 000 innbyggere i 1992 til knapt 500 i 2005 (figur 2). Dette er en nedgang i andelen mottakere på nærmere 15 prosent. For dem mellom 67 og 79 år er nedgangen enda større – 20 prosent. Blant de yngste under 67 år har antall mottakere derimot økt med hele 78 prosent.

Store kjønnsforskjeller

Andelen som mottar pleie- og omsorgstjenester blant kvinner 67 år og over, er rundt 50 prosent høyere enn for menn (figur 3). Når kvinnene i tillegg lever lengre, vil andelen kvinner blant mottakerne være stor. I 1993 var den 70 prosent. Som følge av at andelen yngre mottakere øker med tilhørende jevn kjønnsfordeling, har imidlertid andelen kvinnelige mottakere blitt redusert til 67 prosent i 2005.

Arven fra mellomkrigstiden

Fra 1994 har det vært en svak nedgang i antall personer 67 år og over i befolkningen. Dette varte fram til 2004, da kurven begynte å peke oppover (1936-kullet ble 67 år). Hele tiden har det vært en økning i antallet som er 80 år og over. Mye av endringene i alderssammensetningen kan forklares ved de lave fødselskullene i mellomkrigstiden (Østby 2004:3).

Fra 1900 og fram til 1923 lå fødselskullene stabilt rundt 60 000. Etter første verdenskrig begynte fødselskullene å avta. I 1936 var antall registrerte barn under 1 år kun 40 000. Først fra 1936 ser vi en stigning i fødselstallene, som fortsetter utover 1940-årene, til tross for annen verdenskrig. I 1944 er vi igjen oppe i et kull på 60 000. Så får vi etterkrigskullene med en topp i 1946 på 71 000, før vi på 1950-tallet ser en stabilisering på rundt 60 000 (Statistisk sentralbyrå, Alnæs 1999).

Endringen i fødselskullene har til nå kun slått inn på aldersgruppen 67-79 år, fordi personer fra det laveste fødselskullet fra 1936 først blir 70 år i 2006. Framover vil også 80-åringene få tilførsel av de lave fødselskullene, men dette vil sannsynligvis ikke slå så kraftig ut her, ettersom økt levealder har større betydning for antallet i denne gruppen. I tillegg til fallende dødelighet i høy alder de senere årene, har også fallende dødelighet i barndommen betydning for størrelsen på disse kohortene (demografisk gruppe som deler en spesiell erfaring på en bestemt tid, for eksempel samme fødselsår).

Stadig større andel mottakere blant de yngre

Dersom vi ser på aldersgruppen under 67 år, viser det seg at andelen innbyggere som mottar pleie- og omsorgstjenester er nær fordoblet de siste 10-12 årene. I 1993 mottok 7 av 1 000 i denne aldersgruppen pleie- og omsorgstjenester. I 2005 hadde dette økt til 13. Selv om andel mottakere i 2005 på 1,3 prosent kan høres lavt ut, dreier dette seg om mange i antall (rundt 50 000 ifølge foreløpige 2005-tall), og de mottar en stor og økende andel av tjenestene. Denne økningen representerer en utfordring for helsevesenet. I og med at det har foregått en storstilt forskyvning fra gruppen 67-79 år til de yngste, kreves det store omstillinger i tjenestetilbudet. Hele økningen blant de yngre har skjedd innen hjemmetjenestene. Politikken med å forbeholde institusjonene for de eldre, har bidratt til et stabilt lavt antall institusjonsbeboere under 67 år. Mulige årsaker til den sterke økningen blant yngre mottakere og strategier for hvordan en skal møte denne utviklingen, er belyst i Stortingsmeldingen «Mestring, muligheter og mening» (St.meld. nr. 25 (2005-2006):42). Særlig angis økt satsing på psykisk helsearbeid gjennom Opptrappingsplanen for psykisk helse som en forklaring, i tillegg til at kommunene også er pålagt andre nye oppgaver gjennom statlige helse- og sosialpolitiske reformer (Romøren 2006: 33, Statistisk sentralbyrå 2006).

De eldre blir friskere

Levekårsundersøkelsen viser at personer som er 67 år eller eldre, vurderer sin egen helse som stadig bedre. I 2005 mente 67 prosent av eldre at de har meget god eller god helse, mot 57 prosent i 1985. I motsatt ende på skalaen vurderte kun 12 prosent av de eldre at de har meget dårlig eller dårlig helse i 2005, mot 15 prosent i 1998. Det er også færre eldre som har vansker med aktivitet og deltaking i samfunnet, se for øvrig artikkelen om helse i dette nummeret av Samfunnsspeilet.

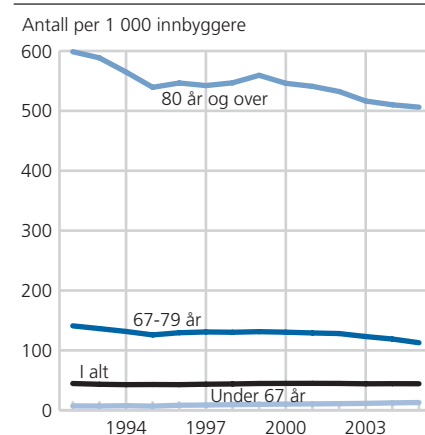
Resultatene fra levekårsundersøkelsen tyder på at dagens eldre har bedre helse og er sprekere enn tidligere generasjoners eldre. Det medfører at en stadig mindre andel eldre har behov for kommunale pleie- og omsorgstjenester. Dette gjenspeiles i statistikken som tidligere omtalt.

Færre mottar kommunal praktisk bistand – flere mottar hjelp fra slektninger

Samtidig med at noe av tjenestetilbudet flyttes fra institusjon til hjemmetjenester, er det færre som mottar praktisk bistand, som hjemmehjelp eller brukerstyrt personlig assistent.

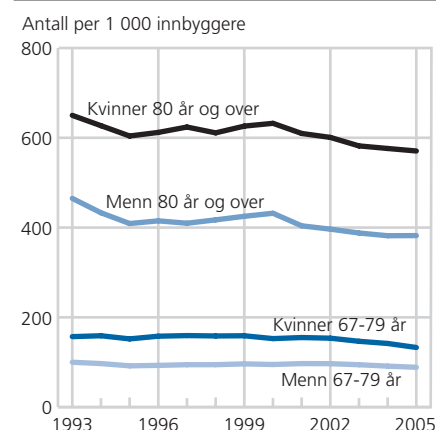
For de som ikke er så hjelpetrengende at de trenger hjemmesykepleie, kan høyere egenbetaling ha medført at det er mindre attraktivt å motta praktisk hjelp. Det kommunale tjenestetilbudet kan derfor sies å ha blitt mer *helserettet* (Svalund 2005b).

Figur 2. Antall mottakere av pleie- og omsorgstjenester per 1 000 innbyggere. 1992-2005

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

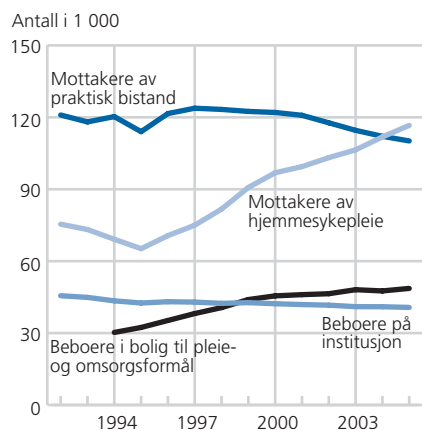
Figur 3. Antall mottakere av pleie- og omsorgstjenester per 1 000 innbyggere, etter kjønn og alder. 1993-2005

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mottakere av pleie- og omsorgstjenester inkluderer tjenestene hjemmesykepleie, praktisk bistand samt pleie og omsorg i institusjon, og gjelder de som er registrert per 31.12.2005. Mottakere av disse tjenestene i løpet av 2005 som ikke er registrert pr. 31.12 vil således ikke fanges opp. De som kun mottar andre typer tjenester som omsorgsbolig, dagsenter/eldresentertilbud, avlastning i hjemmet, støttekontakt og omsorgslønn er heller ikke med. Det totale tjenesteomfanget gjennom året vil derfor være noe høyere enn det 31.12.-tallene indikerer.

Figur 4. Mottakere av pleie- og omsorgstjenester, fordelt etter type. 1992-2005

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

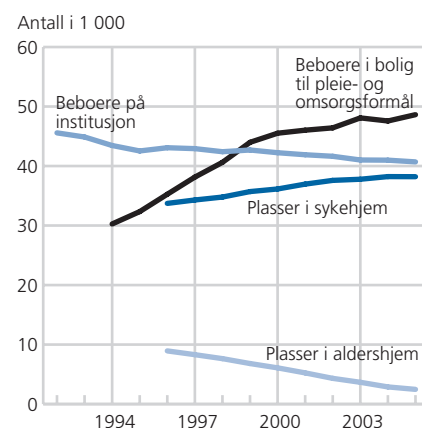
Antallet som mottar offentlig praktisk bistand, har sunket fra 122 000 i 1999 til 112 000 i 2005 (figur 4). Samtidig viser levekårsundersøkelsen at stadig flere eldre mottar ulønnet hjelp av slektninger og andre (Svalund 2005a:133-134). Mens 9 prosent av personer 67 år og over svarte at «Husholdet har regelmessig mottatt ulønnet hjelp fra slektninger» i 1998, hadde denne andelen steget til 14 prosent i 2005. Nedgang i antall mottakere av praktisk bistand bør imidlertid ikke utelukkende forklares med bedre helse og et mindre tilgjengelig kommunalt tilbud. Helseforsker Tor Inge Romøren mener nedgangen også kan ha sammenheng med at de små mellomkrigs-kullene nå er kommet i 70-årsalderen. Det har dermed blitt færre av de friskeste eldre, som i større grad har behov for kun praktisk bistand (Hiim 2006).

Omskiftning i botilbudet

Den såkalte «boliggjøringen» som ble forankret i Handlingsplan for eldreomsorgen (St.meld. nr. 50, 1996-1997), har medført en økning i antallet omsorgsboliger på bekostning av en sterk nedgang i antall aldershjemsplaser (Brevik 2003:30, Svalund 2005b:128). Gjennom denne planen fikk kommunene omfattende støtte til utbygging av tilrettelagte omsorgsboliger og omgjøring/oppgradering av sykehjemsplaser til enerom, eventuelt med eget bad/WC. Det er viktig å merke seg at omsorgsboliger ikke nødvendigvis medfører pleie- og omsorgstjenester, selv om rundt 2/3 av boligene er tilrettelagt også for heldøgns omsorg og pleie (Brevik 2003:73, 86).

Av de i underkant 50 000 som bodde i bolig til pleie- og omsorgsformål i 2005, tyder foreløpige KOSTRA-tall på at cirka 1/3 bodde i bolig med heldøgns bemanning, det vil si at en bor i bygning/bofellesskap med minst en ansatt tilstede hele døgnet. Dette er i samsvar med tidligere undersøkelser (Riksrevisjonen 2004:33). Her er det imidlertid store lokale variasjoner; fra ingen beboere med heldøgns bemanning, til alle. Mellom disse ytterpunktene ligger ulik grad av hjemmetjenestebesøk. Selv om bygningsmassen er opprustet, stilles det et stort spørsmålsteget ved om det samlede pleie- og omsorgstilbudet er blitt mer omfattende i den enkelte kommune (ibid:6).

Figur 5. Antall beboere¹ innen pleie- og omsorgstjenester. 1992-2005

¹ Beboere på institusjon inkluderer beboere i sykehjem, aldershjem og boform med heldøgns omsorg og pleie.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Fram til 2001 ble nedgangen i aldershjemsplaser kompensert for av økningen i antall omsorgsboliger (Brevik 2003:72ff). Mot handlingsplanens (forlengede) slutt i 2005 ser vi en utflatning i antall beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål (inkludert omsorgsboliger). Antall aldershjemsplaser ser fortsatt ut til å synke sterkt. Antallet innbyggere som er beboere på institusjon eller i bolig til pleie- og omsorgsformål, har imidlertid holdt seg bemerkelsesverdig konstant siden årtusenskiftet på mellom 88 000 og 89 000 (figur 5).

Innvandrerens betydning

Foreløpig er det svært få eldre innvandrere. Av personer 67 år og over har cirka 2 prosent vestlig innvandrerbakgrunn og 1 prosent ikke-vestlig bakgrunn. (Aalandslid 2005:141). Med årene vil det bli en svak økning i den eldre og mest pleietrengende andelen av innvandrerbefolkningen. Da kun 1 av 5 ikke-vestlige innvandrere bor i storfamilier, er det lite sannsynlig at framtidig omsorgsbehov vil bli dekket av familien. Også innvandrerne vil derfor i stor grad være avhengig av hjelp fra det offentlige (ibid:147).

Fra kvantitet til kvalitet

Oppmerksomheten vies i stadig større grad kvaliteten på offentlige tjenester. Stortingsmelding nr. 45 (2002-2003) «Betre kvalitet i dei kommunale pleie- og omsorgstjenestene» resulterte i seks indikatorer for å måle kvalitet innen pleie- og omsorgstjenestene. Disse publiseres nå årlig på nasjonalt og regionalt nivå på nettstedet www.bedrekommune.no. Dagens datagrunnlag (KOSTRA) gir muligheter til å belyse strukturelle sider ved kvalitet, som for eksempel omfang av sykehjemstilbud og kompetansenivå hos tjenesteutøvere.

Selve «sannhetens øyeblikk» – møtet mellom tjenesteutøver og tjenestemottaker – er langt vanskeligere å måle objektivt ved hjelp av målbare indikatorer (Normann 2000:32). Det er generelt mange metodiske utfordringer forbundet med såkalte bruker(tilfredshets)undersøkelser, spesielt blant grupper som kan ha vanskeligheter med å svare på slike skjemaer på egen hånd (Rolland m.fl. 2004). Måling av demente mottakeres tilfredshet med tjenesten berøres sterkt av dette. Likevel anses det som viktig at kommunene arbeider *systematisk* med kvalitetsforbedringer.

Betydningen av informasjon fra brukerundersøkelser og kvalitetsindikatorer øker når kommuner kommer sammen og diskuterer forskjeller i resultatene, for å kunne reflektere og lære av «beste praksis». Dette gjøres både i Effektivitetsnettverkene i regi av KS og i andre kommunale diskusjonsfora.

Arbeidet med nasjonale kvalitetsindikatorer har skjedd parallelt med at Sosial- og helsedirektoratet har utarbeidet nasjonal strategi for kvalitetsutvikling «... Og bedre skal det bli!» (SHdir 2005).

Tjenester av god kvalitet kjennetegnes ved at de er (ibid: 2):

- virkningsfulle
- trygge og sikre
- involverer mottakere og gir dem innflytelse
- er samordnet og preget av kontinuitet
- utnytter ressursene på en god måte
- er tilgjengelige og rettferdig fordelt

Følgende kvalitetsindikatorer ble rapportert som nasjonal statistikk for 2005:

Tabell 1. Kvalitetsindikatorer innen pleie og omsorgstjenester	
Indikator	Landsgjennomsnitt
Andel plasser i enerom med tilpasset bad/wc	56 prosent
Andel plasser i enerom	90 prosent
Andel ansatte med fagutdanning	69 prosent
Andel beboere på tidsbegrenset opphold	14 prosent
Antall legetimer per sykehjemsbeoer per uke	0.26 timer
Andel kommuner med brukerundersøkelser i institusjon	55 prosent
Andel kommuner med brukerundersøkelser i hjemmetjenestene	56 prosent

Kilde: KOSTRA-data, foreløpige tall 2005.

Referanser

- Alnæs, K. (1999): *Historien om Norge, del 4: En ny arbeidsdag*, Gyldendal Norsk Forlag.
- Brevik, I. (2003): Handlingsplan for eldreomsorgen. Kommunenes vurdering av planen som redskap for utbygging av omsorgstjenestene. NIBR-notat 2003:114.
- Hiim, H. S. (7. juli 2006): Flere eldre trenger familiehjelp, *Dagsavisen*, <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article2183080.ece>
- Normann, R. (2000): *Service Management*, Cappelen Akademisk Forlag.
- Romøren, T. (2006): *Yngre personer som mottar hjemmetjenester: hvem er de, hva slags hjelp får de, og hvorfor øker antallet så sterkt?* Høgskolen i Gjøviks rapportserie, 2006, nr. 8.
- Riksrevisjonen: Dokument nr. 3:9 (2003-2004): *Riksrevisjonens undersøkelse av handlingsplanen for eldreomsorgen*. 2004.
- Rolland, A. m.fl. (2004): *Evaluering av kommunale mottakerundersøkelser*, Rapporter 2004/7, Statistisk sentralbyrå.
- Sosial- og helsedirektoratet (2005): *Nasjonal strategi for kvalitetsforbedring i sosial- og helsetjenesten ... Og bedre skal det bli! (2005-2015)*.
- Statistisk sentralbyrå (10. september 2006): Brøyn, N. og Lunde, E. (2006): «*Psykiske lidelser er den mest brukte diagnosen*» (<http://www.ssb.no/alegetj>).
- Stortingsmelding nr. 50 (1996-1997): *Handlingsplan for eldreomsorgen. Trygghet – respekt – kvalitet*. Oslo 1997, Sosial- og helsedepartementet.
- Statistisk sentralbyrå, Befolkningsstatistikk (<http://www.ssb.no/befolkning>).
- St.meld. nr. 45 (2002-2003): *Betre kvalitet i dei kommunale pleie- og omsorgstjenestene*, Sosialdepartementet.
- St.meld. nr. 25 (2005-2006): «*Mestring, muligheter og mening*». *Framtidas omsorgsutfordringer*, Helse- og omsorgsdepartementet.
- Svalund, J. (2005a): «Helse» i: Ugreninov, E.: *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå.
- Svalund, J. (2005b): «Hjelpebehov og tjenestetilbud» i: Ugreninov, E.: *Seniorer i Norge*. Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå.
- Vigran, Å. (2002): «Pleie- og omsorgstjeneste»: *Helse- og omsorgstjenester*. Statistiske analyser 56, Statistisk sentralbyrå.
- Østby, L. (2004): Den norske eldrebølgen: Ikke blant Europas største, men dyrt kan det bli, *Samfunnsspeilet* 1, 2004, Statistisk sentralbyrå.
- Aalandslid, V. (2005): «Ikke-vestlige innvandrere» i: Ugreninov, E.: *Seniorer i Norge*. Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå, 2005.

Lenker

www.bedrekommune.no

Flere i utdanning – på alle nivå

Barnehagedekningen er blitt bedre, og stadig flere barn tilbringer hele dagen i barnehagen. Elevtallet stiger både i grunnskolen og i videregående opplæring, og antallet som fortsetter i høyere utdanning øker. Kvinner har siden 1995 vært i flertall i høyere utdanning. I skoleåret 2004/05 var det for første gang flere kvinner enn menn som fullførte høyere utdanning med mer enn fire års varighet, men det er fortsatt flest menn som avlegger doktorgrad. En av fire personer i den norske befolkningen har høyere utdanning.

Hilde A. Hollås

Best barnehagedekning for 3-5-åringer

De siste 20 årene har barnehagedekningen for barn i alderen 1 til 5 år økt i takt med at småbarnsmødre i større grad deltar i arbeidslivet (Lohne 2006). I 1986 gikk 28 prosent av alle barn i denne aldersgruppen i barnehage, i 2005 hadde dekningsgraden økt til 76 prosent. De som ikke søker plass, er inkludert i beregningen av barnehagedekningen, mens barn i åpen barnehage ikke er med i disse beregningene. Åpne barnehager har ingen fast gruppe av barn, men tar imot barn sammen med foreldre eller andre voksne til lek og sosialt samvær. Dekningsgrad vil si antall barn i barnehage i prosent av alle barn i en bestemt aldersgruppe. Økt barnehagedekning er en politisk prioritering, og målet er full barnehagedekning innen utgangen av 2007.

Fra 2004 til 2005 har dekningsgraden økt med 4 prosentpoeng. Det har vært en økning for alle aldersgrupper og størst for barn i alderen 1-2 år, fra 48 prosent i 2004 til 54 prosent i 2005. Den beste barnehagedekningen finner man i aldersgruppen 3-5 år. Ni av ti barn i denne aldersgruppen hadde barnehageplass i 2005. Dekningsgraden i fylkene varierer fra 74 prosent i Hordaland til 82 prosent i Finnmark for barn 1 til 5 år.

I alt 231 400 barn hadde et barnehagetilbud i 2005, når en inkluderer de 7 900 i åpen barnehage. Dette er en økning på 10 900 barn fra året før. Ved utgangen av 2005 var det i underkant av 6 300 barnehager. Private barnehager utgjorde over halvparten av disse.

Økt antall heltidsplasser

Stadig flere barn tilbringer hele dagen i barnehagen. Andelen av alle barn fra 1 til 5 år som hadde heltidsplass, var 59 prosent i 2005, nesten 6 prosentpoeng høyere enn i 2004. Heltidsplasser i barnehage vil si oppholdstid på 33 timer eller mer per uke. Akershus og Oslo hadde den høyeste andelen barn med heltidsplass med 70 prosent. Lavest andel heltidsplasser hadde Hordaland med 57 prosent.

Andelen barn 1-2 år i barnehage med heltidsplass har hatt en stabil økning siden 1999 og var i 2005 på 77 prosent. Tilsvarende andel for barn i aldersgruppen 3-5 år er 78 prosent.

Årsakene til denne utviklingen er dels vekst i antall barnehageplasser, dels at prisene har blitt lavere og dels at kvinner i noe mindre utstrekning arbeider deltid nå enn før (Lohne 2006).

Fire av ti barn i private barnehager

Av over 231 000 barn med barnehageplass i 2005 hadde om lag 45 prosent plass i private barnehager. Det har vært en økning i andel barn i private barnehager med nesten 10 prosentpoeng siden 1986. Andelen har holdt seg stabil over 40 prosent siden 1993. Økningen forklares med at det politisk er åpnet opp for private alternativer i større grad enn tidligere. Private barnehager omfatter barnehager som ikke er kommunalt drevne og omfatter derfor også privat drevne familiebarnehager. Andelen private barnehager har økt fra 41 prosent i 1986 til 55 prosent i 2005.

Ni av ti ansatte i barnehager er kvinner

Barnehagesektoren domineres av kvinner, men andelen mannlige ansatte har økt noe de siste årene. I perioden 2001-2004 økte andelen mannlige ansatte ved samtlige barnehager med 1 prosentpoeng, fra 7 til 8 prosent. I disse årene økte andel ansatte menn i offentlige barnehager med 0,3 prosentpoeng, mens økningen i private barnehager var på 2 prosentpoeng. I 2005 var i underkant av 9 prosent av de ansatte menn.

I 2005 var det 64 700 ansatte i barnehager, og de utførte 50 300 årsverk. Det var en økning i antall ansatte fra 2004 på 4 200, noe som må ses i sammenheng med utbyggingen av barnehager. Antall årsverk økte med 8 prosent fra 2004. Assistentene og pedagogiske ledere utgjør over to tredjedeler av de ansatte. De resterende ansatte er styrere, tospråklige assistenter, annet pedagogisk personale og annen lønnet hjelp.

Andelen ansatte i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning har gått opp fra 31 prosent i 1986 til 34 prosent i 2005. Laveste andel i denne perioden var i 1994 med 27 prosent. Siden har det vært en jevn stigning i andelen ansatte med godkjent førskolelærerutdanning fram til i dag. Andelen styrere og pedagogiske ledere med godkjent førskolelærerutdanning var rundt 90 prosent både i 1986 og i 2005. I løpet av disse 19 årene har prosentandelen vært varierende, og den laveste andelen var i 1994 med 76 prosent.

Færre velger kontantstøtte

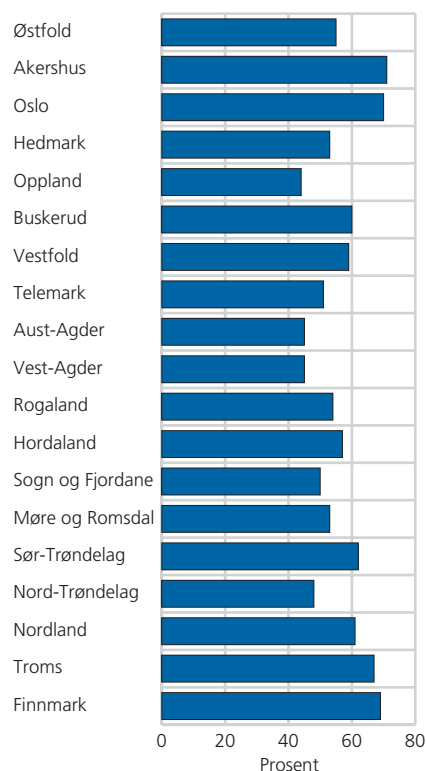
I takt med at barnehagedekningen øker har andelen 1- og 2-åringer med kontantstøtte sunket hvert år siden 1999. For 1-åringene sank andelen fra 69 prosent i 2004 til 64 prosent i 2005. I den samme perioden sank andelen 2-åringer med kontantstøtte fra 58 prosent til 52 prosent.

Den fylkesvise oversikten over antall mottakere av kontantstøtte viser at Hordaland og Rogaland har flest mottakere, mens Aust-Agder og Finnmark har lavest antall mottakere.

Skolefritidsordningen mest populær hos de yngste

Andelen elever som tilbrakte seks timer eller mer i skolefritidsordninger (SFO) holdt seg stabil i 2005 sammenlignet med 2004. Dette gjelder alle klassetrinn. I 2005 deltok syv av ti elever i første klasse i SFO. Andelen

Figur 1. Prosentandel heltidsplasser 1-5 år, etter fylke, 2005

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

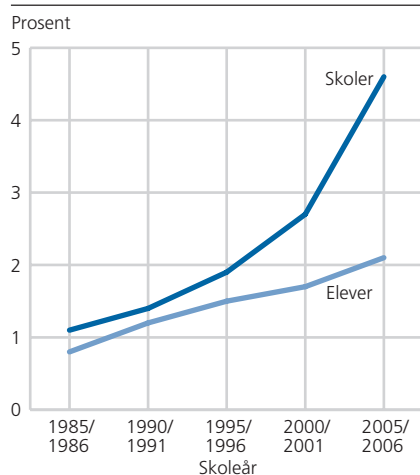
blant elevene i andre klasse var 63 prosent. Omkring halvparten av tredjeklassingene deltok, mens det er betydelig mindre deltakelse i klassetrinnene fjerde til sjuende klasse.

Flere frittstående grunnskoler

Elevtallet i grunnskolen øker, mens antallet skoler reduseres. Fra skoleåret 2000/01 til skoleåret 2005/06 har det totale antall grunnskoler blitt redusert med 100 skoler. Reduksjonen har vært i offentlige skoler, da det i samme periode har vært en betydelig økning i antall frittstående skoler. Frittstående grunnskoler er skoler som driver etter lov av 4. juli 2003 (friskoleloven), tidligere omtalt som privatskoler. I skoleåret 2005/06 var det 145 frittstående grunnskoler i Norge, en økning fra 88 skoler i 2000/01.

Over 13 000 elever går på en frittstående grunnskole, 32 prosent flere enn i skoleåret 2000/01. I 2005/06 utgjorde elever i frittstående grunnskoler litt over 2 prosent av elevene i grunnskolen.

Figur 2. Frittstående skoler^{1,2} og elever i frittstående skoler. Skoleårene 1985/86-2005/06. Prosent

¹ Fra og med skoleåret 1997/1998 ble grunnskolen utvidet med ett klasstrinn, alder for skolestart ble senket fra 7 til 6 år.

² Andel frittstående grunnskoler av totalt antall grunnskoler og andel elever i frittstående grunnskoler av totalt antall elever.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Flere lærlinger i videregående opplæring

Antallet elever og lærlinger i videregående opplæring økte fra 2004 til 2005. Høsten 2005 var det til sammen 213 100 elever og lærlinger i videregående opplæring. 181 800 av disse var elever, en økning på 4,6 prosent i forhold til elevtallet på samme tid i 2004. Antall lærlinger per 1. oktober 2005 var om lag 31 300, noe som tilsvarer en økning på 8 prosent sammenlignet med 2004.

Jenter og gutter i videregående opplæring velger i stor grad tradisjonelt. Det er noen flere jenter som velger allmenne fag, mens det er en overvekt av gutter som velger yrkesfag. Innenfor de ulike studieretningene finner man store kjønnsforskjeller. I 2005 utgjorde jenter et stort flertall på grunnkurs som helse- og sosialfag, formgivningsfag og musikk, dans og drama. Guttene dominerte på grunnkursene byggfag, elektrofag, mekaniske fag og trearbeidsfag. Det var flest lærlinger innen studieretningene byggfag, mekaniske fag og elektrofag høsten 2005. Om lag tre av ti lærlinger var jenter.

Ni av ti av alle 16-18 åringer i Norge var registrert som elev eller lærling i videregående opplæring per 1. oktober 2005. Dette tallet har holdt seg stabilt siden innføringen av Reform 94. Reformen innebærer at all ungdom mellom 16 og 19 år har rett til tre års opplæring som kan føre fram til studiekompetanse, yrkeskompetanse eller delkompetanse.

Stadig flere ungdommer med innvandrerbakgrunn deltar i videregående opplæring. Personer med innvandrerbakgrunn er enten førstegenerasjonsinnvandrere (født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre) eller norskfødte med to utenlandsfødte foreldre (etterkommere). Går man tilbake til 1990, ser man at om lag 60 prosent av registrert årskull 16-18 år med innvandrerbakgrunn var i videregående utdanning. Per 1. oktober 2005 var tilsvarende andel oppe i 76 prosent. Deltakelsen i videregående opplæring var høyere for etterkommere enn for førstegenerasjonsinnvandrere. Blant etterkommere i alderen 16-18 år var 88 prosent registrert i videregående opplæring høsten 2005, mot 71 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere. At det er en lavere andel førstegenerasjonsinnvandrere som er i videregående opplæring enn etterkommere, har sammenheng med at førstegenerasjonsinnvandrere er en sammensatt gruppe med hensyn til for eksempel botid i Norge.

I 2005 var andelen kvinner i alderen 16-18 år med innvandrerbakgrunn i videregående opplæring noe større enn andelen menn, med henholdsvis 77 prosent og 75 prosent. Kvinner med innvandrerbakgrunn i denne aldersgruppen har vært i flertall i videregående opplæring hvert år siden 1998 (Henriksen 2006).

Flere elever på medier og kommunikasjon

Grunnkurs i medier og kommunikasjon i videregående opplæring var den studieretningen som økte mest i popularitet fra 2004 til 2005. Sammenlignet med 2001 har det vært godt over en fordobling av antall elever på dette grunnkurset. Fremdeles er det slik at flertallet av elevene velger studieretning for allmenne, økonomiske og administrative fag. I alt 26 700 elever startet på dette grunnkurset høsten 2005. Går man tilbake til 2001, ser man at dette tallet har vært relativt stabilt i denne fireårsperioden, men med en liten nedgang i antall elever i 2002 og 2003. Denne nedgangen blir forklart med at det da ble startet opp to nye studieretningsfag; medie- og kommunikasjonsfag og salg- og servicefag. Disse fagene var et alternativ for elever som ellers ville ha valgt studieretning for allmenne, økonomiske og administrative fag.

Ni av ti besto sin fag- eller svenneprøve

Om lag 71 300 elever og lærlinger gikk opp til avsluttende eksamen eller fag-/svenneprøve i skoleåret 2004/05. Dette omfatter alle elever som var registrert på videregående kurs II (VK II) per 1. oktober, alle lærlinger og praksiskandidater som har gått opp til fag- eller svenneprøve og privatister som har gått opp til eksamen og bestått i løpet av perioden 1. oktober 2004-30. september 2005. Åtte av ti besto eksamen eller fag-/svenneprøve.

Kandidater til fag- og svenneprøve oppnådde bedre resultat enn elever i VK II. Ni av ti kandidater fullførte og besto en fag- eller svenneprøve skoleåret 2004/05. Tilsvarende tall for elever som besto eksamen i VK II var 77 prosent.

Elevene ved studieretning for helse- og sosialfag oppnådde best resultat av de elevene som gikk på et kurs som leder fram til vitnemål med yrkes- eller studiekompetanse i videregående opplæring. Av kandidatene til fag- eller svenneprøve var det kandidatene på studieretning for medier og kommunikasjon som hadde best resultat.

Størst frafall i yrkesfag

Andelen elever og lærlinger som fullfører videregående opplæring har gått ned. 67 prosent av elevene som startet på grunnkurs for første gang i 2000, fullførte utdanningen, målt fem år etter at de startet. Tilsvarende tall for 1999-kullet var 70 prosent. For de som startet på sitt første grunnkurs i 2000, var det 33 prosent som ikke fullførte utdanningen i løpet av fem år. 26 prosent av disse hadde avbrutt videregående opplæring, mens de resterende fortsatt var i utdanning.

Fullført opplæring betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev. Avbrutt videregående opplæring betyr at eleven/lærlingen ikke har fullført og heller ikke er lenger registrert som elev/lærling i videregående opplæring. Avgrensningen innebærer at både de som ikke har bestått og de som ikke

Foto: Photos.com

lenger er i videregående opplæring, regnes som å ha avbrutt den videregående opplæringen.

Av 2000-kullet var det i gjennomsnitt 81 prosent av elevene på de allmennfaglige studieretningene som fullførte i løpet av fem år. Tilsvarende tall for elevene/lærlingene i yrkesfag var 53 prosent. De fagene som hadde høyest avbruddsprosent, var trearbeidsfag og helse- og sosialfag. Studieretningene musikk, dans og drama, allmenne, økonomiske og administrative fag og idrettsfag hadde de laveste avbruddsprosentene i 2000-kullet.

Det er stor forskjell på gjennomføringsgraden mellom kjønnene. Fem år etter oppstart på grunnkurs i videregående opplæring hadde 62 prosent av guttene og 74 prosent av jentene fullført.

Elever og lærlinger med innvandrerbakgrunn har høyere frafall enn andre elever. Totalt 55 prosent hadde fullført utdanningen i løpet av fem år.

Foreldrenes utdanningsbakgrunn har stor betydning for hvorvidt ungdommene fullfører videregående opplæring eller ei. Elever/lærlinger med høyt utdannede foreldre fullfører i større grad enn ungdom med lavt utdannede foreldre. I tillegg har karakterene fra grunnskolen og det å komme inn på ønsket grunnkurs betydning for gjennomføringen (Støren 2003).

Sammenligner man fylkene, ser man at det er store forskjeller når det gjelder andelen elever og lærlinger som fullfører opplæringen. Sør-Trøndelag og Vest-Agder hadde best resultat for elevene som startet på grunnkurs i 2000. De tre nordligste fylkene kom dårligst ut.

Flest kvinner i høyere utdanning

Stadig flere går direkte fra videregående skole over i høyere utdanning. Andelen som fullførte videregående utdanning med studiekompetanse, og som var i høyere utdanning samme høst, økte fra 32 prosent i 2004 til 38 prosent i 2005. Denne andelen har vært økende siden 2001. Det er flere kvinner enn menn som går direkte fra videregående til høyere utdanning, og slik har det vært siden 1993. I 2005 var det 41 prosent kvinner og 33 prosent menn med fullført videregående utdanning med studiekompetanse som var i høyere utdanning samme høst.

Det er en større andel av elever med innvandringsbakgrunn som går direkte over til høyere utdanning, enn elever uten innvandringsbakgrunn, og denne forskjellen synes å ha økt over tid. I 2005 var overgangsprosenten for elever med innvandringsbakgrunn 52 prosent. Noe av årsaken til dette er at det er langt vanligere blant ungdom uten innvandringsbakgrunn å utsette studiestarten. Ser man på førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere hver for seg, ser man en sterk tendens til å begynne i høyere utdanning etter fullført videregående i begge gruppene (Støren 2005).

Det var registrert 211 300 studenter ved landets universiteter og høyskoler per 1. oktober 2005. En av tre i alderen 19-24 år var i høyere utdanning. Flere kvinner enn menn deltok, med andeler på henholdsvis 35 og 24 prosent. Kvinner i denne aldersgruppen har vært i flertall hvert år de siste 20 årene. Andelen kvinner i høyere utdanning har økt med 21 prosentpoeng fra 1986 til 2005, mens menn har hatt en økning på 12 prosentpoeng i samme periode. I aldersgruppen 25-29 år er det også flere kvinner enn menn i

høyere utdanning, henholdsvis 17 og 14 prosent. Kvinnene har vært i flertall siden 1995. Andelen kvinner i denne aldersgruppen har økt med 10 prosentpoeng fra 1986 til 2005, mens menn har hatt en økning på knapt 6 prosentpoeng. Samlet var 16 prosent av befolkningen i alderen 25-29 år i høyere utdanning i 2005.

I 2005 var 19 prosent av ungdom i alderen 19-24 år med innvandringsbakgrunn i høyere utdanning, og 11 prosent i aldersgruppen 25-29 år. Går man tilbake til 1990, ser man at prosentandelen var henholdsvis 12 og 9. Kvinner er i flertall i begge aldersgruppene. Det har vært en kraftig økning i andelen i høyere utdanning blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn i perioden 1994 til 2003. Andelen av 19-24-åringene som er i høyere utdanning, er fortsatt lav blant førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, selv om andelen har økt (Støren 2005).

I skoleåret 2004/05 fullførte for første gang flere kvinner (4 100) enn menn (3 800) utdanning med en varighet på mer enn fire år ved landets universiteter og høyskoler. Kvinner var i flertall innen fagområdene primærnæringsfag og lærerutdanning samt utdanninger i pedagogikk. Selv om kvinner i større grad enn menn deltar i høyere utdanning og fullfører studiene, er det fortsatt flest menn som avlegger doktorgrad. I skoleåret 2004/05 ble det avlagt vel 800 doktorgrader, hvor 500 ble fullført av menn og 300 av kvinner.

I skoleåret 2004/05 ble det fullført flest universitets- og høyskoleutdanninger på lavere nivå innenfor helse-, sosial- og idrettsfag. Kvinner sto bak 85 prosent av 7 400 utdanninger som ble fullført på dette fagområdet på lavere nivå. På høyere nivå var det flest fullførte utdanninger innenfor naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag.

Veksten i antall fullførte universitets- og høyskoleutdanninger har stagnert de siste to studieårene, men antallet har over en tiårsperiode økt med nesten 5 200, eller om lag 20 prosent. Kvinnene har stått for denne økningen.

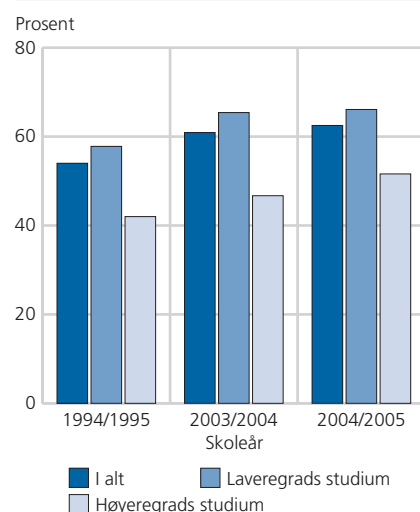
Svak nedgang i antallet utenlandsstudenter

I overkant av 12 300 personer var registrert som studenter i utlandet høsten 2005, det er 6 prosent færre enn året før. Utenlandsstudenter som bare tar en del av studiet i utlandet, såkalte delstudenter, er ikke inkludert. Storbritannia topper listen over populære studieland i 2005 med 2 600 studenter. Deretter følger Australia med 2 100 studenter, med en nedgang på 24 prosent fra 2004. Antallet studenter i nye EU-land som Ungarn, Slovakia, Tsjekia, Polen, samt Irland er økende, mens stadig færre studenter velger tradisjonelle studieland som USA, Frankrike og Tyskland. De mest populære studievalgene er «økonomiske og administrative fag», «helse-, sosial- og idrettsfag» og «humanistiske og estetiske fag».

Kunst- og politistudenter oppnår flest studiepoeng

For skoleåret 2004/05 ble det for første gang publisert statistikk om oppnådde studiepoeng. I gjennomsnitt ble det oppnådd 43 studiepoeng per student. Ved høyskolene ble det oppnådd til sammen 5 millioner studiepoeng, mens 3 millioner ble utdelt ved universitetene. Høyskolene hadde en høyere gjennomsnittlig studiepoengproduksjon og en mindre andel studenter uten oppnådde studiepoeng enn universitetene. Det ble oppnådd flere studiepoeng av studenter ved statlige læresteder enn studenter ved private

Figur 3. Kvinneandel for fullførte høyere utdanninger. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Henriksen, Kristin (2006): Studievalg i innvandrerbefolkningen – Bak apotekerdissen, ikke foran tavla. *Samfunnsspeilet 4, 2006, Statistisk sentralbyrå*.

Löhne, Ylva (2006): Mange jobber, men mindre enn før, *Samfunnsspeilet 5-6, 2006, Statistisk sentralbyrå*.

Støren, Liv Anne (2003): Progresjon, søkermønster og tilgang til læreplasser. Oslo, NIFU, skriftserie 36/2003.

Støren, Liv Anne (2005): «Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en fremtidig suksesshistorie?», NIFU STEP.

institusjoner. Kunst- og politistudenter er mest produktive, med 50 studiepoeng per student. Normert studieprogresjon er 60 studiepoeng i året. Mindre enn en tredjedel av landets studenter oppnådde 60 studiepoeng eller mer i 2004/05. En av årsakene til dette kan være at flere velger å studere på deltid. Flere menn enn kvinner oppnådde ikke noen studiepoeng, mens flest kvinner fulgte normert studieprogresjon. De mest effektive studentene finner man i aldersgruppen 20 til 24 år, med en produksjon på 50 studiepoeng per student i studieåret 2004/05.

Befolkningens utdanningsnivå

I den norske befolkningen i aldersgruppen 16 år og eldre er det flest med utdanning på videregående nivå. En av tre har utdanning på grunnskolenivå, mens hver fjerde person har en høyskole- eller universitetsutdanning. Det er flest kvinner som har utdanning på grunnskolenivå, mens menn er i flertall på videregående nivå. Når det gjelder høyere utdanning er kvinner i flertall, men dette gjelder bare høyere utdanning med varighet til og med fire år. Andelen menn med lang høyere utdanning, mer enn fire år, er nesten dobbel så høy som blant kvinner.

Befolkningen i Oslo, Akershus og Sør-Trøndelag har det høyeste utdanningsnivået i landet, mens Hedmark, Oppland og Nordland er de fylkene hvor det er lavest andel personer med høyere utdanning.

Tallene for befolkningens utdanningsnivå er basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves for å bli definert på de ulike nivåene. Det har vært behov for endringer i nivådefinisjonene, fordi de norske definisjonene ikke har vært helt i samsvar med de nåværende internasjonale retningslinjene. Befolkningens utdanningsnivå har en sentral plass i mange samfunnsvitenskaplige studier og analyser, og variabelen «utdanningsnivå» brukes internasjonalt, blant annet som mål på humankapital (befolkningens kunnskap og kompetanse) og som indikator i levekårsundersøkelser. Norge er et av landene som alltid har hatt et høyt utdanningsnivå i alle publiseringer av statistikk, og en svært høy andel av den norske befolkning er blitt registrert med utdanning på videregående nivå eller på universitets- og høyskolenivå. Det er nå klare internasjonale retningslinjer for hvor mye utdanning som kreves på henholdsvis grunnskolenivå, videregående nivå og universitets- og høyskolenivå for at man skal kunne si at en utdanning er fullført på et gitt nivå.

For mer detaljerte beskrivelser av befolkningens utdanningsnivå, se artikkel i SSBmagasinet «Nye definisjoner av utdanningsnivåer» (http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2006-09-14-01.html).

Mange jobber, men mindre enn før

Det norske arbeidsmarkedet er preget av høy yrkesdeltakelse sammenliknet med andre europeiske land. Både kvinner og eldre i Norge er mer yrkesaktive enn gjennomsnittet i vår verdensdel. Andelen som jobber deltid er imidlertid høy, særlig for kvinner. Den ukentlige arbeidstiden har gått ned de siste tiårene og er lavere enn gjennomsnittet for de europeiske landene. Ni av ti norske arbeidstakere er stort sett fornøyd med jobben sin, selv om nesten en fjerdedel sier at de i noen grad opplever arbeidet som en psykisk belastning. Ni av ti svarer også at de har mange oppgaver som gir arbeidsglede.

Høy deltakelse i arbeidslivet

Norge har en svært yrkesaktiv befolkning sammenliknet med andre land (figur 1). Yrkesandelen var 10 prosentpoeng høyere i Norge sammenliknet med gjennomsnittet for OECD-landene i 2005. Årsakene til dette er blant annet at norske kvinner jobber mer enn hva som er vanlig ellers i Europa. Det er også relativt høy yrkesdeltakelse blant eldre i Norge.

Arbeidsstyrken utgjorde 2 400 000 personer i 2005, ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Selv om antall personer i arbeidsstyrken gikk opp med 18 000 personer fra 2004, gikk den gjennomsnittlige yrkesdeltakelsen noe ned. Årsaken til dette er at andelen eldre og yngre, som har relativt lav yrkesaktivitet, øker i befolkningen. Nedgangen i yrkesaktivitet var størst blant personer i alderen 16-24 år.

Det har vært en sterk vekst med over 700 000 personer i arbeidsstyrken de siste 30 årene. Yrkesandelen har gått opp fra 61 prosent i 1972 til 72 prosent i 2005. Det er særlig kvinner som har bidratt til denne oppgangen. Perioden fra 1980 og fram til i dag kjennetegnes av en sterk og relativt jevn sysselsettingsvekst blant kvinner. Gapet mellom kvinners og menns yrkesdeltakelse har aldri vært mindre enn i 2005, se figur 2.

Antallet arbeidstimer har ikke økt i takt med antall personer i jobb. I 1972 ble det jobbet 2,9 milliarder timer, mot 3,1 milliarder i 2005, ifølge Statistisk sentralbyrås (SSBs) nasjonalregnskap. Det totale antallet arbeidstimer er dermed fordelt på flere personer i dag enn for 30 år siden. Den utførte arbeidstiden har i tråd med dette gått ned i samme periode. Det vil si at det er flere som jobber, men at vi i gjennomsnitt jobber langt mindre enn tidligere.

Den utførte arbeidstiden er redusert med nesten fem timer siden 1972. Det er menn som står for mesteparten av denne reduksjonen med nær fem timer. Kvinners arbeidstid har i den samme perioden sunket med en time. Tall fra Eurostat viser også at vi har 4 timer kortere arbeidstid per uke enn gjennomsnittet for EU- og EFTA-landene (Eurostat LFS 2. kvartal 2005).

Norge ligger på deltidstoppen i Europa

Nordmenn jobber i større grad deltid¹ enn hva som er vanlig i de andre europeiske landene, se figur 3. Dette gjelder både for kvinner og menn.

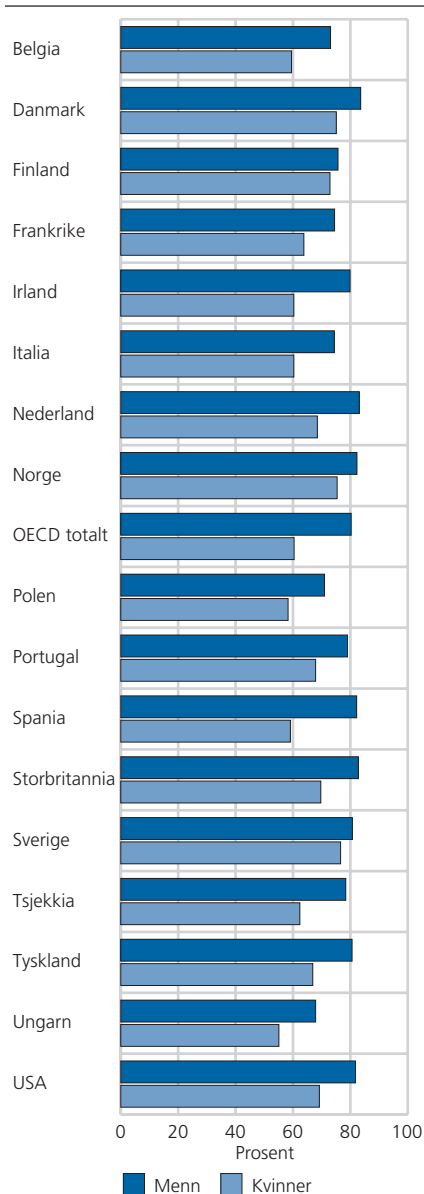
Ylva Lohne og
Tor Morten Normann

Arbeidsstyrken er summen av sysselsatte og arbeidsledige. Yrkesandel omfatter både sysselsatte og ledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og resten av befolkningen.

Ylva Lohne er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk, (ylva.lohne@ssb.no).

Tor Morten Normann er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (tor.morten.normann@ssb.no).

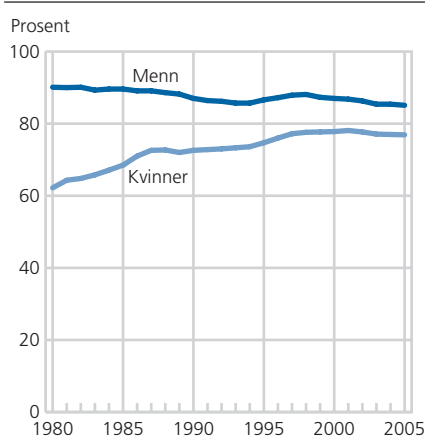
Figur 1. Personer i arbeidsstyrken¹, etter kjønn. 25-66 år. Utvalgte land. 2005. Prosent av alle personer i hver gruppe

¹ Arbeidsstyrken totalt i forhold til befolkningen 15-64 år (for Norge, Spania, Sverige, Storbritannia og USA: 16-64 år).

Kilde: Employment Outlook, OECD.

Figur 2. Personer i arbeidsstyrken, etter kjønn. 25-66 år. 1980-2005. Prosent av alle personer i hver gruppe

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Nesten dobbelt så mange norske menn jobber deltid sammenliknet med gjennomsnittet i EU- og EFTA-landene, og norske kvinner ligger drøyt 10 prosentpoeng over gjennomsnittet (Lohne 2005). Den høye yrkesdeltakelsen for kvinner og eldre er noe av årsaken til den høye deltidsandelen.

I 2005 jobbet 42 prosent av sysselsatte kvinner deltid, mot 12 prosent menn. Forskjellen mellom kjønnene er altså stor, selv om andelen deltids-sysselsatte kvinner har gått ned de siste 20 årene, og det samtidig er blitt noe mer vanlig å arbeide deltid for menn.

Det ser ut til at kvinner bruker deltid som en generell tilpasning til arbeidslivet, mens menn arbeider deltid i mer begrensete perioder i livet. Den typiske deltidsarbeidende kvinne har flere enn ett barn under 16 år. Hun arbeider gjerne 60-80 prosent og oppfatter seg selv i hovedsak som yrkesaktiv. Den typisk deltidsarbeidende mann har en mindre deltidsjobb, gjerne ved siden av skolegang eller mot slutten av sin yrkeskarriere (Lohne og Næsheim 2003).

Mange eldre i jobb

I tillegg til at kvinners yrkesaktivitet er svært høy, har Norge tredje høyeste yrkesdeltakelse blant eldre i EU- og EFTA-landene (figur 4). Nær sju av ti norske arbeidstakere i alderen 55 til 64 år er fremdeles i arbeid. Bare Sverige og Island har flere eldre som er i jobb. Italia og Belgia ligger dårligst an, med bare 30 prosent yrkesdeltakelse blant eldre.

Hvor mange eldre som er i arbeid, bestemmes ikke bare av andelen eldre som er sysselsatt, men også av hvor mange eldre det er i befolkningen. De store fødselskullene etter 2. verdenskrig har nå passert 55 år og drar tallet på sysselsatte i alderen 55-74 år kraftig opp. I tillegg er det blant kvinner over 55 år blitt en langt høyere andel som er sysselsatt. For menn har derimot andelen blitt noe lavere.

De store etterkrigskullene nærmer seg nå en alder hvor andelen sysselsatte faller kraftig. Siden årskullene også er store, betyr dette at et stort antall sysselsatte kan forsvinne ut av arbeidsmarkedet hvert år framover (Lohne og Næsheim 2006).

Mange ønsker å arbeide mer ...

Antall undersysselsatte er gått opp fra 86 000 i 2003 til 98 000 i 2005. Kvinnene står for mesteparten av oppgangen. Siden AKU startet å måle undersysselsettingen i 1989 har tallet aldri vært høyere. Undersysselsatte er sysselsatte som har deltid som sin avtalte arbeidstid, men som ønsker – og har forsøkt å få – mer arbeid. Over 60 prosent av de undersysselsatte jobber innenfor helse- og sosialtjenester samt varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. Det er også innenfor de samme to næringsgruppene at vi finner

de fleste deltidssysselsatte. En del av de undersysselsatte har antakeligvis den arbeidstiden de ønsker seg i praksis, fordi dette er næringer hvor det ofte er mulig å ta vakter i tillegg til den avtalte arbeidstiden.

... og mange midlertidig ansatte ønsker fast jobb

Over 200 000 personer var ansatt på midlertidig basis i 2005, viser tall fra AKU. Det tilsvarer 9,5 prosent av alle ansatte. Av de 201 000 midlertidig ansatte var flesteparten ansatt innenfor helse og sosialtjenester (64 000). Det utgjorde om lag 15 prosent av alle ansatte innenfor denne næringsen. Andre næringer med høye andeler midlertidige ansatte, er hotell og restaurant og undervisning, med henholdsvis 15 og 13 prosent.

Nær åtte av ti gir uttrykk for at de ønsker fast jobb. Det store flertallet av disse har også forsøkt å få det. Ønsket om fast ansettelse er mer utbredt blant kvinner enn blant menn, henholdsvis 87 og 64 prosent. Andelen som har forsøkt å få fast ansettelse, er også høyere blant kvinner.

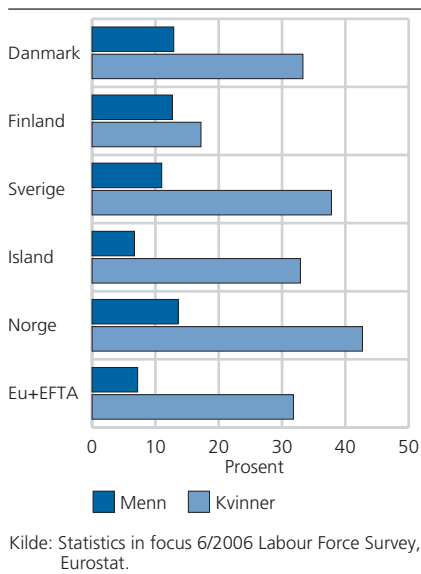
Svingninger i sykefraværet

Det har vært svingninger i sykefraværet de siste årene. Ifølge AKU var sykefraværet på 3,2 prosent i 1980. Sykefraværet var på det laveste i 1994 med 2,4 prosent, for å nå en topp rundt 2000-2002 på 4,0 prosent. Fraværet har siden sunket til 3,2 prosent, som var årsgjennomsnittet for 2005. AKU gir et langsiktig bilde av sykefraværet. Her telles de som har vært midlertidig fraværende fra arbeid hele undersøkelsesuken på grunn av sykdom, og andelen regnes som prosent av alle sysselsatte. Siden det er hele uker som teller, blir sykefraværsprosenten naturlig nok lavere enn tallene fra den sentrale sykefraværstatistikken. Den sentrale sykefraværstatistikken teller også med tapte dagsverk fra kortere sykefravær, aktiv sykemelding og graderte sykemeldinger.

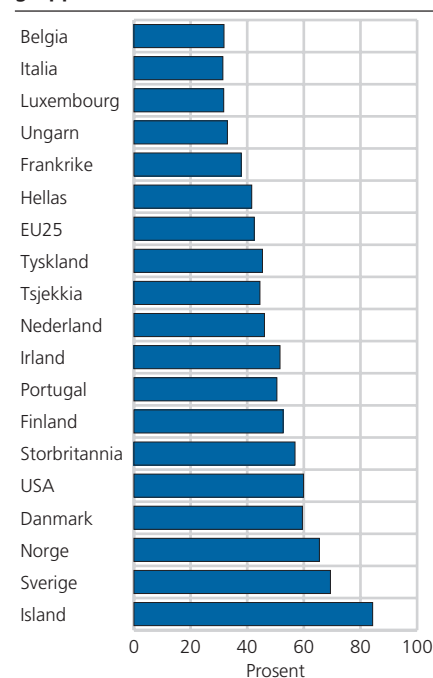
Den sentrale sykefraværstatistikken viser at fraværet økte fra 2. kvartal 2000 og nådde en foreløpig topp i 2003, se figur 5. I løpet av 2004 gikk sykefraværet imidlertid kraftig ned, for så å stige igjen i 2005. Fra 4. kvartal 2001, året da intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv ble inngått, til 4. kvartal 2005 var det en nedgang på 10 prosentpoeng (Fosen og Høydal 2005).

Økningen i 2005 var sterkest innenfor helse- og sosialtjenester med 7,8 prosent. Økningen var også relativt stor innenfor offentlig administrasjon og forsvar med 5,8 prosent og innenfor varehandel og hotell- og restaurantvirksomhet med 5,2 prosent.

Figur 3. Andel deltidssysselsatte av alle sysselsatte¹. 3. kvartal 2005. Prosent

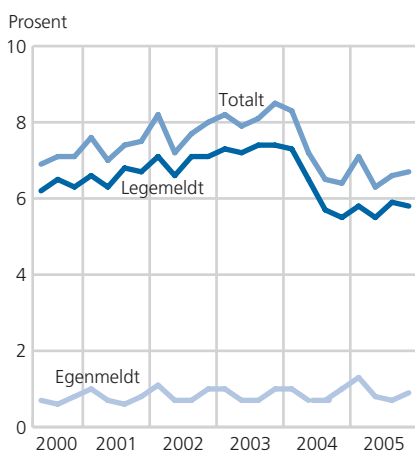
Figur 4. Sysselsatte¹ i alderen 55-64 år. 2005. Prosent av alle personer i hver gruppe

¹ Eurostat har en øvre grense på 64 år i sin sysselsettingsstatistikk. Sammenligningen med europeiske land har derfor ikke med arbeidstakere mellom 64 og 74 år.

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

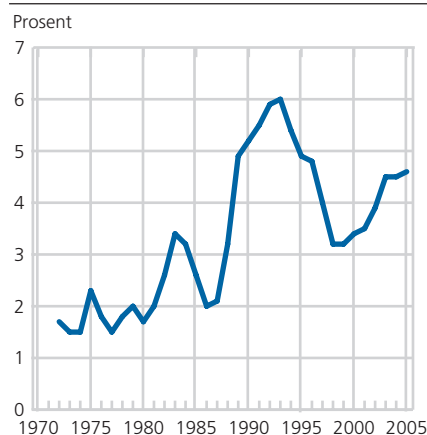
Figur 5. Tapte dagsverk på grunn av egenmeldt og legemeldt sykefravær for arbeidstakere 16-69 år. Kvartalstall¹. 2000-2005. Prosent av avtalte dagsverk

¹ Tallene for 1. kvartal 2002, 2. kvartal 2003 og 1. kvartal 2005 er justert for påsken.

Kilde: Den sentrale sykefraværstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken. 1972-2005. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Som innvandrere regnes her en person født i utlandet av utenlandsfødte foreldre (også kalt førstegenerasjonsinnvandrere), om ikke annet er spesifisert. Statistikken gjelder kun de som er registrerte bosatte, det vil si at de ifølge folkerregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsetningsstatistikk for innvandrere, <http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>

Hoveddelen av sykefraværet er legemeldt fravær: I de kvartalene vi har tall fra, utgjør legemeldt fravær mellom 91 og 86 prosent av det totale fraværet.

Lav ledighet

Sysselsettingen i Norge er som nevnt høy, og arbeidsledigheten er lav sammenliknet med andre land. Ledigheten var i gjennomsnitt på 111 000 arbeidsledige personer i 2005, det utgjorde 4,6 prosent. Fra begynnelsen av 1970-tallet og fram til lavkonjunkturen i 1983-1984 var arbeidsledigheten stabil, i underkant av 2 prosent av arbeidsstyrken (figur 6). I 1993 var ledigheten på topp med 6 prosent av befolkningen som arbeidsledige. Ledighetstallene stabiliserte seg deretter på bunnivået med 2,8 prosent fra begynnelsen av 1999 til høsten 2002. Etter dette har ledigheten økt noe, før den flatet ut på rundt 4,6 prosent i 2. halvår 2003. Etter en kortvarig nedgang i begynnelsen av 2004 gikk ledigheten noe opp fram til midten av 2005, med en foreløpig topp på 4,8 prosent, for deretter å gå merkbart ned igjen.

Arbeidsledigheten har tradisjonelt vært mye høyere for kvinner enn for menn. Da ledigheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut. I 1993, da ledigheten var på topp, var 6,6 prosent av den mannlige og 5,2 prosent av den kvinnelige arbeidsstyrken arbeidsledig. Det var i første omgang de mannsdominerte næringene som industri og bygg og anlegg, som ble rammet av lavkonjunkturene. Kvinner er langt oftere sysselsatt i offentlig sektor; arbeidsplasser som tradisjonelt har vært bedre skjermet mot dårlige tider. Tilsvarende forskjell mellom menn og kvinner i 2005 var vesentlig mindre, henholdsvis 4,8 og 4,4 prosent.

Samtidig med relativt høy ledighet i perioder med lavkonjunktur, har andelen langtidsledige steget markert. Langtidsledige er personer med en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år. I lavkonjunkturperioden 1988 til 1993 økte antall arbeidsledige fra 69 000 til 127 000, mens antallet langtidsledige økte fra 11 000 til 55 000, det vil si fra 16 til 43 prosent av den totale ledigheten. Økt sysselsetting og nedgang i ledigheten resulterte imidlertid ikke i noen umiddelbar nedgang i andelen langtidsledige. Først i 1996 ser vi en tydelig nedgang, som fortsetter fram til 2001, da andelen kom ned i 15 prosent. Men fra 2001 har andelen økt igjen og var på 24 prosent i 2005.

Færre ledige i alle innvandrergupper

Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere gikk ned med 1,8 prosentpoeng fra 1. kvartal 2005 til 8,2 prosent i 1. kvartal 2006, se figur 7 (Olsen 2005b). Til sammenlikning gikk ledigheten i befolkningen ellers ned fra 3,4 til 2,6 prosent i samme periode. Når vi ser på innvandrerguppene, finner vi en noe sterkere nedgang i prosentpoeng blant de ikke-vestlige innvandrerne. De fleste av disse hadde en nedgang i ledigheten på over 2 prosentpoeng. Imidlertid var det de vestlige innvandrerne som hadde størst relativ nedgang, siden ledighetsnivået ligger en del lavere i disse gruppene.

Figur 5 viser at det er store nivåforskjeller mellom ulike innvandrergupper, med et markant skille mellom de vestlige og ikke-vestlige gruppene. Alle gruppene ble imidlertid tydelig berørt av konjunkturedgangen på slutten av 1980-tallet.

Flere innvandrere i arbeid

Blant førstegenerasjonsinnvandrere var andelen sysselsatte 57,5 prosent i 2005. Dette var en oppgang på 0,9 prosentpoeng fra 2004. I absolutte tall er dette en vekst på 10 200 sysselsatte. I hele befolkningen var det en marginal økning på 0,1 prosentpoeng til 69,4 prosent i samme periode (Olsen 2005a).

Det er imidlertid klare forskjeller hvis man deler inn innvandrerbefolkningen etter landbakgrunn, se figur 8. Innvandrere fra Norden hadde 3 prosentpoeng høyere sysselsettingsandel enn befolkningen sett under ett. Innvandrere fra de nye EU-landene hadde høyere sysselsetting enn de øvrige fra Øst-Europa, med 69 mot 56 prosent. Innvandrere fra Afrika har lavest sysselsettingsandel: Førstegenerasjonsinnvandrere fra denne verdensdelen hadde en sysselsettingsprosent på 42. Blant ikke-vestlige innvandrere er innvandrere fra Asia den største gruppen. Sysselsettingen for denne gruppen var på om lag 50 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere.

Økt botid gir høyere sysselsettingsandel

For innvandrere med en botid i Norge på under fire år var andelen sysselsatte på 48 prosent, mens den var oppe i 59 prosent for dem med botid fra fire til seks år. Går vi ytterligere opp i antall år bosatt i Norge, det vil si syv år og mer, ser vi bare en mindre økning i totaltallene på 2 prosentpoeng.

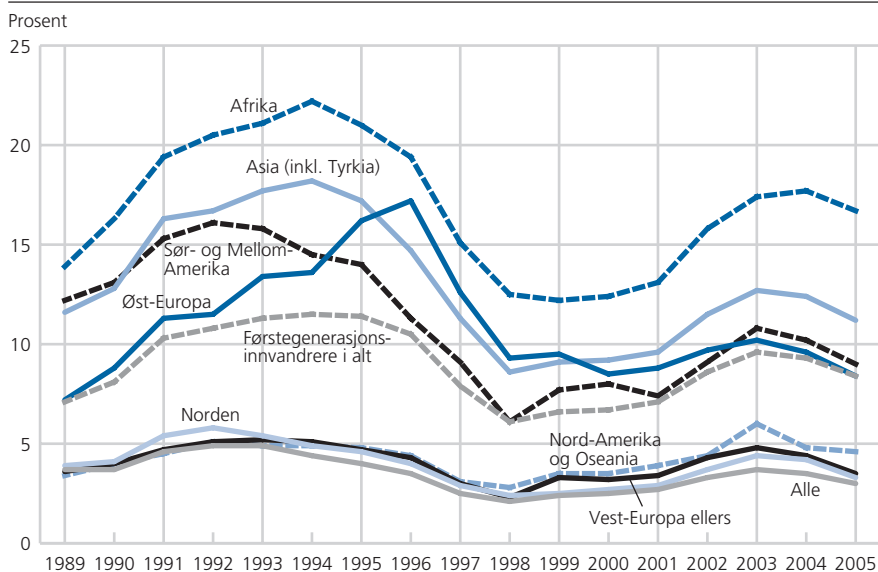
Det er imidlertid ganske lave sysselsettingsprosentene også i enkelte innvandrergupper med lang botid i Norge. Dette gjelder blant annet dem fra Pakistan og Tyrkia, som begge hadde en sysselsetting på 44 prosent. Det lave sysselsettingsnivået i disse gruppene har sammenheng med en svært lav yrkesdeltakelse blant kvinnene. Kvinner fra Pakistan hadde en sysselsetting på 28 prosent, mens menn lå på 60 prosent, med andre ord hadde de en dobbel så høy sysselsetting som kvinnene.

Flere kommer for å arbeide i en kort periode

Det har vært en sterk vekst i sysselsatte på korttidsopphold fra 2003, som er startåret for denne statistikken (Berge 2005). Statistikken omfatter personer som arbeider i Norge, uten at de er registrert bosatt her. Etter at EU, og

Statistikken er et supplement til den registerbaserte sysselsettingsstatistikken, som kun gir tall for registrert bosatte personer. Denne avgrensingen er i tråd med anbefalinger fra Den Internasjonale Arbeidsorganisasjonen (ILO) om måling av sysselsetting og ledighet. Sysselsettingstallene baserer seg i likhet med den ordinære registerbaserte sysselsettingsstatistikken på tall fra arbeidstakerregisteret og fra lønns- og trekkoppgaverregisteret, men i tillegg er det tatt i bruk data fra Sentralskattekontoret for utenlandssaker. (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>)

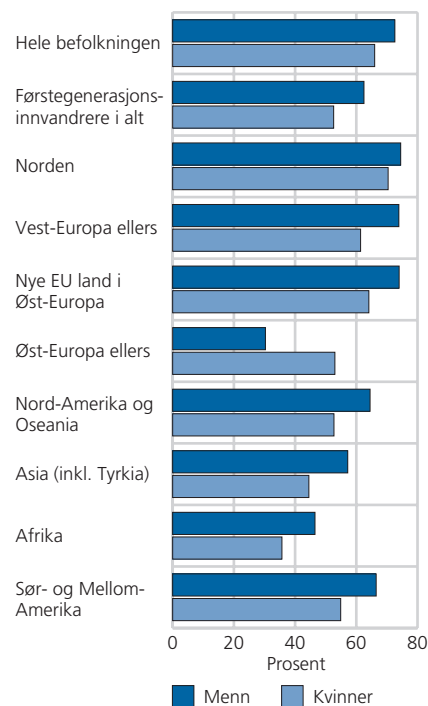
Figur 7. Registrerte arbeidsledige, etter landbakgrunn. Utgangen av november. 1989-2005¹. Prosent av arbeidsstyrken

¹ Brudd i tidsserien i 1999 pga. endringer i definisjon av helt arbeidsledige.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Sysselsatte, etter landbakgrunn og kjønn. 4. kvartal 2005. Prosent av personer i alt 16-74 år

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere, Statistisk sentralbyrå.

dermed EØS, ble utvidet i 2004 med ti nye land som alle har lavere lønns- og prisnivå enn Norge, ble tall for arbeidsinnvandring enda mer etterspurt.

Foreløpig har det ikke vært en flom av lønnstakere fra de nye EU-landene. Til sammen var det 37 883 personer som jobbet i Norge og var på korttidsopphold i 4. kvartal 2005. Det har vært en økning fra 2003 på nær 8 000 personer. Det er særlig de nye EU-landene som står for denne økningen. Polakker og litauere utgjorde de største gruppene fra disse landene med henholdsvis nær 6 000 og drøyt 2 000 lønnstakere. Totalt var det likevel flest fra de andre nordiske landene, med 15 663 lønnstakere.

Flest i bygg og anlegg

Andelen lønnstakere med korttidsopphold er liten, sett i forhold til sysselsatte for øvrig, 1,65 prosent, men varierer etter næring. I 2005 var det flest lønnstakere på korttidsopphold i forhold til øvrige sysselsatte, innenfor utvinning av råolje og naturgass (6,3 prosent), bygg og anlegg (5,8 prosent) og hotell- og restaurantvirksomhet (3,2 prosent). I absolutte tall var det flest ikke-bosatte lønnstakere i bygg og anlegg med i overkant av 9 000 personer.

Rundt en tredjedel av de ikke-bosatte lønnstakerne fra de nye EU-landene jobbet i bygge- og anleggsvirksomhet. Forretningsmessig tjenesteyting og jordbruk, skogbruk og fiske følger deretter med henholdsvis 20,4 og 18,5 prosent. Forretningsmessig tjenesteyting betyr i denne sammenhengen hovedsakelig næringen utleie av arbeidskraft. I praksis arbeider disse korttidssysselsatte i bedrifter som tilhører andre næringer.

Ikke økt arbeidspress

Rønning (2006) har vist at vi finner få indikasjoner på at det generelle arbeidspresset har økt i perioden 1996 til 2003. Tall fra 2003 viser at en mindre andel ansatte enn noen gang tidligere har så mange arbeidsoppgaver at det var vanskelig for dem å konsentrere seg om hver enkelt oppgave. Omtrent 18 prosent sier at dette gjelder halvparten av tiden eller oftere, og menn rapporterer oftere at dette forekommer enn kvinner. Et annet mål på arbeidspress er om man må sløyfe lunsjen, jobbe lenger eller ta med arbeid hjem for å få jobben gjort. Flere enn fire av ti ansatte opplever dette ukentlig, og igjen opplever menn dette oftere enn kvinner. Ser vi på et tredje mål på arbeidspress; hvorvidt det er for liten tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte, er imidlertid kvinner mer utsatt enn menn. Flere enn tre av ti kvinner opplever dette i sitt arbeid. Den totale andelen har likevel gått ned siden 1996.

Menn bestemmer mest selv

Et annet sentralt arbeidsmiljøområde er selvbestemmelse og autonomi. Et mål på dette er om man selv kan bestemme når man vil ta kortere pauser fra arbeidet. Våre data viser at nesten to av tre ansatte kan bestemme dette selv nesten hele tiden, men også her er det betydelige forskjeller mellom kvinner og menn. Hele 72 prosent av mennene kan bestemme selv, mens andelen blant kvinner er nede på 56 prosent. I motsatt ende av skalaen sier 20 prosent av kvinnene at de selv kan bestemme pauser i «svært liten del av tiden». Den tilsvarende andelen blant menn er 9 prosent. Menn har også noe større selvbestemmelse i forhold til ferie og avspasering. Totalt kan 78 prosent av de ansatte bestemme dette selv i noen eller høy grad. Disse

På arbeidsmiljøområdet har vi ikke nye data av året, men presenterer her data fra 2003. Disse dataene lå også til grunn for arbeidsmiljødelen i tilsvarende artikkel i SSP 4/05 (Lohne og Rønning 2005). Framstillingen nedenfor er i stor grad bygd på fjorårets artikkel, og Elisabeth Rønning skal krediteres for store deler av innholdet.

indikatorerne har holdt seg stabile de siste årene, men med en viss endring i retning av at kvinner kan bestemme mer over pauser selv.

Et kanskje enda viktigere område er selvbestemmelse i forhold til hvilke arbeidsoppgaver en skal få. To av ti kvinner sier at de kan bestemme det i høy grad. Tre av ti menn sier det samme. Totalt sier to tredjedeler av de ansatte at de i noen eller høy grad kan bestemme hvilke arbeidsoppgaver de skal få, og dette har holdt seg stabilt de siste årene. Noe av de samme trekkene finner vi når det gjelder selvbestemmelse i forhold til hvordan arbeidsoppgavene skal gjøres og hvilke kvalitetskrav som stilles. Seks av ti kan i høy grad bestemme hvordan oppgavene skal gjøres, mens fire av ti i høy grad kan bestemme kvalitetskravene. Menn bestemmer selv i høyere grad enn kvinner, men vi kan se en tendens til at kvinner har fått noe økt selvbestemmelse siden 2000. Dette har også bidratt til en svak økning i selvbestemmelse på disse områdene totalt sett.

Sju av ti unge kvinner er kundestyr

Ser vi på hvordan ulike forhold styrer arbeidet til den enkelte ansatte, rapporterer over halvparten at arbeidet i høy grad er styrt av kunder, klienter eller lignende, og 17 prosent at det er styrt av arbeidskamerater/kolleger. Om lag en tredjedel rapporterer at arbeidet er styrt av fastlagte rutiner, og en like stor andel at det er styrt av tallfestede resultatmål eller tidsfrister. 13 prosent mener at arbeidet i høy grad er styrt av maskiner og teknisk utstyr. Bak disse tallene ligger det til dels betydelige kjønns- og aldersforskjeller. Hele 68 prosent av kvinnene i alderen 16-24 år blir i høy grad styrt av kunder og klienter, mens unge menn er de som i høyest grad blir styrt av kolleger. Menn blir i høyere grad enn kvinner styrt av maskiner. De yngste mennene opplever dette i høyere grad enn de eldre. For kvinner er forholdet motsatt, unge kvinner opplever dette i mindre grad enn de eldre kvinnene. Fastlagte rutiner styrer fire av ti kvinner og tre av ti menn, og blant begge kjønn er det de yngste som opplever det i størst grad. Resultatmål og tidsfrister oppleves i høyere grad som styrende for menn enn for kvinner. 40 prosent av mennene og 24 prosent av kvinnene opplever det i høy grad. For begge kjønn er det personer i alderen 25-44 år som er mest utsatt.

En av tre opplever konflikter mellom ledelse og ansatte

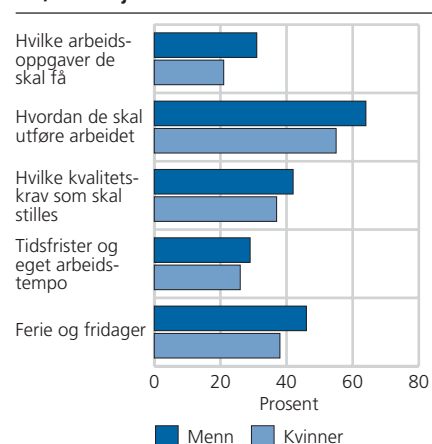
Når det gjelder konflikter på arbeidsplassen, opplever 32 prosent av og til eller ofte dårlige forhold mellom ledelse og ansatte. Dette er en nedgang på hele 10 prosentpoeng sammenliknet med 1993. 19 prosent opplever av og til eller ofte dårlige forhold mellom ansatte, også det er en betydelig nedgang i løpet av den perioden vi har tall for. Kvinner opplever begge typer av dårlige forhold i høyere grad enn menn, og nedgangen vi har sett de siste årene, skyldes i større grad nedgang blant menn enn blant kvinner.

Konflikter med personer som ikke er ansatt på arbeidsplassen forekommer ikke så hyppig som interne konflikter. Omtrent en fjerdedel av de ansatte opplever av og til eller ofte dårlige forhold til kunder, klienter eller elever. Det er ingen forskjell mellom kvinner og menn blant dem som opplever dette ofte, men en noe høyere andel kvinner enn menn opplever dette av og til.

Få er utsatt for vold eller trussel om vold på arbeidsplassen

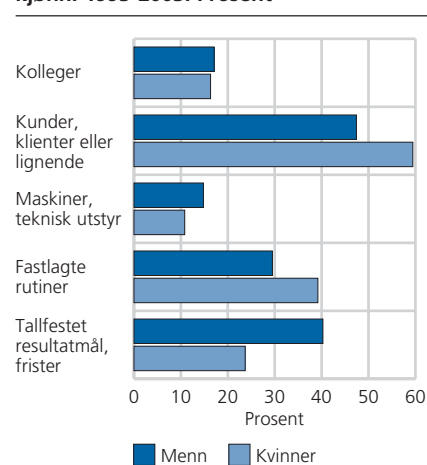
I 1989 oppga 5 prosent av de ansatte at de var utsatt for vold eller trussel om vold. I 2003 rapporterte nesten 7 prosent at de var utsatt for dette, men

Figur 9. Andel ansatte som i høy grad selv kan bestemme over ulike forhold i jobben sin, etter kjønn. 2003. Prosent

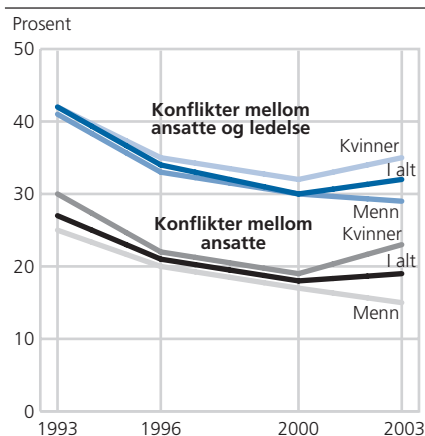
Kilde: Levekår tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Andel ansatte som ofte eller av og til opplever konflikter i jobben, etter kjønn. 1993-2003. Prosent

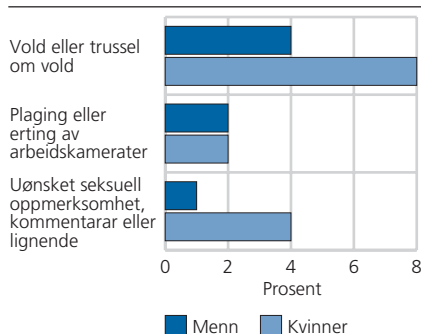
Kilde: Levekår tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Andel sysselsatte som er utsatt for vold, trusler, mobbing eller trakassering et par ganger i måneden eller mer, etter kjønn. 2003. Prosent

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsen 1993 og Levekår tverrsnitt 1996, 2000 og 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 12. Andel som er svært eller ganske plaget av ulike helseproblemer som helt eller delvis skyldes jobb, etter kjønn. 2003. Prosent

Kilde: Levekår tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

denne økningen er likevel ikke statistisk signifikant. Kvinner er mer utsatt for dette enn menn. Den mest utsatte yrkesgruppen er personer ansatt i salg, service og omsorgsykker, der 13 prosent er utsatt, mens det gjelder 10 prosent av ansatte i yrker med kortere høgskole- og universitetsutdanning og teknikere. Kvinner er også mer utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet enn menn. Nesten 4 prosent av kvinnelig ansatte rapporterer dette. Den totale andelen er nesten 2 prosent. En omtrent like stor andel er utsatt for ubehagelig erting og plaging av arbeidskamerater, og her er det liten forskjell mellom kvinner og menn.

3 prosent av de ansatte opplever i høy grad arbeidet som en psykisk påkjenning. Nesten en fjerdedel av de ansatte opplever dette i noen grad. Ser vi spesielt på de som er utsatt for vold, trussel om vold, erting og plaging eller uønsket seksuell oppmerksomhet, ser vi at halvparten av de som har opplevd noe av dette, opplever arbeidet som en psykisk påkjenning.

Bare 4 prosent av eldre arbeidstakere har problemer i arbeidet på grunn av alder

Blant personer i alderen 50-66 år svarer 4 prosent at de har problemer med arbeidsoppgavene sine på grunn av alder, og en helt ubetydelig andel (under 0,5 prosent) av personene i denne aldersgruppen opplever press for å slutte fra arbeidsgiver. Likevel svarer nesten tre av ti at de ikke vil orke eller være friske nok til å kunne arbeide fram til pensjonsalder. Ser vi på hvilke forhold som kan få disse personene til å fortsette fram til pensjonsalder, svarer nesten halvparten at kortere arbeidstid vil ha meget stor eller stor betydning. Fire av ti mener også at mindre arbeidsmengde vil ha meget stor eller stor betydning.

Stabilitet i fysiske arbeidsforhold

De fysiske arbeidsforholdene er stort sett stabile, og antall arbeidstakere som er utsatt for varme, kulde, støy, forurensninger og dårlig innelime ellers, har holdt seg på samme nivå fra 1989 til 2003. Selv om det totalt sett ikke er mange som er utsatt for denne typen problemer, er noen yrker mer utsatt. Spesielt gjelder det sysselsatte innenfor primærnæringer, industri og bygg og anlegg.

Ergonomisk arbeidsmiljø preges også av stabilitet. Over halvparten står eller går mesteparten av arbeidstiden, mens litt over en tredjedel arbeider med gjentatte ensidige bevegelser mesteparten av tiden. En høyere andel kvinner enn menn oppgir at de har stor risiko for belastningsskader i arbeidet. Totalt er det 22 prosent som oppgir dette.

Nakke og skulderplager er vanligst

Andelen som opplever helseplager på grunn av jobben, har holdt seg stabil de siste årene, bortsett fra en viss økning i andelen som rapporterer smerter i armer og håndledd som følge av jobben.

Det arbeidsrelaterte helseproblemet som forekommer hyppigst, er smerter i nakke, skuldre og øvre deler av rygg, og kvinner er mer utsatt enn menn, selv når man kontrollerer for arbeidsforhold (Andersen 2006). 12 prosent av yrkesaktive kvinner er svært plaget, mens dette gjelder 6 prosent av mennene. 26 prosent av kvinnene er svært eller ganske plaget, mens den tilsvarende prosenten for menn er 13. To av tre svarer bekræftende på at plagene helt eller delvis skyldes nåværende jobb. Sysselsatte over 45 år er

mer utsatt enn yngre. 7 prosent rapporterer jobbrelaterte smerter i nedre del av ryggen, og her er det knapt forskjell mellom kvinner og menn, mens andelen personer som er plaget, øker med alder. En av ti er plaget av smerter i armer, håndledd og hender som følge av jobben, og kvinner er utsatt i større grad enn menn. Også her øker andelen personer som er plaget, med alder. Kvinner er også mer utsatt for hodepine og migrene som følge av jobben. 8 prosent av kvinnene er plaget av dette, og andelen er høyest i aldersgruppen 25-44 år. Når det gjelder helseplager som tetthet og piping i bryst, eksem og allergisk utslett og øyeplager, er det små andeler som rapporterer at de er plaget av dette som følge av jobben.

Det er vanskelig å si noe entydig om helseplager som skyldes jobben relatert til yrke, uten å gå i detalj, men det kan virke som om håndverkere, operatører og transportarbeidere er noe mer utsatt enn andre.

Datagrunnlaget

Hovedkilden til avsnittet om arbeidsmiljø er levekår tverrsnitt 2003 med arbeidsmiljø som tema. Til undersøkelsen ble det trukket 5 000 personer i alderen 16-66 år. 3 489 personer, eller 71 prosent, deltok i undersøkelsen. For mer dokumentasjon, se Hougen (2004).

I tillegg har vi brukt levekår tverrsnitt 2000 og 1996 og arbeidsmiljøundersøkelsene fra 1989 og 1993. For mer dokumentasjon, se Vågane (2001), Teigum (1996), NOS C228 og NOS C9.

¹ Har deltid som sin avtalte arbeidstid.

Referanser

Andersen, Arne (2006): Muskelsmerter – kjønn eller arbeidsforhold, *Samfunnspeilet 1*, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Berge, Christoffer (2005): Sysselsatte og arbeidsledige på korttidsopphold i Norge, 4. kvartal 2005, ssb.no

Fosen, Johan og Unn Høydal: Oppgang i sykefraværet, 4. kvartal 2005, ssb.no

Eurostat (2005): Labour Force Survey 2. kvartal 2005.

Hougen, Hanne Cecilie (2004): Samordnet levekårsundersøkelse 2003 – tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2004/49, Statistisk sentralbyrå.

<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>

<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>

<http://www.ssb.no/arbeid/>

<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>

Lohne, Y. og E. Rønning (2005): Typisk norsk å arbeide deltid, *Samfunnspeilet 4*, 2005, Statistisk sentralbyrå.

Lohne, Ylva. og H. N. Næsheim (2003): *Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet*, Rapport 2003/22, Statistisk sentralbyrå.

Lohne, Ylva (2005): «Norske menn jobber mest deltid i Europa», *SSBMagasinet* 2005.

Lohne, Ylva og Helge Nome Næsheim (2006): *Eldre i arbeidslivet*, Rapport 2006/9, Statistisk sentralbyrå.

NOS (1989): *Arbeidsmiljø 1989*, Norges offisielle statistikk C 9, Statistisk sentralbyrå.

NOS (1993): *Arbeidsmiljø 1993*, Norges offisielle statistikk C 228, Statistisk sentralbyrå.

Olsen, Bjørn (2005a): Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere, 4. kvartal 2005, ssb.no

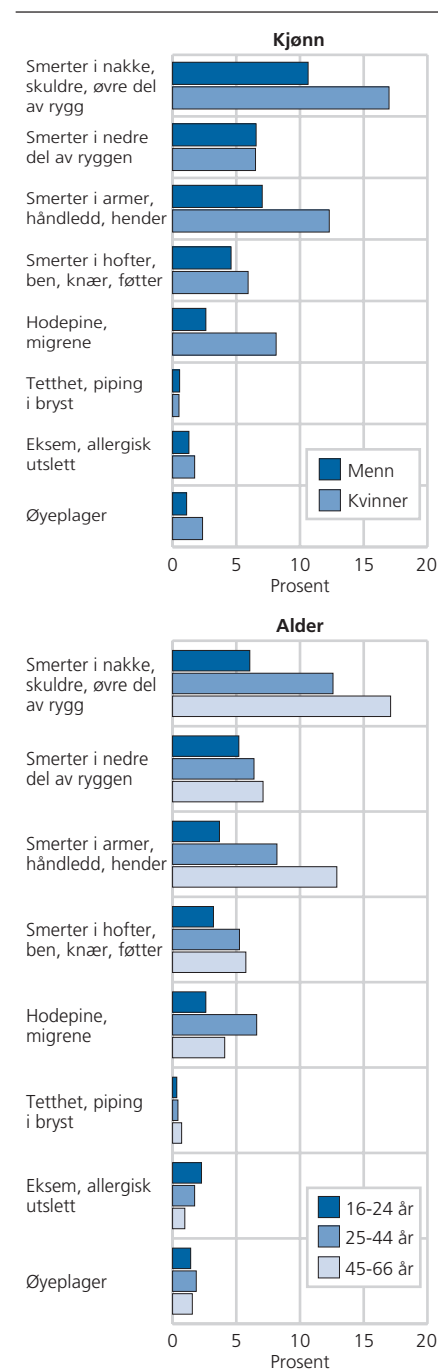
Olsen, Bjørn (2005b): Registrert arbeidsledighet blant innvandrere, 4. kvartal 2005, ssb.no

Rønning, Elisabeth (2006): Få indikasjoner på økt arbeidspress generelt i arbeidslivet, *Samfunnspeilet 1*, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Teigum, Hanne Marit (1996): Samordnet levekårsundersøkelse 1996 – tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 1996/63, Statistisk sentralbyrå.

Vågane, Liva (2001): Samordnet levekårsundersøkelse 2000 – tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2001/34, Statistisk sentralbyrå.

Figur 13. Andel som er svært eller ganske plaget av ulike helseproblemer som helt eller delvis skyldes jobb, etter alder. 2003. Prosent

Kilde: Levekår tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Inntektene øker, men gjelden øker mer

De fleste husholdninger har hatt god inntektsvekst i perioden 1990 til 2004. Det er blant de eldre vi finner sterkest inntektsvekst, mens unge aleneboende taper terreng i forhold til andre husholdningsgrupper. Samtidig øker gjelden. Gjennomsnittlig gjeld for alle husholdninger var på nesten 600 000 kroner i 2004. Kvinner har lavere lønn enn menn, og lønnsforskjellen har ikke endret seg i perioden 1998 til 2005. Forbruket i husholdningene øker, men mønsteret i forbruket forandrer seg lite.

Frøydis Strøm, Harald Lunde og Eiliv Mørk

Sterkere inntektsvekst i husholdningene

I gjennomsnitt hadde norske husholdninger en inntekt etter skatt på 359 300 kroner i 2004. Målt i faste priser er økningen i medianinntekten fra 1990 til 2004 på 27 prosent. (Medianinntekten er inntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at en har sortert inntektene etter størrelse.)

Størst vekst blant eldre

Selv om de fleste husholdningstypene har opplevd en økning i inntekt etter skatt de siste årene, er det de eldre som har hatt sterkest vekst. Både blant par og de som bor alene er det klare forskjeller i inntektsutviklingen mellom unge og eldre. Siden 1990 har medianinntekten for eldre par uten barn økt med hele 51 prosent. Også aleneboende i samme aldersgruppe, 65 år og eldre, har hatt en god inntektsutvikling det siste tiåret. De fleste i denne

Ekvivalensskala

For å kunne sammenligne inntekten til husholdninger av ulik størrelse og sammensetning, justerer man vanligvis den samlede husholdningsinntekten ved hjelp av en såkalt ekvivalensskala, eller forbruksvekter, og beregner inntekten per forbruksenhet (ekvivalentinntekt). En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftsfordelene ved at flere bor sammen. Det finnes flere ulike skalaer. Vi har her hovedsakelig benyttet den såkalte EU-skalaen. Denne skalaen ansees å ha moderate antakelser når det gjelder graden av stordriftsfordeler, det vil si hvor økonomisk fordelaktig det er å bo i en stor husholdning. Ifølge denne skalaen skal første voksne familiemedlem ha vekt lik 1,0 mens neste voksne får vekt lik 0,5 og barn vekt lik 0,3. Et par med to barn må, ifølge denne skalaen, ha en husholdningsinntekt etter skatt på 210 000 kroner for å ha samme økonomiske levestandard som en enslig med 100 000 kroner i inntekt etter skatt.

For indikatorer over andelen personer med lavinntekt, er det i tillegg benyttet OECD-skalaen. Denne skalaen legger mindre vekt på at husholdningene har stordriftsfordeler når flere bor sammen. Med denne skalaen gis første voksne vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,7 mens barn får vekt lik 0,5. Ifølge denne skalaen må en tobarnsfamilie ha en inntekt tilsvarende 270 000 kroner for å ha samme økonomiske levestandard som en enslig med 100 000 kroner i inntekt.

Kvadratrottskalaen, som er brukt i artikkelen om sosial trygghet, ligger nokså nær EU-skalaen. Første voksne gis vekt 1, neste voksne lik 0,41, første barn gis vekt 0,32, vektene for følgende barn reduseres gradvis til 0,27 for andre barn og 0,23 for tredje barn. Et par med to barn må etter kvadratrottskalaen ha en inntekt etter skatt på 200 000 kroner for å ha samme økonomiske levestandard som en enslig med 100 000 kroner i inntekt.

Frøydis Strøm er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (froydis.strom@ssb.no).

Harald Lunde er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (harald.lunde@ssb.no).

Eiliv Mørk er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (eiliv.mork@ssb.no).

gruppen er kvinner, og mange er minstepensjonister. Den sterke inntektsveksten blant de eldste kan sees i sammenheng med at det har kommet til nye pensjonistkull de siste årene, som har et klart bedre inntektsgrunnlag enn tidligere pensjonistkull. Spesielt har pensjonistektepar fått en klar opptrapping av grunnpensjonene sine de siste årene.

For å sammenligne inntektene til forskjellige typer husholdninger er det vanlig å se på inntekt per forbruksenhet.¹ Til tross for sterk inntektsvekst er det likevel enslige eldre (65 år og eldre) som har det laveste inntektsnivået når en ser inntekten i forhold til gjennomsnittet for alle. Tallene for 2004 viser at denne gruppen har en inntekt tilsvarende to tredjedeler av gjennomsnittet for alle i 2004. Par uten barn, der eldste person i husholdningen er i alderen 45-64, år har på sin side det høyeste inntektsnivået med en gjennomsnittlig inntekt per forbruksenhet på 328 600 kroner. Dette er 1,4 ganger så mye som gjennomsnittet for alle.

Svakest vekst blant yngre

Yngre husholdninger har derimot hatt en svakere inntektsutvikling. Dette gjelder spesielt for unge aleneboende. Inntekt etter skatt per forbruksenhet viser at aleneboende under 45 år har tapt terreng i forhold til andre husholdningstyper. Mens yngre enslige seint på 1980-tallet og tidlig på 1990-tallet hadde en inntekt om lag på nivå med gjennomsnittet for alle husholdninger, var inntektsnivået i 2004 bare på 76 prosent av gjennomsnittet for alle. Noe av denne utviklingen kan forklares med en økning i aleneboende studenter i perioden. Selv om vi utelater studenter fra denne gruppen, har enslige under 45 år hatt en inntektsvekst som bare var halvparten så stor som andre husholdningstyper, for eksempel barnefamilier og alderspensjonister.

Barnefamilier har vært trukket frem blant inntektsvinnerne fra 1990 til 2004 selv om utviklingen de siste par årene må betegnes som moderat. Par med små barn (0–6 år) har i 2004 en inntekt per forbruksenhet på 251 900 kroner, og har med dette et inntektsnivå like over gjennomsnittet for alle. Par med større barn (7–17 år) har derimot en gjennomsnittsinntekt som er om lag 14 prosent høyere enn gjennomsnittet for alle (266 600 kroner).

Inntektsbegrep

Det inntektsbegrepet som er benyttet i denne artikkelen er inntekt etter skatt. Dette inntektsbegrepet fremstår etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
+ netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd og avskrivninger
+ brutto kapitalinntekt (renteinntekter og avkastning på verdipapir)
+ sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene en person eller husholdning mottar, må en likevel være oppmerksom på at dette inntektsbegrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Ut fra samme prinsipp er heller ikke renteutgifter trukket fra.

Opplysningene om inntekt er basert på Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, som hovedsakelig baserer seg på skatteoppgjøret som er klart først på høsten etter skatteåret.

Det er en klar forskjell i økonomisk velferd mellom de barna som bor sammen med begge foreldrene og de som bor med en enslig forsørger. I ni av ti tilfeller vil dette være en enslig mor. Barn som har én forsørger har mer enn dobbelt så stor sannsynlighet for å havne i lavinntektsgruppen som barn med to forsørgere (Statistisk sentralbyrå 2006). I 2004 hadde enslige forsørgere en inntekt per forbruksenhet som bare var 81 prosent av inntektsnivået til gjennomsnittshusholdningen (190 000 kroner). Dette gapet kan sees i sammenheng med svakere yrkestilknytning blant husholdninger med enslige mødre eller fedre i forhold til husholdninger med to forsørgere.

Yrkesinntekt er viktigst

I 2004 kom 69 prosent av husholdningsinntektene i form av yrkesinntekt, som betyr en liten nedgang i de siste årene. Det er likevel inntekt fra eget arbeid som betyr mest for husholdningene, og gode lønnsoppgjør fra midten av 1990-tallet og frem til 2004 har påvirket inntektsveksten. Pensjoner og stønader utgjorde 22 prosent i 2004, mens kapitalinntektene utgjorde på sin side 8 prosent av samlet husholdningsinntekt. Utlignet skatt utgjorde 24 prosent av den samlede husholdningsinntekten i 2004.

Lønn per normalårsverk var i gjennomsnitt på 347 500 kroner i 2004. Det siste tiåret har økningen i lønn per normalårsverk vært relativt sterk. Tallene viser at økningen fra 1990 til 2004 har vært på 37 prosent (målt i faste kroner).

Kvinnens yrkesdeltakelse stadig viktigere

Uansett husholdningstype er det fremdeles færre kvinner enn menn med yrkesinntekt. Gjennomsnittlig tjener også menn langt mer enn kvinner. Et kjønnssegregert arbeidsmarked med høy kvinneandel i offentlig sektor, og høy andel menn i flere næringer i privat sektor er noen av årsakene til dette. I tillegg har mange flere kvinner enn menn deltidsarbeid (Sandnes 2005). Likevel bidrar kvinnens yrkesinntekt stadig mer til husholdningsøkonomien, og nærmer seg mennenes nivå.

Fra siste halvdel av 1980-tallet har det blitt stadig flere husholdninger med minst to yrkesaktive. Nær tre av fire parhusholdninger i alderen 25-54 år har minst to yrkesaktive medlemmer. Tallene fra 1998 til 2004 viser imidlertid en liten tilbakegang i andelen husholdninger med minst to yrkesaktive. Dette kan nok sees i sammenheng med den økende arbeidsledigheten i perioden 2001-2004. Men selv om yrkestilknytningen reduseres, viser tallene stabilitet i kvinnens andel av den totale yrkesinntekten. I 2004 utgjør kvinnens andel av den totale yrkesinntekten 38 prosent, samme andel som året før. I løpet av de siste 15 årene har kvinnens andel av den totale yrkesinntekten økt med om lag 6 prosentpoeng.

Mellom de ulike husholdningstypene er det klare variasjoner i hvor stor andel henholdsvis yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer utgjør av husholdningens samlede inntekt. Enslige er den husholdningstypen som mottar størst andel av inntekten som overføringer (det vil si pensjoner og stønader). For denne gruppen sett under ett utgjør overføringene 36 prosent av den samlede inntekten. Yrkesinntektens andel er tilsvarende redusert og utgjør vel 60 prosent. Det er imidlertid verdt å merke seg at innad i husholdningstypen enslige finnes det store variasjoner. Mange pensjonister er for eksempel enslige, og for disse vil naturlig nok ytelser fra folketrygden utgjøre mesteparten av inntekten. For denne gruppen utgjør overføringer

hele 91 prosent av den samlede inntekten. De husholdningstypene hvor yrkesinntekten utgjør størst andel av samlet inntekt, er par med barn i alderen 0 til 6 år og 7 til 19 år. For disse husholdningstypene utgjør yrkesinntekten i gjennomsnitt henholdsvis 82 og 83 prosent av samlet inntekt.

Flere husholdninger med mye gjeld

Også gjelden har økt i de fleste husholdningsgruppene. Mens 12 prosent av husholdningene i 1986 hadde gjeld som var to ganger større enn samlet husholdningsinntekt, hadde nesten en av fire husholdninger (23 prosent) så høy gjeldsbelastning i 2004. Målt i faste priser har husholdningenes samlede gjeld økt med 60 prosent i denne perioden. Økningen fra 2003 til 2004 var alene på 11 prosent (målt i faste priser). I gjennomsnitt har norske husholdninger gjeld på godt over en halv million kroner. Andelen gjeldsfrie husholdninger blir stadig mindre, fra 28 prosent i 1990 til 18 prosent i 2004. At gjelden øker, vises også ved at gjelden nå tilsvarende 82 prosent av bruttoformuen. Vi må tilbake til slutten av 1980-tallet for å finne en tilnærmet like høy andel gjeld i forhold til bruttoformue. Økningen i gjelden skjer samtidig med at den andelen som realkapital (eiendommer) og bruttofinanskapital (bankinnskudd og verdipapir) utgjør av bruttoformuen er relativt stabil fra 2001 til 2004. En må allikevel være oppmerksom på at verdiene på realkapitalen, som baserer seg på ligningsverdier, klart og i stigende grad undervurderer den faktiske markedsverdien.

Den husholdningstypen som har mest gjeld, er par hvor yngste barn er i alderen 0-6 år. I gjennomsnitt har disse husholdningene gjeld som er mer enn dobbelt så høy som gjennomsnittet for alle husholdninger, det vil si vel 1,2 million kroner i 2004. 13 prosent av disse husholdningene har en gjeldsbelastning som er tre ganger høyere enn husholdningens samlede inntekt, noe som er en mer enn dobbelt så høy andel som i 1998. Blant andre husholdninger med mye gjeld i forhold til inntekt, finner vi enslige forsørgere, yngre aleneboende og unge samboere uten barn (se figur 1).

Personer i lavinntektsgruppen har også stor gjeldsbyrde. I 2003 tilhørte 16 prosent av personene i lavinntektsgruppen husholdninger med gjeld som var mer enn tre ganger husholdningens samlede inntekt. Dette utgjør dobbelt så mange som i hele befolkningen sett under ett (Statistisk sentralbyrå 2006). Svært få av de eldre husholdningene har så stor gjeldsbelastning.

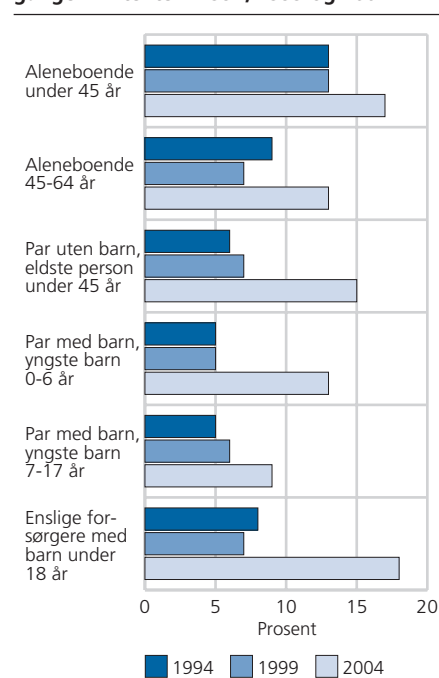
Også husholdningenes brutto finanskapital har økt. Fra 1990 til 2004 har denne økt med 80 prosent. Bare fra 2002 til 2004 har den økt med 15 prosent. Økningen skyldes blant annet økt banksparing samt økning i verdier av aksjer og verdipapirer. Den ligningsmessige formuen økte med 60 prosent fra 1990 til 2004.

Fortsatt er det slik at halvdelen med lavest bruttofinanskapital kun råder over 4 prosent av den samlede finanskapitalen til husholdningene. Selv om den høyeste tidelen opplever en liten tilbakegang i sin andel sammenlignet med slutten av 1990-tallet, råder fortsatt denne gruppen over 65 prosent av all finanskapital.

Ulikhetene øker

En vedvarende trend fra 1990-tallet har vært at personene med de høyeste inntektene også får en stadig større andel av den samlede inntektspotten.

Figur 1. Andelen med gjeld større enn tre ganger inntekten. 1994, 1999 og 2004

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Og motsatt at de med lavest inntekt får en stadig mindre del av den samme potten.

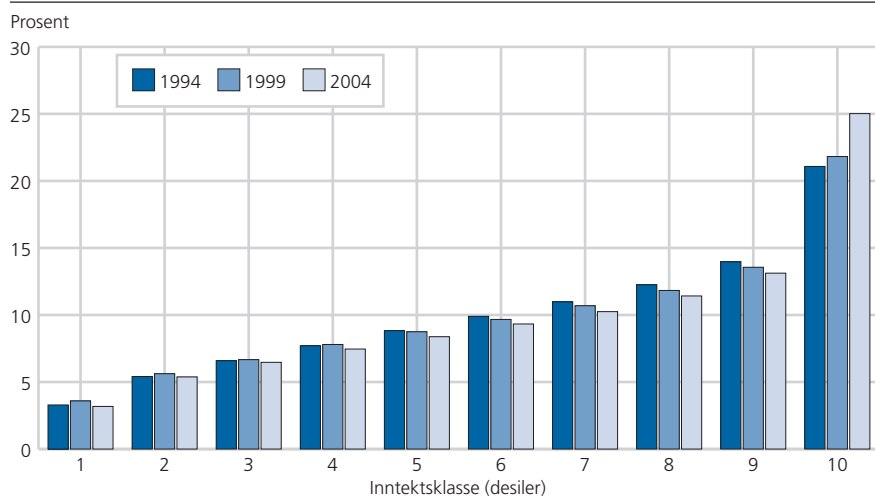
Dersom alle personer deles inn i ti grupper etter inntekt etter skatt per forbruksenhet, og man ser hvor stor andel den høyeste tidelen har av alle husholdningers inntekt, disponerer den øverste gruppen 24,8 prosent av all inntekt i 2004. Den laveste tidelen disponerte 3,7 prosent av den totale inntekten. I 2004 hadde altså den tidelen med høyest inntekt 6,8 ganger større inntekt enn de med lavest inntekt. Ti år tidligere (1994) var inntekten til de med høyest inntekt 5,4 ganger større enn de med lavest inntekt. Gapet mellom de med høyest og lavest inntekt har altså økt i perioden 1990 til 2004.

Sammenlignet med andre land er inntektsforskjellene mindre i de nordiske landene enn i Europa for øvrig. Tall fra Eurostat for 2003 viser at forskjellen i gjennomsnittsinntekt mellom den rikeste og fattigste femdelen er minst i Sverige og størst i Portugal. Datagrunnlaget som blir brukt i internasjonale sammenligninger, er imidlertid noe eldre enn det som ellers er presentert her. I tillegg brukes ulike inntektsbegrep.

Stabilt antall med lavinntekt

Det finnes flere mål på lavinntekt, og de ulike målene kan gi ulike resulta-

Figur 2. Andel av totalinntekten som blir disponert av ulike inntektsklasser. 1994, 1999 og 2004

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

ter. Ved bruk av EU²⁾ sin lavinntektsdefinisjon var 9,6 prosent av befolkningen i lavinntektsgruppen i 2004. Personer i studenthusholdninger er her utelatt. Denne andelen har endret seg lite de siste fem årene. I et noe lenger perspektiv, siden midten av 1990-tallet, har andelen med lavinntekt gått noe ned. Det er flere årsaker til denne utviklingen, både bedre konjunkturer på slutten av 1990-tallet og sterk vekst i minstepensjonen. Det siste forklarer mye av hvorfor særlig kvinnene fikk redusert sin andel i lavinntektsgruppen på slutten av 1990-tallet (Statistisk sentralbyrå 2006).

Ved bruk av OECD³⁾ sin lavinntektsdefinisjon går utviklingen i retning av at det har blitt noen flere med lav-

inntekt de siste årene, fra 3,1 prosent i 2001 til 4,0 prosent i 2004. Ved bruk av denne skalaen er det mindre forskjeller mellom menn og kvinner, selv om andelen menn med lavinntekt har vært noe høyere enn for kvinner de siste årene.

Blant de gruppene der vi finner en økning i andelen med lavinntekt de siste årene, finner vi innvandrere og familier med mange barn.

Lavinntekt et storbyproblem?

Nyere analyser har vist at det først og fremst er Oslo som skiller seg ut fra resten av landet når det gjelder omfang av lavinntekt. Dersom en tar hensyn til at boligprisene varierer betydelig rundt om i landet, viser det seg at

andelen personer med årlig lavinntekt i Oslo er nesten tre ganger så høy som landsgjennomsnittet. En av forklaringene på at så mange har lavinntekt i Oslo, er at en her har en overrepresentasjon av de gruppene som oftest er å finne i lavinntektsgruppen, for eksempel ikke-vestlige innvandrere, aleneboende, enslige forsørgere og unge i etableringsfasen (Mogstad 2005).

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Statistisk sentralbyrås (SSBs) lønnsstatistikk er et godt utgangspunkt for å sammenligne kvinners og menns lønn på tvers av ulike yrker, næringer, al-

Datakilde

Den viktigste kilden som er benyttet til å beskrive husholdningenes inntekter, er Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. Inntekts- og formuesundersøkelsen baserer seg på inntekts- og formuesopplysninger fra et landsomfattende utvalg av husholdninger, og gir tall for ulike grupper av husholdninger som for eksempel enslige, husholdninger med barn og pensjonister. Inntektsstatistikken gir tall for inntekt etter skatt for ulike husholdninger og for inntektens og formuens sammensetning.

Realkapital omfatter faste eiendommer (egen bolig og fritidseiendommer), produksjonskapital (for næringsdrivende) og annen konsumkapital (for eksempel innbo og løsøre, biler og båter). Alle verdiene baserer seg på ligningstakst, som i de fleste tilfeller er klart lavere enn markedsverdien.

Finanskapital omfatter summen av bankinnskudd, obligasjoner, aksjer og andre fordringer som er angitt i ligningen. Også verdien på finanskapitalen er i noen grad undervurdert i ligningen. Dette gjelder for eksempel for aksjer som ikke er notert på Oslo Børs sin hovedliste.

Formue er summen av realkapital og finanskapital fratrukket gjeld og korrigeret for negativ nettoformue.

der og utdanningsnivå. Kvinners andel av menns lønn var i 2005 totalt sett på 84,7 prosent. Mye av årsaken til denne lønnsforskjellen ligger i at vi finner kvinner i andre yrker i andre deler av arbeidsmarkedet enn menn. Samtidig har lønnsforskjellene ikke endret seg vesentlig i perioden mellom 1998 og 2005.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har minsket noe i privat sektor i perioden, men er omtrent uendret i offentlig sektor. Fremdeles er det 3,6 prosentpoeng større lønnsforskjell mellom kvinner og menn i privat sektor i forhold til i offentlig sektor.

Det arbeider omtrent 70 prosent kvinner i offentlig sektor og 37 prosent i privat sektor. Spesielt i kommunene er det stor overvekt av kvinner, der utgjør de 78 prosent. Samtidig er det høyere andel deltidsansatte i offentlig sektor, med 45 prosent, mot om lag 23 prosent i privat sektor. Også her skiller kommunene seg ut med nær 60 prosent deltidsansatte.

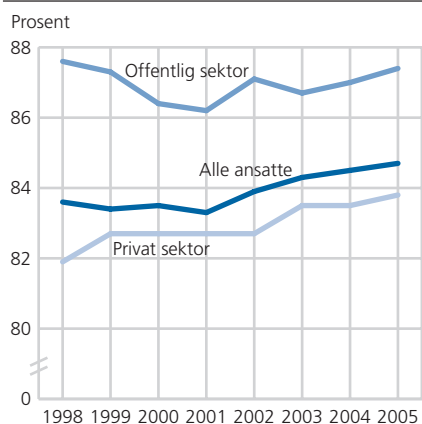
I privat sektor er det store forskjeller fra næring til næring, og totalt sett er lønnsfordelingen større enn i offentlig sektor. I finansnæringen, hvor det gjennomsnittlige lønnsnivået er relativt høyt, har kvinners lønn som andel av menns lønn gått ned de siste årene. I 1998 tjente kvinner noe

Tabell 1. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent og kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 1998 og 2005. Andel kvinner i prosent 2005

Sektor	Månedslønn 2005		Kvinnens lønn i andel av menns lønn		Andel kvinner 2005
	Menn	Kvinner	1998	2005	
Alle ansatte	31 200	26 400	83,6	84,7	47
Offentlig sektor	30 500	26 600	87,6	87,4	70
Av dette:					
Stat	31 100	27 900	88,6	89,7	46
Kommune og fylkeskommune	26 900	24 500	87,2	91,2	78
Skoleverket	31 500	30 500	93,3	96,7	64
Privat sektor	31 400	26 300	81,9	83,8	37
Av dette:					
Finanstjenester	44 100	31 200	73,4	70,6	51
Industri	29 500	26 100	86,3	88,4	24
Varehandel	30 000	23 900	77,7	79,9	45

Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 1998-2005. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent. Alle ansatte

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

mer enn 73 prosent av det menn tjente per måned, mens andelen var nede i drøyt 70 prosent i 2005. Noe av nedgangen siden 1998 skyldes økte bonusutbetalinger som i stor grad har tilfalt mannsdominerte yrkesgrupper, blant annet administrative ledere og meklere. Varehandelsnæringen derimot, har et relativt lavt lønnsnivå og er preget av høy kvinneandel og mange deltidsansatte. I denne næringen er kvinners andel av menns lønn om lag 80 prosent. Tilsvarende andel for industrien ligger på vel 88 prosent, men her er kvinneandelen lav med bare 24 prosent.

Blant deltidsansatte er det en noe annen yrkesstruktur enn blant heltidsansatte, for eksempel finner man en relativt lav andel ledere og andre høyt-lønte stillinger blant deltidsansatte. Dette medfører at kvinners andel av menns lønn er høyere blant deltids- enn blant heltidsansatte. I 2005 var denne andelen 96 prosent, mens den tilsvarende andelen for heltidsansatte var på 86,8 prosent.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn forsterkes ved at menn oftere enn kvinner har forskjellige former for tillegg og bonus. Spesielt når bonusene blir utbetalt, er det menn som kommer best ut. I 2005 var det om lag

For å kunne sammenligne lønna til deltidsansatte med heltidsansatte, er lønna for deltidsansatte omregnet til en heltidslønn. Dette gjøres ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte. Månedslønn er hovedbegrepet i lønnsstatistikken og omfatter avtalt lønn (grunnlønn), uregelmessige tillegg samt bonus og provisjon. Overtidsgodtgjøring er ikke inkludert i månedslønna. Lønnsstatistikken i SSB har sammenlignbare tall for alle ansatte tilbake til 1998.

300 000 heltidsansatte som fikk utbetalt bonus, og av disse var 76 prosent menn, og bare 24 prosent var kvinner. Av de som fikk utbetalt bonus i 2005 var gjennomsnittet for menn nær 3 500 kroner per måned, mens det for kvinner var om lag 1 000 kroner lavere.

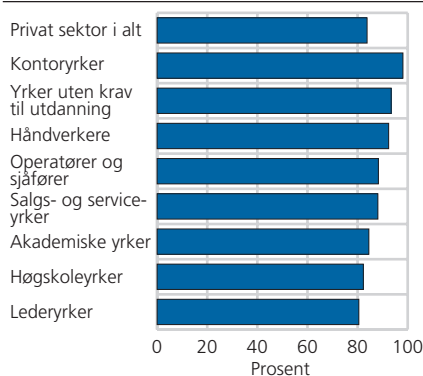
En sammenligning mot resten av Europa med tall for 2004 viser at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge er ett prosentpoeng større enn for EU-landene totalt sett. Ser vi på våre nærmeste naboland, har imidlertid både Danmark og Sverige ett prosentpoeng større lønnsforskjell enn Norge.

Størst lønnsforskjell i lederyrker

Figur 4 viser at den relative lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i privat sektor er størst i yrkesgruppene med høyest lønnsnivå, det vil si i lederyrker, akademiske yrker og høgskoleyrker. Blant ledere tjener kvinner i gjennomsnitt bare 81 prosent av hva menn tjener per måned. En av årsakene til dette kan være at mannlige ledere befinner seg høyere i hierarkiet, det vil si har høyere lederstillinger enn kvinner. Det er også store forskjeller fra næring til næring blant lederne, og blant annet i finansnæringen er det relativt sett stor forskjell på månedslønna for kvinnelige og mannlige ledere, både i kroner og prosent.

I kontoryrker er det relativt sett minst lønnsforskjell mellom kvinner og menn, og kvinner har i denne yrkesgruppen om lag 98 prosent av menns månedslønn. Eksempler på typiske kontoryrker kan være sekretærer, økonomimedarbeidere, resepsjonister og lignende.

Figur 4. Kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2005. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent. Alle ansatte i privat sektor, etter yrkesgruppe

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Større lønnsforskjeller blant grupper med høyere utdanning

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn viser seg å være størst i grupper med høyere utdanning. Blant ansatte med grunnskole som høyeste utdanningsnivå hadde kvinner i gjennomsnitt nær 86 prosent av menns lønn, mens den tilsvarende andelen for dem med lavere nivå høgskoleutdanning (til og med fire år på høgskole) var under 80 prosent. En forklaring på at lønnsforskjellen er størst på dette nivået kan ligge i at kvinner og menn velger ulike utdanningsretninger. Kvinner velger ofte lærerutdanning eller en utdanning innenfor helse- og sosialfag, mens menn gjerne velger tekniske og naturvitenskapelige fag som lønnsmessig verdsettes høyere. Ser vi på gruppen med høyere nivå høgskoleutdanning, var andelen noe høyere med om lag 82 prosent. Dette mønsteret har vært tilnærmet det samme i hele perioden fra 1998 til 2005.

Lønnsforskjellene øker med alderen

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn viser seg å være økende med alderen. Noe av årsaken til denne fallende kurven ligger i generasjonsforskjeller i valg av utdanning og yrke mellom kvinner og menn. I aldersgruppene opp til 29 år var kvinners andel av menns lønn om lag 94 prosent, mens den tilsvarende andelen i aldersgruppene mellom 55 og 59 år og over 60 år var på 79 prosent. Aldersgruppen mellom 35 og 39 år er antallsmessig den største, og her hadde kvinner omtrent 86 prosent av menns lønn.

Størst lønnsbredning blant menn

Forskjeller mellom kvinners og menns lønnsnivå kan også illustreres gjennom hvordan lønna er fordelt i ulike lønnsintervaller.

Figur 5 viser hvordan kvinner fordeler seg på lønnskalaen sammenlignet med menn. Kvinner har en mer samlet plassering på lønnskalaen og en større andel med lavere lønn enn menn. Mye av denne forskjellen i fordeling kan forklares ut fra hvor kvinner og menn jobber, både med hensyn til yrke og næring. Dette bidrar blant annet til at kurven for menn ikke faller fullt så fort mot høyre som tilfellet er for fordelingen for kvinner. Kurven som beskriver kvinners lønn, stiger brattere fra de laveste lønnsnivåene, et tegn på at det er en større andel kvinner i relativt lavlønnte yrker.

Fortsatt vekst i forbruket

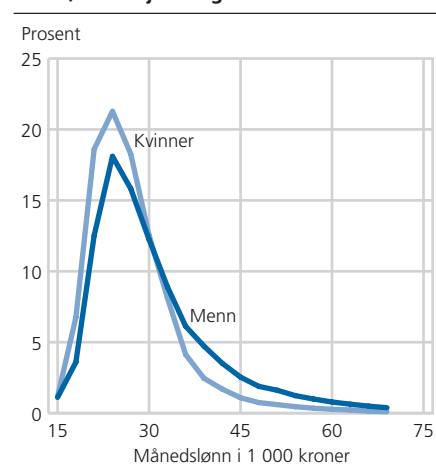
Forbruket i husholdningene øker, men mønsteret i forbruket forandrer seg lite. Husholdningenes årlige gjennomsnittsforbruk økte på slutten av 1990-tallet og begynnelsen av 2000-tallet, fra 287 200 2005-kroner i 1996 til 323 000 kroner i 2005. Dette tilsvarer en vekst på 13 prosent.

Boutgiftsandelen dominerende

Gjennom flere tiår har boutgiftene stått for en økende andel av forbruket. Denne tendensen ble brutt i 1993. På 1960-tallet utgjorde boutgiftene 12-14 prosent av forbruket. Boutgiftsandelen gjorde et hopp med økte renteutgifter i 1988, steg deretter og nådde en topp i 1992 med 26 prosent.

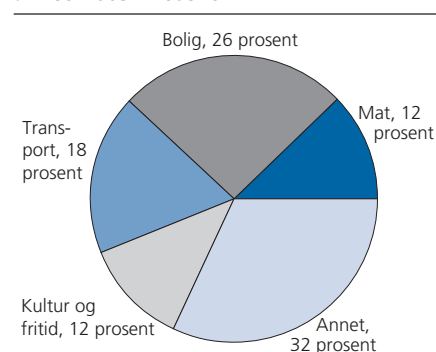
Mens både matvareutgiftene og utgiftene til reiser og transport var større enn boutgiftene på begynnelsen av 1980-tallet, ble boutgiftene større enn matutgiftene i 1984 og passerte også utgiftene til reiser og transport i 1988. Boutgiftene har deretter holdt seg som den største utgiftsposten på gjennomsnittshusholdningens budsjett helt fram til 1995, da posten reiser og transport ble den største posten. Med ny beregningsmåte for

Figur 5. Heltidsansatte 2005. Prosentandel, etter kjønn og lønnsnivå

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Andelen av utgiften som går til mat, bolig, transport, kultur og fritid og annet. 2005. Prosent

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2005, Statistisk sentralbyrå.

Crestock.com

forbruksutgiftene fra 1996, hvor det nå blir beregnet en «leieutgift» for eiere av egen bolig, mens renteutgifter er utelatt, er boligforbruket desidert den største posten igjen, med en andel på nesten 28 prosent i 1996. Andelen som går til boligforbruk er fortsatt den høyeste og ligger på 26 prosent i 2003-2005.

Flere har bil – og utgiftene øker

Veksten i forbruket på midten av 1980-tallet gjaldt i stor grad varige forbruksgoder, spesielt bolig, men også reiser og transport. I tillegg til bolig er bil og fritidshus de viktigste varige forbruksgoder i private husholdninger. Andelen av husholdningene som har bil, har økt fra i overkant av 60 prosent i 1980 til 76 prosent på begynnelsen av 1990-tallet.

I 2005 eide 78 prosent av husholdningene bil. Økningen i bilhold gjennom 1980 og 1990-tallet skjedde til tross for at det ble flere enpersonhusholdninger, der andelen med bil er lavest. Transportbehovet mer enn økonomisk evne synes å være avgjørende for om husholdninger eier bil. Særlig parhusholdninger med og uten barn har bil. Henholdsvis 95 og 98 prosent av par med små og store barn hadde bil i 2005. Blant enslige under 65 år hadde 56 prosent bil.

I husholdninger der hovedinntektstaker er 65 år eller eldre, har 73 prosent bil. At nær tre firedeler av husholdningene i den eldste gruppen har bil, må sies å være god dekning. Andelen som har bil, har også økt sterkere for de eldre enn for gjennomsnittshusholdningen de siste årene.

23 prosent av husholdningene hadde mer enn én bil i 2005. Andelen med flere biler økte mest blant par uten barn, fra 15 prosent 1988 til 31 prosent i 2005.

Transportutgiftene er den nest største utgiftsposten for gjennomsnittshusholdningen. Transportutgiftene utgjorde i gjennomsnitt 58 500 kroner i året i perioden 2003-2005. Dette er nær en seksdel av totalutgiftene. Transportbehovet i husholdningene har økt. Dette har slått ut i økt bruk av kollektivtransport til tross for kraftig prisøkning på denne, men størst utslag har det fått i økt bilhold og økt bruk av bil.

Bare et mindretall av husholdningene eier fritidshus. I hele perioden fra 1980 har vel 20 prosent av husholdningene hatt fritidshus. Anskaffelse av fritidshus er i større grad enn anskaffelse av bil knyttet til husholdningens økonomiske evne. Arv og overføringer mellom generasjoner spiller også en betydelig rolle. 24,5 prosent av husholdningene eide fritidshus i 2005.

Tykkere lommebok – desto mindre til mat

Utgiftene til mat, bolig, reiser og transport har i lang tid vært de største utgiftspostene på husholdningenes budsjett. Til sammen utgjør disse postene 54 prosent av de totale utgiftene.

Den relative fordelingen av disse utgiftene har imidlertid forandret seg i løpet av årene. Selv om det har vært brudd i statistikken, kan vi si noe om den generelle utviklingen i forbruket. En markant tendens er at utgiftsandelen som blir brukt på matvarer har vært synkende. Reduksjonen i matvarenes utgiftsandel er et uttrykk for den velstandsutviklingen som har funnet

sted i perioden. Det er en vanlig erfaring at det brukes prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir. I 1958 brukte gjennomsnittshusholdningen nær 40 prosent av utgiftene til mat. På begynnelsen av 1980-tallet gikk omkring 20 prosent av utgiftene til mat, mens husholdningen ved rundingen av 2000-tallet brukte under 12 prosent.

Mens vi bruker en mindre andel av pengene til mat, har også selve matvarene endret seg. Siden 1958 er forbruket av poteter mer enn halvert, til 33 kilo per person. Også forbruket av margarin og oljer er mer enn halvert. Forbruket av kjøtt og kjøttvarer kjøpt til hjemmet har vært svært stabilt de siste 27 årene med et nivå på 46 kilo per person. Samtidig spises det stadig mindre fisk og fiskevarer, mens frukt og grønnsakforbruket har økt.

Utgiftene til kultur og fritid større enn matutgiftene

Utgiftene til mat og drikke har siden midten av 1980-tallet vært husholdningenes tredje største utgiftspost. Fra 2000-tallet er det imidlertid utgiftene til kultur og fritid som har inntatt tredjeplassen. Husholdningenes utgifter til kultur og fritid, slik som audiovisuelt utstyr, sport, hobby, lesestoff og kulturelle tjenester, lå i gjennomsnittet på 39 900 kroner per år i perioden 2003-2005, og dette er en andel på litt over 12 prosent. Gjennomsnittshusholdningen brukte 37 800 kroner på mat og alkoholfrie drikkevarer i samme periode, og det tilsvarer litt under 12 prosent av den totale forbruksutgiften.

Denne utviklingen skyldes også at mer mat blir kjøpt utenfor hjemmet (restaurant, kantine, kafé og kiosk). En gjennomsnittshusholdning brukte 10 700 kroner per år på mat kjøpt utenfor hjemmet i 2003-2005. For cirka 10 år siden (1992-1994) brukte husholdningen 8 100 kroner i 2005-kroner, mens for cirka 20 år siden (1980-1982) var nivået på 5 300 kroner i 2005-kroner. Disse beløpene omfatter også alkoholholdig drikke. Det er bare mat som blir kjøpt til hjemmet, som registreres som mat i undersøkelsen. I tillegg vet vi at det på området mat og drikke kjøpt utenfor hjemmet skjer en underrapportering av utgiftene, slik at både nivået og utgiftøkningen i realiteten skulle vært større enn det undersøkelsen viser.

Mindre til klær og sko – men garderoben vokser

Vi bruker en mindre andel av pengene til klær og sko. Siden 1958 har andelen til klær og sko blitt mer enn halvert og er nå nede i litt over 5 prosent av forbruket. Reduksjonen skyldes at klær og sko har blitt relativt billigere, fordi prisveksten har vært mindre enn på de fleste andre varer, sågar har prisutviklingen til tider vært negativ. Prisutviklingen på klær og sko, særlig de siste årene, skyldes stadig økende import fra lavkostland. Selv om vi bruker en mindre andel av pengene på klær og sko, betyr ikke det at vi kjøper mindre klær, snarere er det motsatte tilfelle.

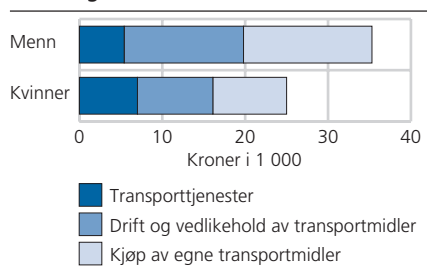
Stadig flere er alene om utgiftene

Siden SSB startet med forbruksundersøkelser i 1958, har størrelsen på gjennomsnittshusholdningen blitt mindre. I 1958 var gjennomsnittlig størrelse på husholdningen på 3,09 personer, mens i 2003-2005 er denne nede i 2,21. Særlig har det vært en økning i antallet enpersonhushold (Eiliv Mørk 2006).

Foto: Siri Boquist

Figur 7. Forbruksutgifter til transport. Menn og kvinner. 2003-2005

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2003-2005, Statistisk sentralbyrå.

Resultatene er fra forbruksundersøkelsen, en årlig utvalgsundersøkelse hvor Statistisk sentralbyrå samler inn opplysninger om utgifter i private husholdninger. På grunn av små årlige utvalg kan en bare publisere tall for enkeltgrupper ved å slå utvalgene til forbruksundersøkelsene for tre år sammen (resultater tidfestes da for eksempel ved 2003-2005).

¹ For å sammenligne inntektene til forskjellige typer husholdninger er det vanlig å benytte såkalte ekvivalensskalaer og beregne inntekten per forbruksenhet (ekvivalentinntekt). En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftsfordelene ved at flere bor sammen. Inntektsnivået til husholdninger kan måles ved å se på inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger.

² Ifølge EU sin lavinntektsdefinisjon er personer i lavinntektsgruppen de som har en inntekt per forbruksenhet under 60 prosent av medianinntekten.

³ OECDs lavinntektsdefinisjon tar utgangspunkt i det beløpet som tilsvarer 50 prosent av medianinntekten etter at husholdningsinntektene har blitt korrigert for ulik husholdningsstørrelse og sammensetning ved hjelp av den såkalte OECD-skalaen.

Referanser

Mogstad, M. (2005): Fattigdom i Stor-Osloregionen. En empirisk analyse. Rapporter 2005/11, Statistisk sentralbyrå.

Mørk, Eiliv (red.) (2006): *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Sandnes, Torill (red.) (2005): Fordelingen av økonomiske ressurser mellom kvinner og menn. Inntekt, sysselsetting og tidsbruk. Rapporter 2005/35, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2006): *Økonomi og levekår for ulike grupper*, 2005. Rapporter 2006/3, Statistisk sentralbyrå.

Når husholdningenes størrelse forandres, vil en følge av dette være at forbruksmønsteret også forandrer seg noe. Blir husholdningsstørrelsen mindre, vil utgifter knyttet til den enkelte person synke raskere enn utgifter husholdningen har i fellesskap. Utgifter knyttet til enkeltpersoner i husholdningen er for eksempel utgifter til mat og klær. Utgifter av en mer felles natur og knyttet til husholdningen, er utgifter til bolig, bil og husholdningsartikler. Mindre husholdninger har ikke de samme stordriftsfordelene som større husholdninger har, hvor de enkelte medlemmene i husholdningen deler på mange felles utgifter. I mindre husholdninger og særlig i enpersonhushold, må færre dekke inn de områdene som personene i storhusholdningene i større grad kan dele på. Så lenge utviklingen går mot stadig flere små hushold, og særlig med en økning i enpersonhushold, betyr dette at utgifter mer knyttet til husholdningen enn til enkeltpersoner, vil få en stadig større betydning på husholdningenes budsjett. Slike utgifter vil særlig være til bolig, bil og husholdningsartikler.

Kvinner kjøper klær, menn kjøper digitalt utstyr

Forskjeller i sammensetningen av forbruket er blant annet uttrykk for forskjeller i preferanser og livsstil. Disse påvirkes av hvilken livsfase husholdningen er i. En ung husholdning i etableringsfasen vil ha andre behov og preferanser enn en eldre, veletablert husholdning. Dessuten vil både husholdningens størrelse og alderssammensetning innvirke på forbruksmønsteret.

Matvareutgiftens andel av forbruket varierer en del mellom husholdninger av ulike typer. Yngre enslige (16-44 år) bruker minst andel på mat (9 prosent), mens par med tre eller flere barn bruker størst andel (15 prosent). Nedgangen i andelen av forbruket som går til mat, har kommet i alle typer husholdninger.

Boutgiftene er en stor post på budsjettet for alle grupper av husholdninger. Særlig enslige i alle aldre bruker en stor andel på bolig. Disse husholdningene bruker mellom 30 og 36 prosent på å bo. For flerpersonehusholdningene var boutgiftsandelen mellom 22 og 29 prosent i 2003-2005.

Andelen av forbruket som går til reiser og transport, varierer også mellom husholdningstypene. Andelen var i 2003-2005 lavest (11 prosent) for eldre enslige (65-79 år) og høyest for par uten barn (45-64 år) med 21 prosent.

Husholdninger av ulik størrelse og sammensetning har forskjellig forbruksmønster. Kvinner og menn som bor alene, bruker i snitt om lag det samme totalt, men også her er det forskjeller i forbruksmønsteret.

Menn bruker dobbelt så mye penger på utstyr som TV, PC og annet digitalt utstyr, som kvinner gjør. Menn bruker også en tredel mer på transport enn kvinner, mens kvinner bruker nesten dobbelt så mye på klær og sko som menn. Samtidig bruker også kvinnene om lag tre ganger mer på personlig pleie enn menn. Disse tallene baserer seg på enpersonhusholdninger der de eldre er overrepresentert blant kvinnene, og de yngre er overrepresentert blant mennene.

Fortsatt mange utenfor arbeidslivet

Tross nedgang i antall mottakere av rehabiliteringspenger, dagpenger og sykepenger i 2005 er det fremdeles mange personer i yrkesaktiv alder som midlertidig eller varig er borte fra arbeidslivet grunnet helsesvikt. Stadig flere personer mottar uføreytelser og attføringspenger, samtidig som en vekst i antall førtidspensjonerte fører til færre yrkesaktive. Tallene for økonomisk sosialhjelp viser en nedgang både i antall mottakere og de totale utgiftene i 2005. Tallene er på samme nivå som i 2002, året før introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere trådte i kraft. 3 prosent av befolkningen mottar økonomisk sosialhjelp, og den gjennomsnittlige stønadstiden er 5 måneder av året.

I Norge er det først og fremst den statlige folketrygden som skal sikre folk mot inntektsbortfall. I tillegg skal den kommunale sosialhjelpen sikre de tilfellene som folketrygden ikke dekker. Folketrygden skal erstatte inntektsbortfall i forbindelse med arbeidsledighet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Den skal også kompensere for høye ekstraavgifter, særlig i forbindelse med sykdom. Sosialhjelpen kommer inn der hvor annen privat og offentlig forsørgelse ikke strekker til. Vilkårene for å motta stønad er at andre løsninger skal være prøvd først. Ordningen er basert på skjønn og skal fange opp livssituasjoner som ikke blir ivaretatt innenfor folketrygden. Sosialhjelpen blir også tildelt som supplement til ytelser fra folketrygden.

I tillegg til folketrygden og sosialhjelpen har mange i Norge kollektive eller individuelle pensjonsordninger eller oppsparte midler som kan sikre dem mot inntektsbortfall. Andre offentlige inntektsoverføringsystemer er barne-trygd, kontantstøtte, utdanningsstøtte og bostøtte. Også skattesystemet og subsidierte offentlige tjenester bidrar til fordeling av inntekt og økonomiske levekår. Her skal vi i hovedsak konsentrere oss om folketrygden og deretter sosialhjelpen.

Små fødselskull i de harde 30-årene ga færre pensjonister

Ved utgangen av 2005 var det 629 300 alderspensjonister, en liten økning fra året før. Det har siden 1999 vært en nedgang i antall alderspensjonister, fordi de som trer inn i pensjonistenes rekke kommer fra de små fødselskullene fra 1930-årene. Etter å ha økt med knapt 2 prosent per år i 1980-årene, flatet antall alderspensjonister ut på 1990-tallet og har til og med gått litt ned, for så å øke igjen fra 2004. Nesten seks av ti alderspensjonister er kvinner, og andelen har vært omtrent den samme siden 1980-tallet. Kvinneflertallet skyldes at kvinner lever lenger enn menn.

Uførepensjonister: Økning tross ulike forsøk på innskjerping

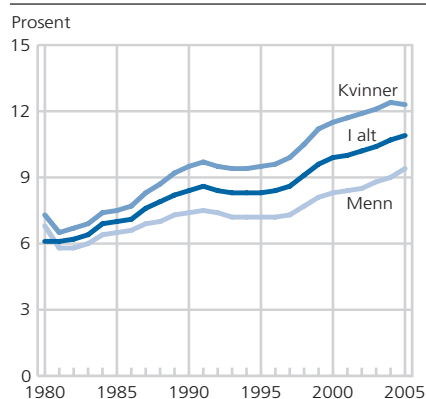
Stadig flere mennesker i yrkesaktiv alder lever av offentlige stønader, og prognoser viser at det vil bli stadig færre yrkesaktive per stønadsmottaker i årene fremover, dersom ikke tiltak iverksettes. Et tiltak for å snu denne utviklingen, er innføringen av tidsbegrenset uførestønad fra 1. januar 2004.

*Sandra Lien og
Laila Therese Kleven*

Sandra Lien er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (sandra.lien@ssb.no).

Laila Therese Kleven er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (laila.therese.kleven@ssb.no).

Figur 1. Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år, etter kjønn, 1980-2005¹

¹ Fra og med 2004 er mottakere av tidsbegrenset uførestønad inkludert.

Kilde: NAV (tidligere Rikstrygdeverket).

Dette innebærer at uføreordningen deles i to: en varig uførepensjon og en tidsbegrenset uførestønad. Målet med den nye ordningen er at oppfølging fra trygdeetaten skal hjelpe så mange som mulig tilbake til arbeid eller øke arbeidsinnsatsen i løpet av stønadsperioden. Stønaden kan innvilges for perioder fra ett til fire år, med mulighet for forlengelse.

Tross ulike tiltak for å redusere antall uførepensjonister¹ øker uføreandelen av befolkningen (figur 1). Ved utgangen av 2005 mottok nesten 319 700 personer stønad innenfor uføreordningen. Om lag 300 900 personer mottok varig uførepensjon, og drøyt 18 800 mottok tidsbegrenset uførestønad. Noen flere kvinner enn menn mottar uføreytelser; 183 900 kvinner og 135 800 menn. Det tilsvarer 12,3 prosent av kvinnene og 9,4 prosent av mennene i alderen 16 til 66 år. Tilsvarende tall for 1980 var 7,3 prosent for kvinner og 6,8 prosent for menn.

I perioden 1991-1993 sank antallet nye uførepensjonister relativt kraftig, og det samlede antall uførepensjonister sank med 6 000. Noe av grunnen var at kriteriene for å innvilge søknad om uførepensjon ble skjerpet. I perioden fra 1993 til 2005 var det en økning i samlet antall uførepensjonister på 38 prosent og 59 prosent blant nye uførepensjonister.¹ Bortsett fra en nedgang i antall nye uførepensjonister i årene 2000-2002, har veksten vært kontinuerlig. Etter innføringen av den tidsbegrensede uførestønaden har imidlertid antall varige uførepensjonister blitt redusert, og i 2005 fikk 36 prosent av de nye uføremottakerne tidsbegrenset uførestønad. Av alle nye kvinnelige uførepensjonister i 2005 fikk fire av ti tidsbegrenset uførestønad, mot bare tre av ti av alle nye uføre menn.

57 prosent av de varige uførepensjonistene var kvinner i 2005, og kvinneandelen har økt jevnt siden 1980. Dette har sammenheng både med den økte yrkesaktiviteten for kvinner – og med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere i livsløpet enn menn – og dermed forblir lenger i «systemet» før overgang til alderspensjon. Det var trolig lettere for kvinner som hadde vært yrkesaktive enn for dem som hadde vært hjemmeværende, å få innvilget uførepensjon. Dessuten er mange yrkesaktive kvinner dobbeltarbeidende, fordi de gjerne har hovedansvar for hjem og barn, noe som kan være svært belastende og dermed bidra til at kvinner blir uførepensjonister. Kvinneandelen blant mottakerne av den tidsbegrensede uførestønaden var i 2005 hele 65 prosent.

Færre yngre enker med etterlattepensjon

Det har vært en jevn nedgang i antall etterlatte ektefeller med pensjon fra folketrygden fra 1980 og til i dag. Dette skyldes at det er blitt færre enker under 67 år, noe som er en følge av utjevningen i levealder mellom kvinner og menn. Andelen etterlattepensjonister blant alle enker og enkemenn i alderen 16-66 år har ligget rundt 55 prosent i alle årene siden 1980, men andelen har vært litt lavere de siste årene (omkring 51 prosent). Ved utgangen av 2005 var det 22 100 enker og 2 100 enkemenn som mottok pensjon som etterlatte ektefeller.

Fortsatt er de fleste minstepensjonister kvinner

Gjennomsnittlig alderspensjon omregnet til 2005-kroner økte fra 74 500 kroner i 1984 til 139 000 kroner i 2005, en økning på 87 prosent. Økningen skyldes at det ble færre minstepensjonister, og at tilleggspensjonistene fikk høyere tilleggspensjon i perioden. Mens 65 prosent av alderspensjonistene

hadde minstepensjon i 1984, var dette redusert til 31 prosent i 2005 (figur 2).

I 1998 økte særtillegget med 12 000 kroner per år. Dette økte den gjennomsnittlige alderspensjonen med 9 prosent fra 1997 til 1998. Det medførte også at de som hadde lavere tilleggspensjon enn det nye særtillegget, ble minstepensjonister etter endringen, og andelen minstepensjonister økte derfor fra 37 til 41 prosent fra 1997 til 1998, men er nå nede i 31 prosent. Kvinner er minstepensjonister i langt større grad enn menn. Da dagens pensjonister var i yrkesaktiv alder og la grunnlaget for sine pensjonsrettigheter, hadde fortsatt mange kvinner avbrudd i yrkeslivet, og mange arbeidet deltid. Mange kvinner har derfor ikke opparbeidet seg tilleggspensjon, og nesten 46 prosent av de kvinnelige alderspensjonistene er minstepensjonister, mot bare 9 prosent av de mannlige alderspensjonistene.

De fleste har inntekter i tillegg til pensjonen, men inntektene er lave

De fleste alderspensjonister har andre inntekter i tillegg til folketrygdens ytelser. Den gjennomsnittlige bruttoinntekten for alderspensjonister var for siste tilgjengelige år, 2003, nær 193 000 kroner, mens gjennomsnittlig pensjon dette året var 127 000, begge tall i 2004-kroner. De fleste har imidlertid svært lave tilleggsinntekter. Det er spesielt blant minstepensjonister at mange har lave tilleggsinntekter, og særlig blant kvinnene. Blant alderspensjonistene hadde 46 prosent av kvinnene med minstepensjon mindre enn 10 000 kroner i tillegg til folketrygden i 2003, mens det samme gjaldt for 42 prosent av de mannlige minstepensjonistene. For alderspensjonister med tilleggspensjon var de tilsvarende tallene 15 prosent for kvinner og 19 prosent for menn.

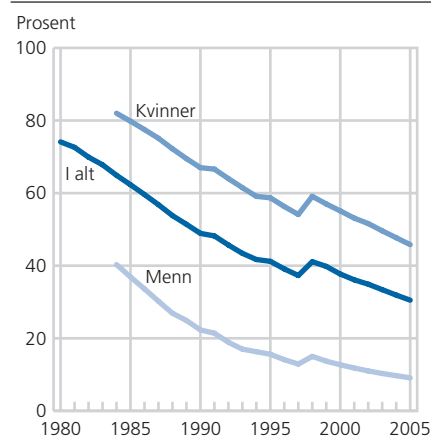
Den viktigste kilden til tilleggsinntekt for alderspensjonistene var tjenstepensjoner, i 2003 som tidligere år. I gjennomsnitt fikk alderspensjonistene utbetalt 33 000 kroner i tjenstepensjon, eller vel en fjerdedel av det de fikk fra folketrygden. For uførepensjonister har tjenstepensjon mindre betydning. For dem er yrkesinntekt viktigste inntektskilde utenom folketrygden. En del uførepensjonister har redusert pensjon. Det forutsettes at de skal skjøte på uførepensjonen med inntekt fra eget arbeid. I 2003 mottok uførepensjonistene i gjennomsnitt 30 000 kroner i inntekt fra eget arbeid.

Svært varierende husholdningsinntekter blant minstepensjonistene

Den enkelte pensjonists økonomiske situasjon avhenger ikke bare av egne inntekter, men også av inntektene til andre husholdningsmedlemmer. Halvparten av de drøyt 262 000 minstepensjonistene i 2004 var enten enslige eller gift med en minstepensjonist, mens de øvrige enten var gift med en pensjonist som mottok tilleggspensjon, eller med en person som fortsatt var yrkesaktiv. Enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar har lavere husholdningsinntekt enn minstepensjonister som er gift med pensjonister med tilleggsinntekt eller yrkesaktive.

Hvis vi tar hensyn til at to personer trenger høyere inntekt enn én, men ikke dobbelt så høy inntekt på grunn av at de kan dele på mange goder, for eksempel boligen (stordriftsfordeler), viser det seg at enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar har omtrent like høy inntekt per forbruksenhet i 2003 ved bruk av vår ekvivalensskala (kvadratrotskalaen).

Figur 2. Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene, etter kjønn. 1980-2005

Kilde: NAV (tidligere Rikstrygdeverket).

Inntektene var henholdsvis 125 000 og 133 000 kroner, men det er i dag svært få minstepensjonistektepar i Norge. Minstepensjonister som er gift med pensjonister som har tilleggsinntekt eller er yrkesaktive, har vesentlig høyere inntekt per forbruksenhet (206 000 kroner). Les mer om ekvivalensskalaer i artikkelen om inntekt, lønn og forbruk.

Fortsatt vekst i antall AFP-pensjonister

Etter at ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) ble innført i 1989, har antallet som benytter seg av ordningen økt voldsomt. Ordningen ble gradvis utbygget til å omfatte yngre aldersgrupper (nå aldersgruppene fra 62 til 66 år), og antallet virksomheter som dekkes av ordningen har også økt. Fra 1995 til 2005 økte antallet AFP-pensjonister fra 9 300 til 37 400, nesten en firedobling på ti år. Dette tilsvarer 18 prosent av befolkningen mellom 62 og 66 år. Noen flere menn tar ut førtidspensjon enn kvinner, 55 prosent mot 45 prosent. Det er imidlertid ikke alle som har denne muligheten til å trekke seg ut av arbeidslivet før den alminnelige pensjonsalderen. Omkring 80 prosent av arbeidstakerne som nærmer seg 62 år, dekkes av ordningen med frivillig førtidspensjon (Midtsundstad 2004).

Få pensjonister blant førstegenerasjonsinnvandrere

Førstegenerasjonsinnvandrere mottar sjeldnere pensjon fra folketrygden enn befolkningen generelt (Dahl 2004). Forskjellen er størst for alderspensjon, hvor knapt 6 prosent av førstegenerasjonsinnvandrerne mottok pensjon ved utgangen av 2000. Landsgjennomsnittet på samme tidspunkt var 13,5 prosent. Andelen personer som mottok uførepensjon og pensjon som gjenlevende ektefelle, var også lavere enn for befolkningen generelt. Spesielt gjelder dette for uførepensjonen. Blant alle førstegenerasjonsinnvandrere i alderen 18-67 år mottok 6 prosent uførepensjon ved utgangen av 2000, mens tilsvarende andel for alle personer i samme aldersintervall var på nesten 10 prosent. En analyse av uførepensjonister blant førstegenerasjonsinnvandrere i 2004 ga de samme andelen (Dahl og Lien 2006).

Dahl (2004) finner at de lave pensjonsandelene blant førstegenerasjonsinnvandrere i hovedsak kan forklares ved at aldersfordelingen for denne gruppen avviker en del fra aldersfordelingen for hele befolkningen. Alderspensjon ytes bare til personer 67 år eller eldre, og det er relativt få førstegenerasjonsinnvandrere i denne aldersgruppen. For uførepensjon og pensjon til gjenlevende ektefelle er pensjonstilbøyeligheten størst i de eldre aldersgruppene. De lave pensjonsandelene blant førstegenerasjonsinnvandrerne for disse pensjonstypene kan forklares med at det er forholdsvis færre unge eldre blant førstegenerasjonsinnvandrere enn totalt i befolkningen.

Førstegenerasjonsinnvandrere med uførepensjon har dårligere økonomiske kår enn andre uførepensjonister (Dahl og Lien 2006). Dette avspeiler seg blant annet i at andelen minstepensjonister er høyere blant førstegenerasjonsinnvandrere med uførepensjon enn blant andre uførepensjonister.

Andelen minstepensjonister ved utgangen av 2004 var på 34 prosent, mens tilsvarende andel for alle bosatte uførepensjonister var på 19 prosent. I begge tilfeller er andelen med minstepensjon vesentlig høyere blant kvinner enn blant menn. Siden en del innvandrere har bodd relativt kort tid i Norge, har ikke disse hatt mulighet til å opptjene særlig stor tilleggspensjon. Det synes derfor rimelig at andelen minstepensjonister er høyere blant førstegenerasjonsinnvandrere med uførepensjon enn uførepensjonister

generelt. Forskjellen i andelen minstepensjonister blant menn og kvinner avslører kjønnsforskjeller med hensyn til deltakelse i yrkesaktivt arbeid.

Blant førstegenerasjonsinnvandrere mottar mennene noe oftere uførepensjon (Dahl og Lien 2006). Ved utgangen av 2004 mottok 6,4 prosent av mennene uførepensjon, mens andelen var 5,6 prosent for kvinnene. I hele befolkningen var uføreandelen betydelig større blant kvinner enn menn. I aldersgruppen 40-59 år var imidlertid uføreandelen blant førstegenerasjonsinnvandrere like høy eller høyere blant kvinner enn blant menn, og fortsetter dette mønsteret for de som kommer inn i denne aldersgruppen, kan det tyde på at kvinnene etter hvert vil ta igjen mennene med hensyn til bruk av uførepensjon.

Mange har tidsbegrensede ytelser fra folketrygden

De tidsbegrensede ytelsene fra folketrygden har som formål å gi økonomisk trygghet ved bortfall av inntekt. Det gjelder når man blir syk eller arbeidsledig, i forbindelse med fødsel og når man som enslig mor eller far er alene om omsorgen for små barn. Til sammen er det et betydelig antall personer som til enhver tid har en tidsbegrenset ytelse fra folketrygden. Ved utgangen av 2005 var det omkring 350 000 mottakere av minst én av følgende ytelser: sykepenger, fødselspenger, rehabiliterings- og attføringspenger, tidsbegrenset uførestønad, overgangsstønad eller dagpenger som helt arbeidsledige. Den tidsbegrensede uførestønaden er tidligere omtalt.

Mange faller utenfor dagpengeordningen

I 2005 var det 58 prosent av de helt arbeidsledige som mottok dagpenger. Dette er lavt sammenlignet med slutten av 1980-tallet, da den tilsvarende andelen var over 75 prosent. Andelen med dagpenger har økt noe siden 1998, men fra 2005 har den igjen gått ned. Det er særlig ungdom som ikke har opparbeidet seg rett til dagpenger under ledighet, så det er nær sammenheng mellom utviklingen i arbeidsledighet blant ungdom og andelen av de arbeidsledige som mottar dagpenger. Antall helt ledige som mottok dagpenger ved utgangen av året, var høyest i 1993, over 83 000, og sank til 29 600 ved utgangen av 1998. I 2005 var det 48 300 helt ledige som mottok dagpenger.

Nedgang i antall mottakere av sykepenger og rehabiliteringspenger

Antall personer på rehabiliterings- og attføringspenger har variert gjennom 1990-tallet. Antallet økte fra 1990 til 1993, gikk ned fra 1993 til 1995, for så å øke igjen fra 1995 til 2003. Økningen har vært særlig sterk de siste årene, men fra 2004 fikk vi en nedgang. Ved utgangen av 2005 var det i underkant av 116 000 personer som mottok rehabiliterings- og attføringspenger. De to ytelsene har hatt en ulik utvikling de senere årene. Mens antall mottakere av attføringspenger har fortsatt å øke, står rehabiliteringspengemottakerne bak den samlede nedgangen. Også den medisinske rehabiliteringen har økt de senere årene, men fra 2004 har nedgangen vært relativt stor. En tilsvarende tendens gjør seg gjeldende for sykepengemottakerne. Etter en økning de siste årene, har antall mottakere gått kraftig ned de to siste årene.²

Vellykket regelendring gir færre aleneforsørgere med overgangsstønad

Overgangsstønad er en stønad til livsopphold som gis til enslige forsørgere som midlertidig er ute av stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid på grunn av omsorg for barn. Det ble gjort omfattende endringer i reglene for overgangsstønad fra januar 1998, men endringene fikk først full effekt fra 1. januar 2001. Det var derfor en kraftig nedgang i antall eneforsørgere med overgangsstønad fra 2000 til 2001. Nedgangen var på 35 prosent, fra 40 400 til 26 100 mottakere. Sammenlignet med «toppåret» 1995 var nedgangen på 44 prosent. Den viktigste endringen er en begrensning på hvor lenge en eneforsørger kan motta overgangsstønad. Hovedregelen nå er inn-til tre år, men med visse muligheter til forlengelse med opptil to år. Fra 1. juli 1999 ble det også bestemt at en enslig forsørger som har levd i et stabilt samboerforhold i tolv av de siste 18 måneder ikke lenger kan motta overgangsstønad. Det uttalte formålet med regelendringene var å stimulere eneforsørgerne til å bli helt eller delvis selvforsørget. Samtidig med nedkorting av stønadstiden ble stønadsbeløpet økt. Forskningsresultater tyder på at mange enslige forsørgere klarer seg svært godt, og at flertallet har klart å tilpasse seg de nye forholdene etter regelendringene (RTV 2006). Sysselsettingen har økt, inntektene har økt, yrkesinntekten har blitt viktigere, flere tar utdanning og færre går på sosialhjelp. Det kan imidlertid virke som om de svakest stilte har merket konsekvensene av regelendringene, og at denne gruppen kommer i en presset økonomisk situasjon etter bortfall av overgangsstønaden. Andelen av mottakerne av overgangsstønad som får redusert stønad på grunn av forventet arbeidsinntekt, gikk markert ned fra 2000 til 2001, for deretter å øke jevnt mot nivået rundt årtusensskiftet (se indikator 7.10).

Større yrkesaktivitet – flere får fødselspenger

I 2005 mottok 78 prosent av de fødende kvinnene fødselspenger. Vilkåret for å få fødselspenger er at den fødende kvinnen har vært yrkesaktiv. Mens denne andelen var ganske stabil på 1990-tallet, på 72-73 prosent, har den økt jevnt fra 1997. Dette har trolig sammenheng med at yrkesaktiviteten blant kvinner med små barn har økt.

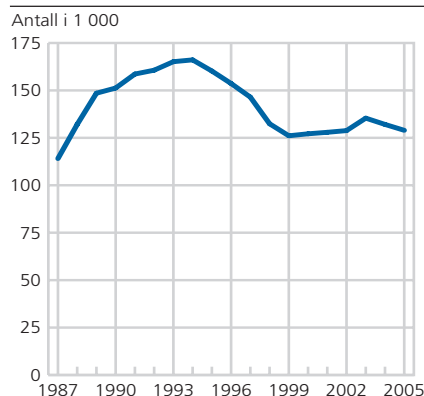
Fra 1993 ble fire av de 42 ukene med fødselspenger forbeholdt faren, mens fem av 43 uker ble forbeholdt far fra 1. juli 2005. Antall fedre som mottok fødselspenger, har økt fra knapt 1 000 i 1992 til nesten 35 600 i 2004. Noen færre menn mottok fødselspenger i 2005, omkring 35 100 fedre. Femtedelen av de fødende kvinnene mottok ikke fødselspenger i 2005, men mottok i stedet en engangsstønad ved fødsel på 33 600 kroner.

Nedgang i antall sosialhjelpsmottakere og de totale utgiftene

I 2005 mottok nær 129 000 personer økonomisk sosialhjelp. Dette er en nedgang på 2,5 prosent fra året før, og 4,7 prosent lavere enn i 2003, mens det kun er snakk om 150 flere mottakere enn i 2002. Tallene for 2003 og 2004 har vært problematiske, siden det ikke har vært mulig å skille mellom mottakere av introduksjonsstønad og mottakere av økonomisk sosialhjelp. Se tekstboks for mer om innføringen av introduksjonsordning for nyankomne innvandrere.

Utmåling av økonomisk sosialhjelp skjer ut fra mottakerens egen inntekt og husholdningens samlede inntekter og utgifter. Sosialhjelpsmottakerne utgjør vel 3 prosent av befolkningen i 2005. Tas barn og ektefeller med i

Figur 3. Antall sosialhjelpsmottakere. 1987-2005¹

¹ Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp.

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere trådte i kraft som en frivillig ordning for kommunene fra 1. september 2003 og ble obligatorisk fra 1. september 2004. I 2003 ble rapporteringsskjemaet for sosialhjelpsmottakere utvidet til også å inkludere mottakere av introduksjonsstønad. På grunn av at introduksjonsloven trådte i kraft midt i rapporteringsåret, og at flere kommuner ikke oppdaterte sine interne fagsystemer, er det umulig å skille mottakerne av sosialhjelp og introduksjonsstønad. I 2004 var det fortsatt noen kommuner som ikke kunne skille mellom mottakere av de to ordningene. I 2005 skal derimot introduksjonsstønaden i sin helhet være skilt ut fra sosialhjelpen.

beregningen, er andelen av befolkningen som i kortere eller lengre periode berøres av den økonomiske bistanden, i underkant av 5 prosent. Disse tallene avviker ikke vesentlig fra tidligere år.

På samme måte som antall sosialhjelpsmottakere i 2005 viser et sammenfall med 2002, gjør brutto utbetalt økonomisk sosialhjelp også det. Målt i 2005-kroner ble det i 2002 utbetalt 4,8 milliarder kroner i sosialhjelp. I 2003 og 2004 lå den totale utbetalingen på over 5 milliarder kroner. I 2005 ble det i lån og bidrag samlet utbetalt 4,8 milliarder kroner til sosialhjelpsmottakerne.

Hver sosialhjelpsmottaker fikk i gjennomsnitt utbetalt 7 022 kroner per måned i 2005, mens tilsvarende beløp for 2004 var 7 231 kroner (begge beløpene i 2005-kroner). Ser vi på hele året, fikk hver mottaker i 2004 i gjennomsnitt utbetalt 38 100 kroner (i 2005-kroner), mens det tilsvarende beløpet er 37 600 kroner i 2005.

Flere menn enn kvinner blant sosialhjelpsmottakerne

I flere år har menn utgjort over halvparten av sosialhjelpsmottakerne med rundt 55 prosent. Forskjellen mellom menn og kvinner har vært stabil siden midten av 1990-tallet. Målt som andel av befolkningen mottar vel 3 prosent av den mannlige befolkningen og 2,4 prosent av den kvinnelige befolkningen økonomisk sosialhjelp – en eller flere ganger – i løpet av 2005. Inndelt etter alder er det derimot ikke store forskjeller mellom menn og kvinner.

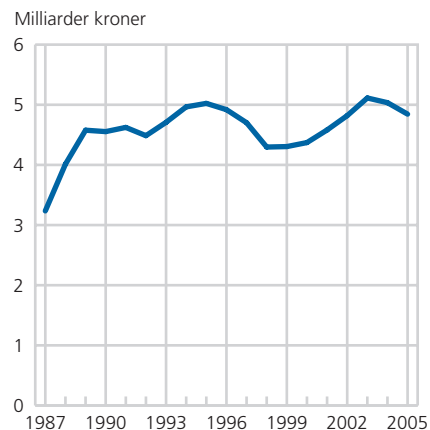
Hovedtyngden av både de mannlige og de kvinnelige mottakerne fikk stønad i mindre enn tre måneder i 2005, henholdsvis 32 og 38 prosent. En større andel av de mannlige mottakerne fikk derimot stønad i ti måneder eller mer, 25 mot 19 prosent blant de kvinnelige. Hele 62 prosent av sosialhjelpsmottakerne med stønad i ti måneder eller mer, er menn.

Forskjellen på sosialhjelp og introduksjonsstønad

Sosialhjelp kommer inn der annen privat og offentlig forsørgelse ikke strekker til. Sosialhjelpen er ment å være en subsidiær ytelse av kort varighet, og et viktig vilkår er at alle andre muligheter er forsøkt før utbetalingen finner sted. Sosialtjenesteloven har et todelt formål; inntektssikring og rehabilitering. Sosialhjelpen skal være en økonomisk sikring for den enkelte og dens hushold, samt gjøre den enkelte i stand til å klare seg selv. Sosialhjelpsutbetalingen er basert på en skjønnsmessig vurdering. Den ses i forhold til både søkerens egen inntekt og familiens totale inntekt, samt hvem søkeren skal forsørge og hvilke utgifter utbetalingen skal dekke. Sosialhjelpen utbetales normalt i form av kontantstønad (bidrag), men kan i særlige tilfeller gis i form av lån eller rekvisisjoner.

Introduksjonsstønaden er derimot en individuell stønad som utbetales til nyankomne utlendinger som har flyktningbakgrunn, er mellom 18 og 55 år og har behov for grunnleggende kvalifisering. Introduksjonsprogrammet skal som hovedregel vare i inntil to år, og innholdet skal være individuelt tilrettelagt. Det skal inneholde norskopplæring, samfunnskunnskap og tiltak som forbereder til videre opplæring eller tilknytning til yrkeslivet. Introduksjonsstønaden er den stønaden deltakerne i introduksjonsordningen mottar fra kommunen til dekning av livsopphold i programperioden. Stønaden er på årsbasis lik to ganger folketrygdens grunnbeløp. Deltakere under 25 år mottar 2/3 av stønaden. Stønaden er skattepliktig, og dersom deltakerne har fravær fra opplæringen og tiltak uten gyldig grunn, får vedkommende trekk i stønaden, time for time. Stønaden er lik for alle og ikke behovsprøvd. Dette innebærer at den ikke avkortes mot barnetrygd, kontantstøtte med mer. Ytelser fra folketrygden som sykepenger og dagpenger, blir likevel avkortet.

Figur 4. Brutto utbetalt økonomisk sosialhjelp. 1987-2005¹. Milliarder kroner (2005-kroner)

¹ Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp.

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Den største gruppen av sosialhjelpsmottakere finner vi i aldersgruppen 30-39 år, 26 prosent av mottakerne befinner seg i denne aldersgruppen. Ses aldersfordelingen blant mottakerne i forhold til de samme aldersgruppene i befolkningen, viser det seg at det er i aldersgruppen 20-24 år de fleste sosialhjelpsmottakerne befinner seg. I perioden fra 2000 til 2005 hadde rundt 8 prosent av befolkningen i denne aldersgruppen mottatt sosialhjelp i en kortere eller lengre periode i det enkelte år.

I aldersgruppen 25-29 år er den samme andelen 6 prosent, og for de som er 30-39 år er andelen 5 prosent.

Enslige er overrepresentert blant sosialhjelpsmottakerne

Over halvparten av alle som har fått økonomisk støtte fra sosialkontoret i årene 2000-2005 oppga sin sivilstand/sivilstatus til å være enslig. Vel en av fem oppgir å være enslig med forsørgeransvar for barn under 18 år, mens 12 prosent sier de er gifte/samboere samtidig som de har forsørgeransvar for barn under 18 år.

Samlet er sosialhjelp/introduksjonsstønad den viktigste kilden til livsopphold for 47 prosent av mottakerne i 2005. Svært få av sosialhjelpsmottakerne oppgir arbeidsinntekt som viktigste inntektskilde, andelen har de siste årene ligget rundt en av ti. Dette bekreftes også av at kun 6 prosent av sosialhjelpsmottakerne oppgir å være i heltidsarbeid. Andelen mottakere i heltidsarbeid har vært jevnt synkende siden slutten av 1990-tallet. Over halvparten av de enslige mennene (uten barn) oppgir sosialhjelp som viktigste inntektskilde ved siste kontakt med sosialkontoret, mot 43 prosent av de enslige kvinnene.

Fire av ti med sosialhjelp i minst seks måneder

Den gjennomsnittlige stønadslengden har ligget stabilt på rundt fem måneder i perioden fra 2000 til 2005. 21 prosent har stønad i én av årets tolv måneder. Inkluderes mottakere med stønad i to og tre måneder, øker andelen til vel 44 prosent. En stor del av mottakerne oppfyller altså lovens intensjon om at sosialhjelpen kun skal være en tilleggsytelse av kort varighet. Selv om en stor andel av mottakerne kun får stønad i en kortere periode, er det fremdeles en relativt stor andel som har behov for bistand i en større del av året. 42 prosent av de som mottok økonomisk sosialhjelp i 2005, hadde stønad i 6 eller flere måneder. I perioden fra 2000 til 2005 har det vært rundt en av ti som fikk stønad gjennom hele året. Blant de som mottar økonomisk sosialhjelp hele året, er menn overrepresentert og utgjør 63 prosent.

Blant menn og kvinner som har mottatt stønad i ti måneder eller mer i 2005, oppga hele 71 prosent av mennene og 63 prosent av kvinnene sosialhjelp eller introduksjonsstønad som den viktigste inntektskilden ved siste kontakt med sosialkontoret. Blant de som mottar stønad under tre måneder, er det 42 prosent av menn og 29 prosent av kvinnene som oppgir sosialhjelp eller introduksjonsstønad som den viktigste inntektskilden.

Det kan være flere grunner til at personer mottar stønad i en lengre periode i løpet av ett år, og uforutsette hendelser kan påvirke personenes behov for sosialhjelp når bare ett år legges til grunn. For å få et bedre bilde av andelen mottakere som har et vedvarende problem med egenforsørgelsen, bør mottakerne følges over flere år. Dette vil, i større grad enn for ett enkelt år,

gjøre det mulig å kontrollere om mottaket av den økonomiske stønaden er et resultat av en spesiell hendelse.

Dersom vi ser på hvor mange av mottakerne med stønad i hele 2005 som også mottok stønad i hele 2004 og 2003, finner vi at 3 prosent av mottakerne i 2005 også hadde mottatt stønad i hele de to foregående årene. Bare en svært liten del av mottakerne har altså et langvarig problem med egenforsørgelsen. Ser vi derimot på gruppen av mottakere med stønad i seks måneder eller mer i 2005, viser det seg at 20 prosent også har mottatt stønad i seks måneder eller mer i både 2004 og 2003.

Hvert år kommer en rekke nye personer i kontakt med sosialkontoret. I 2005 er andelen nye mottakere 32 prosent. Dette er en liten nedgang sammenlignet med de to foregående årene, og den kan nok i all hovedsak knyttes til innføringen av introduksjonsstønad.

Lav yrkestilknytning blant sosialhjelpsmottakerne³

Som tidligere nevnt, vil personer som mottar sosialhjelp også være med på å forsørge andre personer enn seg selv, vanligvis personer som tilhører samme husholdning som den registrerte sosialhjelpsmottakeren. På samme måte vil sosialhjelpsmottakere som bor sammen med andre, ha nytte av inntektene som andre medlemmer i husholdningen bidrar med. Her vil vi kommentere noen funn knyttet til husholdninger hvor hovedinntektstakeren er sosialhjelpsmottaker. Tallene som presenteres er fra 2003.

Sammenlignet med befolkningen generelt har sosialhjelpsmottakerne svært svak tilknytning til arbeidslivet. Mens det i befolkningen sett under ett er en forholdsvis liten andel som bor i husholdninger uten noen yrkestilknyttede⁴, er denne andelen langt høyere i husholdninger hvor hovedinntektstakeren er sosialhjelpsmottaker. I husholdninger hvor hovedinntektstakeren er sosialhjelpsmottaker, er andelen personer i husholdninger uten noen yrkestilknyttede medlemmer 69 prosent. For hele befolkningen er den samme andelen 24 prosent. Andelen personer uten noen yrkestilknyttede medlemmer i husholdningen har blant sosialhjelpsmottakerne vært jevnt stigende fra siste halvdel av 1990-årene. Den svake tilknytningen til arbeidslivet vises også ved at bare et fåtall har yrkesinntekt som høyeste inntektskilde. For bare hver fjerde person i husholdninger hvor hovedinntektstakeren er sosialhjelpsmottaker, er yrkesinntekten den største husholdningsinntekten.

Tilknytningen til arbeidslivet påvirker husholdningenes økonomi. Basert på EUs definisjon av lavinntekt, befinner 43 prosent av alle sosialhjelpsmottakere seg i lavinnteksgruppen⁵. Blant sosialhjelpsmottakere i lavinnteksgruppen bor ni av ti i husholdninger uten noen yrkestilknyttede personer. Også for de sosialhjelpsmottakerne som ikke befinner seg i lavinnteksgruppen er det svak yrkestilknytning; 54 prosent av disse bor i husholdninger uten noen yrkestilknyttede. Dette er en langt høyere andel enn for den delen av befolkningen som ikke har lav inntekt.

En forholdsvis stor andel sosialhjelpsmottakere, både i og utenfor lavinnteksgruppen, mottar bostøtte i tillegg til sosialhjelp. I 2003 var det en større andel blant personene i husholdninger uten lavinntekt som mottok bostøtte i tillegg til sosialhjelp, enn blant dem med lavinntekt. 38 prosent av sosialhjelpsmottakerne over lavinnteksgrensen mottok da bostøtte, mens den samme andelen i lavinnteksgruppen var 35 prosent.

Innvandrerbefolkningen består av to innvandringskategorier; førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn – personer født i utlandet av utenlandsfødte foreldre som selv er innvandrere. Den andre kategorien er personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre som selv er innvandrere. I definisjonen av innvandrerbefolkningen inngår ikke kategoriene utenlandsadoptert, utenlandsfødte med en norskfødt forelder, norskfødte med en utenlandsfødt forelder og de som er født i utlandet av norskfødte foreldre.

Sosialhjelpsmottakere ser ikke ut til å ha større sykdomsutgifter enn andre. Sammenlignes sosialhjelpsmottakere over og under lavinntektsgrensen, har mottakere under lavinntektsgrensen i mindre grad mottatt grunnstønad. Grunnstønad kan, ut fra bestemmelser i folketrygdeloven, ytes til personer som har varig sykdom når lidelsen medfører varige ekstrautgifter av betydning. Sammenlignet med lavinntektsgruppen i hele befolkningen, er det ikke noen vesentlig forskjell. Sosialhjelpsmottakere som befinner seg over lavinntektsgrensen, mottar derimot grunnstønad i noen større grad enn ikke-lavinntektsgruppen i hele befolkningen.

Hver fjerde sosialhjelpsmottaker har innvandrerbakgrunn⁶

Hver fjerde mottaker av økonomisk sosialhjelp/introduksjonsstønad i årene 2002-2004 hadde innvandringsbakgrunn.⁷ Årlig mottar omtrent 9 prosent av innvandrerbefolkningen økonomisk sosialhjelp/introduksjonsstønad. Inkluderes barn og ektefeller, utgjør sosialhjelpsmottakerne over 20 prosent av innvandrerbefolkningen. I hele befolkningen ligger andelen mottakere disse årene rundt 3 prosent. Inkluderes barn og ektefeller, utgjør sosialhjelpsmottakerne vel 5 prosent av hele Norges befolkning. Det er dermed en markert høyere andel blant innvandrerne som mottar sosialhjelp, enn i befolkningen som helhet. Over 90 prosent av alle sosialhjelpsmottakere med innvandringsbakgrunn kommer fra ikke-vestlige land i årene 2002-2004.⁸

Foto: Siri Boquist

I 2004 hadde 25 500 av mottakerne med innvandrerbakgrunn lang botid (bodd i Norge i over 2 år). Personer med kortere botid forventes å motta introduksjonsstønad. Innvandrere med lang botid utgjør 7 prosent av innvandrerbefolkningen. På den annen side hadde 8 000 av «innvandremottakerne» i 2004 kort botid, noe som utgjør 2 prosent av innvandrerbefolkningen.

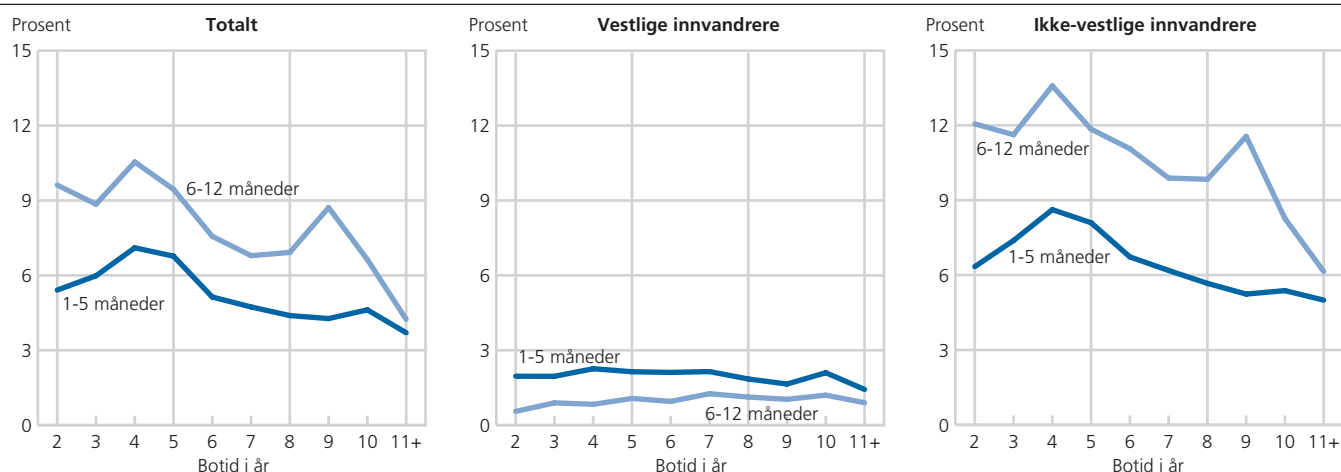
De fleste sosialhjelpsmottakerne er førstegenerasjonsinnvandrere med lang botid

Det forventes at etterkommere i innvandrerbefolkningen vil ha noe lettere for å integreres i det norske samfunnet og etablere seg på arbeidsmarkedet enn førstegenerasjonsinnvandrerne. Dessuten er etterkommerne relativt unge – 86 prosent er under 20 år per 1.1.2005. Få av etterkommerne er registrert som mottakere av økonomisk sosialhjelp/introduksjonsstønad. Førstegenerasjonsinnvandrerne utgjør derimot 98 prosent av innvandremottakerne.

Dersom vi kun ser på førstegenerasjonsinnvandrerne, utgjorde disse 25 prosent av alle mottakerne av sosialhjelp/introduksjonsstønad i 2004. Blant førstegenerasjonsinnvandrerne som mottok sosialhjelp/introduksjonsstønad i 2004, har tre av fire bodd i Norge i mer enn 2 år (lang botid).

Personer som mottar sosialhjelp i 6 måneder eller mer i løpet av ett år, kalles ofte for langtidsmottakere. I 2003 og 2004 snakker vi om langtidsmottak av sosialhjelp/introduksjonsstønad. Denne sammenblandingen vil virke inn på resultatene. Uavhengig av botid hadde nær 60 prosent av førstegenerasjonsmottakerne (både i 2003 og 2004) stønad i minst 6 måneder av året. Dersom vi skiller etter botid, er andelen med langtidsmottak blant dem med lang botid på 57 prosent i 2004. Blant dem med kort botid er den tilsvarende andelen 56 prosent. Det er i 2004 ingen skiller etter botid for langtidsmottakerne blant førstegenerasjonsinnvandrerne. Bildet er her endret fra

Figur 5. Andel førstegenerasjonsinnvandrere med sosialhjelp, etter landbakgrunn og botid (2 år eller mer). Samlet, vestlige og ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere. 2004

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

¹ Fra og med 2004 er mottakere av tidsbegrenset uførestønad inkludert.

² Tall for sykepengemottakere er per 30.6.

³ Det neste avsnittet bygger på kapittel 7 i Rapport 2006/3 «Økonomi og levekår for ulike grupper, 2005», skrevet av Frøydis Strøm, Jon Epland og Arne Andersen.

⁴ Andel personer uten noen yrkestilknyttede i husholdningen. Som yrkestilknyttet regnes personer som har lønn og/eller netto næringsinntekt større enn folketrygdens minstepensjon (minstepensjon) til enslige (drøyt 100 000 kroner i 2003).

⁵ Definisjon av lavinntektsgrenser, se kapittel 2.5 i Rapport 2006/3 «Økonomi og levekår for ulike grupper, 2005».

⁶ De tre neste avsnittene bygger på rapport 2006/24 «Uførepensjon og sosialhjelp/introduksjonsstønad blant innvandrere», skrevet av Grete Dahl og Sandra Lien og «Mest hjelp til å etablere seg», Samfunnspeilet 1/ 2005, skrevet av Kirsti Gaasø.

⁷ Det er ikke mulig å skille mellom mottak av økonomisk sosialhjelp og introduksjonsstønad i 2003 og 2004.

⁸ Vestlige land: Norden, Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania. Ikke-vestlige land: Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

Referanser

Dahl, Grete (2004): Trygd blant innvandrere 1992-2000. Notat 2004/62, Statistisk sentralbyrå.

Dahl, Grete og Sandra Lien (2006): *Uførepensjon og sosialhjelp/introduksjonsstønad blant innvandrere*. Rapporter 2006/24, Statistisk sentralbyrå.

Gaasø, Kirsti (2005): Mest hjelp til å etablere seg. *Samfunnspeilet 1, 2005*, Statistisk sentralbyrå.

Midsundstad, Tove (2004): Hvor mange har rett til AFP? Notat 23.01.2004, Fafo.

Rikstrygdeverket (2006): *Enslige forsørgere - økonomisk situasjon og aktivitet i perioden etter reformen i 1998*. Rapport 03/2006, Rikstrygdeverket.

Strøm, Frøydis, Jon Epland og Arne Andersen (2006): *Sosiale indikatorer for sosialhjelpsmottakere i Økonomi og levekår for ulike grupper*. Rapporter 2006/3, Statistisk sentralbyrå.

2003. Den gang var andelen langtidsmottakere blant dem med lang botid på 56 prosent, mens andelen var 70 prosent blant dem med kort botid.

Mest hjelp i etableringsfasen

Vi har her valgt å se nærmere på betydningen av botid blant førstegenerasjonsmottakere med lang botid. Førstegenerasjonsmottakere med kort botid anses, som tidligere sagt, å være mottakere av introduksjonsstønad, og ikke av økonomisk sosialhjelp.

I hovedsak synker andelen førstegenerasjonsmottakere jo lengre tid de har bodd i landet, men andelen mottakere ser ut til å øke både ved botid på 4 år og på 9 år. Dette vises tydeligst både for de som er langtidsmottakere (mottak i minst 6 måneder i 2004), men det samme bildet tegnes for dem med kortere stønadstid. Endringen etter 4 år kan trolig henge sammen med en høy andel flyktninger fra Irak. Mens endringene etter 9 år kan skyldes at andelen flyktninger i kullene som kom for 9 år siden, var større enn i de foregående årene. Figur 5 viser da også at det i hovedsak er personer fra ikke-vestlige land som bidrar til å skape økningen i andelen som mottar stønad, både etter 4 år og etter 9 år. Botiden for de vestlige førstegenerasjonsinnvandrerne har derimot en relativt liten betydning, andelen her er både stabil og liten. Siden gruppen i tillegg er relativt liten, gjør det at disse mottakerne er mindre interessante i det totale bildet av stønadsbruken.

Innvandrere fra forskjellige land og situasjoner har ulike forutsetninger for integrasjon og tilpasning til blant annet arbeidslivet i Norge. Hovedkonklusjonen når det gjelder botidens betydning for førstegenerasjonsmottakernes kontakt med sosialhjelpssystemet, er likevel at kontakthyppigheten synker med økende botid. Dette kan være en indikasjon på at en økende andel blir mer selvforsørget eller kvalifisert til andre ytelser (for eksempel trygdeytelser) etter hvert som tiden går, men at mange likevel har behov for supplerende sosialhjelp. Innledningsvis ble det påpekt at mange innvandreremottakere forsørger ektefeller og barn, noe som kan forventes å påvirke størrelsen på stønadsbeløpet. Beløpet utbetales etter en totalvurdering av både søker og de søkeren skal forsørge. I 2004 var den gjennomsnittlige utbetalingen for førstegenerasjonsmottakerne 57 prosent høyere enn den var for alle mottakerne.

Boligutgiftene tynger mest for yngre aleneboende

Det bygges stadig flere, men mindre boliger. Andelen som bor trangt holder seg stabil. Det gjelder også for gruppene som bor trangest: unge aleneboende, småbarnsforeldre og innvandrere. Andelen som bor romslig øker imidlertid, det gjelder særlig for eldre. Den typiske leieboer er aleneboende under 45 år. Stigende boligpriser har imidlertid ikke ført til færre eiere blant disse. Stigende boligpriser har heller ikke ført til færre eiere blant yngre aleneboende. Men de oppfatter boutgiftene som tyngende. Det er blitt flere eiere blant aleneboende over 44 år, og også blant småbarnsforeldre.

Økt boligbygging ...

I 2005 ble det bygd nesten 30 000 boliger. Vi må tilbake til slutten av 1980-tallet for å finne like stor boligbygging. Historisk er imidlertid ikke boligbyggingen spesielt høy. Det var en topp midt på 1950-tallet med nesten 38 000 nybygde boliger per år. Den andre store perioden var under høykonjunkturen fra slutten av 1960- og ut 1970-tallet. På det meste ble det da bygd nesten 45 000 boliger per år. Boligkrisen på slutten av 1980-tallet førte både til et sterkt fall i boligbyggingen og til et markert fall i størrelsen på de nye boligene. Etter 1990 har det blitt bygd rundt 20 000 boliger i året, færrest i 1993 (16 000).

... særlig av blokkleiligheter

Sammen med boliger i bygning for bofellesskap (det vil si hybelbygg, studentboligbygg og lignende) utgjør blokkleiligheter nå nærmere halvparten av nybygde boliger (46 prosent i 2005). Det er nesten en fordobling bare siden 2000 og langt mer enn på midten av 1980-tallet.

Først og fremst på grunn av den store andelen blokkleiligheter har gjennomsnittstørrelsen på nybygde boliger gått ned. I 2005 var nybygde boliger i gjennomsnitt 117 kvadratmeter, det laveste som er registrert de siste 20 årene. Nybygde boliger var størst på midten av 1980-tallet, da ble det bygd mange store eneboliger. Som følge av boligkrisen fra slutten av 1980-tallet gikk størrelsen ned til ca. 130 kvadratmeter. Deretter økte størrelsen igjen til om lag 150 kvadratmeter på slutten av 1990-tallet. Det sterke fallet i boligstørrelse er ikke et resultat av et dårlig boligmarked, men kan kanskje ses som et resultat av økende urbanisering.

Den typiske boligen: romslig selveid enebolig

Til tross for en betydelig boligbygging utgjør årsproduksjonen bare vel 1 prosent av boligmassen. Den store andelen blokkleiligheter de siste årene har derfor endret lite på det forhold at det store flertallet av nordmenn bor i enebolig. I 2004 bodde vel 60 prosent av den voksne befolkningen i våningshus eller enebolig, og hele 80 prosent bodde i enebolig eller andre småhus. Dette er svært høyt i europeisk sammenheng. Norge skiller seg også ut ved at en tilsvarende andel er boligeiere, enten som selveiere eller ved å eie bolig gjennom andels- eller aksjeselskap.

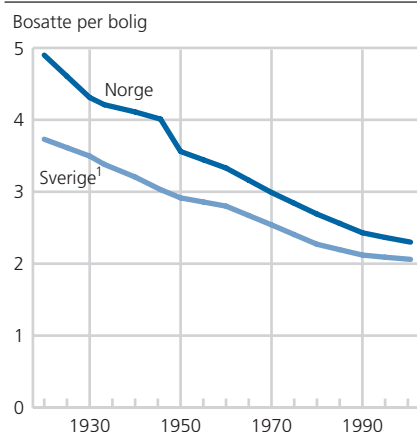
Arne Andersen

Datakilder:

Hoveddatakildene for opplysninger om boforhold er levekårsundersøkelsene og folke- og boligtellningene. Statistisk sentralbyrås generelle levekårsundersøkelser ble gjennomført om lag hvert fjerde år, første gang i 1980 og siste gang i 1995. Utvalget var 5 000 personer 16 år og over (før 1987 16-79 år). Fra 1996 er levekårsundersøkelsen årlig, hvert år med et utvalg av 5 000 personer 16 år og over. Temaet for undersøkelsen varierer i en treårsryklus. I 1997, 2001 og 2004 var boforhold tema.

Arne S. Andersen er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (asa@ssb.no).

Figur 1. Antall bosatte per bolig. 1920-2001

¹ Tallet på boliger i 1920 er beregnet.

Kilde: Norge: Folke- og boligtellingsene, Statistisk sentralbyrå. Sverige: Socialstyrelsen og Statistiska Centralbyrån.

Selv om nybygde boliger de siste årene har blitt mindre, er dagens boliger klart større enn før 1980. Mens boligene på begynnelsen av 1980-tallet var om lag 100 kvadratmeter i gjennomsnitt, er de nå vel 115 kvadratmeter. Boligareal per husholdning har økt samtidig med at husholdningene er blitt mindre. Det gjennomsnittlige boligareal per person har derfor økt. Men også her var økningen større på 1980-tallet enn senere. I 1980 var gjennomsnittlig boligareal per person 36 kvadratmeter, i 2004 var det 53 kvadratmeter.

Det har derfor vært en sterk forbedring i hvor romslig folk bor i løpet av de siste 20 årene. Nedgangen i andelen som bor trangt var særlig sterk på 1980-tallet. I 1980 bodde 16 prosent trangt (aleneboende på ett rom eller boliger med færre beboelsesrom enn personer). I 1991 bodde bare 8 prosent trangt. Etter det har andelen omtrent ikke endret seg (7 prosent i 2004). Derimot har andelen som bor svært romslig økt. Mens bare 18 prosent av alle voksne bodde svært romslig i 1991 (boligen har minst tre beboelsesrom mer enn antall personer i husholdningen), gjaldt det i 2004 34 prosent.

Fortsatt bor mange småbarnsfamilier trangt ...

Det er først og fremst aleneboende under 30 år og småbarnsfamilier som bor trangt. Det gjaldt henholdsvis 34 og 15 prosent i 2004. Andelen i disse gruppene som bor trangt har ikke endret seg de siste ti årene. Blant aleneboende som er 45 år og eldre er det svært få som bor trangt, og andelen har gått ned (Andersen 2006). Spør vi husholdningene om de opplever å ha for liten plass, blir bildet et litt annet. Da er det særlig enslige forsørgere og småbarnsfamilier som svarer at de har for liten plass.

... mens eldre bor stadig mer romslig

Det er par på 45 år og over uten barn som først og fremst bor svært romslig. Det gjelder om lag 55 prosent. Også mange aleneboende i samme alder har god plass, om lag 45 prosent. Økningen i andelen som bodde svært romslig i perioden 1997-2004 var størst blant middelaldrende og eldre par uten hjemmeboende barn. Blant aleneboende i alderen 45-66 år gikk andelen som bodde svært romslig ned, mens andelen økte blant de eldre aleneboende.

Innvandrere bor trangt

Folke- og boligtellingsen 2001 viser at innvandrere bor betydelig trangere enn personer uten innvandrerbakgrunn. Blant par der begge var innvandrere, var det om lag dobbelt så mange personer per rom i boligen som blant ikke-innvandrere. Blant par der ingen var innvandrere, var det 0.6 personer per rom, mens det for par der begge var innvandrere, var vel 1 person per rom for de med bakgrunn fra Øst-Europa, Asia og Latin-Amerika, mens det bodde 1,5 personer per rom for de med afrikansk bakgrunn.

Dårlig tilgjengelighet til norske boliger

Med en stadig eldre befolkning må en vente at kravene til god tilgjengelighet til boligene øker. Det er imidlertid langt igjen til tilgjengeligheten kan sies å være tilfredsstillende. 60 prosent av boligene er på mer enn ett plan. Krever en at det ikke er høye trapper eller bratte partier fram til boligens inngangsdør, og at alle viktige rom i boligen er tilgjengelig for rullestolbrukere, er det bare 7 prosent av boligene som tilfredsstiller disse kravene.

Det er nye borettslagsboliger som oftest har god tilgjengelighet (Grue og Gulbrandsen 2006).

Høyere boligpriser, men ikke færre boligkjøpere blant unge

I Norge er det vanlig å bo i bolig som husholdningen eier. Det gjelder særlig i parfamilier. Med unntak av yngre par uten barn bor ni av ti par i eid bolig. Blant småbarnsfamilier har det blitt flere boligeiere. Men også blant enslige forsørgere og aleneboende over 44 år eier 65-80 prosent boligen sin. Andelen eiere har særlig økt blant eldre aleneboende (Andersen 2006).

Det er blant aleneboende under 30 år at færrest er eiere. Blant disse gikk andelen eiere ned fra midten av 1980-tallet til midten av 1990-tallet. Denne nedgangen har stoppet opp, og i 2005 eide en av fem aleneboende under 30 år sin bolig. Dette skjedde til tross for en kraftig økning i boligprisene. Samtidig flytter unge tidligere hjemmefra enn de gjorde før, særlig unge menn. (Andersen og Gulbrandsen 2006). Dette har bidratt til en økning i antallet unge aleneboende. Selv om boligetablering for unge aleneboende ikke synes å ha blitt vanskeligere, er det klart at det fortsatt er et mindretall av disse som er boligeiere. Kjøp av egen bolig skjer først og fremst i forbindelse med etablering av parforhold.

Få innvandrere eier egen bolig

Folke- og bolig tellingen 2001 viser langt lavere andel eiere blant ikke-vestlige innvandrere enn blant de uten innvandrerbakgrunn. Blant personer uten innvandringsbakgrunn bodde 84 prosent i eid bolig, mens dette gjaldt snaut 60 prosent blant personer fra Asia og Øst-Europa og snaut 40 prosent for personer fra Afrika. Dette skyldes bare i liten grad at flere innvandrere bor i Oslo, også i Oslo er det store forskjeller, men likevel litt mindre enn for landet som helhet (Østby 2004).

Eldre lite avhengige av boligrelaterte markeder

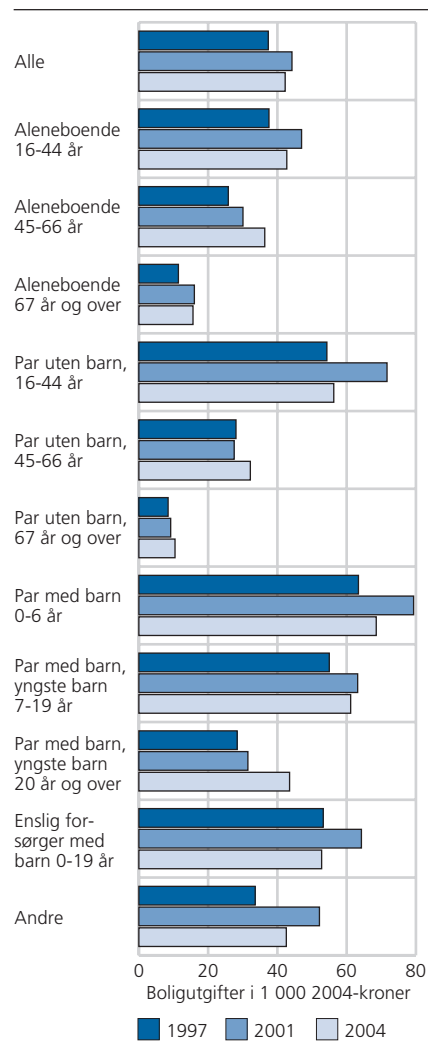
Det norske boligmarkedet er kjennetegnet ved at leiemarkedet er lite, og det store flertallet eier boligen sin. Mange eldre er eiere og bor i nedbetalte boliger. Det betyr at mange eldre ikke påvirkes av hva som skjer i leiemarkedet og finansmarkedet. Yngre dominerer blant leierne. De fleste yngre eiere er blitt eiere forholdsvis nylig, og svært få av eierne har gjeldfrie boliger. Yngre er derfor langt mer enn eldre utsatt for utviklingen i boligrelaterte markeder.

Ser vi på de samlede boligutgiftene i form av husleie, renter og avdrag på boliglån, er det småbarnsfamilier som har de største utgiftene, i 2004 om lag 69 000 kroner. Deretter følger familier med skolebarn (yngste barn 7-19 år) med vel 60 000 kroner, og yngre par uten barn og enslige forsørgere med om lag 55 000 kroner i 2004. Aleneboende under 45 år hadde årlige boligutgifter på vel 40 000 kroner. Lavest utgifter hadde eldre par uten barn og eldre aleneboende – henholdsvis 10 000 og 16 000 kroner.

Utjamning mellom leiere og eiere blant yngre aleneboende

Husleiene har steget i løpet av de siste 20 årene. Utgiftene til boliglån har derimot variert en del. Særlig de betydelige reduksjonene i utlånsrenten i 1993 og i 2003 førte til reduksjon i utgiftene til boliglån for mange grupper (selv om de i noen grad ble motvirket av økning i bolig gjelden). Et resultat har blitt at utgiftene for leiere og eiere blant yngre aleneboende har nærmet seg hverandre. Mens husleien for yngre aleneboende leiere i 1987 var om

Figur 2. Gjennomsnittlige boligutgifter for ulike hushold. 1997, 2001 og 2004

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2004, Statistisk sentralbyrå.

Foto: Siri Boquist

lag halvparten av utgiftene til renter og avdrag for eiere (husleien for andels- og aksjeeiere er da ikke regnet med), var husleien for leiere – og renter og avdrag for eiere – like i 2004 for aleneboende 30-44 år. For de yngste aleneboende utgjorde husleien for leiere om lag 80 prosent av renter og avdrag for eiere. Tar en i betraktning at avdrag er sparing og tar hensyn til verdistigning på boligen, er fordelene ved å leie istedenfor å eie endret betydelig siden 1987 (Andersen 2006). Dette kan være noe av forklaringen på at reduksjonen i eierandel blant unge aleneboende har stoppet opp.

Boligutgiftene tynger mest for yngre aleneboende

Boligutgiftene er skjevt fordelt i befolkningen, og de er gjerne høyest for husholdninger som er forholdsvis nyetablerte og relativt sett høyere for aleneboende enn for par. En viktig indikator er andelen husholdninger med høy boligutgiftsbelastning, det vil si at mer enn 25 prosent av forbruksutgiftene (inkludert utgifter til vedlikehold, lys og brensel) går til bolig. Denne andelen gikk ned fra 2002 til 2005, fra vel 45 prosent til 38 prosent. Høyest var den på begynnelsen av 1990-tallet med nesten 55 prosent. Den hadde da økt jevnt gjennom hele 1980-tallet fra 32 prosent i 1980.

Måler vi belastningen ved å sette boligutgiftene i form av husleie, renter og avdrag i forhold til husholdningens inntekt etter skatt, finner vi at det er blant aleneboende under 35 år at denne belastningen er størst. Nærmere 60 prosent har høy boutgiftsbelastning, det vil si boligutgifter som utgjør mer enn 25 prosent av inntekt etter skatt. Men også blant enslige forsørgere og yngre par uten barn er det mange med høy boutgiftsbelastning (henholdsvis 39 og 31 prosent). Blant eldre par uten barn og par med voksne barn er det nesten ingen med høy boutgiftsbelastning.

Veitrafikken gir mye støy og forurensning

Viktig for den lokale luftforurensningen er innholdet av nitrogenoksider (NO_x) og svoveldioksid (SO_2), som begge virker forsurende, og svevestøv i luften. Konsentrasjonen av svoveldioksid har avtatt betydelig siden slutten av 1970-årene og ble halvert på 1990-tallet. I 2004 økte imidlertid utslippene for første gang på 20 år. Den lokale forurensningen i de store byene består i dag i hovedsak av nitrogenoksider og svevestøv. Utslippene av NO_x har ikke blitt redusert på 1990-tallet, og her er det langt igjen før en når utslippsmålene. Eksos fra biler, asfaltslitasje, men først og fremst vedfyring er viktige kilder til utslipp av svevestøv.

Veitrafikken er den klart viktigste kilden til støyp lager i Norge. Beregninger viser at den står for så mye som 80 prosent av plagene. Disse beregningene viser også at det har vært en kraftig nedgang i antallet personer som er utsatt for de høyeste støynivåene fra jernbane, luftfart og industri. Ifølge levekårsundersøkelsene har andelen som oppgir å være utsatt for støy fra veitrafikk inne i boligen, vært omtrent uforandret med 13 prosent i de siste 20 årene, dette til tross for en betydelig trafikkvekst. Plassering av boligene i forhold til særlig de store trafikkårene, oppholdstid i hjemmet og tiltak i form av støysisolerende vinduer og støyskjermer, er viktige for sammenhengen mellom trafikk og utsatthet for støy. Det er færre som sier de er plaget av støy enn som er utsatt. I 2004 oppga 7 prosent at de inne i boligen var svært eller noe plaget av støy fra veitrafikk. Samme år var det 5 prosent som oppga at de var svært eller noe plaget av lukt eller eksos fra veitrafikk. 5 prosent oppga søvnproblemer på grunn av støy uansett kilde.

Barnefamilier bor stort sett barnevennlig

Om lag ni av ti par med barn og åtte av ti enslige forsørgere har tilgang til hage. Tre av fire har tilgang til et trygt leke- og rekreasjonsområde i nærområdet. Par med barn er også den gruppen der færrest bor i et område som betraktes som trafikkfarlig for små barn, men likevel bor ett av fire par i trafikkfarlig område. Par med barn har best kontakt med naboer. Bare en av seks har ikke besøkskontakt med naboer.

Referanser

Andersen, Arne (2006): «Boforhold», i *Aleneboendes levekår*, SA 81, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, A. og Lars Gulbrandsen (2006): «Boligetablering», i Lars Gulbrandsen (red.): *Bolig og levekår i Norge 2004 NOVA*, Rapport 3/06

Grue, Lars og Lars Gulbrandsen (2006): «Boligmassens tilgjengelighet og funksjonshemmedes boforhold», i Lars Gulbrandsen (red.): *Bolig og levekår i Norge 2004 NOVA*, Rapport 3/06

Østby, Lars (2004): *Innvandrere i Norge – Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del II Levekår*, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Litteratur

Andersen, Arne (2001): «Eget hus og hage», SSB-Magasinet Norge i Verden 11.05.2001, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne (2005): *Fra bolignød via «folkhem» til boligmarked; i Hundre års ensomhet? Norge og Sverige 1905-2005*, SA 69, Statistisk sentralbyrå.

Andersen Arne S. (2002): *Yngre på boligmarkedet 1987-1997*, Rapporter 2002/12, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne, Torkil Løwe og E. Rønning (2003): *Boforhold i storby*, Notater 2003/36, Statistisk sentralbyrå.

Økt bruk både av kulturtilbud og Internett

Alle aldersgrupper har fått mer fritid de siste 30 åra. Det gjelder både menn og kvinner. Besøk på klassiske konserter, på kino og på teater har økt de seinere åra, med kvinner som de mest ivrige kulturbrukerne. Befolkningens egenaktivitet på kulturfeltet har derimot gått litt nedover. Færre spiller i musikkorps. Det er også nedgang i avislesing og radiolytting. Internettbruken er derimot i kraftig vekst.

Odd Frank Vaage

Vi får stadig mer fritid

Tidsbruksundersøkelsene viser at det har skjedd betydelige endringer i nordmenns tidsbruk fra den første undersøkelsen ble gjennomført i 1971, til 2000 da den hittil siste undersøkelsen ble gjennomført (Vaage 2002). For menn har tiden til fritidsaktiviteter økt med 1 time og 7 minutter og for kvinner med 1 time og 19 minutter. For mennenes del skyldes dette i første rekke en nedgang i arbeidstiden. Dette henger sammen med at færre menn i de høyere aldersgruppene er yrkesaktive. For kvinnenes del har den gjennomsnittlige arbeidstiden økt i denne perioden. Økningen i fritid er derfor i første rekke knyttet til at tiden som brukes til husholdsarbeid, har sunket betydelig.

Alle aldersgrupper har fått økt fritid fra 1971 til 2000. Økningen har vært størst i gruppen 67-74 år. De har hatt en økning på 2 timer og 20 minutter som både skyldes at langt færre er i arbeid i denne gruppen, og at tiden som brukes til husholdsarbeid har sunket. Også i aldersgruppene 25-44 år og 45-66 år har det vært en økning i fritiden, til tross for at den gjennomsnittlige arbeidstiden ikke har sunket. Her er det i første rekke nedgang i tiden til husholdsarbeid som har innvirkning, spesielt blant kvinner.

Tabell 1. Tid brukt til inntektsgivende arbeid og fritid en gjennomsnittsdag blant kvinner og menn 16-74 år i 1971 og 2000. Timer og minutter

	Menn		Kvinner	
	1971	2000	1971	2000
Inntektsgivende arbeid, arbeidsreiser mv. i alt..	5.29	4.34	1.56	2.59
Fritid i alt	5.20	6.27	5.01	6.20

Kilde: SSBs tidsbruksundersøkelser.

Ryktet om kinoens død betydelig overdrevet

Selv om det er blitt færre kinoer og sitteplasser de seinere åra, har det vært en økning i antallet forestillinger, fra 134 000 i 1980 til 267 000 i 2004 (Pettersen 2005). Dette kan delvis tilskrives oppblomstringen av flerkinoanlegg. Likevel har antallet besøk gått ned fra 17,5 millioner i 1980 til 12,0 millioner i 2004. Nedgangen i besøkstallet skjedde først og fremst i første halvdel av 1980-tallet, mens besøkstallet siden slutten av tiåret stort sett har variert rundt 11-12 millioner.

Denne langsiktige nedgangen i besøkstallet har skjedd selv om andelen som i løpet av et år har vært på kino, ikke har endret seg noe særlig. Fra begynnelsen av 1990-tallet og til 2005 ser det derimot ut til at en større andel av befolkningen har vært på kino, fra 52 prosent i 1992 til 67 prosent i 2005 (Vaage 2006). I 2005 var andelen omtrent den samme for menn som for kvinner. Denne forskjellen er i seg selv ikke betydelig, men tidligere undersøkelser har vist at det stort sett har vært en noe høyere andel kinogjengere blant kvinner enn blant menn.

Antall besøk per innbygger har ikke økt i samme grad som andelen som har vært på kino. Økningen har derfor først og fremst skjedd ved at det er flere som går sporadisk på kino. Dette gjelder særlig eldre personer. Mens 8-10

prosent i aldersgruppen 67-79 år var på kinobesøk per år ved begynnelsen av 1990-tallet, har andelen ligget rundt 20 prosent de seinere åra.

Færre driver med egen kulturaktivitet ...

Mens 35 prosent av befolkningen oppga at de driver med egenaktivitet på kulturfronten i 1994, var andelen 31 prosent i 2004. Slik egenaktivitet er enten at de har opptrådt på et musikk- eller teaterarrangement i løpet av de siste to åra, har utstilt en eller annen form for bildekunst eller kunsthåndverk de siste to åra eller spiller et musikkinstrument regelmessig. Nedgangen gjelder både menn og kvinner. Det er likevel kvinner som er de mest aktive. Blant dem var det 35 prosent som oppga kulturell egenaktivitet i 2004, mens andelen var 28 prosent blant menn.

Ser vi bruken av kulturtilbudene under ett, er det tydelig at kvinner i større grad er brukere enn menn. Både når det gjelder scenekunst, konserter og egen kulturaktivitet, ligger kvinnene foran i løypa.

I 1984 var det 2 232 korps tilsluttet Norges Musikkorps Forbund. Antallet har siden sunket til 2 045 i 1990 og videre til 1 711 i 2004. Også antall medlemmer i forbundet har sunket betydelig. I 1986 var det i underkant av 129 000 medlemmer. I 2004 hadde medlemstallet sunket til om lag 70 300. Dette er likevel det høyeste tallet på seks år.

... men vil heller underholdes på konserter, på teater eller i opera

I 1990 ble det holdt 296 symfonikonserter. I 1997 var tallet økt til 406 og ytterligere til 696 konserter i 2004. Mens det var om lag 220 000 tilhørere på symfonikonserter i 1990, var antallet om lag 368 000 i 2004. Denne økningen finner vi igjen i besøksandelen blant befolkningen. Mens det i 1991 var 27 prosent som oppga at de hadde vært på konsert med klassisk musikk, samtidsmusikk, kirkemusikk eller korkonserter, var andelen 35 prosent i 2004 (Vaage 2005). Blant kvinner var andelen 41 prosent, mens den var 29 prosent blant menn.

Publikumsundersøkelser tyder på at teatertilbudet når ut til flere. Andelen som har sett en teater-, musikal- eller revyforestilling det siste året har økt fra 44 prosent i 1991 til 49 prosent i 2004, 42 prosent blant menn og 56 prosent blant kvinner.

Det har vært en svak økning i antallet forestillinger ved institusjonsteatrene på 1990-tallet. Antallet teater- og operaforestillinger økte fra 1980 til 1993. Fra 1993 til 1997 gikk antallet forestillinger noe ned. Seinere har det vært en økning, og antallet forestillinger var på om lag 8 100 i 2004.

Besøkstallene økte parallelt med antallet forestillinger fra 1980 til 1993. Utviklingen i besøkstallene har imidlertid vært ujevn i denne perioden. I 1993, da statistikken omfattet noen flere teatre, var tallet 347 besøk per 1 000. Fra 1993 til 1997 falt besøkstallet med 16 prosent, men har siden økt og var på 351 besøk per 1 000 innbyggere i 2004.

Tabell 2. Tid brukt til inntektsgivende arbeid og fritid en gjennomsnittsdag i ulike aldersgrupper i 1971 og 2000. Timer og minutter

	16-24 år		25-44 år		45-66 år		67-74 år	
	1971	2000	1971	2000	1971	2000	1971	2000
Inntektsgivende arbeid, arbeidsreiser mv. i alt	3.36	3.04	3.47	4.39	3.53	3.51	1.49	0.29
Fritid i alt	5.50	6.58	4.55	5.42	4.58	6.34	5.54	8.14

Kilde: SSBs tidsbruksundersøkelser.

5 prosent av befolkningen hadde vært på en opera- eller operetteforestilling de siste 12 månedene i 1991. Andelen var også 5 prosent i 2004. Det året var andelen 4 prosent blant menn og 7 prosent blant kvinner. I 1991 var forholdet 4 mot 6 prosent, også den gangen i kvinnes favør. Disse forskjellene er små, så konklusjonen må være at lite har endret seg på dette punktet i disse åra. På samme måte som en del andre kulturtilbud, er tilgjengeligheten til opera- og operetteforestillinger større i Oslo-området enn andre steder i landet. I 2004 var det 11 prosent av dem som bor i Oslo eller Akershus som hadde vært på denne type forestillinger.

Like mye TV-titting tross flere kanaler

Til tross for økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, har vi ikke fått noen sterk økning i fjernsynseingen. I 1991 var det 39 prosent som hadde tilgang til kanaler formidlet via satellitt. Dette har økt til 72 prosent i 2005. Andelen som ser fjernsyn en gjennomsnittsdag, har i samme periode økt fra 81 til 85 prosent. Det er – og har vært – liten forskjell i andelen fjernsynsseere mellom kvinner og menn. De seinere års undersøkelser har likevel vist at menn bruker noe mer tid foran TV-skjermen enn kvinner gjør.

Mindre radio, mer plater

Interessen for radioen har ikke økt de seinere åra, til tross for økt tilbud på kanaler og sendetid. Det har vært en nedgang i andelen som hører på radio en gjennomsnittsdag, fra 71 prosent i 1991 til 55 prosent i 2005, mens tiden vi bruker når vi lytter på radio har holdt seg noenlunde konstant de seinere åra.

Vi lytter i større grad til «hermetisk» musikk nå enn for 10-12 år siden. Mens det i 1992 ble solgt 9,9 millioner musikkfonogram, det vil si ulike måter å spille av musikk på, var salget kommet opp i om lag 13,3 millioner i 2003. 37 prosent oppga at de lyttet på CD-er, plater, kassetter eller MP3-spillere en gjennomsnittsdag i 1996. I 2005 var andelen 45 prosent. Kvinner og menn lytter i omtrent like stor grad på slike lydavspillingsystemer; 46 prosent blant kvinner og 44 prosent blant menn.

Nedgang i avislesingen

Antallet eksemplarer av dagsaviser per 1 000 innbyggere økte nokså jevnt gjennom 1980-tallet. I 1980 var det 429 eksemplarer per 1 000 innbyggere, sammenliknet med 688 i 1992. Denne økningen skjedde ganske parallelt med økningen i antallet husholdninger; antallet eksemplarer per husholdning økte mer beskjedent. Etter 1992 har tallet sunket temmelig jevnt, til tross for at antallet husholdninger har fortsatt å vokse. I 2005 var nettoopp- laget per 1 000 innbyggere nede i 524. Det har samtidig vært en nedgang i andelen som leser avis per dag. Mens 85 prosent oppga å ha lest avis per dag i 1994, var andelen nede i 74 prosent i 2004. Det er mye som tyder på at denne nedgangen har sammenheng med økende tilgang til elektroniske aviser på Internett (Vaage 2004). For menn var det en nedgang fra 86 prosent til 74 prosent i løpet av disse åra. For kvinner gikk andelen avislesere ned fra 85 prosent til 73 prosent. Omtrent 25 prosent leste nettutgaver av aviser en gjennomsnittsdag i 2005 (Vaage 2006).

Flere bokutgivelser, færre bibliotek

Antallet skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 åra. Det var en betydelig økning fra 1986, da det var 903 utgivelser, til 2 037 utgivelser i 1995. Deretter var det en liten nedgang, til 1 892 skjønnlitterære bokutgivelser i 1999. Siden har det økt igjen, og i 2005 var det 2 275 bokutgivelser.

De seinere åra har det også vært en nedgang i antall utlån per innbygger i folkebibliotekene. Mens det i 1992 var 4,9 utlån per innbygger, sank andelen til 4,1 i 2004. Fra 1993 til 2004 har antall folkebibliotek sunket fra 1 184 til 865. Dette kan muligens være med på å forklare utlånsnedgangen.

Andelen som leser bok på fritiden en gjennomsnittsdag har ikke hatt samme jevne nedgang. I 1991 var det 24 prosent som oppga at de leste bok på fritiden en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt og har kommet opp i 25 prosent i 2005. Det året var andelen 19 prosent blant menn og 32 prosent blant kvinner. Blant de som leste bok var det 67 prosent som leste en roman eller novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 72 prosent som leste denne typer bøker en gjennomsnittsdag, mens andelen var 60 prosent blant menn. De på sin side leste mer faktabøker enn kvinner.

Kraftig økning i bruk av Internett

Det har vært en kraftig økning i internettbruken de seinere åra, både i privat sammenheng og i arbeidssammenheng. Mens det i 1995 var 2 prosent som brukte Internett til private formål i løpet av en uke, var andelen 67 prosent i 2005. Blant menn var andelen brukere på 72 prosent per uke, mot 62 prosent blant kvinnene. Det er særlig unge og

unge voksne som er de aktive internettbrukerne i privat sammenheng. Eldre ligger fremdeles betydelig under gjennomsnittet for befolkningen.

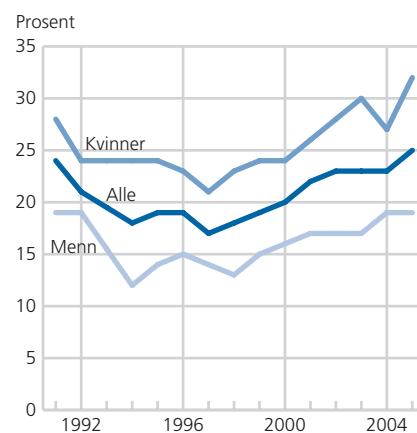
Flere kvinner med i idretten

Antall medlemmer i Norges Idrettsforbund økte jevnt og trutt fra om lag 1,4 millioner i 1980 til 1,9 millioner i 1998. Deretter har det vært en liten nedgang, men medlemstallet har gått opp igjen til om lag 1,9 millioner i 2005. I 1980 utgjorde kvinner 34 prosent av medlemmene. I 2005 var kvinnenes andel om lag 39 prosent. I 1991 oppga 27 prosent av befolkningen at de hadde deltatt i et idrettsarrangement i løpet av de siste to åra. Andelen økte til 29 prosent i 2004. Blant menn var andelen 34 prosent, blant kvinner 23 prosent.

Økt medietilbud har ikke påvirket kulturvanene betydelig

Til tross for at tilbudene fra radio, fjernsyn og andre elektroniske medier har økt betydelig de seinere åra, har ikke dette ført til noen voldsom øk-

Figur 1. Andel boklesere på fritiden en gjennomsnittsdag, alle og etter kjønn. 9-79 år. 1991-2005¹. Prosent

¹ Det ble ikke gjennomført noen mediebruksundersøkelse i 1993.

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Pettersen, Stein Ove (red.) (2005): *Kulturstatistikk 2004*, Statistiske analyser 76, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*, Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2004): Internettavisene demper nedgangen i lesing av papiraviser, *Samfunnsspeilet* 6,2004, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2005): *Norsk kulturbarometer 2004*, Statistiske analyser 73, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2006): *Norsk mediebarometer 2005*, Statistiske analyser 78, Statistisk sentralbyrå.

ning i mediebruken generelt. Dessuten har radiolytting og avislesing sunket. Det økte tilbudet synes heller ikke å ha hatt noen negativ virkning på bruken av de mer tradisjonelle kulturtilbudene. Kulturkonsumet har heller økt noe. Nordmenns egenproduksjon av kultur ser derimot ut til å ha gått noe ned.

Vi drar mer på ferie

Ferieundersøkelsene viser at det i de seinere åra har vært en viss økning i nordmenns ferieaktivitet. Mens vi i 1994 i gjennomsnitt hadde 13,7 overnattinger på feriereiser, var antallet overnattinger 16,1 i 2005. Overnattingene har økt for både menn og kvinner, men kvinner hadde i 2005, som også i alle tidligere målinger, flere overnattinger enn menn. I 2005 var tallet 14,1 for menn og 18,1 for kvinner.

Med ferietur mener vi her at man er bortreist på ferie fra hjemmet med minst fire overnattinger. Andelen som ikke har vært på noen ferietur i det hele tatt de siste 12 månedene har sunket. Mens det i 1998 var 28 prosent som ikke hadde vært på ferie, var andelen 24 prosent i 2005. Endringen gjelder både menn og kvinner. I 2004 hadde 25 prosent av mennene og 23 prosent av kvinnene ikke vært på ferie de siste 12 månedene.

Flere reiser lenger

Mens det var 32 prosent som hadde viktigste feriemål utenfor Norden i 1993, var andelen økt til 45 prosent i 2005. I 2005 hadde 44 prosent av mennene og 46 prosent av kvinnene sitt viktigste feriemål utenfor Norden. Det var derfor ingen nevneverdig forskjell mellom kjønnene.

Foto: Crestock.com

Ikke mer utsatt – men flere tatt

Folk flest er ikke blitt mer utsatt for lovbrudd i løpet av de siste årene. Både politianmeldelsene og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at det er blitt en mindre andel av befolkningen som utsettes for kriminalitet – selv om disse kildene gir noe ulike beskrivelser av omfang, hvordan og når denne nedgangen skjedde. Sett i forhold til befolkningens mengde var antallet anmeldte forbrytelser i 2005 det laveste på ti år, og nedgangen i tyverier fra boliger og biler har mye å si for denne utviklingen. Kriminalstatistikkene viser imidlertid at det i dag er betydelig flere av de fleste typer lovbrudd enn på begynnelsen av 1980-tallet. Noen av disse trendene indikerer reelle endringer i befolkningens atferd, andre må i større grad ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og rettssystemets virkemåter.

Som privatpersoner eller deltakere i arbeids- og organisasjonslivet opplever mange av oss – ganske ofte – å bli berørt av lovbrudd. På den annen side er det svært mange av oss som bryter de grensene som straffelover setter for vår atferd. Kriminalitetsbelastningen er i varierende grad fordelt ulikt etter bostedsstrøk, landsdel, kjønn, familiefase, sosiale forhold og innvandrerbakgrunn – men samlet sett ser alder ut til å være mest avgjørende for omfanget av erfaringer med lovbrudd.

Mange blir utsatt for lovbrudd ...

16 prosent av den voksne befolkningen oppga i Levekårsundersøkelsen 2004 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste 12 månedene. I tillegg viser andre undersøkelser at hvert femte foretak med mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet (Ellingsen og Sky 2005). For at det årlige omfanget av ofre skal bli fullstendig, må vi også ta med ofre blant barn, de minste foretakene og andre grupper som faller utenfor disse undersøkelsene. I tillegg er det andre typer lovbrudd som befolkningen, bedrifter og andre organisasjoner kan bli rammet av. Kriminalitetsbildet i Norge inneholder også svært mange lovbrudd som ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse.

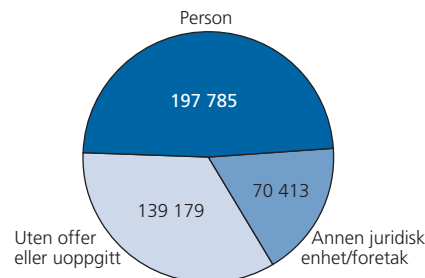
I løpet av de siste årene har politiet årlig registrert rundt 400 000 lovbrudd. Politianmeldelsene i 2004 viser at 3,9 prosent av de bosatte i Norge var offer for ett eller flere lovbrudd. Men mindre enn halvparten av alle anmeldte lovbrudd er registrert med en person som offer: 17 prosent er begått mot foretak eller andre juridiske enheter – og 34 prosent, hvorav nær to tredeler narkotika- og trafikklovbrudd, er uten et registrert offer (se figur 1 og 2). For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 62 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet.

... men ikke flere

I løpet av de siste 20-25 årene har det samlet sett vært en betydelig økning i antallet registrerte lovbrudd, og tar vi høyde for befolkningsutviklingen viser kriminalstatistikken at politiet etterforsker mer enn dobbelt så mange

Reid J. Stene

Figur 1. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet. 2004. Antall

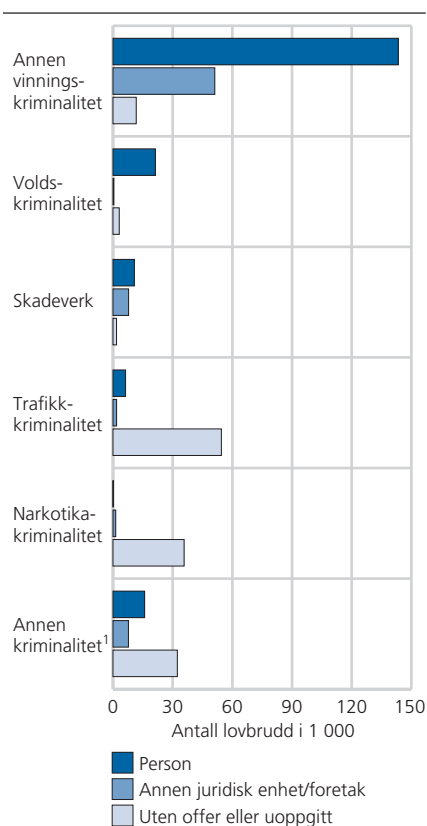

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Takker Gruppe for kriminalstatistikk, spesielt Mads Hjelle og Lotte Rustad Thorsen, og Dag Ellingsen – for bidragene til denne og tidligere utgaver av artikkelen.

Reid Jone Stene er kriminolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (reid.jone.stene@ssb.no).

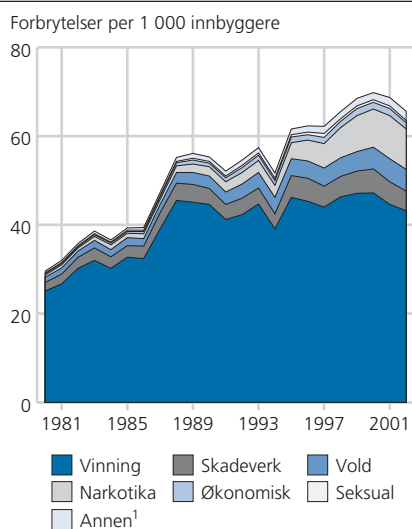
Figur 2. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet og lovbruddsgruppe. 2004. Antall

¹ Inneholder også økonomisk-, seksual-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Etterforskede forbrytelser, etter lovbruddsgruppe. 1980-2002. Per 1 000 innbyggere

¹ Inkludert miljøforbrytelser.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

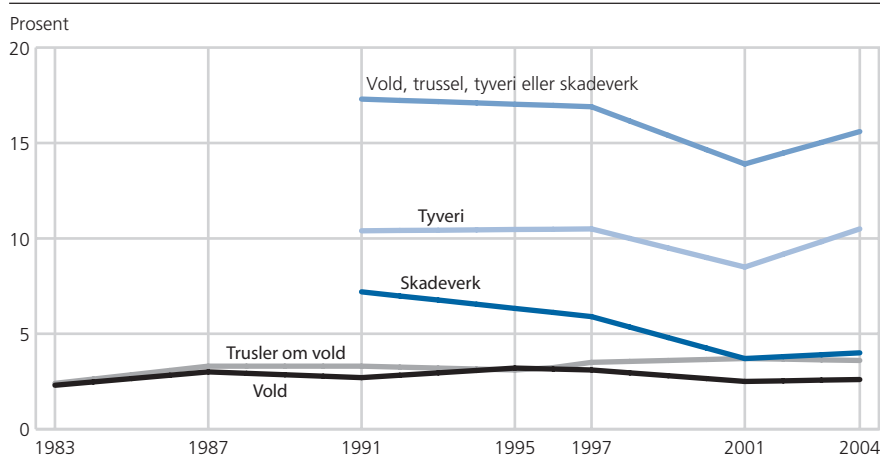
forbrytelser i dag – sammenliknet med på begynnelsen av 1980-tallet. Størst økning var det på 1980-tallet, hvor utviklingen var sterkt preget av en økning i antallet tyverier og andre vinningsforbrytelser (se figur 3). Omfanget av vinningslovbrudd har etter dette vært relativt stabilt, og fra begynnelsen av 1990-tallet er det andre typer forbrytelser som preger endringene i det registrerte kriminalitetsbildet. I løpet av de aller siste årene er det blitt færre anmeldelser, og sett i forhold til befolkningens mengde var det totale antallet anmeldte forbrytelser i 2005 det laveste siden 1994.

I tillegg til de reelle endringene av atferd og omfang av ofre i samfunnet er det mange forhold som har betydning for hva slags og hvor mye kriminalitet som ender opp i de kriminalstatistikkene som baserer seg på politiets register. Endringer i den kontrollerende virksomheten overfor narkotika- og trafikk-kriminalitet har vært av stor betydning for at omfanget av disse lovbruddene er blitt betydelig større i dagens kriminalstatistikk enn for ti år siden. De siste årenes utvikling av automatisk trafikkkontroll har bidratt sterkt til økningen av trafikkforseelser. Og selv om det har vært en økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler, er det grunn til å tro at politiets fokus på ungdom – og prioriteringer overfor narkomane – er av de viktigste forklaringene på de siste tiårenes endringer i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser.

Andre typer lovbrudd er i større grad avhengig av ofrenes anmeldelsestilbøyelighet. Virksomheter utsatt for økonomisk kriminalitet oppgir at de anmelder noe mer enn hver femte sak (Ellingsen og Sky 2005). Den siste levekårsundersøkelsen tilsier at 15 prosent av alle tilfeller av vold og trusler – og mer enn 60 prosent av alle tyverier – blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et betydelig omfang av skader og tap, er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere.

Ifølge levekårsundersøkelsene – hvor vold og trusler er kartlagt siden 1983 og tyveri og skadeverk er kartlagt fra 1991 – er vi ikke blitt mer utsatt for vold i løpet av de siste 21 årene, trusler de siste 17 årene eller tyveri de siste 13 årene. Andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, har vært svært stabil over lang tid, og for skadeverk

Figur 4. Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

er andelen blitt nesten halvert siden 1991. Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn for 15-20 år siden, ser det altså ikke ut til å være en tilsvarende økning i utsatthet blant folk flest (se figur 4).

Færre boliginnbrudd og biltyverier

Nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2005 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Ut fra anmeldelsene i 2004 ble mer enn 132 000 personer utsatt for ett eller flere vinningslovbrudd, og disse utgjorde tre firedeler av alle personofre for lovbrudd som er bosatt i Norge. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest lovbruddsofre i befolkningen: I 2004 oppga hver tiende person 16 år og over, som tilsvarende mer enn 350 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. Dette er noe flere enn i 2001, men fremdeles noe lavere enn omfanget av ofre som var berørt av tyverier på 1990-tallet.

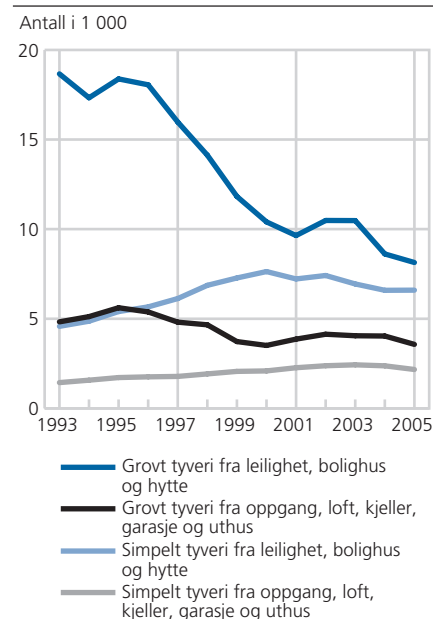
Den høye anmeldelsestilbøyeligheten medfører at kriminalstatistikker basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus: I løpet av perioden 1993-2005 er antallet anmeldte grove tyverier i tilknytning til boliger og hytter mer enn halvert (se figur 5). I 2005 ble det anmeldt 16 420 grove tyverier fra – og 15 350 brukstyverier av – motorkjøretøyer, i all hovedsak biler. Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem, men antallet registrerte anmeldelser av begge disse typene biltyverier er i dag lavere enn i alle de foregående 12 årene (se figur 6). De siste årene har det også vært en nedgang i antall anmeldte sykkeltyverier, og de nesten 15 000 tilfellene i 2005 tilsier en nedgang på 44 prosent siden toppåret 1995.

Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier, og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel langt flere simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – sammenliknet med det som var tilfellet for ti år siden. Ut fra den siste levekårsundersøkelsen kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig – og at de fleste tyveri nå skjer andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler. Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører det reduserte omfanget av innbrudd i biler og hjem at det – samlet sett – har vært en positiv utvikling for folk flest i løpet av de siste ti årene.

Jo flere folk – desto flere tyverier

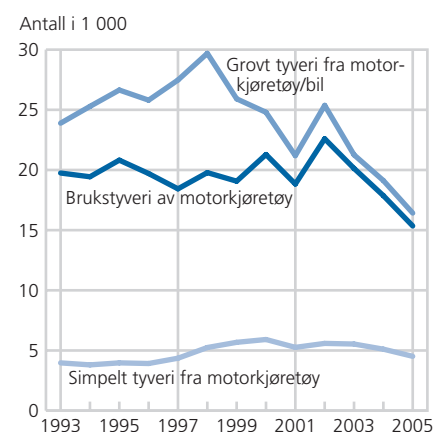
Både levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikken viser at det er en sterk sammenheng mellom omfang av tyverier og befolkningstetthet. I alle levekårsundersøkelsene som har kartlagt dette, finner vi at andelen tyveriofre øker med størrelsen på bostedsstrøket til offeret. I 2004 var det drøyt 6 prosent av alle bosatte i de mest spredtbygde strøkene som hadde blitt ofre for et eller flere tyverier i løpet av det siste året. Den tilsvarende andelen i de mest tettbygde områdene, i bostedsstrøk med mer enn 100 000 innbyggere, var mer enn 15 prosent.

Figur 5. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2005. Antall

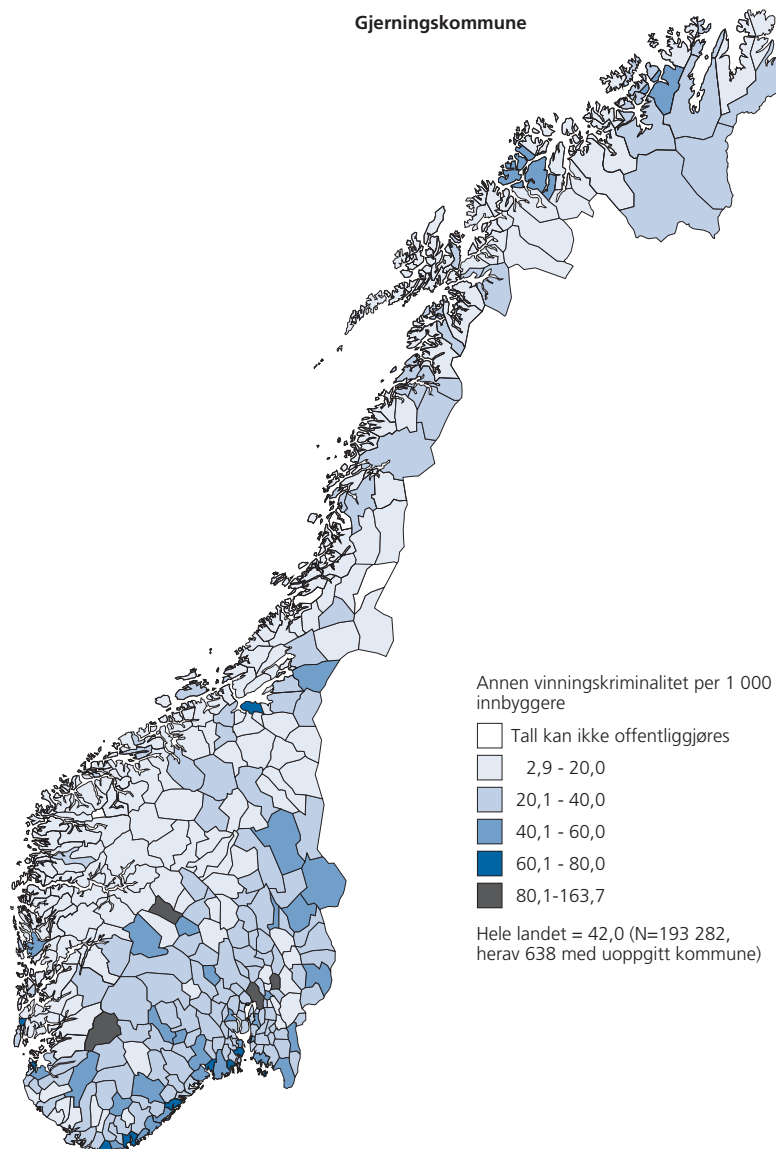
Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2005. Antall

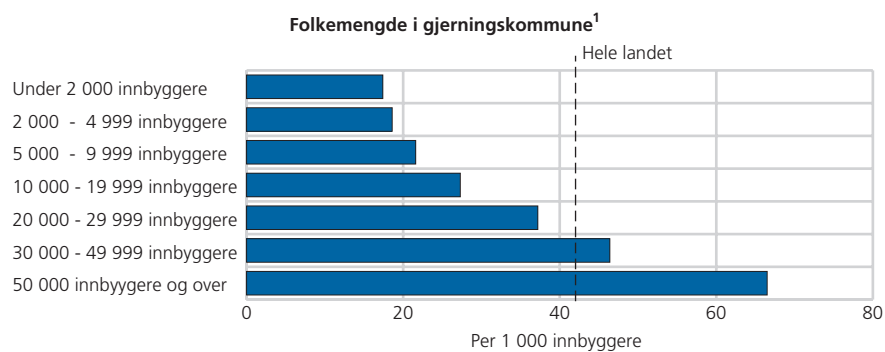

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Anmeldt annen vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2004 og 2005. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N = 193 282, herav 638 med uoppgitt kommune.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

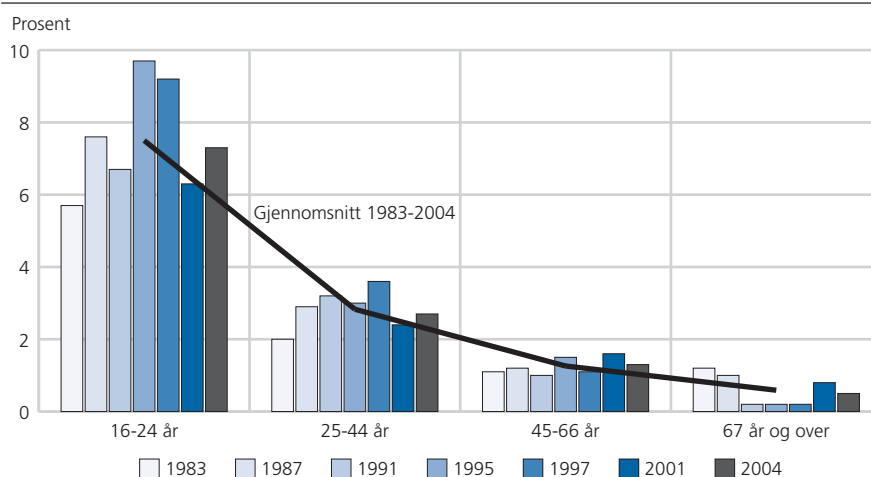
Ifølge anmeldelsesstatistikken skjer det – relativt til innbyggertallet – nesten fire ganger flere tyverier i de største kommunene enn i de minst befolkede kommunene (se figur 7). Denne statistiske sammenhengen har enkelte synlige unntak, men det er da som regel snakk om steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner og sentrumskjernene i de største byene har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre små kommuner eller andre bydeler. Selv om det ikke er alle tyverier som skjer der hvor ofrene bor, viser også anmeldelsene at de bosatte i de mer befolkede områdene er mer utsatt enn de som bor på mindre befolkede steder: Andelen av befolkningen i Oslo som årlig anmelder å ha blitt utsatt for tyveri og annen vinningskriminalitet, er mer enn fire ganger større enn den tilsvarende andelen i Sogn og Fjordane. Det ser med andre ord ut til at risikoen for å bli utsatt for tyveri øker – nærmest lovmessig – med mengden av mennesker du er omgitt av (Levekårsundersøkelsene, Anmeldte lovbrudd, Ofre for lovbrudd anmeldt).

Unge – og enslige – mest utsatt for vold

Å bli utsatt for vold har en klar sammenheng med alder: I alle levekårsundersøkelsene er andelen voldsofre langt høyere blant de yngste enn blant de eldre – både for menn og kvinner. Den siste undersøkelsen viser at mer enn 7 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med noe overvekt av menn, hadde opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året. Jo eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 0,5 prosent (se figur 8). Blant de eldre enn 24 år er det de enslige, også de med forsørgeransvar for barn, som er mest utsatt for vold. De enslige i aldersgruppen 16-66 år var blitt utsatt for mer enn halvparten av alle tilfeller av vold og trusler, selv om de kun utgjorde en tredel av alle i denne aldersgruppen i levekårsundersøkelsene 1997-2004 (Stene 2005).

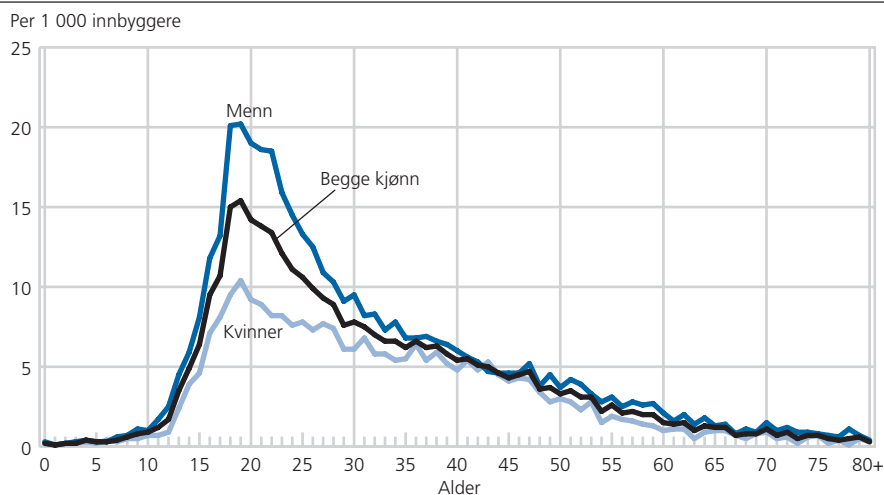
Ut fra anmeldelsene til politiet er risikoen for å bli utsatt for voldskriminalitet aller høyest i løpet av de første årene etter oppnådd myndighetsalder. Dette gjelder for både menn og kvinner, men i alderen 18-24 år er voldsrisikoen for menn mer enn dobbelt så stor som for kvinner. Fra midten av 20-årene reduseres utsattheten systematisk med stigende alder for begge kjønn (se figur 9). Mer enn halvparten av alle ofre for vold og trusler er under 30 år, og tre av fire er under 40 år. Andelen ofre under 30 år er noe lavere blant kvinner enn blant menn (henholdsvis 46 og 55 prosent). Det er relativt sjeldent at barn registreres som fornærmede i straffesaker, og i løpet av hele 2004 registrerte politiet kun 217 ofre for vold og trusler i alderen 0-9 år.

Figur 8. Utsatthet for vold, etter alder. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2004. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Grov vold mot menn, mer privat for kvinner

Ut fra statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd, ser det ut til at ofrene er noe eldre jo grovere fysisk vold de er utsatt for: Ut fra hovedlovbruddet er 73 prosent av alle ofrene for legemsfornærmelse, 80 prosent for legemsbeskadigelse og 88 prosent for grov legemsbeskadigelse – over 20 år. Det er også slik at det er større kjønnsforskjell i utsatthet for legemsbeskadigelse (80 prosent menn) enn de mindre grove legemsfornærmelsene (61 prosent menn) og truslene (54 prosent menn).

Selv om andelen ofre og aldersfordelingene samlet sett er relativt like for menn og kvinner, finner vi noen

tydelige kjønnsforskjeller når voldsofrene beskriver hva de har blitt utsatt for. Kvinner opplever i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder. Ifølge den siste levekårsundersøkelsen skjedde nærmere halvparten av alle tilfeller av vold mot kvinner, og mindre enn hvert femte voldstilfelle mot menn, i tilknytning til private boliger. Det motsatte gjelder for utelivet, da 57 prosent av alle voldstilfeller mot menn og 11 prosent av alle tilfeller av vold mot kvinner skjedde på offentlige steder (Levekårsundersøkelsene).

Økt rapportering av vold til politiet

Politiet hadde fått kjennskap til 30 prosent av alle tilfeller av vold og trusler i de siste levekårsundersøkelsene, men kun halvparten av disse oppgis å være anmeldt. Totalt ble det anmeldt 25 000 voldslovbrudd i løpet av 2005, hvorav 12 500 var legemsfornærmelser og 7 800 var trusler. I den nye statistikken over hvem som er utsatt for de anmeldte lovbruddene, er 20 300 personer registrert som ofre for voldskriminalitet.

Siden 1980 har det vært en jevn økning i antallet etterforskede voldsforbrytelser. Antallet anmeldte legemsfornærmelser har økt med mer enn 50 prosent, og antallet anmeldte trusler er mer enn doblet i perioden 1993-2005. Det har ikke vært en tilsvarende økning i antall anmeldelser av de svært grove tilfellene av vold, som drap og grov legemsbeskadigelse. I 2005 ble det anmeldt 61 drapsforsøk og 33 drap, som samlet sett er noe under det årlige gjennomsnittet i den siste tolvårsperioden. Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap i løpet av de siste 20 årene. I løpet av de siste syv årene har også antallet anmeldte legemsbeskadigelser, som er mer alvorlig enn legemsfornærmelsene, ligget stabilt på i underkant av 3 000 tilfeller i året.

I hele perioden fra 1987 til 2004 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært ofre for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårs-

undersøkelsene i 1983 og 2004 (se figur 4). Ut fra den siste levekårsundersøkelsen er det tilsvarende 180 000 personer som opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav halvparten blir utsatt for minst ett tilfelle av vold. Tilsvarende 50 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

At antallet voldslovbrudd har vist en sammenhengende økning i kriminalstatistikken de siste 25 årene – uten at vi ser den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Vi vet at anmeldte voldssaker i dag registreres mer omfattende, og at langt flere tilfeller derfor kommer med i kriminalstatistikken – sammenliknet med tidligere. Og selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste årenes levekårsundersøkelser at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – spesielt legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere ungdommer og personer som er i befatning med narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt.

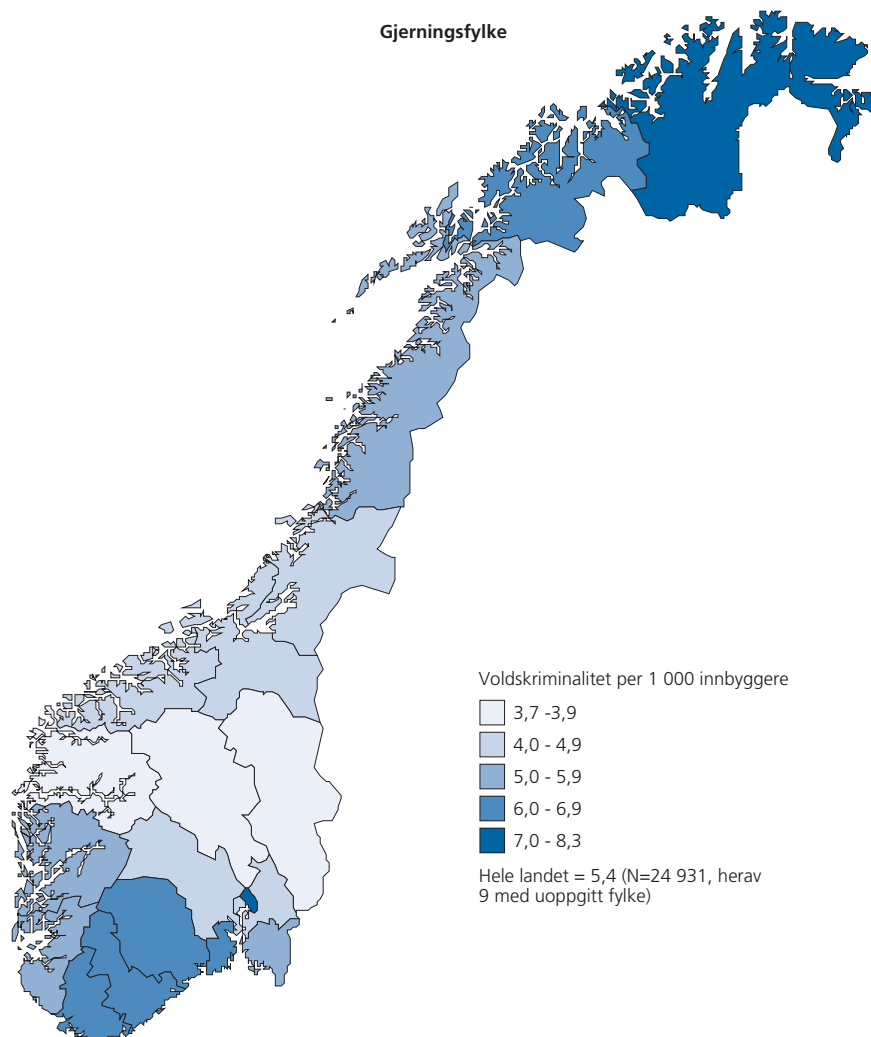
Undersøkelser av ulike kriminalstatistikker viser at sannsynligheten for å bli et voldsoffer er høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre (Gundersen 2000). Dette kan indikere at en del av voldsofrene i kriminalstatistikken tilhører grupper som i liten grad blir representert i levekårsundersøkelsene. Selv om mye av økningen i den anmeldte volds-kriminaliteten kan forklares med endringer i politiets registrering og oppdagelse samt ofrenes anmeldelsest tilbøyelighet, kan man med andre ord ikke helt utelukke at det også kan ha blitt flere voldsepisoder i samfunnet. Men ut fra både levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikkene ser det ut til at en slik økning av vold eventuelt må ha skjedd innenfor relativt isolerte grupper (Stene 2004 Levekårsundersøkelsene).

Vold – ikke kun et urbant problem

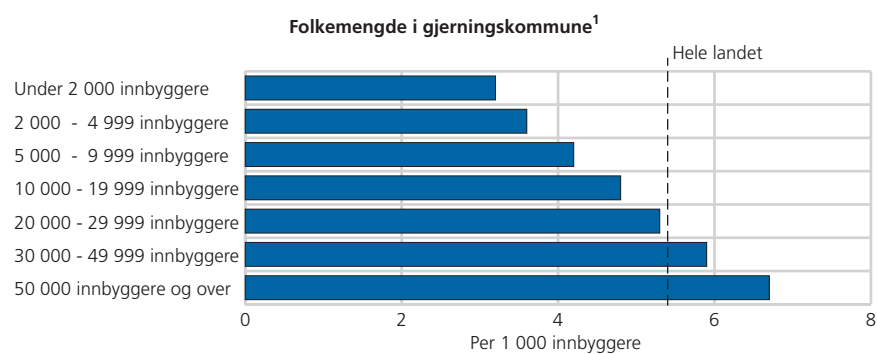
Ut fra gjennomsnittet for alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2004, er det mer enn dobbelt så stor risiko for å bli utsatt for vold blant folk som bor i tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere – sammenliknet med dem som bor i de mest spredtbygde strøkene. I alle de fire undersøkelsene de siste tiårene er det imidlertid like store andeler av voldsofre blant de bosatte i de nest største som i de største tettstedene.

Ser vi på anmeldelsene av vold de to siste årene, er det også her en klar statistisk sammenheng mellom hvor vold skjer og befolkningstetthet: I forhold til befolkningsmengden var det dobbelt så mange voldslovbrudd i kommuner med mer enn 50 000 innbyggere – sammenliknet med de minst befolkede kommune med mindre enn 5 000 innbyggere. Det finnes imidlertid noen klare unntak, der en del mindre urbane distrikter har vel så mye vold som byene. Dette blir for eksempel illustrert ved at Finnmark og Oslo er de gjeringsfylkene, relativt til folkemengden, som i mange år har hatt mest anmeldt volds-kriminalitet (se figur 10). Dette gjelder også når vi undersøker hvor ofrene for disse lovbruddene bor, men da skiller finnmarkingene – både menn og kvinner – seg i større grad ut som de mest utsatte for vold og trusler.

Figur 10. Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. 2005 og årlig gjennomsnitt for 2004 og 2005. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N = 24 832, herav 38 med uoppgitt kommune.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre. En undersøkelse av hovedlovbruddene til de siktede viser at 72 kommuner, sett i forhold til innbyggertallet, hadde en større andel registrerte voldsutøvere enn det vi finner blant de bosatte i Oslo. Av kommunene med relativt flere voldsutøvere enn Oslo, finner vi blant annet 12 av de 19 kommunene i Finnmark. Andre storbykommuner som Stavanger, Kristiansand og Drammen er lenger ned på den rangerte listen, og mer enn 200 av landets 435 kommuner hadde en høyere andel anmeldte voldsutøvere enn Trondheim og Bergen (Etterforskede lovbrudd).

Til tross for den relativt klare statistiske sammenhengen mellom utbredelsen av vold og steder hvor mange mennesker bor og møtes, kan vi altså ikke entydig si at vold øker med urbanitet. Dette fordi både offerundersøkelser og anmeldelsene til politiet antyder at en del mellomstore byer – og en del mindre kommuner, spesielt i nord – har vel så stort omfang av voldsproblematikk som de aller største byene og kommunene i Norge. Ulike statistikker fra de siste årene viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

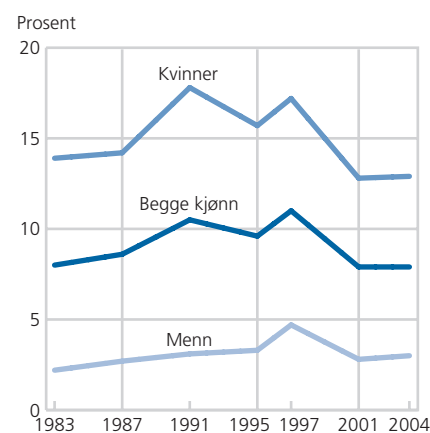
Frykt følger ikke alltid risiko

Levekårsundersøkelsene i perioden fra 1983 og fram til 1997 viste en viss økning, fra 8 til 11 prosent, i andelen personer fra 16 år og over som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold. De fem undersøkelsene som ble gjennomført i denne perioden, viser at kvinner, og da spesielt de eldste, var mest urolige. I de to siste undersøkelsene var det imidlertid færre som oppga at de hadde opplevd frykt, og andelen som hadde vært engstelige for å bli utsatt for overgrep er nå på samme nivå som på 1980-tallet – 8 prosent. Det ser med andre ord ut til at de aller fleste, og flere, føler seg trygge i sine nærmiljø.

Også i dag er det langt flere kvinner enn menn som opplever denne frykten, men kvinner er mindre urolig for vold og trusler etter tusenårsskiftet enn på 1980- og 1990-tallet. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt. Nesten hver femte kvinne i denne aldersgruppen hadde, når hun i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen i 2004 hadde gått alene på stedet der hun bor, opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler om vold.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet, noe som er tydeligst for de eldste. Men det at kvinner i større grad enn menn blir utsatt for vold i sine nærmeste omgivelser, kan være noe av forklaringen på at langt flere kvinner enn menn sier at de har følt seg truet i sitt nærmiljø. Det er også en klar sammenheng mellom uro og utsatthet etter hvilken familiesituasjon man er i. Selv om det er store forskjeller mellom andelen med uro og andel utsatte, er det stort sett de mest utsatte gruppene som er mest urolige – hvis vi ser menn og kvinner hver for seg og sammenlikner de ulike familiefasene og aldersgruppene: Andelene utsatte og urolige er høyere blant de unge som lever i par enn for de enslige, som igjen er høyere enn for de mer voksne par og de som lever i barnefamilier. Enslige kvinnelige forsørgere er ett unntak fra denne sammenhengen, da de er relativt mer utsatt enn de er urolige for å bli utsatt for vold (Stene 2005).

Figur 11. Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

Forskjellene mellom kjønnene er imidlertid svært store (se figur 11), og andelen kvinner som er urolig for vold og trusler er langt høyere enn andelen kvinner som er utsatt for dette. Den største forskjellen mellom risiko for å bli utsatt og omfang av frykt, finner vi blant de eldste kvinnene.

Mer åpenhet om seksualforbrytelser

Vi vet antakelig mindre om befolkningens utsatthet for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Levekårsundersøkelsene og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende, og bare i løpet av året 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn det gjorde til sammen i hele 15-årsperioden fra 1970 til og med 1984. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtekstanmeldelser ble nesten tredoblet. Antallet anmeldte voldtekter har etter dette økt ytterligere, og omfanget de tre siste årene er 80 prosent høyere enn ti år tidligere. Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men etter tusenårsskiftet er det blitt en betydelig økning i anmeldelsene av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Fra begynnelsen av 1990-tallet og fram til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna (Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd).

Barn og ungdom er betydelig overrepresentert blant ofre for de anmeldte seksualforbrytelsene: Mer enn halvparten av alle nyanmeldte ofre for seksuallovbrudd er barn under 16 år. Jenter og kvinner er også i klart flertall, og de utgjorde 87 prosent av alle anmeldte ofre for seksualforbrytelser i 2004 (Ofre for lovbrudd anmeldt).

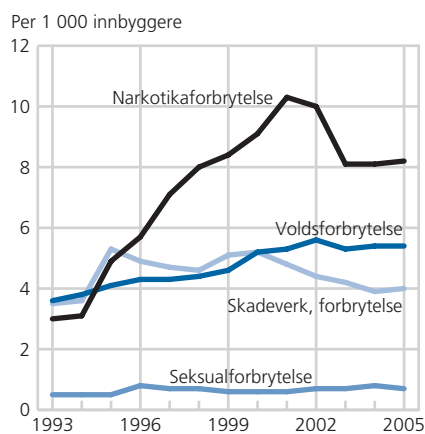
Økningen i narkotikalovbrudd har stoppet opp

Selv om den tidligere trenden er brutt de siste fire årene, utgjør økningen i antall narkotikaforbrytelser den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25 årene. Sett i forhold til innbyggertallet, etterforsket politiet mer enn 18 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2002 som i 1980. Antallet anmeldte narkotikalovbrudd har økt fra 3,0 til 8,2 per 1 000 innbyggere fra 1993 til og med 2005 og er dermed den lovbruddsgruppen som samlet sett har økt mest i denne perioden (se figur 12). Dette til tross for en betydelig nedgang etter toppåret 2001, da narkotikalovbruddene utgjorde mer enn 15 prosent av alle anmeldte forbrytelser. På landsbasis utgjør nå narkotikakriminalitet om lag 13 prosent av alle anmeldte forbrytelser.

I løpet av 2002 ble 15 000 forskjellige personer tatt av politiet for en eller flere narkotikaforbrytelser, hvorav mer enn 9 800 hadde dette som sitt hovedlovbrudd. Størst økning i antallet personer tatt for befatning med ulovlige rusmidler var det fra midten av 1990-tallet, og selv om økningen har kommet for alle aldersgrupper, er den høyere blant ungdom. Fra og med 1999 har mer enn halvparten av alle siktede med narkotika som hovedlovbrudd vært under 25 år.

I likhet med anmeldelsene har den kraftige økningen av straffereaksjoner for narkotikalovbrudd flatet noe ut, men fortsatt er det denne forbrytelsesgruppen som er årsak til flest straffereaksjoner: Av alle forbrytelsessaker i 2005 var narkotika hovedlovbruddet bak hele 38 prosent av alle straffe-

Figur 12. Anmeldte forbrytelser, etter utvalgte forbrytelsesgrupper. 1993-2005. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

reaksjonene. Tilsvarende andel var 28 prosent for vinningsforbrytelser og 17 prosent for voldsforbrytelser (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene 2003a).

Mange straffes – men få forbrytere

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. For eksempel hadde politiet i 2002 kun funnet ut hvem som hadde begått 10 prosent av de anmeldte tyveriene, mens bruk av narkotika ble oppklart i hele 95 prosent av de anmeldte tilfellene. Hvilke personer som til syvende og sist straffes, er i tillegg avhengig av blant annet straffbarhet og prioriteringer fra påtalemyndighetens side. Hvem som ender opp i de ulike statistikkene over gjerningspersoner, er med andre ord avhengig av hva som anmeldes – og prioriteringer og rammer til de ulike delene av rettssystemet. Men for å ende opp blant en av de nå mer enn 273 000 som blir straffet årlig i Norge, ligger det også ett eller flere lovbrudd bak. Og ser vi på for eksempel kjønn og alder og hvilke typer lovbrudd de ulike gruppene er straffet for, får vi noen rimelige indikasjoner på omfanget – og hvem som er mest aktive med å gjøre hva.

Forenklete forelegg for toll- og trafikkforseelser er den aller vanligste formen for straff som befolkningen blir ilagt, og disse utgjorde hele 74 prosent av alle reaksjoner i 2005. Til sammen var det nesten 245 000 personer som kun var straffet for forseelser. Antallet var betraktelig lavere for forbrytelser, med 27 500 straffede i samme år. I løpet av et år er det med andre ord 0,7 prosent av den bosatte befolkningen over 15 år som blir straffet for en eller flere forbrytelser (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner).

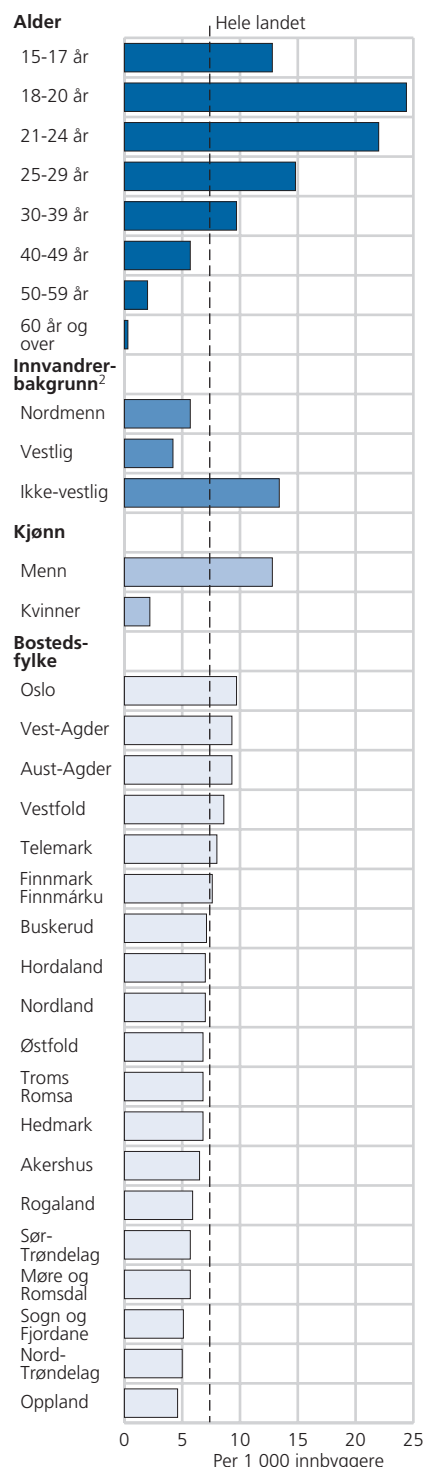
Ungdom er overrepresentert, men ikke like mye som før

I 2005 ble 2,4 prosent av alle ungdommer i aldersgruppen 18-20 år straffet for en eller flere forbrytelser (se figur 13). Hvis vi tar med de som kun har begått forseelser, også de som har fått forenklet forelegg, blir tallet betydelig høyere: Mer enn hver tiende person i alderen 18-20 år ble i 2005 ilagt en eller flere straffereaksjoner etter å ha begått ett eller flere lovbrudd.

En undersøkelse av alle oppklarte lovbrudd i perioden 1992-2001 og alle bosatte født i 1977, viser at hele 33 prosent av mennene – og 8 prosent av kvinnene – ble tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. Og da er ikke forenklete forelegg medregnet. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, er det en liten gruppe av disse som står bak en relativt mye større andel av de oppklarte lovbruddene. For eksempel var det mer enn halvparten som kun ble siktet for forseelser, og under 10 prosent av mennene og drøyt 1 prosent av kvinnene i dette årskullet ble siktet for mer enn en forbrytelse. En gruppe på 3 prosent – i all hovedsak menn – hadde begått mer enn 70 prosent av de alle oppklarte forbrytelsene som dette alderskullet hadde blitt tatt for (Skarøhamar 2005).

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Hvor stor denne overrepresentasjonen har vært, er imidlertid varierende i ulike perioder: Midt på 1980-tallet var nesten halvparten av alle siktede under 21 år. Antallet ungdommer som ble tatt var stabilt fra slutten av 1980-tallet og fram til midten av 1990-tallet – samtidig som det var en økning for de eldre. De under 21 år utgjorde dermed mindre enn en tredel av alle siktede, og mottok hver femte straffereaksjon, for forbrytelser

Figur 13. Straffede for forbrytelser, etter alder, innvandrerbakgrunn, kjønn og bostedsfylke. 2005. Per 1 000 innbyggere¹

¹ Innbyggere 15 år og over for alle grupper uten spesifisert alder.

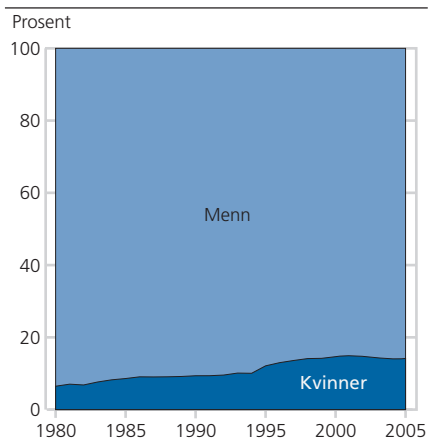
² Tall for 2002.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk og Haslund 2004.

Crestock.com

Figur 14. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn, 1980-2005. Prosent¹

¹ Av alle med oppgitt kjønn.

Kilde: Straffereaksjoner, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

i 1997. Et økt fokus på barne- og ungdomskriminaliteten på slutten av 1990-tallet medførte at ungdom igjen utgjorde en større andel av både de siktede og de straffede. I løpet av de aller siste årene har imidlertid denne trenden snudd igjen, og i 2005 var 24 prosent av alle straffede for forbrytelser under 21 år.

Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register og ilagte straffereaksjoner ser det ikke ut til at dagens ungdom stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag er det nesten like mange ungdommer som blir tatt for befatning med narkotika. Etter midten av 1990-tallet har ungdom under 21 år også hatt en større økning i antallet siktede og straffereaksjoner for vold og skadeverk, enn det som var tilfelle tidligere (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene 2003b, Haslund 2003).

Flere – men fremdeles langt færre – kvinner

Vi har sett av offerundersøkelsene og anmeldelsene til politiet at det å bli utsatt for lovbrudd, generelt sett, fordeles noenlunde likt etter kjønn. Ser vi på hvem som blir tatt for å ha begått lovbrudd, finner vi imidlertid store forskjeller. I 2005 var 79 prosent av alle straffereaksjoner ilagt menn. Ser vi

bort fra de som er straffet med forenklet forelegg, er andelen menn 86 prosent – som også er andelen for de mer alvorlige straffesakene som omfatter forbrytelser.

Selv om omfanget av straffereaksjoner mot menn også har økt betydelig, har det i lang tid vært en relativt større økning for kvinner: I 1980 ble kvinner ilagt 680 straffereaksjoner i forbrytelsessaker, mens antallet var økt til 4 700 i 2005. Tar vi også høyde for befolkningsutviklingen, er antallet straffereaksjoner mot kvinner blitt mer enn seks ganger flere i løpet av denne perioden. Tilsvarende blir menn ilagt to og en halv ganger flere straffereaksjoner i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet.

Kvinnens andel av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker har med andre ord økt i løpet av de siste 25 årene: Fra å være i underkant av 7 prosent på begynnelsen av 1980-tallet, økte kvinneandelen til nesten 15 prosent i 2001. I de aller siste årene har ikke denne trenden fortsatt, og i 2005 var kvinneandelen 14,2 prosent. I dag blir med andre ord hver syvende straffereaksjon for forbrytelser gitt til en kvinne (se figur 14 og vedleggstabell).

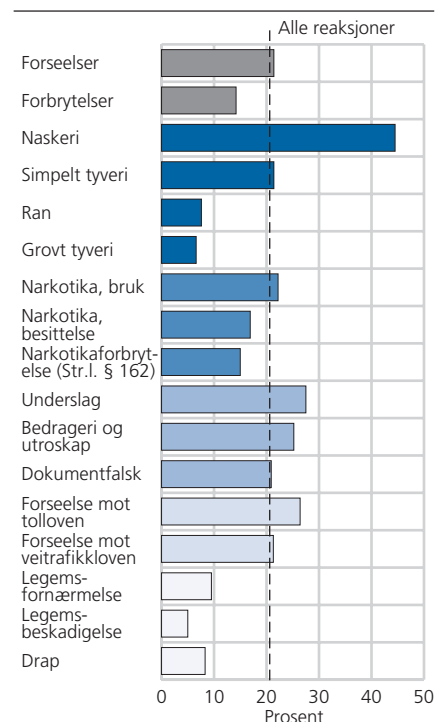
Selv om kvinneandelen blant lovbrøyttere har økt, er kjønnsforskjellene fremdeles store for de aller fleste typer lovbrudd. Kvinneandelen varierer imidlertid ganske mye etter lovbruddstype, grovhet og hvilke aldersgrupper vi snakker om. Ser vi bort fra trafikkforseelsene, er det vinnings- og narkotika-kriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også tilfellet for menn, men kvinneandelen blant de straffede for disse lovbruddsgruppene er relativt høye. Kvinneandelen er imidlertid størst for de minst alvorlige typene – og reduseres med økende alvorlighetsgrad – for både tyveri og narkotikaforbrytelser. Dette er også et trekk som går igjen for voldslovbrudd. Kvinneandelen blant de få som blir straffet for drap, utgjør i så måte et unntak fra denne sammenhengen. Underslag, bedrageri og dokumentfalsk er andre typer forbrytelser med relativt høye kvinneandeler, og i 2005 var disse hovedlovbrudd i 17 prosent av alle straffereaksjoner mot kvinner i forbrytelsessaker (se figur 15).

Blant alle som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, det vil si også de som av ulike grunner ikke straffes, er det klare sammenhenger mellom alder og andelen kvinner: Av alle under den kriminelle lavalder som ble tatt for lovbrudd i 2002, var mer enn hver fjerde ei jente. Andelen kvinner blant de siktede reduseres i aldersgruppene opp til midten av 20-årene, for deretter å øke opp til de eldste. I 2002 var mer enn hver femte siktede over 60 år en kvinne. Hvem som blir tatt for simpelt tyveri og naskeri, har mye å si for denne sammenhengen – og i både den yngste og den eldste aldersgruppen utgjør kvinner halvparten av alle siktede for disse lovbruddstypene (Etterforskede lovbrudd, Stene 2003b).

Større lovbruddsbelastning blant ikke-vestlige innvandrere

Ut fra anmeldelsene til politiet er personer med en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn betydelig mer utsatt for lovbrudd enn andre. Spesielt stor forskjell er det i utsatthet for voldslovbrudd, hvor andelen blant ikke-vestlige innvandrere er nesten tre ganger høyere enn blant personer uten innvandrerbakgrunn. I oppklarte voldsaker med ikke-innvandrere som ofre, er det i ni av ti tilfeller en gjerningsperson med norsk bakgrunn som har begått overgrepet. Det er langt sjeldnere (6 prosent i 1995-1998) at ofre med norsk bakgrunn blir utsatt for vold av personer med ikke-vestlig innvandrer-

Figur 15. Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2005. Prosentandel kvinner¹

¹ Av alle med oppgitt kjønn.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Anmeldte lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>

Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporter 2005/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200514/

Etterforskede lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>

Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200018/

Haslund, Ulla (2004): *Kriminalitet - Straffede innvandrere*, i: Østby, Lars (red.): *Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del II Levekår*, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200466/notat_200466.pdf

Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>

Ofre for lovbrudd anmeldt, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/>

Skarðhamar, Torbjørn (2006): *Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Like og forskjellige*, *Samfunnspeilet 4, 2006*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnspeilet/utg/200604/15/art-2006-10-10-01.html>

Skarðhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår, En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200509/

Stene, Reid J. (2005): *Levekårsundersøkelse 1997-2004 I familiefasens vold*, *Samfunnspeilet 6, 2005*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnspeilet/utg/200506/06/art-2005-12-08-01.html>

Stene, Reid J. (2004): *Mange - men færre - ofre. Levekårsundersøkelsene 1983-2001*, *Samfunnspeilet 3, 2004*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnspeilet/utg/200403/05/art-2004-06-16-01.html>

Stene, Reid J. (2003a): *Narkotika, kontroll og bruk*, *Samfunnspeilet 1, 2003*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnspeilet/utg/200301/03/art-2003-03-26-01.html>

Stene, Reid J. (2003b): *Barn og unge inn i retts-systemet. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/

Straffereaksjoner, <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/>

Styrings- og informasjonshjulet, <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>

bakgrunn. I saker med ikke-vestlige innvandrere som ofre, er det imidlertid halvparten som utsettes for vold og trusler av andre personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn (Gundersen 2000).

Personer med ikke-vestlig bakgrunn er også overrepresentert i statistikken over gjerningspersoner. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i innvandrerbefolkningen – og befolkningen ellers – vi snakker om. Av alle straffede bosatte i landet hadde 6,1 prosent (10,1 hvis forenklete forelegg utelukkes) en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, mens den tilsvarende andelen av den straffbare befolkningen da var 4,8 prosent. Når vi tar høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted, er forskjellene blant de straffede mindre – men ikke så mye at den faller helt bort (Haslund 2004).

En undersøkelse av lovbruddskarrierer fra 15-årsalderen og fram til fylte 25 år, viser at 10 prosent av ikke-innvandrerne og 17 prosent av ikke-vestlige innvandrere ble siktet for en eller flere forbrytelser. Ikke-vestlige innvandrere utgjør 5 prosent av alle siktede, med noe høyere andel av alle siktelser, for forbrytelser. Det å bli tatt for forbrytelser, har en sammenheng med omfanget av foreldrenes utdanning og fengselsbakgrunn, egen integrering i skole og arbeidsliv – og ikke minst økonomisk situasjon. Dette er sosiale variabler som gjenfinnes i større grad blant de ikke-vestlige innvandrerne og forklarer en stor del av deres overrepresentasjon. Alle disse sosiale forholdene er av større betydning enn innvandrerbakgrunn – i forhold til det å bli tatt for forbrytelser i ungdomstiden (Skarðhamar 2006).

Samlet sett ble 4,7 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 6 prosent av den ikke-vestlige befolkningen straffet for ett eller flere lovbrudd i 2002. Ser vi bort fra trafikk- og tollsaker som medførte forenklete forelegg, ble 1,4 prosent av de med norsk bakgrunn, og 3 prosent av de med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, straffet i løpet av året. Tilsvarende var det 0,6 av alle straffbare nordmenn og 1,3 av alle straffbare ikke-vestlige innvandrere som ble straffet for en eller flere forbrytelser (se figur 13). Overrepresentasjonen finner vi for de fleste lovbruddsgrupper, men ikke-vestlige innvandreres andel av alle straffede er høyest for voldslovbrudd (15,4 prosent). Det var da mindre enn 1 promille av befolkningen med norsk bakgrunn, og 3 promille av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen, som ble straffet etter å ha hatt vold eller trusler som sitt hovedlovbrudd. (Haslund 2004).

Kriminalitet og rettsvesen

SSBs statistikker og artikler om kriminalitet og rettsvesen finnes på <http://www.ssb.no/kriminalitet/>

Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking

Det er lite som tyder på at det har blitt flere sosialt isolerte personer i det norske samfunnet de siste tiårene, på tross av at stadig flere samliv blir oppløst. Flere oppgir at de har fortrolige venner. Selv om en liten del av befolkningen kan betegnes som sosialt isolert, er det mange som plages av ensomhet, framfor alt i den stadig voksende gruppen av enslige. Også innvandrere er mer utsatt for ensomhet enn andre. Organisasjonsdeltakingen har alt i alt vært stabil, men det er nedgangstendenser for noen organisasjonstyper, som humanitære foreninger, kvinneorganisasjoner og politiske partier.

Et kaldere eller varmere samfunn?

I avisene presenteres til tider rystende beretninger om personer som blir funnet i sin bolig etter å ha ligget døde i flere måneder. Slike beretninger tolkes gjerne som uttrykk for en negativ samfunnsutvikling, en utvikling mot et kaldere samfunn hvor folk ikke har tid til hverandre. Hvor riktig er dette synet på samfunnsutviklingen?

Flere bor alene, stabile familierelasjoner

Andelen som er enslige og bor alene, har økt betydelig. Isolert sett er dette en tendens som peker i retning av mindre kontakt og sosialt fellesskap. Økningen ser imidlertid ut til å ha stoppet opp ved inngangen til et nytt årtusen. Både i 1998 og 2004 bodde om lag en femtedel av befolkningen i aldersgruppen 16-79 år alene. Blant menn er andelen som bor alene mer enn fordoblet siden 1980, mens økningen har vært mer beskjeden blant kvinner. Økningen i antallet samlivsbrudd er en viktig årsak til at flere lever utenfor samliv og dermed også (i mange tilfeller) bor alene. Denne sammenhengen er imidlertid sterkere blant menn enn blant kvinner, siden det som regel er kvinnen som får omsorgen for barn ved samlivsbrudd.

Hvor mange som bor alene, varierer sterkt med landbakgrunn. Afrikanske innvandrere bor i større grad alene enn personer med norsk bakgrunn, mens asiatiske innvandrere relativt sjelden bor alene. Innvandrere fra Sverige, Somalia, Etiopia og Irak er eksempler på grupperinger med mange aleneboende. For noen av disse landene (Irak, Etiopia) har dette sammenheng med at innvandrerne i stor grad består av relativt nyankomne flyktninger, og at mange av dem etter hvert vil få familien til Norge.

Kontakthyppheten med familien utenfor egen husholdning, med foreldre, søsken eller voksne barn, har vært forholdsvis stabil. Eldre aleneboende, for en stor del kvinner, ser ut til å ha fått bedre kontakt med sine voksne barn. 67 prosent av personer i alderen 60-79 år som bor alene, traff sine voksne barn minst ukentlig i 2002, mot 61 prosent i 1980 og 54 prosent i 1973. At de eldre er friskere og mindre bevegelseshemmede enn før kan ha bidratt til dette, sammen med en generell bedring av kommunikasjonsmulighetene og sterkere sentralisering av bosettingen. Eldre er blitt mer mobile, andelen i aldersgruppen 67-74 år som bruker privatbil en gjennomsnittsdag er tredoblet de siste 20 årene, fra 19 prosent i 1980 til 58 prosent i 2000.

Anders Barstad

Ettersom det ikke er kommet ny statistikk i 2006 over sosial deltaking, er denne artikkelen lik artikkelen i Samfunnsspeilet 4, 2005. Avsnittet om politisk deltaking i den opprinnelige artikkelen er imidlertid tatt ut og erstattet med dette nummerets artikkel om politisk deltaking av Henriksen og Aalandslid.

Anders Barstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (anders.barstad@ssb.no).

Photos.com

Naboen ser ut til å bety stadig mindre som kilde til sosialt fellesskap. Riktignok har andelen som av og til har besøkskontakt med naboene vært forbausende stabil i 1980- og 1990-årene. Tidsbruksundersøkelsene viser imidlertid at tiden brukt på besøkskontakt med naboer er halvert de siste 20 årene.

Mange innvandrere uten norsk venn

Hvis innvandrere ikke har norske venner, kan det være et signal om utelukkelse eller isolering. I levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 1996 oppga 6 av 10 at de hadde en god norsk venn. Andelen var lavest blant personer fra Vietnam og Somalia (om lag 4 av 10). At såpass mange ikke har en norsk venn har sannsynligvis sammenheng med en rekke forhold, slik som manglende språkkunnskaper, og at en del innvandrere står utenfor arbeidslivet. Jobben er en kontaktskapende arena. I 2004 oppga 39 prosent av befolkningen at de har kontakt med innvandrere gjennom jobben, mens 29 prosent har kontakt med innvandrere blant venner og kjente (Blom 2004). Innvandrerskeptiske holdninger kan også bidra til liten kontakt. 4 av 10 mener at innvandrere flest misbruker de sosiale velferdsordningene, og at innvandrere er en kilde til utrygghet i samfunnet. 35 prosent ville mislike at en sønn eller datter giftet seg med en innvandrer (Blom 2004).

Ikke større sosial isolasjon

Det er alt i alt lite som tyder på at sosial isolasjon har blitt mer utbredt i det norske samfunnet. Andelen av befolkningen som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn ble redusert fra 8 prosent i 1980 til 4 prosent i 2002. Både i 2002 og 20 år

tidligere var det om lag like mange som bodde alene og var uten kontakt med gode venner eller nær slekt minst ukentlig. Sosial isolasjon har også blitt målt på andre måter, men uten at vi (foreløpig) vet noe om endringer over tid. I Levekårsundersøkelsen 2002 ble det spurt om hvor mange som sto intervjupersonen så nær at vedkommende kunne «...regne med dem hvis du får store personlige problemer?» 2 prosent av den voksne befolkningen oppga at de ikke hadde noen som sto dem nær, når spørsmålet ble definert på denne måten. Det ble også spurt om graden av deltaking og interesse fra andre. Snaut en av ti opplever at folk viser liten eller ingen deltaking og interesse for det de gjør. Ikke overraskende viser begge disse målene at eldre over 66 år er mest utsatt for svak interesse og mangel på nære relasjoner. Flere undersøkelser tyder likevel på at utviklingen av de sosiale relasjonene har vært særlig positiv blant eldre kvinner. Færre eldre kvinner var sosialt isolerte i 2002 enn i 1980, og kvinner i alderen 67-74 år var en av de få gruppene som brukte vel så mye tid på sosialt samvær i 2000 som ti år tidligere, ifølge tidsbruksundersøkelsene.

Mindre tid til sosialt samvær i 1990-årene

Selv om det ikke kan spores tegn til at flere er sosialt isolerte, viser tidsbruksundersøkelsene at befolkningen *både* brukte *mindre* tid på sosialt sam-

vær i fritiden en gjennomsnittlig dag i 2000 enn de gjorde ti år tidligere, og at de tilbrakte mer tid alene. En gjennomsnittsdag i både 1990 og 2000 var det like mange som var sammen med andre og brukte tid på sosiale aktiviteter; samlet tid brukt på sosialt samvær var likevel mindre i 2000. Det ble blant annet noe mindre vanlig å gå på besøk til venner og slektninger, mens det ikke var noen reduksjon i tiden som ble brukt til samtaler, når telefon-samtaler inkluderes i spørsmålene i undersøkelsen.

Både kvinner og menn bruker mindre tid på sosialt samvær enn tidligere. Nedgangen fra 1990 til 2000 var imidlertid størst blant menn. Kvinner bruker mest tid på sosialt samvær, en forskjell som økte i løpet av tiåret. Framfor alt bruker kvinner mer tid enn menn på samtaler.

At venner noe sjeldnere treffer hverandre «på hjemmebane», betyr ikke nødvendigvis at vennskapskontakten blir mindre intens. Mye tyder på at arenaene hvor mennesker treffes har endret seg. Nordmenn tilbringer mindre tid i og ved boligen. Til gjengjeld bruker vi mer tid på reise, og vi tilbringer en større del av tiden på offentlige steder, for eksempel restauranter, kafeer og butikker. Mobiltelefonene og de nye elektroniske mediene øker mulighetene for kontakt og reduserer kanskje noe av behovet for å møtes ansikt til ansikt.

Mange er plaget av ensomhet

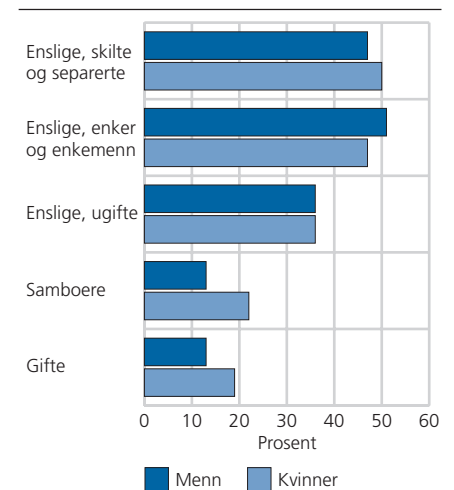
Det er få undersøkelser som kan si noe om utviklingen i opplevelsen av ensomhet. At stadig flere opplever samlivsbrudd, kan bety at flere føler seg ensomme i perioder av livet. Enslige er mer ensomme enn dem som er gift eller samboende. På den andre siden er det som vist, få tegn til større sosial isolasjon, og flere har fortrolige venner. En betydelig andel av befolkningen er fra tid til annen plaget av ensomhet. I løpet av en 14-dagersperiode i 2002 oppga 25 prosent av den voksne befolkningen at de var litt eller mye plaget av følelser av ensomhet. De fleste var litt plaget. 6 prosent var «ganske mye» eller «veldig mye» plaget.

Familieforholdene har stor betydning for opplevelsen av ensomhet, både blant menn og kvinner (figur 1). Blant enslige var hele 40 prosent litt eller mye plaget av ensomhet i 2002, framfor alt skilte og separerte og enker/enkemenn. Litt flere kvinner enn menn er besværet av slike følelser. Forskjellen skyldes at kvinner er noe mer ensomme innenfor ekteskapet eller samboerforholdet.

Mange vil mene at kvinner gir uttrykk for sine følelser i større grad enn menn. Kjønnforskjellen i opplevelsen av ensomhet kunne tenkes å være et resultat av ulik rapporteringstilbøyelighet. Amerikansk forskning viser imidlertid at selv om kvinner er flinkere til å gi uttrykk for hva de føler, forklarer ikke dette at kvinner er mest plaget av negative følelser som depresjon og angst (Mirowsky og Ross 2003).

Levekårsundersøkelsen fra 1996 viste at innvandrere fra ikke-vestlige land oftere enn nordmenn forteller at de er ensomme. Både relativt dårlig kontakt med det norske samfunnet og svekket familienettverk som følge av utvandringen, bidrar til større ensomhet. Å være sysselsatt, å ha en god norsk venn, å bo sammen med foreldre, å ha søsken i Norge og være dyktig i norsk var noen av de mange faktorene som reduserte risikoen for ensomhet blant innvandrere (Blom 1997).

Figur 1. Andel plaget av ensomhet i en 14-dagersperiode. Menn og kvinner i ulike familieforhold. 16 år og eldre. 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2002, Statistisk sentralbyrå.

Mobbing og konflikter

I 2003 var det 2 prosent av alle arbeidstakere, rundt regnet 40 000 personer, som oppga at de ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater minst en gang i måneden. Omfanget har holdt seg stabilt på et lavt nivå de siste 15 årene. Mobbing er et særlig alvorlig problem blant barn og unge. Noen undersøkelser tyder på at problemet med mobbing i skolen økte på 1980- og 1990-tallet, men at trenden har snudd ved inngangen til et nytt millennium. Mobbingen er redusert, særlig blant gutter (Tikkanen og Junge 2004). Rundt regnet 5 prosent av elevene i barneskolen og 4-5 prosent av elevene i ungdomskolen ble mobbet ukentlig eller oftere i 2004.

Problemfylte og ubehagelige relasjoner i arbeidslivet kan ta andre former enn mobbing fra arbeidskameratene. For eksempel kan forholdet til kunder og klienter innebære konflikter og negative tilbakemeldinger. En av 20 mannlige og snaut en av ti kvinnelige ansatte var i 2003 jevnlig utsatt for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen. Det ser ut til å ha vært en viss økning av slike problemer blant kvinner fra 1996 til 2003. I det samme tidsrommet har det også blitt flere ansatte som opplever konflikter i møtet med kunder/klienter/elever. Utbredelsen av andre typer konflikter (mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse) endret seg lite. Vold og trusler er særlig vanlig blant dem som arbeider innenfor helse- og sosialtjenester. 27 prosent av personer med sykepleie som yrke, var i 2003 utsatt for vold eller trusler minst en gang i måneden (les mer om dette i artikkelen om helse i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

Organisasjonsdeltaking: Mer idrett, mindre politikk

Innenfor samfunnsvitenskapene er det tradisjon for å se deltaking i frivillige organisasjoner som indikator på et godt samfunn. Organisasjonene er viktige blant annet fordi de er «skoler i demokrati» og formidler kunnskap. I Norge oppfattes organisasjonene som sentrale bidragsytere til utformingen av velferdssamfunnet. Motivene for å delta i organisasjoner er framfor alt knyttet til det sosiale aspektet. I en undersøkelse fra 1998 var det først og fremst «vennskap» og «opplevelse av sosialt fellesskap» som ble oppgitt som motivasjon for aktiv organisasjonsdeltaking. Men mange forklarte også deltakingen med at de ønsket å hjelpe folk som trengte det.

I 2001 var vel halvparten av den voksne befolkningen aktiv i organisasjoner, det vil si ulike frivillige organisasjoner, politiske partier, fagorganisasjoner og bransje- eller næringsorganisasjoner. Levekårsundersøkelsen 2004 gir ikke det samme helhetsbildet som de tidligere undersøkelsene, men det er lite som tyder på at aktiviteten var lavere i 2004 enn i tidligere år. Totalt sett har aktivitetsnivået vært omtrent uforandret i perioden fra 1980 til 2001. Mens noen foreningstyper har vært utsatt for en nedgang i oppslutningen, har andre foreningstyper blomstret opp. Fagforeningene har fått flere medlemmer, og idrettslagene har hatt en viss aktivitetsøkning (en økning som skjedde i løpet av 1980-tallet). Det er de politiske partiene som har opplevd den største tilbakegangen; det er også tendenser til nedgang for humanitære foreninger, bransje-/yrkesorganisasjoner og religiøse foreninger. Det ser ut til at foreningstyper som tar et mer overordnet samfunnsansvar eller har et idealistisk/humanitært grunnlag, enten er i tilbakegang eller har stagnert, mens noen av de mer individualiserte hobby- og fritidsorganisasjonene har fått sterkere oppslutning.

Fagforeningene har altså fått sterkere oppslutning, selv når det tas hensyn til økningen i tallet på sysselsatte i løpet av samme tidsrom. De fagorganiserte utgjorde 43 prosent av alle sysselsatte i 1980 og 54 prosent i 2004. Det meste av økningen skjedde i løpet av 1980-årene. Andelen blant sysselsatte som er *aktive* fagforeningsmedlemmer har derimot endret seg lite. Hvis en slår sammen aktiviteten i fagforeninger og bransje-, nærings- eller yrkesorganisasjoner, var en noe lavere andel av de sysselsatte aktive i slike organisasjoner i 2004 enn i 1980. Disse utviklingstrekkene dekker imidlertid over betydelige forskjeller mellom menn og kvinner. Mens aktiviteten i fag- og yrkesorganisasjoner har vært for nedadgående blant mannlige sysselsatte de siste 25 årene, har aktivitetsnivået holdt seg blant kvinner, slik at det ikke lenger er noen forskjell i aktivitetsnivå mellom kjønnene. Både for fag-/yrkesorganisasjoner og for idrettslag, de desidert største organisasjonstypene, har utviklingen medført betydelig mindre forskjeller i deltakingen mellom menn og kvinner (figur 2).

Færre medlemmer i humanitære organisasjoner og kvinneorganisasjoner

Hvilke endringer har skjedd de siste årene, fra 1997 til 2004? For de største organisasjonsformene har det vært minimale endringer. Målt i aktivitetsnivå er det idrettslagene som framtrer som folkebevegelse nr. 1 i dagens Norge. I den voksne befolkningen er 18 prosent aktive i et idrettslag.

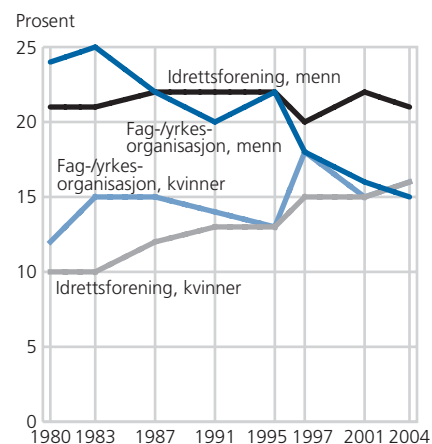
Den klareste nedgangstendensen kan registreres for helselag, sanitetsforening, Røde Kors og lignende. Medlemsandelen i disse organisasjonene har sunket mest blant kvinner, fra 20 prosent i 1997 til 14 prosent i 2004. Det har også blitt færre kvinner som er med i typiske kvinneorganisasjoner, som husmorlag, bondekvinnelag og kvinnesaksforeninger. Andelen som er medlemmer og aktive i kvinneorganisasjoner ble om lag halvert fra 1997 til 2004. Den klareste oppgangstendensen gjelder friluftsfagforeningene (som jeger- og fiskerforening eller turistforening), men oppgangen kan skyldes endringer i måten spørsmålet er stilt på.

En undersøkelse blant ungdom (basert på «Ung i Norge»-undersøkelsene 1992 og 2002, gjennomført av NOVA) tyder på en nedgang i foreningsaktiviteter og besøk på fritidsklubber. Andelen organisasjonsmedlemmer ble redusert fra 76 til 65 prosent. Nedgangen har vært særlig stor for fritidsklubber og musikk-korps, med om lag en halvering av medlemsandelen. Det er imidlertid først og fremst de passive medlemmene det er blitt færre av. Det viser seg også at like mange har trent i idrettslag på de to tidspunktene, men at medlemsandelen i idrettslag likevel har falt. Dette kan delvis være en følge av et større tilbud om treningsaktiviteter som ikke krever medlemskap.

Flere er med i trossamfunn utenfor Den norske kirke

I motsetning til levekårsundersøkelsene, som ikke tyder på noen økning av medlemskap i «kristelig eller religiøs forening», viser statistikken over medlemmer i registrerte og uregistrerte trossamfunn utenfor Den norske kirke en kraftig økning i medlemstallet, fra snaut 200 000 i 1990 til nærmere 330 000 i 2004 (omfatter alle trossamfunn som mottar statstilskudd). Tar vi også med livssynsamfunn (som Human-Etisk Forbund) blir tallet på medlemmer snaut 400 000, noe som utgjør 8,7 prosent av befolkningen (<http://www.ssb.no/emner/07/02/10/trosamf/>). Økningen skyldes særlig den sterke veksten av medlemstallet innen muslimske trossamfunn. Men

Figur 2. Andel menn og kvinner 16-79 år som er aktive i idrettslag og andel sysselsatte menn og kvinner som er aktive i fag-/yrkesorganisasjoner (fagforeninger¹ eller bransje, nærings- eller yrkesorganisasjoner). 1980-2004. Prosent

¹ Fra og med 2001 er det spurt om aktivitet i fagforening eller arbeidstakerorganisasjon.

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Blom, Svein (1997): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere: Hvorfor er så mange ensomme? *Samfunnsspeilet* 4, 1997, 45-53, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*, Rapport 98/16, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (2004): Holdninger til innvandrere og innvandring 2004, Notater 2004/75, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/00/01/30/notat_200475/notat_200475.pdf)

Krange, Olve og Åse Strandbu (2004): *Ungdom, idrett og friluftsliv*, NOVA Rapport 16/2004.

Mirowsky, John og Catherine E. Ross (2003): *Social Causes of Psychological Distress. Second Edition*, New York: Aldine de Gruyter.

Tikkanen, Tarja og Amund Junge (2004): *Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge*, Rogalandforskning, Rapport 2004/223 (www.rf.no).

flere av de tradisjonelle frikirkemenighetene holder også stand; pinsemenighetene har hatt en liten økning av medlemstallet og hadde snaut 46 000 medlemmer i 2004. Det er likevel karakteristisk for utviklingen at den romersk-katolske kirken i 2004 passerte pinsemenighetene i medlemstall, og dermed ble det nest største trossamfunnet utenfor Den norske kirke. De muslimske trossamfunnene er klart størst med sine snaut 78 000 medlemmer. Når levekårsundersøkelsene gir et annet inntrykk, kan det skyldes flere forhold. Spørsmålsformuleringen leder kanskje tankene mer mot kristelige foreninger enn mot andre religioner. Mange av trossamfunnene som er i vekst, har dessuten en overvekt av ikke-vestlige innvandrere, og det er et større frafall i levekårsundersøkelsene blant ikke-vestlige innvandrere enn ellers i befolkningen. I statistikken over medlemstall inngår dessuten alle aldersgrupper, mens levekårsundersøkelsen bare dekker voksne.

Lavere organisasjonsdeltaking blant innvandrere

Organisasjonsdeltakingen blant innvandrere skiller seg fra deltakingen blant andre nordmenn. For det første er deltakingen gjennomgående lavere, og for det andre er det til dels andre organisasjonstyper som fenger. Framfor alt er langt færre ikke-vestlige innvandrere medlemmer i idrettslag, mens flere er medlemmer av en kristelig eller religiøs forening. I levekårsundersøkelsen fra 1996, som nå begynner å bli gamle tall, oppga hele 26 prosent av innvandrerne fra et utvalg ikke-vestlige land at de var medlemmer av en slik forening. Men når innvandrere først er medlem av en organisasjon, er de til gjengjeld ofte vel så aktive som nordmenn. Unntaket er de religiøse foreningene, her er forholdet omvendt. Bare vel ett av ti innvandrermemmer i disse foreningene er etter eget utsagn «svært aktive» (Blom 1998).

En undersøkelse fra 2002 av foreningsdeltakingen blant ungdom, viser også en lavere deltaking blant ungdommer med innvandrerbakgrunn. Mens 41 prosent av ungdommene med norsk bakgrunn var medlemmer av idrettslag, var medlemsandelen 24 prosent blant ungdom fra ikke-vestlige land. Idrettslagene var imidlertid de desidert mest populære foreningene også blant innvandrerungdom, langt mer populære enn religiøse foreninger (Krange og Strandbu 2004).

Deltar vi mindre enn før – eller bare på en annen måte?

Fallende politisk engasjement. Synkende valgdeltaking ved stortings- og lokalvalg. Medlemsflukt fra de politiske partiene. Dette er et bilde mange kanskje har av nordmenns politiske deltaking. Det stemmer at trengselen rundt valgurnene er mindre i dag enn den var fram til 1980-tallet, og at de politiske partiene utvilsomt har mistet mye appell som medlemsorganisasjoner. Det kan imidlertid se ut som om nordmenn kompensere for sin lavere deltaking i disse tradisjonelle kanalene gjennom høyere deltaking på andre arenaer. Vi vil i denne artikkelen ta temperaturen på nordmenns politiske deltaking.

Politisk deltaking – fra praten over kaffekoppen til konvolutten i valgurnen

Når du stemmer ved valg, er du politisk deltakende. Det er du også når du diskuterer politikk eller kontakter en politiker om en sak du brenner for. Om du har delt ut løpesedler til støtte for sultestreikende afghanere utenfor Oslo Domkirke, har du også vært politisk deltakende. Politisk deltaking innebærer med andre ord en rekke ting, og det å kategorisere handlinger som «politisk deltaking» er ikke nødvendigvis helt enkelt. I litteraturen skiller en gjerne mellom konvensjonell og ukonvensjonell deltaking. Den konvensjonelle deltakingen omfatter forsøk på å øve politisk innflytelse gjennom representative kanaler, som ved å ta opp saken med en politiker eller offentlig tjenestemann, være medlem av et parti eller gjennom deltaking i valg. Den ukonvensjonelle deltakingen omfatter aktiviteter som er ment å påvirke beslutningstakere direkte, for eksempel gjennom demonstrasjoner, aksjoner, underskriftskampanjer og lignende. Disse formene for politisk deltaking går ikke gjennom de representative kanalene som partier og

*Kristin Henriksen og
Vebjørn Aalandslid*

Datagrunnlaget

Vi har i denne artikkelen brukt data fra Den europeiske samfunnsundersøkelsen (<http://www.europeansocialsurvey.org/>) når vi sammenligner politisk deltaking i Norge, Sverige og Danmark. Den europeiske samfunnsundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse som dekker over 20 land, og som gjennomføres annethvert år. Den har blitt gjennomført to ganger; i 2002/2003 og i 2004/2005. Utvalgsstørrelsen i de tre skandinaviske landene har variert mellom nær 1 500 til over 2 000, og svarprosenten har variert mellom 64 og 70.

Datakilden til valgdeltaking over tid i Danmark og Sverige er IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance). Valgstatistikk fra Norge er i hovedsak fra Statistisk sentralbyrå (SSB). I nyere tid har SSB publisert norsk statistikk over valgdeltaking. Fra 1906 til og med 1956 var det Stortingets kontor som utarbeidet statistikken over stortingsvalg, men fra 1961 ble arbeidet overført til SSB. Statistikken over kommunevalg (fra 1975 kalt kommunestyrevalg) har derimot alltid, siden 1901, vært produsert av SSB. Fra og med 1975 finnes også statistikk over fylkestingsvalg, siden det da ble innført direkte valg til fylkestingene samtidig med kommunestyrevalget. I tillegg kommer folkeavstemningene, de to siste om Norges tilknytning til EF i 1972 og EU i 1994 (Skiri 2001). Valgundersøkelsen fra Stortinget 2005 var dessverre ikke tilgjengelig da denne artikkelen ble skrevet.

Kristin Henriksen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (kristin.henriksen@ssb.no).

Vebjørn Aalandslid er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (vebjorn.aalandslid@ssb.no).

organisasjoner (Goul Andersen og Hoff 2000 i Bjørklund 2002). Vi har ikke statistikk på alle disse formene for deltaking. Vi vil etter hvert komme tilbake til hvilke indikatorer på politisk deltaking vi vil omtale i denne artikkelen.

Lite eller mye politisk deltaking?

Er nordmenn lite eller mye politisk deltakende? Når nesten ingen deltar i valg eller demonstrasjoner, er vi lite politisk deltakende, og når opp mot alle gjør det, er vi veldig aktive. Hvor grensa går og når man kan omtale folk i Norge som lite eller mye politisk deltakende, er vanskelig å si. Vi kan imidlertid si noe om vi er mer eller mindre deltakende i forhold til tidligere, og om vi deltar mer eller mindre sammenlignet med andre land.

Mindre trengsel rundt urnene ved stortingsvalg ...

I Norge var valgdeltakingen i årene etter krigen omtrent like stabil som stemmegivningen. Som figur 1 viser, var det små forskjeller fra valg til valg, og deltakingen lå på rundt 80 prosent. Ved stortingsvalget i 1973 gikk imidlertid valgdeltakingen noe ned. Statsvitere forklarer denne nedgangen med det krysspresset som mange velgere hadde blitt utsatt for ved folkeavstemningen om EU i 1972, samt at partiloyaliteten hadde sunket. Svaret på kryssende lojalitet mellom parti og stemmegivning ved folkeavstemningen ble hjemmesitting ved det påfølgende stortingsvalget. Denne nedgangen var derimot ikke varig, og ved valget i 1977 var valgdeltakingen tilbake på nær samme nivå som før folkeavstemningen. En ny økning i valgdeltaking så vi på 1980-tallet hvor valgdeltakingen var oppe i 84 prosent i 1985. Valget i 1993 skiller seg ut med spesielt lav deltaking, da valgdeltakingen gikk ned med 7,4 prosentpoeng fra 1989.

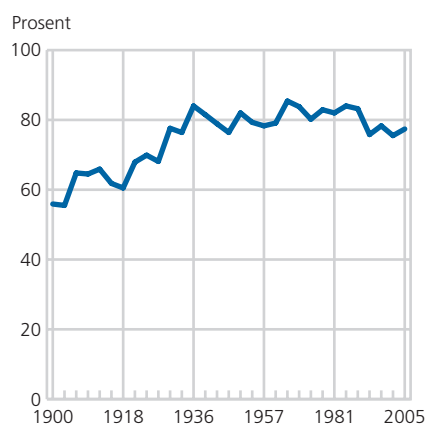
I 2001 endte valgdeltakingen på rundt 75 prosent. På samme måte som den økte deltakingen på 1960-tallet representerte en mobilisering av velgerne, er det fristende å snakke om en tilsvarende demobilisering på 1990-tallet. Denne demobiliseringen har nok, som vi skal se, gjort seg mest gjeldende ved lokalvalg. Fallet i valgdeltakingen ved stortingsvalg har imidlertid ikke vært like stort og like dramatisk som man kan få inntrykk av til tider i norsk presse. Valgdeltakingen i 2005 var nær den samme som i 1957 (Aalandslid 2006).

Oppsummert kan vi si at den politiske deltakingen blant folk i Norge, målt ved deltaking i stortingsvalg, har gått noe ned fra nittitallet og utover.

... og enda mindre ved lokalvalg ...

Som figur 2 viser, har oppslutningen om fylkestings- og kommunestyrevalgene blitt stadig lavere de siste årene. Ved forrige valg i 2003 tok bare 59 prosent av de stemmeberettigede seg bryet med å stemme ved kommunestyrevalget, noe som var den laveste valgdeltakingen siden 1920-årene. Enda færre, 55,6 prosent, stemte ved fylkestingsvalget, som ble avholdt samtidig. Også dette var historisk lavt. Valgdeltakingen i lokalvalgene viser med andre ord at nordmenns politiske deltaking har blitt lavere med årene. En sentral forklaring på den synkende valgdeltakingen er at det kommunale spillerommet gradvis har blitt mindre gjennom lovendring og (mindre) overføringer. I alle fall har elektoratet oppfattet det slik og i mindre grad deltatt i lokaldemokratiet. For ulike forklaringsmodeller på den synkende valgdeltakingen ved lokalvalg, se Aardal 2002.

Figur 1. Valgdeltakingen ved stortingsvalgene 1900-2005. Prosent

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

... men ved folkeavstemningen om EU gikk vi mann av huse

EU-valget i 1994 var det store mobiliseringsvalget i norsk moderne historie. Aldri før eller etter har så mange deltatt ved noen valg, både i absolutte tall og i prosent. Nær 2,9 millioner personer brukte stemmeretten, hele 250 000 flere enn ved stortingsvalget i 2005. Målt som andel av befolkningen, deltok 89 prosent av de stemmeberettigede. Dette var en framgang på hele 10 prosentpoeng sammenlignet med folkeavstemningen om EF 22 år tidligere.

Andre former for konvensjonell deltaking

Willy Martinussen (2003) har sett på ulike former for politisk aktivitet, som vi kan kalle konvensjonell deltaking, over en lengre tidsperiode (1969-2001). Han har blant annet sett på tall for partimedlemskap og deltaking i møter for å diskutere valglister foran valgene. Som han skriver: «Alle kurver peker nedover jo nærmere vi kommer vår tid, og sterkest mot slutten av perioden» (Martinussen 2003).

Ser vi særskilt på medlemskap i politiske partier og aktivitet i disse, viser levekårsundersøkelsen i SSB en nedadgående trend både for medlemskap og aktivitet de siste 25 årene. Andelen av befolkningen som er medlemmer og aktive i politiske partier, er om lag halvert sammenlignet med nivået fra begynnelsen av 1990-tallet og ligger nå under 10 prosent av befolkningen for begge kjønn (Barstad og Hellevik 2004). Figur 3 viser at nedgangen har vært størst for menn. Andelen som oppgir å være aktive i politiske partier, har vært stabil rundt 3 og 4 prosent i de syv levekårsundersøkelsene som er blitt gjennomført i perioden 1987 til 2004.

Deltakelse i organisasjonslivet er nok ikke en like god indikator på politisk deltaking som oppslutningen om valg. Likevel kan det være verdt å nevne at lite tyder på at aktiviteten var lavere i 2004 enn i tidligere år. Levekårsundersøkelsen 2004 gir ikke det samme helhetsbildet som de tidligere undersøkelsene, men totalt sett har aktivitetsnivået vært omtrent uforandret i perioden fra 1980 til 2001. I 2001 var vel halvparten av den voksne befolkningen aktiv i organisasjoner, det vil si ulike frivillige organisasjoner, politiske partier, fagorganisasjoner og bransje- eller næringsorganisasjoner.

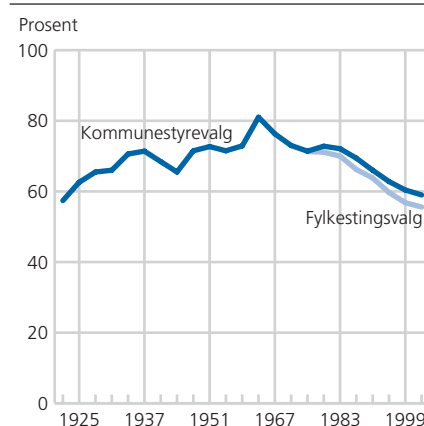
Ukonvensjonell deltaking

I de fem valgundersøkelsene fra 1985, 1989, 1993, 1997 og 2001 har respondentene svart på spørsmål om de har:

- skrevet under på opprop, aksjonsliste, underskriftskampanje og lignende for å fremme en bestemt politisk sak
- deltatt i demonstrasjon/aksjon eller lignende for å fremme en bestemt politisk sak
- skrevet i avisen for å fremme en bestemt politisk sak

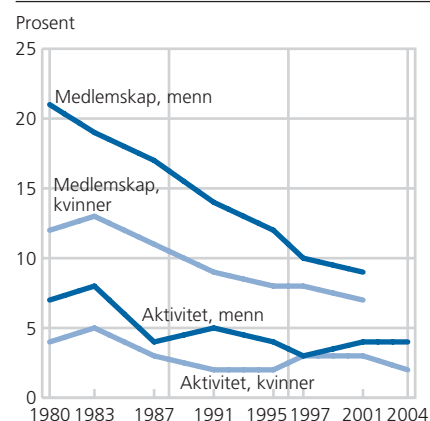
Tallene viser at andelene som har deltatt i ulike typer ukonvensjonell politisk virksomhet, har økt ved annenhver undersøkelse og blitt redusert ved annenhver. I forhold til den første undersøkelsen i 1985 ligger imidlertid andelen som oppgir å ha deltatt, høyere i 2001. Andelen som har deltatt i demonstrasjoner, har økt fra 9 prosent i 1985 til 11 prosent i 2001. I tillegg til gatene som fora for politisk deltaking har også avisene blitt mer populære fora for politisk deltaking; i 1985 svarte 3 prosent at de hadde skrevet i avisen for å fremme en bestemt politisk sak, i 2001 hadde 5 prosent gjort det samme. Andelen som har skrevet under på opprop, er langt høyere enn

Figur 2. Kommunestyre- og fylkestingsvalgene 1922-2003. Valgdeltaking. Prosent

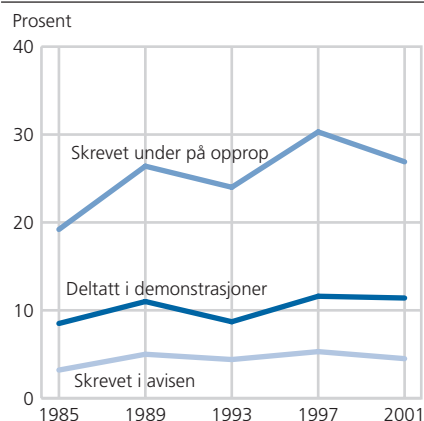
Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Medlemskap og aktivitet i politiske partier. Menn og kvinner 16-79 år. 1980-2001. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Andel som sier de har deltatt i ulike aksjonsformer. 1985-2001

Kilde: Valgundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

for de andre deltakerformene og har også økt nokså mye fra 1985, fra 19 til 27 prosent.

Det ser med andre ord ut som om disse formene for ukonvensjonell deltaking har blitt noe mer vanlig over tid. Martinussen (2003) støtter disse funnene. Ved å se på flere ulike former for konkrete aksjonsformer i perioden 1969-2001, hvor data også er hentet fra andre kilder enn valgundersøkelsene, finner han jevnt over en økning i folks deltaking i opprop, underskriftskampanjer, demonstrasjoner og andre typer aksjoner.

Svensken, dansken og nordmannen – hvem deltar mest?

Fra å se på hvorvidt nordmenns politiske deltaking kan sies å ha blitt redusert over tid, vil vi nå gå over til å sammenligne nordmenns politiske deltaking med andre skandinaver. For å kunne si noe om nordmenns deltaking er høy eller lav i forhold til svenskene og danskene, vil vi bruke data fra Den europeiske samfunnsundersøkelsen (ESS) samt sammenligne valgdeltakingen ved parlamentsvalg i de tre landene. I ESS er det stilt en del spørsmål som går direkte på politisk deltaking. Tidspunktet for datainnsamlingen er imidlertid viktig, fordi vi kan tenke oss at flere former for politisk deltaking påvirkes av hvor lenge det er til neste valg. Dette gjelder kanskje særlig aktiviteter som å kontakte politikere, arbeide for politiske partier eller å gå med merker. Datainnsamlingen til runde 2 av ESS ble gjennomført i omtrent samme periode i de tre skandinaviske landene. Den begynte i september/oktober 2004 og ble avsluttet i januar 2005. I Danmark ble forrige valg til Folketinget avholdt i februar 2005, det vil si like etter datainnsamlingen. I Norge var stortingsvalget noe senere, i september 2005, mens man i Sverige gikk til riksdagsvalg i september 2006. Dersom bare avstand i tid fram til neste parlamentsvalg virket inn på politisk deltaking, kunne vi vente oss at danskene var mest aktive, med nordmennene på andre plass og svenskene på tredje plass.

Størst politisk interesse i Danmark

Før vi sammenligner politisk deltaking i de tre skandinaviske landene, vil vi kort se på hvor politisk interessert danskene, nordmennene og svenskene sier at de er. Statistikk basert på spørsmål om politisk interesse kan imidlertid være misvisende, ettersom mange trolig kun assosierer politikk med partipolitikk. I statsvitenskapen favner begrepet videre og inkluderer alt som har med det offentlige fordeling av goder og byrder å gjøre, fra spørsmål om gratis skolebøker til internasjonal politikk, som krigen i Irak. Dersom mange setter likhetstegn mellom politikk og partipolitikk, kan vi anta at folks politiske interesse egentlig er større enn hva slike spørsmål fanger opp.

Data fra valgundersøkelsene viser at nordmenns politiske interesse har holdt seg relativt stabil i perioden 1965-2001. I grove trekk sier rundt en av ti at de er «meget politisk interessert», fem av ti er «en del interessert», og fire av ti er «lite interessert», i denne perioden. Hvordan ligger så nordmenn an i forhold til våre naboer i øst og sør? Sammenligningene bygger på data fra Den europeiske samfunnsundersøkelsen, en annen datakilde enn dataene som ble referert over, og spørsmålsstillingen er heller ikke helt lik.

Som figur 5 viser, får nordmennene en jumboplass sammenlignet med svenskene og danskene. Bare 49 prosent av nordmennene oppgir at de er veldig eller nokså politisk interessert, mot 57 prosent av svenskene og hele

65 prosent av danskene. Danskernes interesse for politikk skyldes ikke at de sto like overfor et parlamentsvalg da de ble spurt hvor politisk interessert de var. Danmark var nemlig på topp også i 2002, og tallene for de tre landene endret seg lite fra 2002 til 2004. Gir nordmennenes relativt lave politiske interesse seg utslag i lav politisk deltaking?

Nordmenn har dårligst oppmøte ved valg til nasjonalforsamling ...

Sammenlignet med våre skandinaviske naboer er deltakingen ved valg i Norge markert lavere enn i Sverige og Danmark. Og i internasjonal sammenheng havner Norge helt nede på en 49. plass i en undersøkelse av valgdeltakingen i verdens demokratier på 1990-tallet. Alle de nordiske landene opplevde en nedgang i den samlede valgdeltakingen på 1990-tallet (selv om vi opplevde et oppsving i valgdeltakingen i 1997). I Sverige opplevde man en sterk nedgang fra valget i 1994 til valget i 1998, hvor valgdeltakingen sank med 6 prosentpoeng. Selv om valgdeltakingen var på (det som i internasjonal sammenheng er svært respektabelt) 81,4 prosent, ble valget karakterisert som et katastrofevalg (Bennulf og Hedberg 1999). Den svenske valgdeltakingen ligger likevel godt over den norske. I Danmark har ikke nedgangen i valgdeltaking på 1990-tallet vært like stor som i Norge og Sverige.

I valgene etter årtusenskiftet har fortsatt svenskene og danskene i større grad trukket til valgurnene enn nordmennene. Valgdeltakingen er fremdeles høyest i Danmark, men den gikk ned fra 87,5 prosent i 2001 til 84,5 prosent i 2005. Her må det også legges til at Danmark har oppløsningsrett av Folketinget, noe som har ført til at det etter krigen har blitt avholdt hele 24 folketingsvalg, i Sverige er det tilsvarende tallet 18 og i Norge har vi bare hatt 14 nasjonale valg etter krigen. Fra valgteorien heter det at mange valg «tretter» ut elektoratet. Dette har åpenbart ikke vært tilfelle, om vi sammenligner valgdeltakingen i de skandinaviske landene.

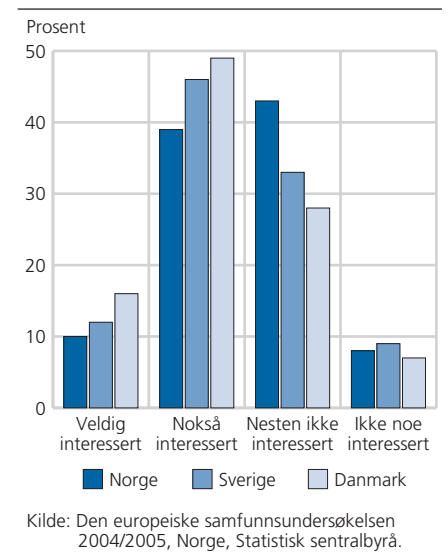
I Sverige deltok 80 prosent i valget i 2002 og 82 prosent i 2006, mens nordmennene gikk opp fra 75,5 prosent i 2001 til 77,4 prosent i 2005. I valgkanalen er med andre ord deltakingen blant nordmennene noe lavere enn blant svenskene og danskene.

... men kompenserer gjennom andre former for deltaking?

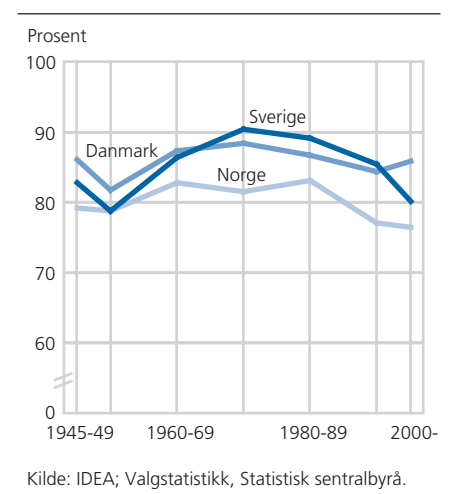
Kan det tenkes at nordmennene kompenserer for sin lavere deltaking i valgkanalen gjennom høyere deltaking i alternative kanaler, som for eksempel gjennom deltaking i aksjoner, demonstrasjoner eller gjennom medlemskap i organisasjoner eller partier? Flere forfattere har pekt på at slike alternative kanaler kan fange opp strømninger og meninger som ikke kommer til uttrykk gjennom valg. En slik forestilling støttes imidlertid ikke i norsk demokratiforskning (Kleven 2005).

Som tabell 1 viser, skårer nordmennene høyest på flere typer politisk deltaking. Vi var de ivrigste til å kontakte politikere eller offentlig tjenestemenn, flest nordmenn arbeidet for et politisk parti eller en aksjonsgruppe, og desidert flest nordmenn hadde vist sin støtte for en sak gjennom å gå med et merke. På de to førstnevnte var danskene på andre plass, mens færre dansker enn svensker går med merker. Det kan i utgangspunktet virke logisk å knytte nordmennenes relativt høye aktivitet på disse feltene til det nært forestående stortingsvalget i 2005. Det stemmer imidlertid ikke overens med at noe færre nordmenn svarte positivt på disse spørsmålene i 2004 enn

Figur 5. Politisk interesse i Norge, Sverige og Danmark. 2004/2005. Prosent

Figur 6. Valgdeltaking ved valg til nasjonalforsamling for hvert tiår i Skandinavia. 1945-2006. Prosent

i 2002. Et forestående stortingsvalg kan heller ikke forklare ulikhetene mellom nordmennene og danskene, ettersom valget i Danmark var like rundt hjørnet da danskene svarte på undersøkelsen.

At færrest svensker har kontaktet politikere eller offentlige tjenestemenn eller arbeidet for et politisk parti eller aksjonsgruppe, kan nok imidlertid delvis forklares med at det svenske valget ikke var like nært forestående som valgene i Danmark og Norge.

Svenskene oppga i mye større grad enn nordmennene og danskene å ha skrevet under på underskriftskampanjer eller å ha boikottet spesielle produkter. Mens fem av ti svensker hadde deltatt i en underskriftskampanje, hadde bare fire av ti nordmenn og tre av ti dansker gjort det samme. Samtidig hadde 35 prosent av svenskene boikottet et spesielt produkt de siste 12 månedene, mot 28 prosent av danskene og 23 prosent av nordmennene.

Ingen av landene skilte seg fra de andre når det gjaldt hvor mange som oppga å ha arbeidet i en annen type organisasjon eller forening enn et politisk parti eller aksjonsgruppe.

En annen indikator på politisk deltaking er medlemskap i politiske partier. Også her tar nordmennene en knapp topplassering, men bare så vidt flere nordmenn oppgir å være medlem av et politisk parti (9 prosent) enn svenskene (7 prosent) og danskene (6 prosent). Ulikhetene i fagforeningsmedlemskap kan først og fremst forklares ved at man i Danmark og Sverige (som i Finland og Belgia), har det såkalte Ghent-systemet, hvor det er fagforeningene som organiserer og betaler ut arbeidsledighets trygden. I et videre komparativt perspektiv er det imidlertid Norge som har høyest andel fagorganiserte blant landene som *ikke* har Ghent-systemet (Ebbinghaus og Visser 1999).

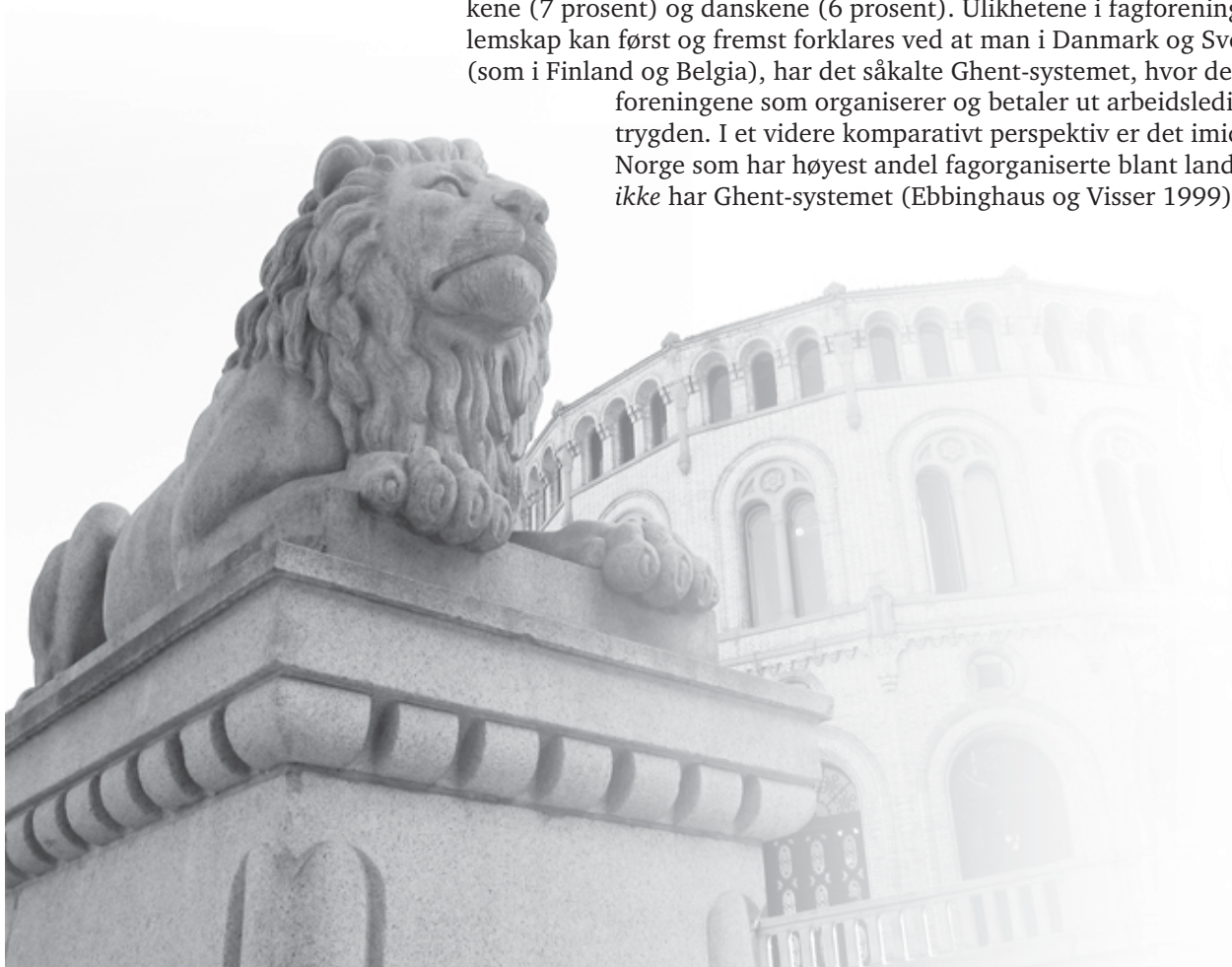

Foto: Siri Boquist

	Norge	Sverige	Danmark
Konvensjonell deltaking			
Kontaktet politiker eller offentlig tjenestemann	23	14	19
Arbeidet for et politisk parti eller en aksjonsgruppe .	8	3	5
Arbeidet i en annen organisasjon eller forening	25	24	24
Ukonvensjonell deltaking			
Gått med eller vist fram et merke til støtte for en sak	23	13	8
Skrevet under på en underskriftskampanje	39	49	29
Deltatt i en lovlig offentlig demonstrasjon	11	8	5
Boikottet spesielle produkter	23	35	28

Kilde: Den europeiske samfunnsundersøkelsen 2004/2005, Norge, Statistisk sentralbyrå.

	Norge	Sverige	Danmark
Medlem av et politisk parti	9	7	6
Medlem av en fagforening eller lignende organisasjon			
..... Ja, i dag	47	58	63
..... Ja, tidligere	21	23	20

Kilde: Den europeiske samfunnsundersøkelsen 2004, Norge: Statistisk sentralbyrå.

Lav temperatur på nordmenns politiske deltaking?

Vi har i dette kapitlet tatt temperaturen på nordmenns politiske deltaking. For å kunne si noe om hvorvidt nordmenns politiske deltaking er høy eller lav, har vi sammenlignet nivået på den politiske deltakingen i dag med tidligere tider og med den politiske deltakingen i Sverige og Danmark. Data på valgdeltakingen viser at den politiske deltakingen har blitt lavere over tid, målt ved oppslutning om stortings-, kommunestyre- og fylkestingsvalg. Særlig er det liten trengsel rundt urnene ved lokal- og fylkestingsvalg, hvor deltakingen har vært jevnt synkende og nå ligger på under 60 prosent.

Samtidig ser vi at det har vært en økning i deltaking i andre kanaler, som deltaking i demonstrasjoner og skiving i aviser/skrive under på opprop.

Sammenligningen med Sverige og Danmark viser at oppslutningen om parlamentsvalg er lavere her i Norge enn den er i våre naboland. I tillegg er den politiske interessen lavere blant nordmenn enn den er blant svenskene og danskene. Vi kan likevel ikke si at folk i Norge entydig engasjerer seg lite politisk sammenlignet med tidligere eller sammenlignet med naboene i sør eller nord. Det kan nemlig se ut til at nordmenn delvis kompensere for sin lavere deltaking i valgkanalen gjennom høyere deltaking i andre kanaler. For eksempel oppgir flere nordmenn å ha kontaktet politikere, at de er medlem av politiske partier, eller at de har deltatt i demonstrasjoner enn svenskene og danskene.

Referanser

Aalandslid, Vebjørn (2006): *Valgdeltakelsen blant norske statsborgere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ved Stortingsvalget 2005*, Rapport 2006/23.

Aardal, Bernt (2002): *Valgdeltaking og lokal-demokrati*, Oslo: Kommuneforlaget.

Barstad, Anders og Hellevik, Ottar (2004): *På vei mot det gode samfunn*, Statistiske analyser 64, Statistisk sentralbyrå.

Bennulf M. og Hedberg P. (1999): Utanfor demokratiet, i *Valdeltagende i forandring*, SOU 1999:132.

IDEA- 'Database on voter turnout' <http://www.idea.int/vt/index.cfm>

Ebbinghaus, Bernhard og Jolle Visser (1999): «When institutions matter. Union growth and decline in Western Europe, 1950-1995», *European Sociological Review* 15: 135-158.

Den europeiske samfunnsundersøkelsen, ESS (2005).

Goul Andersen og Hoff (2000): i Bjørklund, Tor (2002): «Den stadig synkende deltakingen ved lokalvalg» i Bernt Aardal (red.) - *Valgdeltakelse og lokal-demokrati*, Oslo: Kommuneforlaget.

Kleven, Øivin (2005): «Politisk deltagelse blant seniorer», i Elisabeth Ugreninov (red.): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 71, Statistisk sentralbyrå.

Martinussen, Willy (2003): *Folkestyre? Politisk medborgerskap I Norge over den siste generasjonen*. Rapportserien nr. 59, april 2003, Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003 i samarbeid med Unipub forlag.

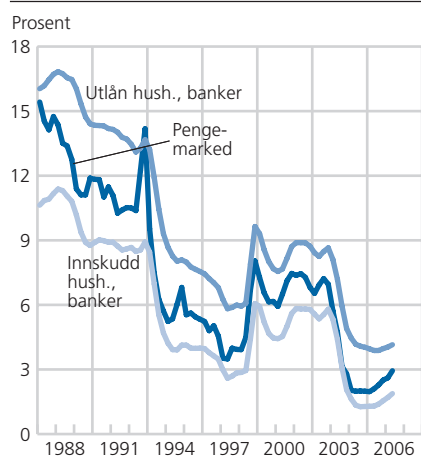
Skiri, Halvard (2001): *Offisiell valgstatistikk – en lang historie*. Valgaktuelt 2005, Statistisk sentralbyrå.

Norsk økonomi – en konjunkturhistorie

Denne artikkelen gir en kortfattet oversikt over utviklingen i norsk økonomi fra slutten av 1980-tallet og fram til i dag. Konjunkturutviklingen beskrives i grove trekk, og sentrale begivenheter innvilges en litt grundigere drøfting. 1980-tallet rundet av i en kraftig konjunkturedgang. Omslaget kom først ved inngangen til 1993, da økonomien gikk inn i en langvarig oppgang som varte til henimot årtusenskiftet. Artikkelen avsluttes høsten 2006, mens pilene igjen peker oppover. På 1990-tallet fikk vi bankkrise, solidaritetsalternativ, oljefond, kraftig boligprisvekst og aksjeboble, bare for å nevne noe. Så langt har 2000-tallet blant annet kunnet by på inflasjonsmål og handlingsregel for bruk av oljepenger; høye oljepriser, men lav inflasjon og lave renter.

Andreas Benedictow

Figur 1. Norske renter

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Tidenes nedtur

Ved inngangen til 1990-tallet var norsk økonomi inne i den kraftigste lavkonjunkturen siden 2. verdenskrig. Nedgangen på slutten av 1980-tallet falt sammen med en internasjonal oppgangskonjunktur og sterk vekst i den tradisjonelle vareeksporten og må derfor tilskrives innenlandske forhold. Kraftig gjeldsoppbygging i husholdningene gjennom den foregående oppgangen og en markert økning i realrenta, bidro sammen med økt arbeidsledighet og fallende boligpriser, til å legge en ettertrykkelig demper på husholdningenes etterspørsel. Utlånsboom ble etterfulgt av store tap og krise i banknæringen på begynnelsen av 1990-tallet. Internasjonal nedgangskonjunktur fra 1990 bidro til å forlenge nedturen for norsk økonomi ut 1992.

Langvarig oppgang

Rundt inngangen til 1993 gikk norsk økonomi inn i en langvarig oppgangskonjunktur, hjulpet av en markert rentenedgang, høy vekst i offentlig forbruk og konjunkturuomslag internasjonalt¹. Husholdningenes økonomi var blitt bedre etter flere år med nedbetaling av gjeld. Et oppdemmet behov for biler og andre varige forbruksvarer var dessuten bygget opp i lavkonjunkturen. Dette førte til at etterspørselen fra husholdningene tok seg opp. Etter en lengre periode med lavere pris- og kostnadsvekst enn hos handelspartnere, var konkurransevnen betydelig forbedret. Det la grunnlaget for sterk vekst i konkurranseutsatt sektor. Økt inntjening og høyere kapasitetsutnyttelse bidro til høy investeringsvekst i næringslivet fram mot 1998. Sysselsettingen økte med nær 230 000 fra 1993 til 1998. Samtidig kom yrkesdeltakelsen opp på et historisk høyt nivå. Arbeidsledigheten ble nær halvert i denne perioden, fra en topp rundt 6 prosent av arbeidsstyrken i 1993.

Fra 1998 avtok veksten noe i den norske økonomien. Det skyldtes i stor grad uro i internasjonale kapitalmarkeder i forbindelse med den såkalte Asia-krisen, kraftig fall i oljeprisen og dobling av rentenivået i et forsøk på å forsvare kronkursen. Virkningene på konjunkturutviklingen hos Norges viktigste handelspartnere ble imidlertid moderate. Oppgangen fortsatte snart både i USA og Europa, og vedvarte til henholdsvis tidlig og sent i 2000. Den høye internasjonale etterspørselen, høyere råvarepriser og ny

Andreas Benedictow er forsker i Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen (andreas.benedictow@ssb.no).

Takk til Torbjørn Eika, Jørn Arne Jørgensen og Ådne Cappelen for kommentarer og innspill. Artikkelen er basert på Benedictow (2005).

rentenedgang sørget for at konjunkturoppgangen varte enda noen år, også i norsk økonomi.

I løpet av andre halvdel av 1990-tallet bygget det seg opp en boble i aksjemarkeder i Norge og internasjonalt. Aksjeboblen var særlig kjennetegnet av skyhøye forventninger til avkastning på investeringer i informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Det ble etter hvert klart at disse forventningene var urealistiske. Mange ønsket å kvitte seg med aksjene sine samtidig, med kraftig prisfall som resultat. Etter hvert ble også andre sektorer rammet av nedgangen. Amerikansk økonomi gikk inn i en lavkonjunktur i 2001, og resten av OECD-området fulgte etter. I løpet av høsten 2002 gikk også norsk økonomi inn i en lavkonjunktur. Den viste seg imidlertid å bli både moderat og kortvarig.

Solidaritetsalternativet

Etter at arbeidsledigheten hadde steget kraftig på slutten av 1980-tallet og tidlig på 1990-tallet, ble det etablert en bred enighet blant partene i arbeidslivet med sikte på å oppnå en varig bedring i den kostnadsmessige konkurransevnen. Det ble nedsatt et utvalg som i 1992 lanserte en inntektspolitisk samarbeidsmodell, kjent under navnet Solidaritetsalternativet. Et hovedpoeng var at en gjennom koordinerte lønnsforhandlinger skulle unngå at for høy lønnsvekst skulle føre til at norsk næringsliv ble utkonkurrert i internasjonale markeder. Lav lønnsvekst innebar også at en i offentlige budsjetter kunne finne rom for en kraftigere motkonjunkturpolitikk. Dette samarbeidet bidro til at sterk økonomisk oppgang har gått sammen med lav pris- og kostnadsvekst, og til at vi i Norge fortsatt har en meget lav arbeidsledighet i internasjonal målestokk.

Petroleumsfondet vokser – og skifter navn

Finanspolitikken ble strammet inn fra 1994, etter en femårsperiode med ekspansive budsjetter. Oppgangskonjunktoren ga også økte skatte- og avgiftsinntekter. Dette medførte en kraftig forbedring av balansen på statsbudsjettet. Betydelige underskudd fra slutten av 1980-tallet og inn på 1990-tallet ble dermed snudd til overskudd i 1995. I 1996 ble det for første gang foretatt en netto avsetning til Statens petroleumsfond. Siden 1996 har også fondet økt i stor fart. Det gjelder særlig de siste årene, hvor oljeprisen har skutt i været, hjulpet av høy etterspørsel, som følge av at verdensøkonomien er inne i den kraftigste oppgangen siden tidlig på 1970-tallet.

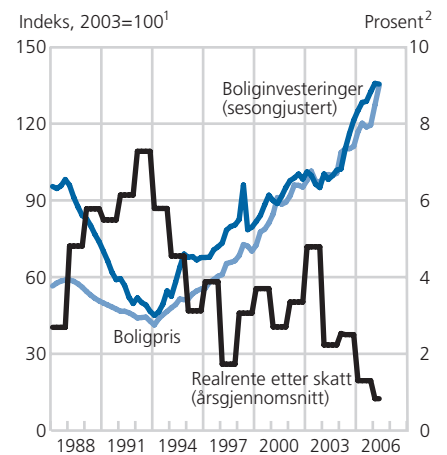
Pensjonsutgiftene vil øke betydelig de neste tiårene. Det er derfor nødvendig å bygge opp et fond for ikke å skyve for store byrder over på kommende generasjoner. 1. januar 2006 ble Statens pensjonsfond opprettet som en overbygning over det som tidligere var Statens petroleumsfond og Folketrygdfondet. Statens pensjonsfond består av Statens pensjonsfond – Utland og Statens pensjonsfond – Norge. Utlandsdelen er anbrakt som innskudd på konto i Norges Bank, mens Norgesdelen er anbrakt som et kapitalinnskudd i Folketrygdfondet. Kapitalen i Statens pensjonsfond - Utland er i sin helhet investert i utlandet. Fondet er investert både i aksjer og i obligasjoner og andre rentebærende verdipapirer. Statens pensjonsfond – Norge er i hovedsak investert innenlands. Ved utgangen av første halvår 2006 utgjorde Statens pensjonsfond - Utland 1 505 milliarder kroner, som tilsvarer nær 80 prosent av bruttonasjonalproduktet (BNP) i 2005. Oljeprisen har falt markert siden toppen i sommer, men er fortsatt høy. Med forventninger om

Figur 2. Konsum i husholdninger og offentlig forvaltning

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Boligmarkedet

¹ Boliginvesteringer og boligpris.
² Realrente etter skatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

høye oljepriser framover, ventes fondet å øke mye også i årene som kommer, til glede for dagens og framtidige generasjoner i Norge.

På grovere sjø mot flytende valutakurs

Med økte kapitalbevegelser internasjonalt ble det i løpet av 1990-tallet stadig vanskeligere å holde en fast kronekurs, som pengepolitikken skulle sikte mot. Selv en liten renteforskjell mot utlandet kunne skape store kapitalbevegelser og stort press mot krona. For eksempel vil høyere renter i Norge enn i utlandet føre til at det lønner seg å låne penger i utlandet og plassere dem i Norge. Dermed øker etterspørselen etter norske kroner, og det oppstår et press for å styrke krona, det vil si øke prisen på norske kroner målt i utenlandsk valuta.

Ettersom norsk økonomi ofte utvikler seg i utakt med utlandet, kunne pengepolitikken lett bli medsyklisk. Det vil si at rentesettingen bidrar til å forsterke økonomiske oppganger og nedturer, i stedet for å dempe dem. Når det er stor aktivitet i økonomien, er det isolert sett hensiktsmessig med høye renter for å unngå overoppheting av økonomien. Omvendt er det riktig med lave renter når økonomien går dårlig. Dermed kan det oppstå en konflikt i rentesettingen, mellom valutakursmålet og hva som er riktig for økonomien ut fra konjunkturelle forhold. For eksempel bidro stor renteforskjell mot Europa på midten av 1990-tallet til at det oppsto et kraftig press for å styrke krona. Norges Bank svarte med å sette ned renta høsten 1996 og inn i 1997, mens den norske økonomien var i en oppgangskonjunktur.

Fra 1978 til 1990 forsøkte man å holde krona stabil mot en valutakurv som reflekterte sammensetningen av norsk utenrikshandel. I 1990 ble krona knyttet til ecu, forløperen til euro. I 1992 ble imidlertid fastkursmålet myket opp, etter en periode med uro i europeiske valutamarkeder. Flere europeiske land ble i løpet av høsten 1992 tvunget til å skrive ned verdien på sine valutaer. I valutamarkedet ble det forventet at Norge ville gjøre det samme. Store kronebeløp ble solgt i håp om å tjene penger på å selge dyrt, for så å kjøpe billig etter en nedskrivning av kroneverdien. Norges Bank ble tvunget til å heve renta – i en lavkonjunktur – for å gjøre det mer attraktivt å investere i kroner. Det hele endte med at Norge oppga fastkursregimet. Pengepolitikken fortsatte imidlertid å ha stabilitet mot europeiske valutaer som målsetting, noe som ble formalisert i valutakursforskriften fra mai 1994.

Med stigende oljeinntekter og voksende petroleumsfond ble det stadig vanskeligere å begrense offentlig forbruk. Etter hvert som oljeformuen ble synliggjort gjennom stadig større innskudd «på bok», økte fristelsen for politikkerne til å overby hverandre for å vinne velgernes gunst. Høyt offentlig forbruk bidrar til høyere aktivitet i økonomien og kan derfor skape forventninger om høyere renter og sterkere kronekurs. Tilliten til politikernes budsjett disiplin ble svekket. Dette bidro til at kronekursen etter hvert ble utsatt for større svingninger.

Mot slutten av 1990-tallet var inflasjonsstyring blitt mer vanlig internasjonalt. Med inflasjonsstyring menes at sentralbanken i stedet for å ha et mål for valutakursen, har et mål om en viss prisstigning i økonomien og lar valutakursen bestemmes i valutamarkedet. Også i Norge ble pengepolitikken i større grad rettet inn mot lav og stabil prisvekst fra slutten av 1990-tallet. Inflasjonsstyring ble forventet å gi et rentenivå bedre tilpasset aktivitetsni-

vået i norsk økonomi. Som vi skal komme tilbake til, skulle det imidlertid vise seg å være vanskelig å operere med et rentenivå i Norge som avviker markert fra rentenivået internasjonalt også med flytende valutakurs.

Inflasjonsmål og handlingsregel for bruk av oljeinntektene

I mars 2001 ble det formelt innført et inflasjonsmål i Norge, samtidig som det ble innført en handlingsregel for bruk av petroleumsinntekter. Handlingsregelen sier at oljepengene skal fases gradvis inn i norsk økonomi ved at en hvert år kan bruke 4 prosent av petroleumsfondet. På denne måten sikres at også framtidige generasjoner kan nyte godt av oljeformuen. Handlingsregelen er fleksibel, ved at det åpnes for at man kan ta et visst hensyn til konjunktursituasjonen. Når økonomien går dårlig, er det rom for å bruke noe mer, og når det er høy fart i økonomien, bør forbruket begrenses. I praksis har bruken av oljepenger de siste årene gått ut over det som følger av handlingsregelen. Handlingsregelen virker trolig likevel disiplinierende på politikerne, gjennom å bidra til å synliggjøre overforbruket.

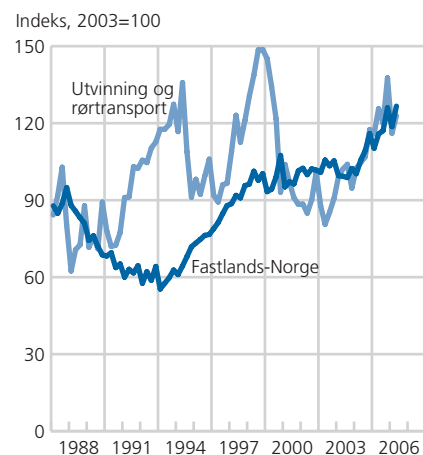
Norges Bank fikk hovedansvaret for konjunkturstyringen, formalisert ved et operativt mål på prisstigningen på 2,5 prosent. Det skal normalt gi en mot-syklisk pengepolitikk, det vil si at rentesettingen bidrar til å dempe svingningene i den økonomiske utviklingen. Høy inflasjon i gode tider blir møtt med høye renter for å bremse aktiviteten i økonomien, og lav inflasjon i dårlige tider blir møtt med lave renter for å stimulere aktiviteten.

Inflasjonsmålet ble satt noe høyere enn hva som var tilfelle for de fleste av våre viktigste handelspartnere, for eksempel er det i euroområdet definert en øvre grense på 2 prosent. Innfasingen av oljepenger i en økonomi med høy ressursutnyttelse fordrer en omstilling av næringsstrukturen. Høyere prisstigning i Norge enn hos handelspartnerne vil for en gitt kronkurs medføre at den kostnadmessige konkurransevnen gradvis svekkes, ved at norske varer blir dyrere i forhold til utenlandske. Dermed vil nedleggelse i konkurranseutsatt sektor frigjøre arbeidskraft til skjermet sektor, der etterspørselen etter tjenester, for eksempel innenfor helse og omsorg, er stigende. En slik omstilling bør ikke skje for raskt, og det er viktig at ikke nedbyggingen av sektorer som konkurrerer i internasjonale markeder skjer i for stor skala. Det vil skape ledighetsproblemer på kort sikt og strukturelle problemer når oljealderen nærmer seg slutten. Når det er slutt på oljen og gassen, må vi fortsatt ha produksjonssektorer som kan selge varer og tjenester til utlandet. Det er nødvendig for å skaffe inntekter i utenlandsk valuta som vi kan bruke til å kjøpe varer og tjenester fra utlandet, som vi ikke klarer å lage like bra eller billig selv. Oljefondet vil neppe bli så stort at det klarer den oppgaven alene.

Industrien rammet av sterk krone

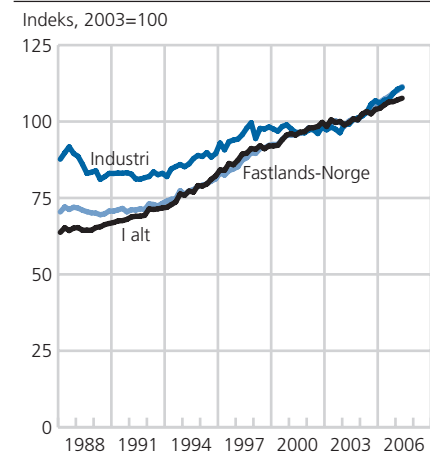
Etter en lang periode med høy vekst hadde det på begynnelsen av 2000-tallet bygget seg opp betydelig press i deler av økonomien, og lønnsveksten var kommet opp på et svært høyt nivå i forhold til hos våre handelspartnere. Våren 2002 viste Norges Banks analyser fare for tiltagende inflasjon i Norge. Samtidig var det nedgangskonjunktur og fallende renter internasjonalt. Det bidro til at rentenivået i Norge ble relativt høyt, noe som i sin tur førte til at krona styrket seg. Krona styrket seg med om lag 5 prosent fra sommeren 2000 til slutten av 2001, mot et veid gjennomsnitt av valutaene til Norges 44 viktigste handelspartnere. I 2002 akselererte denne utviklingen, og ved inngangen til 2003 hadde krona styrket seg med ytterligere 15

Figur 4. Investeringer

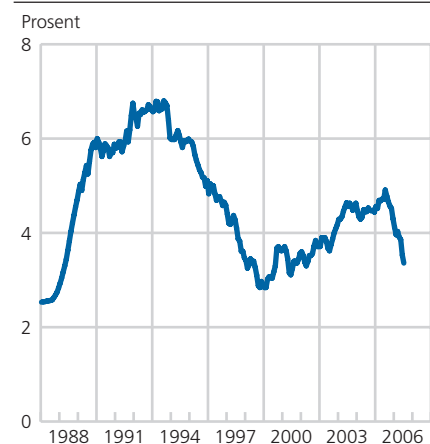
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Bruttonasjonalprodukt

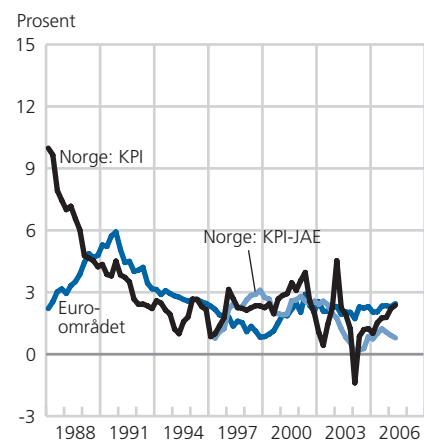
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Arbeidsledige (AKU)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Konsumprisindeksen

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

prosent. Når kronekursen styrkes, blir norske varer dyrere i verdensmarkedet. Når det i tillegg var lavkonjunktur internasjonalt, ble norsk industri meget hardt rammet, og et stort antall arbeidsplasser gikk tapt.

Norsk økonomi gikk nå inn i en lavkonjunktur. I tillegg bidro den sterke krona, lav prisvekst internasjonalt og at en stadig økende andel av importen kommer fra lavkostnadsland som Kina, til en svært lav prisvekst i Norge. Som en følge av dette ble den norske styringsrenta satt ned med hele 5,25 prosentpoeng fra desember 2002, til 1,75 prosent i mars 2004. Det medførte at krona svekket seg betydelig gjennom 2003. Den kraftige rentenedgangen bidro til at lavkonjunktoren ble moderat og av kort varighet. Bedre konjunkturutvikling både i Norge og internasjonalt bidro sammen med kronesvekkelsen til at den negative utviklingen i industrien stoppet opp gjennom 2004. Disse erfaringene indikerer at renta i Norge normalt ikke kan avvike mye fra renta i utlandet, uten at det får stor betydning for kronekursen og dermed for industrien. I ettertid har norske renter i liten grad avviket fra euroområdet. Kronekursen har fortsatt å svinge betydelig, men vi har ikke sett bevegelser i samme størrelsesorden som de vi så tidlig på 2000-tallet.

Boligprisene til himmels

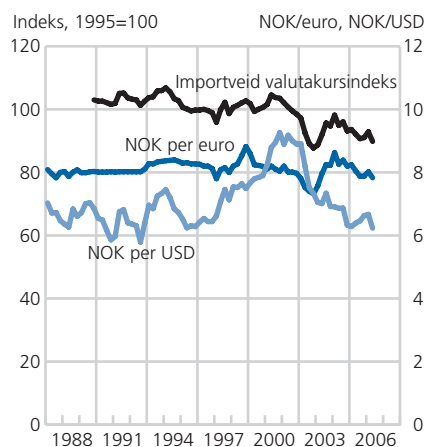
En nærmest sammenhengende, kraftig økning i boligprisene siden 1993 – riktig nok fra et lavt nivå – har gått hånd i hånd med kraftig vekst i bankenes utlån til husholdningene. Det skaper en særlig utfordring for Norges Bank når renta skal bestemmes. Når husholdninger har høy gjeld, kan de få betalingsproblemer hvis noe uforutsett skulle inntreffe. En markert renteøkning kan i seg selv være en slik utløsende faktor. Faren for omfattende banktap på privatkunder er imidlertid neppe det en da må frykte, men at husholdningene trækker på bremspedalen i sin etterspørsel etter varer og tjenester og derigjennom bidrar til en generelt svak utvikling i økonomien. Det kan derfor være ønskelig å bremse opplåningen og boligprisveksten, før gjeldsbelastningen blir for stor og før det bygges opp en prisboble i boligmarkedet.

På bakgrunn av kraftig vekst og høy kapasitetsutnyttelse i norsk økonomi har Norges Bank satt opp renta «i små og ikke hyppige skritt» siden sommeren 2005. Styringsrenta har i denne perioden økt fra 1,75 til 3 prosent per oktober 2006. Norges Bank har signalisert at det vil komme ytterligere renteøkninger framover. En forsiktig renteoppgang kan bidra til å dempe opplåningen i husholdningene uten å ramme for hardt. Det er ikke tegn til noen nedkjøling i boligmarkedet hittil, samtidig som det er få tegn på inflasjonspress i økonomien som helhet. Med utsikter til fortsatt lave renter i euroområdet, kan det bli vanskelig for Norges bank å sette opp renta mye, med de konsekvensene vi har sett at det kan få for kronekursen og industrien.

Høy vekst og fortsatt lav inflasjon i 2006²

De senere årenes lave prisvekst henger sammen med en relativt høy produktivtetsvekst i Norge, moderat vekst i lønnskostnadene og at prisene på en rekke viktige forbruksvarer, som klær og elektronikk, har falt i internasjonale markeder. Til tross for den sterke prisøkningen på energivarer som olje, har prisveksten målt ved konsumprisindeksen (KPI) stort sett vært klart lavere enn 2,5 prosent de siste årene. Underliggende prisvekst, målt ved konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), har vist en fallende tendens det siste året. I september i år var

Figur 8. Valutakurser

Kilde: Norges Bank.

veksten i KPI-JAE på 0,5 prosent sammenliknet med tolv måneder tidligere. Fallende priser på forbruksvarer, som i stor grad importeres, og kraftig prisoppgang på råvarer og energivarer, representerer en gunstig byttehandels-effekt for norsk økonomi: Mange av varene vi kjøper fra utlandet er blitt billigere, mens prisene har steget på viktige eksportprodukter.

Når vi nærmer oss slutten av 2006, har konjunkturoppgangen i norsk økonomi vart i mer enn tre år, og økonomien har vært i en høykonjunktur siden 2005. Høykonjunktoren har forsterket seg i 2006, og de siste kvartalene har den økonomiske veksten vært på nær 4 prosent regnet i årlig rate. Oppgangen har vært bredt basert, med høy vekst i etterspørselen både fra fastlandsøkonomien, utlandet og oljeinvesteringene. Dette gjenspeiles også i at de fleste fastlandsnæringene vokser. Arbeidsledigheten har falt markert det siste året og er nesten like lav som ved forrige konjunkturtopp på slutten av 1990-tallet.

¹ Se NOU (2000:21) for en mer detaljert gjennomgang av konjunkturforløpet på 1990-tallet.

² For Statistisk sentralbyrås prognoser, se Økonomiske Analyser 4/2006. Statistisk sentralbyrå publiserer prognoser hvert kvartal, neste gang 14. desember.

Referanser

Benedictow, A. og P. R. Johansen (2005): Prognoser for internasjonal økonomi: Står vi foran en amerikansk konjunkturavmatning? *Økonomiske analyser* 2/2005, Statistisk sentralbyrå, 13-20.

Benedictow, A. (2005): Norsk økonomi gjennom 20 år, *Samfunnsspeilet* 4/2005, Statistisk sentralbyrå, 101-106, 140-143.

Statistisk sentralbyrå (2006): Konjunktur-tendensene, *Økonomiske analyser* 4/2006, 3-24.

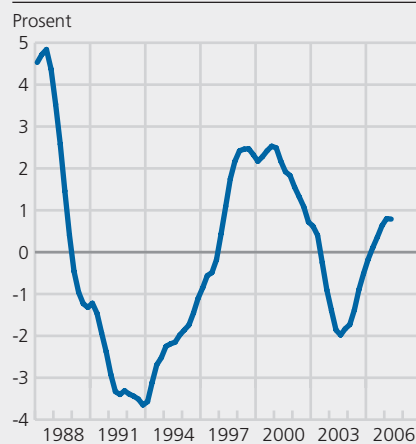
NOU (2000:21): *En strategi for sysselsetting og verdiskaping*, Norges offentlige utredninger, Statens forvaltningstjeneste. Se spesielt kapittel 3 og vedlegg 11.

Konjunkturutviklingen¹

Figuren viser konjunkturutviklingen i norsk økonomi, definert ved prosentvis avvik mellom BNP for Fastlands-Norge (BNP F-N) og en beregnet trend. Dette avviket kalles ofte produksjonsgapet. De ulike konjunkturfasene kan defineres som følger:

- Økonomien er i *lavkonjunktur* i perioder der BNP F-N er lavere enn trenden, dvs. at produksjonsgapet er negativt. Motsatt er det *høykonjunktur* når BNP F-N er høyere enn trenden og produksjonsgapet er positivt.
- *Konjunkturbunnene og -toppene* nås der avviket mellom faktisk serie og trend er størst, altså i bunnene og toppene i figuren. I disse punktene er den faktiske veksten lik den trendmessige veksten.
- *Konjunkturedgang* er det i periodene mellom en konjunkturtopp og en konjunkturbunn. Da er veksten i BNP F-N mindre enn trendveksten. Tilsvarende er det *konjunkturoppgang* i periodene mellom en konjunkturbunn og en konjunkturtopp. Da er veksten sterkere enn trendveksten.

Figur 1. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

¹ Denne framstillingen er basert på Benedictow og Johansen (2005).

1. Befolkning	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Folkemengde 1. januar. Millioner	4,15	4,16	4,18	4,20	4,22	4,23	4,25	4,27
Menn	2,05	2,06	2,06	2,08	2,09	2,09	2,10	2,11
Kvinner	2,10	2,10	2,11	2,12	2,13	2,14	2,15	2,16
1.2. Befolkningsvekst i året. Promille	3,2	3,9	5,5	5,3	2,9	3,9	5,6	6,0
1.3. Andel av alle menn som er 80 år og over. Prosent	2,3	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,6
Andel av alle kvinner som er 80 år og over. Prosent	4,3	4,4	4,6	4,7	4,7	4,9	4,9	5,0
1.4. Levendefødte	51 134	52 514	54 027	57 526	59 303	60 939	60 808	60 109
Gutter	26 305	27 056	27 502	29 473	30 461	31 276	31 305	31 154
Jenter	24 829	25 458	26 525	28 053	28 842	29 663	29 503	28 955
1.5. Samlet fruktbarhetstall (SFT)	1,68	1,71	1,75	1,84	1,89	1,93	1,92	1,89
1.6. Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,7	15,3	15,1	15,4	15,5	14,8	14,6	14,2
1.7. Kvinnens alder ved første fødsel ¹	25,0	25,1	25,2	25,3	25,5	25,7	25,9
1.8. Andel barn født utenfor ekteskap. Prosent	25,8	27,9	30,9	33,7	36,4	38,6	40,9	42,9
1.9. Antall døde	44 372	43 560	44 959	45 354	45 173	46 021	44 923	44 731
Menn	23 783	23 462	24 008	23 705	23 604	23 866	23 145	23 071
Kvinner	20 589	20 098	20 951	21 649	21 569	22 155	21 778	21 660
1.10. Forventet levealder								
Menn	72,6	72,9	72,8	73,1	73,3	73,4	74	74,2
Kvinner	79,4	79,7	79,6	79,6	79,9	79,8	80,1	80,3
1.11. Antall vigsler ²	20 221	20 513	21 081	21 744	20 755	21 926	19 880	19 266
1.12. Antall skilsmisser ³	8 090	7 813	8 342	8 689	9 163	10 055	10 164	10 106
1.13. Forventet andel oppløste ekteskap. Prosent ...	32,5	31,9	34,5	36,4	38,7	43,0	43,7	43,6
1.14. Andel samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år. Prosent	⁴ 21,6
1.15. Enslige ⁵ mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	15,7	..	17,1	..
Enslige ⁵ fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	2,4	..	2,5	..
1.16. Andel menn 18 år og over som bor alene. Prosent av alle som bor i privathusholdninger	22,9	..	23,9	24,5
Andel kvinner 18 år og over som bor alene. Prosent av alle som bor i privathusholdninger	26,7	..	27,1	27,4
Andel menn 80-84 år som bor alene. Prosent av alle som bor i privathusholdninger	39,4
Andel kvinner 80-84 år som bor alene. Prosent av alle som bor i privathusholdninger	77,2
1.17. Antall flyttinger til Norge	21 858	24 196	31 149	29 964	25 847	25 494	26 283	26 743
Menn	11 592	12 609	17 817	16 493	13 589	13 171	13 835	13 737
Kvinner	10 266	11 587	13 332	13 471	12 258	12 323	12 448	13 006
1.18. Antall flyttinger fra Norge	15 630	16 745	17 380	19 821	27 300	23 784	18 238	16 801
Menn	8 016	8 601	8 960	10 341	15 108	12 880	9 539	8 829
Kvinner	7 614	8 144	8 420	9 480	12 192	10 904	8 699	7 972
1.19. Nettoinnflytting	6 228	7 451	13 769	10 143	-1 453	1 710	8 045	9 942
Menn	3 576	4 008	8 857	6 152	-1 519	291	4 296	4 908
Kvinner	2 652	3 443	4 912	3 991	66	1 419	3 749	5 034
Norske statsborgere	-1 156	-659	-1 433	-3 578	-9 274	-4 216	328	837
Utenlandske statsborgere	7 384	8 110	15 202	13 721	7 821	5 926	7 717	9 105

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
4,30	4,33	4,35	4,37	4,39	4,42	4,45	4,48	4,50	4,52	4,55	4,58	4,61	4,64
2,13	2,14	2,15	2,16	2,17	2,19	2,20	2,22	2,23	2,24	2,26	2,27	2,28	2,30
2,17	2,19	2,20	2,21	2,22	2,23	2,25	2,26	2,27	2,28	2,30	2,31	2,32	2,34
6,0	5,5	5,0	5,2	5,7	6,3	7,5	5,6	4,6	6,2	5,5	6,3	7,4	...
2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,1	3,2	...
5,1	5,2	5,3	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9	6,0	6,1	...
59 678	60 092	60 292	60 927	59 801	58 352	59 298	59 234	56 696	55 434	56 458	56 951	56 756	...
30 566	30 936	31 006	31 490	30 724	29 870	30 468	30 436	29 041	28 325	29 014	29 192	29 053	...
29 112	29 156	29 286	29 437	29 077	28 482	28 830	28 798	27 655	27 109	27 444	27 759	27 703	...
1,86	1,87	1,87	1,89	1,86	1,81	1,84	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	1,84	...
13,9	13,5	12,8	13,4	13,1	13,2	13,3	13,7	13,0	12,6	12,9	13,1	12,9	...
26,0	26,3	26,5	26,7	27,0	27,2	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	28,0	28,1	...
44,4	45,9	47,6	48,3	48,7	49,0	49,1	49,6	49,7	50,3	50,0	51,4	51,8	...
46 597	44 071	45 190	43 860	44 595	44 112	45 170	44 002	43 981	44 465	42 478	41 200	41 232	...
23 769	22 348	23 020	22 106	22 262	22 067	22 426	21 665	21 630	21 643	20 565	19 991	20 113	...
22 828	21 723	22 170	21 754	22 333	22 045	22 744	22 337	22 351	22 822	21 913	21 209	21 119	...
74,2	74,9	74,8	75,4	75,5	75,5	75,6	76,0	76,2	76,5	77,0	77,5	77,7	...
80,3	80,6	80,8	81,1	81,0	81,3	81,1	81,4	81,5	81,5	81,9	82,3	82,5	...
19 464	20 605	21 677	23 172	23 815	23 354	24 889	26 763	24 652	25 776	24 119	24 139	23 890	...
10 805	10 795	10 183	9 836	9 813	9 213	9 124	10 053	10 308	10 450	10 757	11 045	11 040	...
47,1	47,4	45,6	44,4	44,4	41,8	42,4	46,8	47,8	48,0	49,3	50,4	50,3	...
30,2	30,6	31,8	32,8	33,3	35,3	38,8	35,1	38,7
18,4	18,9	19,0	19,2	19,3	19,3	16,7	..
2,7	2,6	2,6	2,3	2,5	2,6	3,3	..
25,0	25,5	25,9	26,3	25,7	27,2	20,9	21,1	...
27,6	27,8	28,0	28,1	26,7	28,6	22,1	22,7	...
38,9	38,8	38,2	38,3	37,8	37,4	30,7	30,5	...
76,9	77,0	76,6	76,2	75,6	75,3	67,6	67,2	...
31 711	26 911	25 678	26 407	31 957	36 704	41 841	36 542	34 264	40 122	35 957	36 482	40 148	...
15 650	13 005	12 268	12 451	15 590	18 312	20 864	19 140	16 882	19 341	17 572	17 829	20 147	...
16 061	13 906	13 410	13 956	16 367	18 392	20 977	17 402	17 382	20 781	18 385	18 653	20 001	...
18 903	19 475	19 312	20 590	21 257	22 881	22 842	26 854	26 309	22 948	24 672	23 271	21 709	...
10 127	10 062	9 802	10 393	10 524	11 526	11 342	13 731	13 614	11 851	13 026	11 981	11 100	...
8 776	9 413	9 510	10 197	10 733	11 355	11 500	13 123	12 695	11 097	11 646	11 290	10 609	...
12 808	7 436	6 366	5 817	10 700	13 823	18 999	9 688	7 955	17 174	11 285	13 211	18 439	...
5 523	2 943	2 466	2 058	5 066	6 786	9 522	5 409	3 268	7 490	4 546	5 848	9 047	...
7 285	4 493	3 900	3 759	5 634	7 037	9 477	4 279	4 687	9 684	6 739	7 363	9 392	...
964	-848	-1 124	-1 347	-1 292	-919	-541	-3 166	-2 241	-1 341	-1 157	-797	-288	...
11 844	8 284	7 490	7 164	11 992	14 742	19 540	12 854	10 196	18 515	12 442	14 008	18 727	...

1. Befolkning (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
1.20. Antall bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 851	2 486	2 370	3 364	4 622	4 757	5 055	5 132
1.21. Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere ⁶ 42,3	43,2	44,3	44,2	41,5	39,9	39,0	37,6	38,5
1.22. Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner ⁷ .	6 129	6 760	3 948	3 151	1 787	2 939	4 875	3 929
Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner ⁸	-5 898	-6 643	-5 125	-4 422	-3 240	-3 402	-3 336	-2 934
1.23. Utenlandske statsborgere 1.1. per 1 000 innbyggere	23,6	24,4	26,2	29,5	32,2	33,2	33,7	34,6
1.24. Innvandrerbefolkning 1.1. per 1 000 innbyggere	29,7	31,4	34,8	38,0	39,8	41,1	42,8
Innvandrerbefolkning 1.1. fra Øst-Europa per 1 000 innbyggere	2,1	2,2	2,5	2,8	3,2	3,5	3,7
Innvandrerbefolkning 1.1. fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia per 1 000 innbyggere	9,3	10,5	13,2	15,9	18,1	19,8	21,3
1.25. Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner ⁷ .	0,81	0,91	0,94	0,91	0,56	0,70	0,94	0,94
Prosent	0,81	0,91	0,94	0,91	0,56	0,70	0,94	0,94
Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner ⁸ .	-0,76	-0,83	-0,35	-0,33	-0,45	-0,48	-0,26	-0,14
Prosent	-0,76	-0,83	-0,35	-0,33	-0,45	-0,48	-0,26	-0,14
1.26. Andel av kommunene med befolkningsvekst. Prosent ⁹	43	45	54	55	47	46	49	50

¹ Gjennomsnittlig observert fødealder. ² En av partene bosatt i Norge. Tallene for 1980-1985 omfatter ikke vigslere (om lag 500 per år) der bare kvinnen var bosatt i Norge. ³ Skilsmisser der mannen var bosatt i Norge. ⁴ Tall for kvinner 23, 28, 33, 38 og 43 år. ⁵ Verken gift eller samboende med felles barn. ⁶ Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 435 i 1997. ⁷ Kommuner i sentralitetsgruppe 3 ifølge Standard for kommune-klassifisering 1994. ⁸ Kommuner i sentralitetsgruppe 0 ifølge Standard for kommune-klassifisering 1994. ⁹ Ut fra kommuneinndelingen i 1997 (435 kommuner). Kilde: 1.1-1.5, 1.7-1.13, 1.15-1.26: Befolkningsstatistikk. 1.6: Statens Helsetilsyn. 1.14: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

2. Helse	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
2.1. Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,5	7,9	8,4	8,3	7,9	7,0	6,4	5,9
2.2. Post neonatal dødelighet; døde per 1 000 levendefødte (4 uker-under 1 år)	3,8	3,7	3,7	3,8	4,0	3,1	2,7	2,1
Aldersstandardiserte dødsrater etter utvalgte årsaker ¹ ...								
2.3. Ondartede svulster								
Menn	288	283	281	292	283	279	282	281
Kvinner	178	176	177	179	175	178	170	169
2.4. Hjerne-/karsykdommer								
Menn	644	632	640	602	589	596	563	554
Kvinner	354	338	339	336	331	331	317	309
2.5. Ulykker								
Menn	63	62	61	57	61	57	51	50
Kvinner	30	29	26	28	28	28	25	23
2.6. Selvmord								
Menn	21	20	23	24	22	23	23	21
Kvinner	7	7	8	9	8	8	8	7
2.7. Antall nye krefttilfeller per år per 100 000 innbyggere ² . Aldersstandardisert (europeisk standardbefolkning)								
Menn	390,2	395,0	383,9	390,0	405,0	411,1	411,8	431,7
Kvinner	308,7	312,5	306,1	311,8	320,9	323,8	331,4	333,9
2.8. Andel dagligrøykende (16-74 år)								
Menn	42	39	40	41	37	37	36	37
Kvinner	32	31	33	35	34	34	33	32

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
5 538	8 778	11 778	12 237	12 037	9 244	7 988	9 517	10 838	9 041	7 867	8 154	12 655	...
40,9	41,8	42,1	42,9	43,1	43,0	44,8	44,7	42,6	41,8	41,5	41,9
5 505	5 177	6 114	7 156	6 329	5 239	5 237	3 963	6 808	4 649	5 395	7 138	8 016	...
-3 039	-4 385	-4 136	-4 938	-6 095	-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	-4 647	-4 797	-5 309	-6 202	...
35,8	37,5	37,7	36,8	35,9	35,8	37,1	39,9	40,9	41,1	43,2	44,7	46,3	...
44,9	47,5	49,5	51,2	52,9	55,4	58,7	63,1	66,1	68,7	73,1	76,2	79,2	...
4,3	6,1	7,0	7,6	7,9	8,0	8,4	10,3	10,7	11,0	11,6	12,3	13,3	...
22,6	23,4	24,2	25,1	26,1	27,4	29,1	31,3	34,1	36,3	39,7	42,2	44,4	...
0,95	0,95	0,91	0,99	1,04	1,06	1,10	0,80	0,91	1,02	0,92	1,13	1,32	...
-0,02	-0,37	-0,37	-0,47	-0,72	-0,54	-0,10	-0,23	-0,66	-0,43	-0,40	-0,70	-2,41	...
54	53	50	47	44	52	59	57	44	51	51	49	47	...

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005 ⁷
5,1	5,2	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2
1,7	1,6	1,4	1,5	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0
288	286	285	287	288	281	282	271	272	274	267	263
177	181	179	185	183	171	172	175	176	176	173	170
546	504	513	487	476	466	450	417	405	391	354	330
307	284	281	272	269	262	261	245	234	229	216	203
51	46	46	44	46	46	46	45	42	46	49	50
23	21	21	22	22	21	21	22	21	20	21	23
20	17	19	18	18	18	20	18	18	16	16	15
6	7	6	6	6	7	7	6	6	6	5	7
432,2	434,8	435,7	443,0	461,3	460,6	454,1	466,1	468,3	458,9	480,8	500,3
339,1	338,4	348,0	360,1	370,4	357,9	357,3	373,3	381,5	386,6	379,0	388,8
38	35	33	34	34	34	32	31	30	29	27	27	26	26
36	31	32	32	33	32	32	32	29	30	25	25	24	24

2. Helse (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
2.9. Andel 18 år og over som konsumerer 2 cl ren alkohol eller mer per dag								
Menn	16	14	..
Kvinner	5	3	..
2.10. Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP
2.11. Utgifter til helseformål i faste 2000-priser per innbygger
2.12. Offentlige utgifter til helseformål som andel av totale offentlige utgifter
2.13. Legeårsverk i somatiske sykehus per 10 000 innbyggere	9,7	9,9	10,3	10,3	10,6	10,8	10,7	11,1
2.14. Sykepleierårsverk i somatiske sykehus per 10 000 innbyggere	30,6	31,2	32,9	33,6	33,9	34,8	35,3	35,7
2.15. Antall liggedøgn i somatiske sykehus per 1 000 innbyggere ^{3,4}	1 452	1 396	1 256	1 256	1 076	1 063	1 021	999
2.16. Antall sykehusopphold i somatiske sykehus per 1 000 innbyggere ^{3,4}	152	152	149	150	143	145	142	143
2.17. Antall polikliniske konsultasjoner (inkl. dagbehandlinger) i somatiske sykehus per 1 000 innbyggere ⁵	653	610	599	634	646
2.18. Legeårsverk innen psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	0,14	0,13	0,14	0,15	0,13	0,17	0,18	0,18
2.19. Sykepleierårsverk innen psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	0,62	0,61	0,61	0,64	0,72	0,78	0,81	0,82
2.20. Psykologårsverk innen psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	0,14	0,15	0,16
2.21. Antall liggedøgn innen psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	766	725	684	628	653	614	577	552
2.22. Antall utskrivninger innen psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	4,6	4,6	4,2	5,2	4,8	5,0	5,2	5,4
2.23. Antall polikliniske konsultasjoner innen psykisk helsevern per 1 000 innbyggere	92	104	113
2.24. Årsverk av leger innenfor kommunehelse-	7,7	7,0	7,0	7,1	7,2	7,3
tjenesten ⁶ per 10 000 innbyggere	7,7	7,0	7,0	7,1	7,2	7,3
2.25. Årsverk av fysioterapeuter innenfor kommune-	6,0	6,0	6,0	6,2	6,4	6,6
helsetjenesten ⁶ per 10 000 innbyggere	6,0	6,0	6,0	6,2	6,4	6,6
2.26. Årsverk av jordmødre per 10 000 fødte	17	19	18	19	21	24
2.27. Årsverk av helsesøstre per 10 000 innbyggere	43	41	41	41	42	41
0-4 år	43	41	41	41	42	41

¹ Ratene er kjønns- og aldersstandardisert over 5-årige aldersgrupper. Middelfolkemengde i året er benyttet. Som standardbefolkning er benyttet summen av menn og kvinner i 5-årige aldersgrupper i hele landet per 1. januar 1981. ² Justert i henhold til europeisk standardbefolkning. ³ Psykiatriske avdelinger er inkludert fra og med 1980 til og med 1988. ⁴ Det er brudd i tidsseriene i 1989. ⁵ Det er brudd i tidsserien i 2002. ⁶ Inkludert årsverk til overordnet administrasjon. Årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede er medregnet f.o.m. 2000. ⁷ Foreløpige tall for indikatorene 2.24-2.27.

Kilde: 2.1-2.6: Dødsårsaksstatistikk. 2.7: Krefregisteret. 2.8: Statens tobakksskaderåd. 2.9: Statens institutt for alkoholforskning. 2.10-2.12: Nasjonal regnskapsstatistikk. 2.13-2.14, 2.17-2.23: Spesialisthelsetjenesten. 2.15-2.16: Pasientstatistikk. 2.24-2.27: Statistikk for kommunehelsetjenesten.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ⁷
..	15	18	22	...
..	3	5	9	...
..	8,5	9,3	9,4	8,5	8,9	9,9	10,1	9,7	9,2
..	24 606	25 781	27 233	27 773	28 564	30 694	31 530	32 000	32 611
..	15,8	16,7	17,4	17,4	18,0	18,5	18,5	18,9	19,1
11,4	11,6	12,4	13,1	14,1	14,8	15,3	15,9	16,0	16,0	16,6	17,2	17,7
37,0	37,8	40,0	41,9	44,0	45,4	47,1	47,0	47,1	48,9	50,2	50,7	50,2
996	976	973	972	967	960	959	925	929	923	919	897	892
145	144	147	149	151	154	156	154	160	163	171	173	175
698	672	696	718	749	746	763	796	775	755	818	832	852
0,19	0,20	0,20	0,21	0,22	0,23	0,24	0,25	0,27	0,27	0,28	0,30	0,30
0,84	0,86	0,88	0,97	0,99	1,01	1,01	1,03	1,09	1,11	1,16	1,20	1,25
0,16	0,19	0,19	0,20	0,21	0,23	0,24	0,26	0,28	0,31	0,33	0,35	0,38
549	504	493	480	468	457	446	431	411	408	392	372	364
5,6	5,5	6,0	6,2	6,6	6,8	7,3	7,8	8,0	8,4	9,2	9,5	10
118	133	140	131	134	140	149	155	163	185	214	229	286
7,5	7,5	7,5	7,5	7,6	7,8	7,9	8,5	9,1	9,1	9,0	9,0	9,1
6,7	6,7	6,9	7,1	7,4	7,6	7,6	8,8	9,1	9,1	9,1	9,0	8,9
27	27	33	37	40	44	45	48	49	51	51	49	50
45	48	50	51	52	53	55	57	61	64	64	67	68

3. Omsorg	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
3.1. Omsorgsbyrde i befolkningen ¹	24,6	24,3	24,3	24,4	24,6	24,9	25,3	25,7
3.2. Husholdninger med barn 0-6 år, med ulike typer barnetilsyn. Prosent								
Andel med barn i barnehage	27	34	..
Andel som benytter slektninger, nære kjente	15	12	..
Andel som benytter dagmamma, praktikant	20	15	..
3.3. Ressurser i barnevernet. Antall årsverk								
Kommunal barnevernstjeneste ²	831	1 446	2 233
Barnevernsinstitusjoner	1 652	1 362	1 647	1 947
3.4. Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år ..								
Kommunal barnevernstjeneste ²	0,8	1,5	2,3
Barnevernsinstitusjoner	1,7	1,4	1,7	2,0
3.5. Barn med barnevernstiltak per 1 000 barn 0-17 år ³	11,5	..	9,9	10,2	10,6	12,3	14,0	18,4
3.6. Andel som har gitt ulønnet praktisk hjelp til syke, eldre eller uføre. Prosent	11	11	..
Menn	13	12	..
Kvinner	12	11	..
3.7. Ressurser i kommunal pleie- og omsorgstjeneste ⁴								
Antall årsverk
Årsverk per mottaker
Årsverk per 1 000 personer 67 år og over
3.8. Mottakere ⁵ av pleie- og omsorgstjenestene. Antall ⁶	191 843
Andel kvinner. Prosent
Andel 80 år og over. Prosent	52,2
3.9. Mottakere ⁵ av pleie- og omsorgstjenestene i ulike grupper per 1 000 innbyggere ⁶								
Kvinner 67-79 år
Menn 67-79 år
Kvinner 80 år og over
Menn 80 år og over
3.10. Mottakere av hjemmetjenester i alt. Antall ⁶	146 272
Hjemmehjelp/praktisk bistand	151 006	148 223	151 706	148 383	148 406	120 956
Hjemmesykepleie	105 915	108 678	109 367	114 271	75 426
3.11. Mottakere av hjemmetjenester 67 år og over per 1 000 .. innbyggere 67 år og over ^{6,7}	194
3.12. Institusjoner for eldre og funksjonshemmede.								
Antall plasser	45 607	48 695	48 774	49 887	47 933	45 628	45 946	45 890
Plasser per 1 000 innbyggere 80 år og over	322	334	327	328	307	286	285	277
Antall beboere i institusjoner	45 571
Beboere etter alder, per 1 000 innbyggere								
Under 67 år	0,5
67-79 år	23
80 år og over	198
3.13. Kommunalt disponerte boliger til pleie- og omsorgsformål ⁸								
Antall boenheter	21 899	22 092	22 609	22 948	24 056	22 368	28 291	28 067
Antall beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål.
Beboere etter alder, per 1000 innbyggere								
Under 67 år
67-79 år
80 år og over

¹ Antall barn 0-9 år + antall eldre 80 år og over i prosent av alle personer i yrkesaktiv alder (16-66 år), per 1/1. ² Fra 2001 inneholder tallet både besatte og ubesatte stillinger. ³ Brudd i tidsserien fra 1987. Før 1987 per 1 000 personer 0-19 år. For disse årene kan det være ungdom opp til 22 år blant barneverns klientene. ⁴ Årsverk er hentet fra Rikstrygdeverkets Arbeidstakerregister, foreløpige tall. Inkludert er også vikarer og fravær. Av fravær er bare fødselspermisjoner trukket fra. Eksklusive leger og fysioterapeuter. For skjemarapporterte årsverk 1991-2002, se Sosiale indikatorer publisert i 2003. ⁵ «Mottakere» er definert som mottakere av hjemmetjenester og beboere på institusjon. ⁶ I indikator 3.10 er for 1995 10 720 mottakere av «hjemmetjenestelignende tjenester», det vil si ulike tjenester for bl.a. psykisk utviklingshemmede, lagt til totaltallet og tallet for mottakere av hjemmehjelp i forhold til NOS Pleie- og omsorgsstatistikk. Disse inngår ikke i indikator 3.11. ⁷ For fordeling av totalt antall mottakere per 1 000 innbyggere 67 år og over, se Sosiale indikatorer publisert i 2003. ⁸ Tidligere kalt alders- og trygdeboliger. Brudd i tidsserien fra 1994 og fra 2001 på grunn av endret spørreskjema. ⁹ Foreløpigetall for indikatorene 3.7-3.13.

Kilde: 3.1: Befolkningsstatistikk. 3.2. og 3.6: Levekårsundersøkelsene. 3.3-3.5: Sosialstatistikk. 3.7-3.13: Pleie- og omsorgsstatistikk.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ⁹
26,0	26,4	26,8	27,1	27,4	27,6	27,6	27,5	27,5	27,3	27,0	26,9	26,4
..	..	45
..	..	14
..	..	12
2 211	2 285	2 450	2 385	2 526	2 563	2 619	2 716	2811	2898	2 923	2 942	3 022
2 183	2 310	2 442	2 552	2 647	2 946	3 196	3 379	3743
2,2	2,3	2,4	2,3	2,4	2,5	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8
2,2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,8	3,0	3,2	3,5
19,8	19,9	20,2	20,2	20,9	21,4	21,2	21,8	22,5	22,7	23,3	24,5	25,2
..	..	17
..	..	17
..	..	16
..	105 883	107 910	110 966
..	0,52	0,53	0,54
..	175	179	183
187 501	185 801	187 781	187 840	191 947	195 202	200 087	201 905	203 063	203 747	202 107	204 400	205 341
69,8	68,9	69,7	69,6	69,5	69,2	69,2	68,7	68,6	68,4	67,7	67,4	66,7
53,3	52,7	53,8	54,7	52,1	52,8	53,1	53,2	53,7	53,6	53,5	53,2	53,2
157	159	152	158	159	159	159	153	155	154	147	142	133
100	97	92	93	94	95	96	95	97	97	94	91	89
650	627	604	612	624	611	626	632	610	601	582	576	57
465	433	409	415	410	417	425	432	404	396	388	382	382
142 623	142 354	145 249	144 765	149 026	152 796	157 396	159 669	161 169	162 112	161 094	163 415	164 645
118 085	120 303	124 732	121 575	123 796	123 292	122 465	122 022	120 842	117 713	114 565	112 067	110 151
73 194	69 120	65 210	70 643	75 001	81 711	90 732	96 876	99 422	103 188	106 425	111 808	116 636
190	185	177	185	187	191	196	198	199	199	194	192	189
45 767	44 941	43 928	43 735	43 377	43 196	43 240	42 876	42 741	42 319	41 718	41 402	40983
270	259	249	243	235	229	228	218	212	206	199	194	190
44 878	43 447	42 532	43 075	42 921	42 406	42 691	42 236	41 894	41 635	41 013	40 985	40 696
0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	1
24	23	23	22	22	22	22	22	21	21	21	21	20
192	182	175	172	169	166	167	160	156	153	148	145	144
26 345	28 695	32 423	37 882	39 987	42 110	44 409	46 432	46 190	49 749	50 017
..	30 260	32 338	35 254	38 140	40 617	43 983	45 515	46 023	46 414	48 087	47 569	48 630
..	2,4	2,4	2,5	2,8	3,0	3,2	3,5	3,6	3,6	3,9	3,9	4,1
..	19	19	23	26	26	29	30	29	29	28	27	25
..	70	69	78	86	90	96	99	99	100	103	100	102

4. Utdanning	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
4.1. Barnehagedekning. Prosent								
1-5 år	26,6	28,1	29,8	31,7	34,0	36,3	39,9	43,4
1-2 år	9,3	9,7	10,5	11,6	13,5	15,4	18,3	21,8
3-5 år	38,0	40,4	42,8	45,8	48,8	51,7	55,9	58,6
4.2. Andel barn i barnehage med heldagsplass ^{1,2} . Prosent								
1-2-åringer	86,0	86,2	85,6	86,0	85,8	84,9	84,7	82,6
3-5-åringer	45,7	46,9	49,4	52,8	56,6	59,6	61,9	62,7
4.3. Andel private barnehager. Prosent	42,3	41,1	39,7	39,4	40,0	41,1	43,8	45,9
4.4. Andel barnehagebarn 1-5 år med plass i privat barnehage. Prosent	36,0	35,5	34,8	34,7	35,4	36,9	39,1	39,7
4.5. Antall barn per årsverk i:								
Private barnehager	8,8	8,2	7,2	6,8	6,6	6,2	5,9	5,8
Offentlige barnehager	5,1	4,9	4,6	4,5	4,5	4,6	4,4	4,4
4.6. Andel styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning ³ . Prosent	94,4	90,0	86,5	81,7	81,3	79,7	76,8	76,8
4.7. Andel ansatte i barnehage med godkjent førskolelærer-utdanning. Prosent	31,4	30,9	30,8	28,6	28,3	27,9	27,0	27,2
Andel 16 år og over etter høyeste fullførte utdanning ⁴ . Prosent .								
4.8. Grunnskole	38,5	37,4	36,6	35,6	34,2	33,1	32,0	30,9
Menn	35,1	34,0	33,3	32,3	31,0	29,9	28,8	27,8
Kvinner	41,7	40,6	39,8	38,8	37,3	36,1	35,0	33,9
4.9. Universitet eller høgskole t.o.m. 4 år
Menn	9,9	10,1	10,2	10,5	11,0	11,6	12,1	12,5
Kvinner	10,2	10,5	10,8	11,2	11,7	12,6	13,2	13,9
4.10. Universitet eller høgskole over 4 år	2,7	2,7	2,8	2,9	2,9	3,1	3,2	3,3
Menn	4,6	4,6	4,7	4,8	4,8	5,0	5,1	5,2
Kvinner	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,3	1,4	1,5
Andel i videregående utdanning								
4.11. Andel som fullførte videregående utdanning med studiekompetanse som var i høyere utdanning samme høst. Prosent
Menn	30,8	30,3	29,9	29,2
Kvinner	27,7	28,2	28,0	29,1
4.12. Andel i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år
Menn	71,4	71,1	71,0	74,0	80,4	81,9	84,9	86,4
Kvinner	75,4	75,0	74,9	77,8	82,2	83,1	84,6	86,5
Andel i høyere utdanning								
4.13. Prosent av registrerte årskull 19-24 år ^{5,6}
Menn	11,5	12,3	12,7	13,2	15,0	16,2	17,0	18,7
Kvinner	13,6	14,8	15,9	16,8	19,0	20,0	21,2	23,2
4.14. Prosent av registrerte årskull 25-29 år
Menn	8,4	7,8	7,7	8,8	9,2	9,9	10,8
Kvinner	6,8	7,0	7,3	8,4	8,8	9,3	10,4
Andel innvandrere ⁷								
4.15. Andel innvandrere i videregående utdanning.								
Prosent av registrerte årskull 16-18 år	40,7	59,9	62,5	64,4
Menn	43,4	59,4	61,6	64,1
Kvinner	37,5	60,5	63,4	64,6

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
46,6	49,8	52,3	54,9	59,8	61,1	61,1	62,0	63,3	65,9	69,1	72,3	76,2
25,1	28,6	31,3	33,9	39,8	38,8	36,9	37,0	37,7	40,5	43,9	48,0	54,1
61,2	63,6	66,0	68,7	73,3	75,9	76,7	78,0	80,1	82,5	85,1	87,9	90,8
80,5	78,4	77,2	75,1	72,6	69,5	65,6	66,4	66,9	68,7	70,4	73,9	77,2
63,3	63,4	63,5	63,4	63,9	64,6	62,1	62,5	63,5	66,1	69,1	73,6	77,7
47,9	50,1	51,8	52,3	52,5	51,3	49,6	48,8	48,4	49,6	50,9	52,8	54,5
40,6	41,7	42,4	42,3	41,6	40,9	40,1	40,4	40,1	41,4	42,1	43,5	45,1
5,6	5,5	5,4	5,4	5,2	5,2	5,3	5,3	5,2	5,0	4,9	4,8	4,6
4,5	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,4	4,3
76,2	76,1	78,1	79,7	81,1	81,7	83,4	86,3	88,3	88,1	91,3	88,8	89,2
26,8	26,7	28,6	28,2	28,7	29,1	31,3	31,3	31,9	32,0	33,3	33,5	33,7
29,7	28,7	26,9	25,3	24,3	23,3	22,8	22,0	21,2	20,8	20,1	33,1	32,8
26,5	25,6	23,9	22,4	21,5	20,6	20,2	19,5	18,8	18,6	18,1	31,1	31,0
32,7	31,6	29,8	28,0	26,9	26,0	25,4	24,5	23,6	22,8	22,1	35,1	34,6
..	17,9	18,3	18,8	19,3
13,0	13,5	13,9	14,3	14,6	14,9	15,2	15,3	15,4	15,6	15,8	16,1	16,4
14,6	15,3	16,0	16,7	17,4	18,0	18,5	19,0	19,5	20,1	20,7	21,3	22,1
3,5	3,6	3,8	3,9	4,1	4,2	4,5	4,7	4,8	5,0	5,2	5,4	5,5
5,4	5,6	5,7	5,9	6,0	6,2	6,4	6,6	6,7	6,9	7,0	7,2	7,3
1,6	1,7	1,9	2,0	2,2	2,4	2,7	2,8	3,0	3,2	3,4	3,6	3,8
..	27,4	27,6	25,9	28,9	29,8	32,3	37,7
27,7	27,5	27,8	26,9	19,9	19,0	18,2	19,8	18,5	21,4	21,5	25,5	32,7
30,1	34,2	35,1	36,5	33,2	34,0	33,6	32,8	31,0	34,4	35,5	37,2	41,1
..	91,5	90,9	90,7	90,7	90,8	91,0	90,8	90,5
87,6	89,1	90,0	91,6	91,6	91,0	90,2	89,9	89,8	90,7	90,2	90,1	89,9
87,2	88,9	90,6	92,7	92,6	92,1	91,7	91,9	91,7	91,7	91,9	91,6	91,0
..	26,0	27,3	27,9	26,4	25,7	28,2	28,6	29,0	29,7
19,6	20,7	21,7	22,7	21,8	22,6	23,1	21,6	20,5	22,9	23,2	23,5	24,3
24,6	26,4	28,5	30,8	30,2	32,1	32,9	31,4	31,1	33,7	34,1	34,6	35,3
..	12,6	13,2	13,9	13,9	14,9	15,5	15,5	15,8	15,5
11,4	11,7	11,9	12,0	12,0	12,4	12,8	12,6	13,5	14,0	14,4	14,4	14,1
10,9	11,3	12,1	12,7	13,1	14,0	15,1	15,4	16,3	17,0	16,7	17,1	17,0
63,1	65,7	69,3	77,4	80,9	79,0	79,1	80,4	77,7	75,2	78,7	78,1	76,1
63,9	66,2	70,6	78,3	81,1	78,7	78,6	79,0	77,1	73,6	77,4	76,9	75,2
62,4	65,2	68,0	76,6	80,8	79,3	79,5	81,9	78,4	76,9	80,1	79,6	77,1

4. Utdanning (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
4.16. Prosent av registrerte årskull 19-24 år i høyere utdanning	7,8	11,9	12,9	13,0
Menn	8,5	12,0	13,2	13,1
Kvinner	7,1	11,8	12,6	12,8
4.17. Prosent av registrerte årskull 25-29 år i høyere utdanning	7,8	9,1	10,4	11,0
Menn	9,8	10,2	11,6	12,6
Kvinner	5,6	7,7	8,9	9,1
Antall elever og studenter i:								
4.18. Grunnskole	534 000	519 867	505 942	492 769	482 964	473 078	467 501	463 948
4.19. Videregående skoler ^{6,8} (all utdanning over 299 timer)	208 838	204 807	199 630	208 397	240 375	251 220	257 177	257 758
4.20. Høyere utdanning ^{5,6}	87 559	101 187	103 129	109 346	123 653	132 760	142 882	155 643
4.21. Antall elever per lærerårsverk i:								
Grunnskole	9,6
Videregående skole (bare elever under opplæringsloven)	8,3	8,4
4.22. Antall studenter per lærerårsverk i høyere utdanning ⁹	11,4	10,9	11,4	13,5	14,0	13,9	13,0
Andel barn med kontantstøtte og opphold i skolefritidsordningen (SFO). Prosent								
4.23. Andel barn i aktuell kontantstøttealder ¹⁰
1 år
2 år
4.24. Andel elever i SFO etter klasstrinn (oppholdstid 6 timer eller mer)								
1. klasse
2. klasse
3. klasse
4. klasse
5.-7. klasse

¹ Oppholdstid 33 timer eller mer per uke. ² Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage. ³ For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere. ⁴ Ny nivåinndeling. 2004 og 2005-data er ikke helt sammenlignbare med tidligere årganger. Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelen. ⁵ På grunn av mangelfull datalevering, er tallet på universitets- og høyskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt. ⁶ I 1981 ble en rekke helsefagskoler omgjort til høyskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høyskoler. ⁷ Førstegenerasjonsinnvandrere og personer som er født i Norge med to utenlandske foreldre, og som ikke har norsk, svensk eller dansk landbakgrunn. ⁸ Omfatter elever under opplæringsloven, folkehøgskoler, arbeidsmarkedskurs og annen videregående utdanning. Omfatter lærlinger fra og med 1989. ⁹ Omfatter studenter ved offentlige skoler.

¹⁰ Kontantstøtten ble innført for 1-åringer fra 1. august 1998, og for 2-åringer fra 1. januar 1999. Barn som fikk kontantstøtte som 1-åringer, fikk beholde ytelsen hvis de fylte 2 år i 1998.

Kilde: 4.1-4.7: Barnehagestatistikk. 4.8-4.22: Utdanningsstatistikk. 4.23: Rikstrygdeverket. 4.24: Grunnskolens informasjonssystem (GSI).

5. Arbeid	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
5.1. Andel personer i arbeidsstyrken ¹ . Prosent								
Menn 16-24 år	64,1	67,0	68,7	69,9	65,1	64,2	59,6	59,2
Kvinner 16-24 år	56,4	61,5	63,1	64,0	59,2	56,9	55,6	54,1
Menn 25-66 år	89,6	89,1	89,1	88,6	88,2	87,0	86,4	86,2
Kvinner 25-66 år	68,5	71,0	72,6	72,7	72,0	72,6	72,8	73,0
5.2. Andel gifte/samboende kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn ² . Prosent								
0-2 år	58	65	66	68	68	69	70	71
3-6 år	69	73	76	74	75	74	75	76
5.3. Andel sysselsatte i kommunal forvaltning ³ . Prosent	18,5	18,3	18,7	19,4	20,1	20,9	22,0	22,8
Menn	9,9	9,6	9,6	9,7	10,0	10,6	10,0	11,2
Kvinner	30,2	29,8	30,5	31,6	32,9	33,8	36,6	36,9
5.4. Andel sysselsatte i statlig forvaltning ³ . Prosent	7,0	6,8	6,7	6,8	7,1	7,3	7,8	7,9
Menn	7,9	7,7	7,6	7,7	8,0	8,4	9,1	9,1
Kvinner	5,7	5,6	5,6	5,6	5,8	6,0	6,1	6,4

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
13,0	13,2	14,2	18,0	20,8	19,8	19,7	17,4	19,6	17,6	18,2	18,5	18,9
12,7	13,0	13,8	17,5	19,6	18,2	18,3	15,5	17,6	15,6	16,3	16,1	16,7
13,3	13,3	14,6	18,4	21,7	21,1	20,9	19,1	21,3	19,5	19,9	20,7	20,8
11,2	10,5	9,8	10,7	12,5	12,6	12,7	11,7	12,9	10,4	10,9	11,5	11,1
12,7	11,6	10,6	11,6	13,7	13,5	12,9	11,4	12,7	9,9	10,6	10,8	10,5
9,4	9,3	9,0	9,9	11,5	11,8	12,5	12,0	13,1	10,8	11,1	12,0	11,6
466 991	470 936	477 236	487 398	558 247	569 044	580 261	590 471	599 468	610 298	617 577	618 250	619 640
254 563	244 828	235 286	235 463	233 817	230 113	223 009	220 816	215 760	220 067	235 160	227 450	237 941
165 942	169 306	176 745	181 741	180 741	184 063	191 646	191 454	197 614	208 693	209 759	209 852	211 264
9,8	9,7	9,7	9,6	9,9	9,7	9,8	9,9	9,9	10,2	10,4	12,5	12,2
8,0	7,8	7,6	7,5	7,5	7,5	7,2	7,2	7,5	7,6	7,5	8,0	
13,3	13,5	13,4	13,7	13,2	13,3	13,5	13,6	13,7	13,7	12,7
..	50,1	74,8	74,3	73,2	70,7	67,9	63,3	57,8
..	78,9	79,0	79,1	77,9	75,6	73,0	68,9	63,9
..	21,5	70,7	69,5	68,6	65,9	63,0	57,7	51,7
..	60,3	63,0	64,9	68,3	68,2	69,1	70,1
..	56,7	59,0	62,3	63,7	64,1	64,5	62,9
..	46,1	48,3	51,2	53,4	51,5	52,0	49,9
..	24,7	26,4	29,4	30,1	28,4	27,6	26,9
..	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,8

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
58,5	58,0	58,1	61,8	64,8	66,3	66,7	67,3	64,8	65,1	63,2	61,9	61,2
52,9	53,0	53,5	57,0	58,3	61,2	61,1	61,6	61,3	63,8	62,0	61,3	59,0
85,7	85,7	86,6	87,2	87,9	88,1	87,3	87,0	86,8	86,3	85,4	85,4	85,1
73,3	73,6	74,7	76,0	77,2	77,6	77,7	77,8	78,1	77,7	77,2	77,0	76,9
72	71	72	74	75	75	72	76	77	76	76	76	76
76	77	80	79	83	84	81	84	86	85	80	84	85
23,4	23,6	23,6	23,7	23,5	23,5	23,9	24,0	24,4	19,8	20,0	¹⁰ 19,8	¹⁰ 19,8
11,5	11,6	11,3	11,2	10,8	10,6	10,7	10,6	10,7	9,0	9,1
37,7	38,0	38,5	38,7	38,5	38,9	39,4	39,3	39,6	31,8	31,9
7,9	7,6	7,4	7,3	7,2	7,0	7,0	6,9	6,9	11,5	11,5	¹⁰ 11,8	¹⁰ 11,7
9,0	8,5	8,2	8,1	7,9	7,7	7,6	7,6	7,4	8,9	8,6
6,5	6,5	6,4	6,5	6,4	6,2	6,2	6,1	6,2	14,3	14,7

5. Arbeid (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
5.5. Andel sysselsatte på deltid ⁴ . Prosent	28,4	28,4	28,3	..	26,4	26,6	26,7	26,9
Menn	10,6	10,4	11,2	..	8,4	8,8	9,2	9,8
Kvinner	52,6	52,1	50,7	..	48,9	48,2	47,6	47,1
5.6. Faktisk arbeidstid per uke ⁵ . Timer	36,2	36,4	35,9	36,5	36,4	36,0	35,7	35,6
Menn	41,5	41,9	41,0	41,6	41,2	40,6	40,3	40,0
Kvinner	29,3	29,3	29,3	30,1	30,2	30,1	30,0	30,0
5.7. Andel sysselsatte med biarbeid ⁶ . Prosent	6,6	6,5	6,7	6,5
Menn	6,7	6,5	6,7	6,3
Kvinner	6,6	6,4	6,7	6,7
5.8. Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte	11,1	12,7	13,7	15,4
Menn	14,2	15,8	18,2	20,3
Kvinner	10,4	12,0	12,7	14,2
5.9. Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken ⁷								
Menn 16-74 år	2,2	1,5	1,7	3,0	5,1	5,6	5,9	6,5
Kvinner 16-74 år	3,1	2,5	2,5	3,4	4,7	4,8	5,0	5,1
Menn 16-24 år	5,8	3,9	4,2	7,7	11,8	12,7	13,3	14,7
Kvinner 16-24 år	7,4	6,8	6,7	8,6	11,0	10,7	12,4	12,8
5.10. Andel langtidslidende (AKU) ⁸ . Prosent	24	18	15	16	30	40	40	41
Menn	26	17	17	16	31	39	38	40
Kvinner	23	18	14	17	28	42	42	43
5.11. Andel ansatte 16-66 år som arbeider dagtid								
Menn	74	75	..
Kvinner	71	69	..
5.12. Andel ansatte 16-66 år som har skift- eller turnus- arbeid. Prosent								
Menn	13	..	11	..	12	..
Kvinner	13	..	15	..	15	..
5.13. Andel ansatte 16-66 år som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig. Prosent								
Menn	21	..	22	..	23	..
Kvinner	9	..	13	..	12	..
5.14. Andel ansatte 16-66 år som er utsatt for sterk støy. Prosent								
Menn	9	7	..
Kvinner	3	2	..
5.15. Andel ansatte 16-66 år som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder. Prosent								
Menn	4
Kvinner	3
5.16. Andel ansatte 16-66 år som i høy grad kan bestemme selv hvordan de skal utføre arbeidet. Prosent								
Menn
Kvinner
5.17. Andel ansatte 16-66 år som har for mange ulike arbeidsoppgaver, mesteparten av tiden ⁹ . Prosent								
Menn	14
Kvinner	10

¹ Forskjellen mellom menns og kvinners arbeidsstyrkeprosent i aldersgruppen 16-24 år skyldes i hovedsak at vernepliktjeneste regnes som sysselsetting. Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken, mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000) og mellom 1995 og 1996 (økning på om lag 10 000).

² Brudd i tidserien, se note 1. ³ Tallene er revidert tilbake til 1991 som følge av Tallrevisjonen av nasjonalregnskapet. Tall for kjønn gis bare for endelig regnskapsversjon i Nasjonalregnskapet. Brudd i tallene 2001/2002 skyldes flytting av sykehusene fra kommunal til statlig forvaltning ⁴ Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (endret beregningsmåte fører til en reduksjon i deltidsandelen på om lag 2 prosentpoeng fra og med 1989. ⁵ Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 på grunn av endringer i i spørreskjemaet. ⁶ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i undersøkelsesopplegget. ⁷ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i definisjon og undersøkelsesopplegg (økning i ledighetstallet på 0,5 prosentpoeng). ⁸ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endret spørsmålsformulering og undersøkelsesopplegg. ⁹ Andel som har så mange ulike arbeidsoppgaver at det blir vanskelig å konsentrere seg om hver enkelt arbeidsoppgave. ¹⁰ Foreløpige tall.

Kilde: 5.1, 5.2, 5.5-5.10: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 5.3-5.4: Nasjonalregnskapsstatistikk. 5.11, 5.14: Levekårsundersøkelsene. 5.12, 5.13, 5.15: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene. 5.16: Levekårsundersøkelsen, tverrsnitt 1996-2003. 5.17: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993; Levekårsundersøkelsene, tverrsnitt 1997-2003.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
27,1	26,5	26,6	26,5	26,1	25,9	26,3	25,5	25,8	26,1	26,4	26,9	26,5
9,8	9,5	9,4	10,2	9,7	9,7	10,4	10,4	11,0	11,1	11,9	12,6	12,2
47,6	46,5	46,7	45,8	45,4	44,8	44,7	42,8	42,6	43,0	42,7	43,0	42,4
35,6	35,7	35,6	35,3	35,3	35,4	35,4	35,1	34,9	34,8	34,6	34,6	34,9
40,0	40,0	39,8	39,5	39,3	39,5	39,3	38,8	38,5	38,4	38,0	38,1	38,3
30,2	30,3	30,3	30,0	30,2	30,4	30,6	30,6	30,5	30,5	30,4	30,3	30,8
6,3	6,2	6,5	7,5	7,6	7,7	7,7	7,9	7,9	8,4	8,2	7,4	5,9
6,2	6,1	6,4	7,2	7,4	7,3	7,2	7,3	7,5	8,2	7,9	7,1	5,5
6,5	6,3	6,8	7,9	7,8	8,1	8,2	8,5	8,5	8,7	9,2	7,8	6,4
15,2	15,7	15,8	15,3	14,2	13,3	11,6	11,6	11,6	12,6	14,3	16,0	16,2
20,3	19,5	18,4	17,9	16,5	14,5	12,6	12,6	11,2	14,2	16,1	17,2	16,2
14,0	14,7	15,2	14,6	13,8	12,9	11,3	11,3	11,7	12,1	13,8	15,6	16,0
6,6	6,0	5,2	4,8	3,9	3,2	3,4	3,7	3,7	4,1	4,9	4,9	4,9
5,2	4,7	4,6	4,9	4,2	3,3	3,0	3,4	3,4	3,6	4,0	4,0	4,4
14,4	13,5	11,9	12,1	10,2	9,1	9,6	10,8	10,8	12,4	12,5	12,5	12,5
12,9	11,9	11,7	12,8	11,5	9,4	9,4	10,4	10,4	10,3	10,9	10,6	11,5
44	44	44	31	26	20	16	15	15	21	20,6	24,5	19,8
44	44	45	34	27	21	17	20	20	21	22,6	25,8	24,6
44	45	42	28	23	20	16	13	13	15	20,0	20,0	18,4
..	..	73	72	68	74	72
..	..	72	65	67	67	66
13	..	14	14	14	15	17
16	..	15	18	16	18	18
20	..	19	22	26	21	15
12	..	7	10	15	9	10
..	..	8	10	14	11	9
..	..	3	5	6	5	6
4	4	4	4
2	2	2	2
..	69	61	64
..	58	52	55
17	24	22	21
11	18	19	15

6. Inntekt, lønn og forbruk	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
6.1. Inntekt etter skatt per forbruksenhet. Indeks 1986=100 ¹ ..	100	104	105	100	102	106	106	106
6.2. Yrkesinntekt i prosent av samlet inntekt ..	78	77	76	74	75	72	72	72
6.3. Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt ..	5	6	6	6	6	6	5	5
6.4. Overføringer i prosent av samlet inntekt ..	17	17	17	20	19	22	23	23
6.5. Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt ..	24	25	25	25	24	24	23	23
6.6. Kapitalutgifter i prosent av samlet inntekt ..	12	13	14	14	13	14	12	12
6.7. Andel parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive ² . Prosent ..	68,3	69,6	69,9	69,0	70,9	72,2	71,7	71,7
6.8. Andel husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Prosent ..	69,3	69,1	68,8	64,8	65,4	63,7	61,3	61,3
6.9. Andel husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntektskilde. Prosent ..	27,6	27,7	27,9	30,1	30,5	29,5	30,6	30,6
6.10. Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger ³								
Enslige under 45 år ..	94	99	99	91	93	96	91	91
Enslige 45-64 år ..	99	99	102	96	97	94	98	98
Enslige 65 år og over ..	67	67	66	69	70	71	69	69
Par uten barn, 16-44 år ..	128	135	138	139	124	128	129	129
Par uten barn, 45-64 år ..	129	126	129	145	135	135	138	138
Par uten barn, 65 år og over ..	88	87	86	94	89	92	94	94
Par med barn, yngste barn 0-6 år ..	101	98	100	104	105	106	106	106
Par med barn, yngste barn 7-17 år ..	116	111	113	115	113	114	115	115
Husholdninger med voksne barn ..	119	120	116	111	121	117	120	120
Enslige med barn 0-17 år ..	81	88	83	83	85	84	87	87
6.11. Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av samlet ekvivalentinntekt for alle personer ³								
Tidelen personer med lavest inntekt ..	4,4	4,4	4,4	4,2	4,2	4,3	4,1	4,1
Tidelen personer med høyest inntekt ..	18,2	18,4	18,5	19,8	18,7	19,1	19,1	19,1
6.12. Andel personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median ⁴ . Prosent								
Under 50 prosent. EU-skala:								
Begge kjønn ..	4,7	4,9	4,9	4,3	4,4	4,2	4,5	4,5
Menn ..	3,4	3,7	4,1	3,7	3,6	3,6	3,9	3,9
Kvinner ..	5,9	6,1	5,8	4,8	5,2	4,7	5,0	5,0
Under 60 prosent. EU-skala:								
Begge kjønn ..	10,3	10,6	10,0	10,6	10,1	9,9	10,1	10,1
Menn ..	7,5	8,6	7,9	8,2	7,7	8,0	8,3	8,3
Kvinner ..	13,0	12,6	12,0	12,8	12,4	11,9	11,9	11,9
Under 50 prosent. OECD-skala:								
Begge kjønn ..	2,6	2,9	2,8	3,3	2,9	3,1	3,1	3,1
Menn ..	2,4	2,9	3,0	3,4	3,0	3,3	3,5	3,5
Kvinner ..	2,9	2,9	2,7	3,1	2,7	2,9	2,8	2,8
6.13. Lønn per normalårsverk i 2004-kroner. 1 000 kroner ..	249,7	254,3	254,1	252,4	252,0	253,5	257,6	261,6
6.14. Realkapital ⁵ i faste priser. Indeks 1986=100 ..	100	103	102	97	98	98	101	101
6.15. Brutto finanskapital ⁶ i faste priser. Indeks 1986=100 ..	100	101	104	104	103	97	95	95
6.16. Bruttoformue ⁷ i faste priser. Indeks 1986=100 ..	100	102	103	101	100	98	98	98

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
107	105	107	111	114	120	126	131	129	138	140	146	...
71	72	72	72	73	73	72	71	74	71	70	69	...
5	5	5	6	6	5	7	8	5	8	8	8	...
23	23	22	22	21	21	21	21	21	21	22	22	...
23	24	24	25	25	25	25	25	25	24	24	24	...
10	7	7	6	5	6	7	7	8	8	7	5	...
73,1	72,9	73,7	74,3	74,6	74,8	74,1	74,3	75,9	74,3	73,8	73,4	...
61,8	61,8	63,1	64,0	64,4	65,1	65,5	64,8	65,6	64,6	64,1	64,2	...
31,0	30,2	29,2	28,8	28,6	29,2	28,8	29,1	28,8	29,0	28,9	28,8	...
90	85	85	85	81	82	83	85	83	80	77	76	...
97	96	98	95	96	94	95	95	99	93	97	97	...
68	67	68	69	70	70	69	65	70	68	67	67	...
125	123	124	127	128	124	125	123	132	119	118	130	...
140	143	140	139	143	141	139	145	136	148	145	140	...
92	98	97	95	92	90	94	91	91	94	104	107	...
103	109	106	109	110	107	107	108	107	106	107	108	...
119	119	118	117	116	116	114	118	114	123	120	114	...
121	123	120	121	122	125	125	128	125	123	128	121	...
84	85	87	87	88	93	91	85	88	84	83	81	...
4,2	3,8	4,0	3,9	3,9	4,1	4,1	3,9	4,1	3,7	3,7	3,7	...
19,8	20,4	20,2	21,2	21,6	20,9	21,3	23,3	19,9	23,2	24,1	24,8	...
4,9	5,9	5,2	5,3	4,8	3,9	3,7	4,5	4,0	4,7	4,6	4,6	...
4,0	4,7	4,3	4,4	4,1	3,7	3,5	3,8	3,6	4,5	4,8	4,6	...
5,8	6,9	6,0	6,2	5,5	4,1	4,0	5,1	4,4	4,9	4,4	4,6	...
10,6	11,4	10,7	11,1	10,7	9,6	9,9	9,9	9,2	9,9	9,7	9,6	...
8,4	9,1	8,4	9,1	8,9	8,0	8,3	7,8	7,6	8,6	8,7	8,4	...
12,7	13,7	13,0	13,0	12,6	11,3	11,4	11,9	10,8	11,2	10,7	10,8	...
3,1	3,5	3,2	3,4	3,3	3,0	2,8	3,3	3,1	3,7	3,8	4,0	...
3,2	3,6	3,3	3,5	3,5	3,3	3,0	3,4	3,4	3,9	4,3	4,2	...
2,9	3,3	3,2	3,3	3,2	2,7	2,5	3,1	2,9	3,5	3,4	3,7	...
264,6	269,0	271,2	279,9	285,9	298,0	306,8	311,0	317,4	329,9	334,7	347,5	...
102	99	109	106	106	108	106	111	122	123	115	118	...
104	103	108	111	117	139	154	163	163	161	169	186	...
103	101	108	109	112	123	129	136	141	141	141	151	...

6. Inntekt, lønn og forbruk (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
6.17. Gjeld i faste priser. Indeks 1986=100	100	107	107	102	103	101	99
6.18. Formue ved ligning i faste priser. Indeks 1986=100	100	104	108	107	110	108	106
6.19. Bruttofinanskapital for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet bruttofinanskapital for alle husholdninger								
De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital	5,9	6,5	6,3	6,3	5,5	4,4	4,4
De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital	50,7	48,9	51,0	51,2	53,4	56,0	55,3
6.20. Andel husholdninger med gjeld større enn to ganger inntekten. Prosent	12,0	12,6	12,9	13,9	14,9	14,3	15,6
6.21. Realkapital i prosent av bruttoformue	52	53	51	50	51	52	54
6.22. Brutto finanskapital i prosent av bruttoformue	48	47	49	50	49	48	46
6.23. Gjeld i prosent av bruttoformue	77	80	80	78	79	79	77
6.24. Formue ved ligning i prosent av bruttoformue	52	53	55	56	57	58	56
6.25. Kvinners andel av total yrkesinntekt ⁸ . Prosent	31	32	32	33	33	35	35
Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:								
6.26. Matvarer ⁹	17,3	15,6	15,0	15,2	15,0	15,3	14,9	14,0
6.27. Bolig, lys og brensel ⁹	20,7	21,4	22,7	25,6	26,4	26,4	25,9	26,3
6.28. Reiser og transport ⁹	21,9	24,0	23,3	20,9	19,6	18,8	19,4	19,3
6.29. Andel husholdninger som eier bil. Prosent	71,5	70,1	72,9	73,7	73,6	73,9	73,8	76,1
6.30. Andel husholdninger med to eller flere biler. Prosent
6.31. Andel husholdninger som eier fritidshus. Prosent	20,5	19,6	21,3	22,6	22,9	22,6	21,9	20,0

¹ EU-skalaen. ² Par med og uten barn, der hovedperson er 25-54 år. ³ EU-skalaen. Negative beløp er satt lik 0. ⁴ Studenter er utelatt. Negative beløp er satt lik 0.

⁵ Realkapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter faste eiendommer og skog, annen produksjonskapital og konsumkapital.

⁶ Bruttofinanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer. ⁷ Bruttoformue er summen av realkapital og bruttofinanskapital. ⁸ Gjelder personer under 65 år. ⁹ Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).

Kilde: 6.13: Nasjonalregnskapsstatistikk. 6.1-6.12, 6.14-6.25: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. 6.26-6.31: Forbruksundersøkelsene.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
98	93	99	101	104	108	114	120	128	137	145	160	...
116	114	122	125	128	148	158	166	170	167	166	176	...
4,7	4,0	4,2	3,9	4,0	3,7	3,7	3,7	4,0	4,0	3,9	3,9	...
57,3	60,0	59,8	61,6	62,4	66,3	66,8	67,1	65,8	64,9	65,4	65,3	...
13,8	13,7	14,1	14,9	14,9	13,9	14,9	15,8	17,1	18,9	20,5	23,3	...
52	51	52	51	50	46	43	42	45	45	43	41	...
48	49	48	49	50	54	57	58	55	55	57	59	...
73	71	70	71	72	67	68	68	70	74	79	82	...
59	59	59	60	60	63	64	64	63	62	61	61	...
35	36	35	36	36	36	36	36	37	37	38	38	..
14,0	14,2	13,6	13,0	12,6	12,3	11,7	12,3	11,2	11,5	12,0	11,8	11,2
25,2	24,6	22,1	22,0	21,5	20,5	24,8	23,7	25,0	26,2	25,5	25,7	27,4
19,6	21,0	22,2	21,8	24,6	25,6	19,0	20,2	18,5	17,5	16,6	17,9	18,5
75,1	76,1	73,1	73,3	76,5	77,6	78,0	78,9	73,6	80,1	77,4	75,9	79,3
..	18,6	19,1	19,5	18,9	23,0	20,3	23,2	22,7	22,2	23,1
20,8	22,7	21,9	21,5	22,4	20,1	20,5	22,3	20,8	21,6	21,8	19,3	24,5

7.	Sosial trygghet	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2005-kroner	78 090	80 376	81 124	80 562	82 741	84 100	86 763	88 235
	Kvinner	72 547	74 043	69 368	72 843	74 145	74 854	77 403	78 275
	Menn	86 143	89 652	85 722	91 873	95 330	97 641	100 455	102 813
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn ² . Prosent	31,2	31,4	29,4	31,2	32,2	32,7	33,3	33,4
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2004-kroner	71 027	72 747	71 977	72 436	72 468	72 330	73 178	73 817
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn ² . Prosent	28,8	28,8	28,3	28,5	28,6	28,5	28,5	28,4
7.5.	Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	62,3	59,6	56,8	53,8	51,4	48,9	48,2	45,7
	Kvinner	79,8	77,5	75,1	72,2	69,5	67,0	66,6	64,0
	Menn	36,9	33,6	30,2	26,9	24,9	22,3	21,4	18,9
7.6.	Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alderspensjonister. 2005-kroner	121 281	132 491
	Kvinner	96 397	105 589
	Menn	158 271	172 619
7.7.	Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år ³								
	Prosent	7,0	7,1	7,6	7,9	8,2	8,4	8,6	8,4
	Kvinner	7,5	7,7	8,3	8,7	9,2	9,5	9,7	9,5
	Menn	6,5	6,6	6,9	7,0	7,3	7,4	7,5	7,4
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	41 175	40 802	39 719	38 341	35 828	35 718	34 881	34 149
	Kvinner	40 061	39 631	38 617	37 206	34 731	34 234	33 296	32 569
	Menn	1 114	1 171	1 102	1 135	1 097	1 484	1 585	1 580
7.9.	Antall enslige forsørgere med overgangsstønad ⁴	26 547	25 862	25 483	28 346	31 122	37 185	41 703	44 333
	Kvinner	26 276	25 605	25 248	28 063	30 779	36 641	41 025	43 578
	Menn	271	257	235	283	343	544	678	755
7.10.	Andel mottakere av overgangsstønad med redusert stønad pga. forventet arbeidsinntekt. Prosent	24	23	22	16	16	26	29	30
	Kvinner	25	24	23	16	16	26	29	30
	Menn	27	20	22	20	20	39	41	43
7.11.	Andel helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige	75,6	74,7	73,1	70,5	72,4
7.12.	Andel fødende kvinner med fødselspenger. Prosent	64	..	68	70	71	73	72	72
7.13.	Antall menn som tok ut fødselspenger ⁵	208	382	617	820	973
7.14.	Antall sosialhjelpsmottakere ⁶	106 400	103 100	116 200	134 100	150 900	155 169	161 392	161 188
7.15.	Andel sosialhjelpsmottakere i fast-/heltdidsarbeid. Prosent ⁷	12,3	..	15,8	16,5	14,1	11,9	10,2	8,7
7.16.	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år. Prosent ⁸	28,3	34,4	36,5	37,6	39,9	39,6	38,4	38,4
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder ⁹	6,8	6,4	7,0	7,9	9,3	9,5	10,1	10,3
7.18.	Antall nye sosialhjelpsmottakere i løpet av året ¹⁰
7.19.	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold. Prosent ¹¹	23,5	24,4	25,7	27,2	29,2	33,4

¹ For 7.14-7.19: Alle tall for 2003 og 2004 inneholder også mottakere av introduksjonsstønad og kan derfor ikke direkte sammenlignes med tidligere år.

² Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk. ³ Fra og med 2004 er mottakere av tidsbegrenset uførestønad inkludert. ⁴ Tall for enslige forsørgere er litt annerledes enn i Historisk statistikk fram til 1986 fordi personer som også har andre pensjoner er inkludert i tallene her. Tall for 1985 gjelder 3. kvartal. Ellers gjelder tallene utgangen av året. ⁵ Fedrekvote i fødselspengeordningen ble innført fra 1. april 1993. ⁶ Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellemåten ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp. Omleggingen i 1997 førte til omtrent 200 færre mottakere dette året. ⁷ Brudd i tidsserien i 1986 og 1997 (se note 5). Omleggingen i 1986 førte til om lag 0,5 prosentpoengs økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992, skyldes omlegging av statistikken i 1992. ⁸ Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 5). Omleggingen i 1986 førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer, med om lag 3 prosentpoeng dette året. ⁹ Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 5). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986. ¹⁰ Personer som mangler fødselsnummer er fordelt på kategoriene «nye klienter» og «gjengangere i samme størrelsesforhold som de med kjent fødselsnummer». ¹¹ For 2003, 2004 og 2005 inneholder tallene også mottakere av introduksjonsstønad.

Kilde: 7.1, 7.3, 7.5, 7.7-7.10 og 7.13: NAV (tidligere Rikstrygdeverket). 7.2 og 7.4: NAV (tidligere Rikstrygdeverket), Nasjonalregnskapsstatistikk. 7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsene. 7.11: NAV (tidligere Aetat). 7.12: NAV (tidligere Rikstrygdeverket), Befolkningsstatistikk. 7.14-7.19: Sosialhjelpsstatistikk.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ¹	2004 ¹	2005
89 622	91 800	94 141	98 316	100 636	109 138	111 774	114 503	118 170	124 029	129 214	134 332	139 033
78 975	80 500	82 587	85 897	87 622	96 506	98 508	100 595	103 544	108 407	112 516	116 538	120 388
105 192	108 316	111 049	116 468	119 546	127 437	130 907	134 495	139 126	146 352	152 914	159 397	165 128
33,6	33,8	34,4	34,9	34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4	38,6
73 835	74 451	75 162	77 160	78 836	87 111	91 916	93 002	95 090	98 587	101 016	104 260	..
28,1	27,9	27,9	27,8	27,8	29,5	30,2	30,1	29,9	29,8	30,1	30,2	..
43,4	41,7	41,2	39,1	37,3	41,1	39,8	37,7	36,1	34,9	33,4	31,9	30,5
61,5	59,1	58,7	56,3	54,1	59,1	57,0	55,1	53,1	51,6	49,6	47,7	45,8
17,0	16,3	15,6	14,1	12,9	15,0	13,7	12,7	11,8	11,0	10,3	9,7	9,1
140 001	150 089	160 065	168 920	175 533	179 967	190 489	195 010	200 107	..
112 202	118 816	129 464	137 086	141 458	146 526	154 140	157 657	160 773	..
181 026	195 934	204 789	215 101	224 853	228 281	242 876	248 546	256 226	..
8,3	8,3	8,3	8,4	8,6	9,1	9,6	9,9	10,0	10,2	10,4	10,7	10,9
9,4	9,4	9,5	9,6	9,9	10,5	11,2	11,5	11,7	11,9	12,1	12,4	12,3
7,2	7,2	7,2	7,2	7,3	7,7	8,1	8,3	8,4	8,5	8,8	9,0	9,4
33 629	32 638	31 877	30 895	29 956	29 288	28 034	27 087	26 511	25 914	25 246	24 632	24 209
31 939	30 940	30 023	29 087	28 045	27 052	25 945	25 086	24 452	23 858	23 205	22 520	22 085
1 690	1 698	1 854	1 808	1 910	2 236	2 089	2 001	2 059	2 056	2 041	2 112	2 124
45 996	46 255	46 340	45 529	44 986	44 663	41 328	40 382	26 083	25 470	25 647	27 012	..
45 174	45 428	45 432	44 590	43 991	43 554	40 255	39 305	25 316	24 610	24 679	25 932	..
822	827	908	939	995	1 109	1 073	1 077	767	860	968	1 080	..
32	34	36	42	44	51	50	52	41	43	47	50	..
32	34	35	42	44	50	50	51	40	42	46	48	..
42	46	47	51	53	66	66	69	63	68	72	74	..
70,6	66,5	63,3	61,1	58,1	52,9	55,8	57,5	59,1	58,9	62,2	63,2	58
72	73	73	73	73	74	75	76	77	78	76	78	78
1 567	13 911	24 791	27 922	29 603	30 719	31 689	33 287	34 543	33 879	34 078	35 599	35 060
165 865	166 544	160 427	153 817	146 454	132 417	126 083	127 128	127 914	128 814	135 381	132 067	128 964
8,1	7,9	8,1	8,2	7,7	8,5	9,1	8,8	8,6	8,0	7,4	6,4	6,0
39,1	39,2	40,7	41,1	39,9	38,1	37,4	37,6	38,6	39,3	40,1	41,1	41,9
10,9	10,8	10,2	9,7	9,0	7,8	7,5	7,6	7,5	7,7	8,3	8,3	8,2
..	60 237	54 458	50 795	48 182	43 233	44 194	45 567	45 588	44 711	48 849	43 590	41 319
35,1	39,0	41,3	42,8	43,1	45,3	45,8	45,0	44,6	44,4	45,6	45,9	47,4

8. Boforhold	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
8.1. Andel husholdninger som bor i småhus ¹ . Prosent	77	81	79	82	81	81	80	77
8.2. Andel husholdninger som er eiere ² . Prosent	77	77	80	78	78	79	80	77
8.3. Andel husholdninger som er leiere. Prosent	17	13	12	12	13	12	13	16
8.4. Andel som bor trangt, 16-79 år ³ . Prosent	9	8	..
8.5. Andel som bor svært romslig, 16-79 år ³ . Prosent	25	28	..
8.6. Boareal m ² per person ⁴	39	42	43	44	44	46	47	48
8.7. Andel 16 år og over uten bad. Prosent	4	2	2	2	1	1	1	1
8.8. Andel 16-79 år med minst to bad. Prosent	18	24	..
8.9. Andel 16-79 år med kald eller fuktig bolig. Prosent	9	7	..
8.10. Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning ⁵ . Prosent	37	40	42	48	49	53	54	53
8.11. Andel husholdninger med botid mindre eller lik fem år. Prosent	38	36	31	36	37	37	41	37
8.12. Prisindeks for bruktboliger	46,8
8.13. Antall fullførte boliger	26 114	25 784	28 381	30 406	27 979	27 120	21 689	17 789
8.14. Areal fullførte boliger ⁶ . m ²	180	184	188	175	157	138	131	131
8.15. Andel 16-79 år utsatt for støy fra veitrafikk. Prosent	12	13	..
8.16. Andel med mer enn to km til dagligvarebutikk ⁷ . Prosent	16	20	..

¹ Som småhus regner en våningshus, frittliggende enebolig, hus i kjede, rekke, terrasse og tomannsbolig. ² Som eiere regnes også eiere av bolig i borettslag eller aksjeselskap. ³ Trangt bor aleneboende med ett rom og personer i flerpersonhusholdninger med færre rom enn personer. Svært romslig bor personer i husholdninger som disponerer minst tre rom mer enn antall personer i husholdningen. ⁴ Boareal per person er beregnet på grunnlag av samlet netto boligflate, det vil si innvendig areal, ikke medregnet: kott, kjellerbod eller andre boder. ⁵ Høy boutgiftsbelastning har husholdninger som bruker mer enn 25 prosent av total forbruksutgift til bolig, lys og brensel. ⁶ Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer. ⁷ Gjelder 16-79 år i 1980, 1983, 1987 og 1991 og 18-79 år i 1995.

Kilde: 8.1-8.3, 8.6, 8.7, 8.10 og 8.11: Forbruksundersøkelsene. 8.4, 8.5, 8.9 og 8.15: Levekårsundersøkelsene. 8.8: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1988. 8.12: Prisindeks for bruktboliger. 8.13: Bygge- og anleggsstatistikk. 8.14: Byggearealstatistikk. 8.16: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1995.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
78	85	79	79	82	77	78	81	76	79	78	79	77
73	76	76	73	73	76	77	80	75	79	79	76	80
20	17	15	20	19	19	18	15	19	16	16	19	15
..	..	8	..	7	7	7	..	7	..
..	..	31	..	32	30	32	..	34	..
49	49	49	50	51	51	53	51	52	52	54	53	54
1	1	0	2	1	2	1	1	0	1	1
..	..	30	..	33	29	32	..	33	..
..	..	5	..	9	6	7	..	6	..
51	50	47	42	43	39	39	43	40	48	45	44	38
36	36	34	42	41	43	42	40	45	40	41	47	43
47,2	53,4	57,3	62,6	69,9	77,7	86,4	100,0	107,0	112,3	114,2	125,8	136,2
15 897	17 836	19 214	17 905	18 659	20 659	19 892	19 534	23 400	21 744	21 405	23 609	29 544
134	138	144	149	149	152	143	145	139	133	129	123	117
..	..	13	..	16	13	12	..	13	..
..	..	19	..	26	22

9.	Sosial deltaking	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
9.1.	Andel 16-79 år som bor alene. Prosent	13	16	..
	Menn	12	15	..
	Kvinner	15	17	..
9.2.	Andel 16-79 år uten besøkskontakt med naboer.								
	Prosent	24	25	..
	Menn	25	26	..
	Kvinner	23	25	..
9.3.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden ¹ har kontakt med nær familie. Prosent	12	12	..
	Menn	11	11	..
	Kvinner	13	13	..
9.4.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden ¹ har kontakt med gode venner. Prosent
	Menn
	Kvinner
9.5.	Andel 16-79 år som ikke har en fortrolig venn.								
	Prosent	20	18	..
	Menn	25	24	..
	Kvinner	15	11	..
9.6.	Andel 16-79 år som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn ² . Prosent	6	5	..
	Menn	7	6	..
	Kvinner	5	4	..
9.7.	Andel 16-79 år som ikke er aktiv i noen organisasjon eller forening. Prosent	47	47	..
	Menn	44	44	..
	Kvinner	50	50	..
9.8.	Andel 16-79 år som er aktiv i idrettslag. Prosent	17	18	..
	Menn	22	22	..
	Kvinner	12	13	..
9.9.	Andel 16-79 år som er aktiv i politisk parti. Prosent	4	4	..
	Menn	4	5	..
	Kvinner	3	2	..
9.10.	Andel sysselsatte som er aktive i fagforening eller yrkesorganisasjon. Prosent	19	18	..
	Menn	22	20	..
	Kvinner	15	14	..
9.11.	Valgdeltaking i stortingsvalg ³ . Prosent	84,0	83,2
	Menn	84,4	83,0
	Kvinner	83,7	85,0
9.12.	Valgdeltaking i kommunevalg ⁴ . Prosent	70,7	66,0	..
	Menn	70,8
	Kvinner	70,6
9.13.	Andel arbeidstakere som utsettes for plaging eller ubehagelig erting på arbeidsplassen ⁵ . Prosent	3
	Menn	3
	Kvinner	3
9.14.	Andel ansatte 16-66 år som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen ⁵ . Prosent	4
	Menn	3
	Kvinner	6

¹ Sjeldnere enn månedlig. ² Enslige som har svart «vet ikke» på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert. ³ Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgsundersøkelser. Tallet for valgdeltakelse vil derfor ikke være helt korrekt, men indikerer forholdet mellom kjønnene. ⁴ Fra 1995 baserer tallene for menn og kvinner seg på utvalgsundersøkelser. ⁵ 1989 og 1993: Et par ganger i måneden eller oftere, fra 1996: En gang i måneden eller oftere. Kilde: 9.1-9.10: Levekårsundersøkelsene. 9.11-9.12: Valgstatistikk. 9.13-9.14: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996 og 2000.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
..	..	17	19	22	19	..	19	..
..	..	15	19	23	20	..	20	..
..	..	18	20	21	19	..	19	..
..	..	27	..	24	23	25	..
..	..	28	..	24	23	26	..
..	..	27	..	25	23	24	..
..	..	12	14	14
..	..	12	16	15
..	..	12	13	12
..	..	9	8	..	8	..	6
..	..	10	8	..	8	..	7
..	..	7	7	..	7	..	6
..	..	18	16	14
..	..	22	21	20
..	..	13	10	9
..	..	5	4	4
..	..	6	5	4
..	..	5	3	3
..	..	47	..	45	49	46
..	..	43	..	45	47	43
..	..	52	..	46	50	49
..	..	18	..	18	17	19	18	..
..	..	22	..	20	20	22	21	..
..	..	13	..	15	15	15	16	..
..	..	3	..	3	4	3	3	..
..	..	4	..	3	4	4	4	..
..	..	2	..	3	3	3	2	..
..	..	18	..	18	16	16	15	..
..	..	22	..	18	17	16	15	..
..	..	13	..	18	16	15	16	..
75,8	78,3	75,5	77,4
77,1	79,4	76,8	76,6
78,3	83,3	77,5	78,4
..	..	62,8	60,4	59,0
..	..	60,0	60,0
..	..	64,0	60,0
3	2	2	2
3	2	2	2
2	2	2	2
5	5	6	7
3	5	4	5
6	6	8	9

10. Fritid og kultur	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
10.1. Antall skjønnlitterære bokutgivelser	1 223	903	1 813	1 152	1 565	1 618	1 705	1 736
10.2. Antall utlån per innbygger fra folkebibliotek	4,3	4,3	4,4	4,2	4,7	4,8	4,7	4,9
10.3. Andel boklesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	24	21
Menn	19	19
Kvinner	28	24
10.4. Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere ¹	463	484	494	497	557	510	494	688
10.5. Andel aviseslere en gjennomsnittsdag. 9-79 år.								
Prosent	84	84
Menn	87	86
Kvinner	82	81
10.6. Andel som kan se satellitt-formidlete TV-sendinger. 9-79 år. Prosent	7	..	20	22	26	..	40	45
10.7. Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag. 9-79 år ²	121	142	..	153	148	..	114	108
Menn	156	149	..	116	115
Kvinner	150	146	..	113	101
10.8. Andel som har VHS- eller DVD-spiller hjemme. 9-79 år.								
Prosent	18	..	37	44	48	..	51	57
Menn	47	51	..	54	62
Kvinner	41	46	..	49	51
10.9. Andel som har tilgang til PC hjemme. 9-79 år. Prosent	9	..	13
Menn
Kvinner
10.10. Antall kinobesøk per innbygger	3,1	2,7	3,0	2,8	3,0	2,7	2,5	2,2
10.11. Andel på kino siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	58	52
Menn	56	51
Kvinner	61	53
10.12. Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	277	271	280	300	308	311	319	337
10.13. Andel på klassiske konserter siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	27	..
Menn	23	..
Kvinner	31	..
10.14. Andel som har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder. 9-79 år ³ . Prosent	89	..
Menn	88	..
Kvinner	90	..
10.15. Andel med egen kulturaktivitet siste to år. 9-79 år ⁴ .								
Prosent	34	..
Menn	30	..
Kvinner	39	..
10.16. Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 624	1 633	1 645	1 614	1 583	1 632	1 710	1 702
Menn	1 027	1 034	1 037	1 008	985	998	1 047	1 045
Kvinner	597	599	608	606	598	634	663	657
10.17. Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder.								
16-79 år ⁵	17,2	13,9
Menn	16,5	13,6
Kvinner	17,9	14,1
10.18. Andel som ikke har vært på ferie siste 12 måneder. 16-79 år. Prosent	23	27
Menn	24	27
Kvinner	22	27
10.19. Andel med viktigste feriemål utenfor Norden. Prosent ⁶	34
Menn	32
Kvinner	35

¹ Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis. ² Tall for februar til og med 1989, deretter årgjennomsnitt.

³ Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling eller opera/operette. ⁴ Med i/opprådt offentlig med amatørteater/revygruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opprådt offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig. ⁵ Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år. ⁶ Før 1999 var det andel som har overnattet på ferietur utenom Norden.

Kilde: 10.1-10.2, 10.4, 10.10 og 10.16: Kulturstatistikk. 10.3, 10.5-10.9: Mediebruksundersøkelsene. 10.10-10.15: Kulturbruksundersøkelsene. 10.1-10.19: Ferieundersøkelsene.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1 942	2 022	2 037	1 970	1 914	1 936	1 892	1 922	1 903	1 952	1 946	2 015	2 275
4,2	4,5	4,5	4,5	4,3	4,3	4,2	4,1	4,0	4,0	4,0	4,1	...
..	18	19	19	17	18	19	20	22	23	23	23	25
..	12	14	15	14	13	15	16	17	17	17	19	19
..	24	24	23	21	23	24	24	26	28	30	27	32
610	606	594	590	591	587	583	568	553	545	531	518	524
..	85	84	82	84	81	81	77	78	77	77	75	74
..	86	85	84	85	84	84	79	78	78	78	75	74
..	85	83	80	83	79	78	76	77	76	76	74	73
..	50	55	55	58	59	61	63	67	66	67	69	72
..	113	124	117	119	119	141	138	156	146	141	142	147
..	121	128	120	122	126	147	142	152	151	145	147	149
..	105	121	114	117	113	136	133	159	140	137	137	146
..	64	65	69	70	73	77	79	79	81	77	84	88
..	68	67	71	72	74	80	81	82	82	77	86	89
..	61	62	67	69	72	74	76	76	80	78	82	86
..	33	39	43	50	57	67	71	75	76	77	79	83
..	36	42	44	52	59	68	74	77	79	79	82	86
..	30	36	41	47	54	66	69	73	74	75	77	81
2,5	2,7	2,6	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6	2,4
..	61	58	62	60	68	63	65	69	66	66	68	67
..	62	56	61	59	67	61	64	67	64	64	68	66
..	61	61	63	61	70	65	66	71	69	69	68	68
347	277	295	253	293	308	314	322	313	332	338	351	...
..	34	37	37	35	...
..	29	33	32	29	...
..	39	40	41	41	...
..	91	90	92	93	...
..	90	90	91	92	...
..	91	89	93	94	...
..	35	32	32	31	...
..	29	27	27	28	...
..	40	36	37	35	...
1 716	1 721	1 727	1 746	1 783	1 887	1 837	1 648	1 757	1 849	1 884	1 966	...
1 057	1 066	1 074	1 079	1 076	1 160	1 134	1 020	1 082	1 137	1 166	1 201	...
659	655	653	667	664	727	702	628	675	712	718	765	...
14,5	13,7	14,0	14,2	15,6	15,1	15,7	15,0	16,4	16,1	16,1
13,7	12,4	13,2	13,9	14,2	14,3	15,0	14,4	14,9	14,2	14,1
15,3	14,8	14,7	14,7	17,0	15,8	16,3	15,5	17,9	18,0	18,1
27	28	26	28	24	25	23	25	22	25	24
29	30	28	29	26	28	22	25	24	29	25
25	25	24	28	22	22	24	25	20	20	23
32	34	42	45	37	39	39	41	40	43	45
33	31	39	44	36	35	38	39	41	38	44
31	37	45	45	37	42	40	43	40	48	46

11. Kriminalitet	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
11.1 Andel av befolkningen 16 år og over som har vært utsatt for vold eller trusler om vold siste tolv måneder.								
Prosent	5,2	5,1	..
Menn	5,9	5,6	..
Kvinner	4,6	4,5	..
11.2 Andel av befolkningen 16 år og over som frykter for å bli utsatt for vold eller trusler om vold. Prosent	8,6	10,5	..
Menn	2,7	3,1	..
Kvinner	14,2	17,8	..
11.3 Antall anmeldte lovbrudd i alt								
Av dette								
Forbrytelser
Forseelser
11.4 Anmeldte forbrytelser per 1 000 innbyggere i alt
Økonomisk forbrytelse
Annen vinningsforbrytelse
Voldsforbrytelse
Seksualforbrytelse
Narkotikaforbrytelse
Skadeverk, forbrytelse
Annen forbrytelse ¹
11.5 Antall etterforskede forbrytelser	164 067	164 890	198 877	220 338	237 319	235 256	223 122	234 904
11.6 Etterforskede forbrytelser etter lovbruddsgruppe. Per 1 000 innbyggere								
I alt	39,4	39,5	47,4	52,2	56,1	55,4	52,2	54,6
Økonomisk forbrytelse	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	0,8	0,9	1,1
Annen vinningsforbrytelse	32,7	32,4	39,1	45,5	45,1	44,6	41,2	42,3
Voldsforbrytelse	1,8	1,7	1,9	2,4	2,7	2,8	2,8	3,2
Seksualforbrytelse	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5
Narkotikaforbrytelse	1,0	1,1	1,1	1,5	1,9	2,1	2,3	2,6
Skadeverk, forbrytelse	2,6	2,8	3,6	3,9	4,0	3,6	3,4	3,7
Annen forbrytelse ¹	0,5	0,6	0,7	0,9	1,1	1,0	1,1	1,2
11.7 Oppklaringsprosent etter forbrytelsesgruppe								
I alt	23	21	18	20	23	23	23	24
Økonomisk forbrytelse	55	53	45	36	40	46	44	51
Annen vinningsforbrytelse	19	16	13	15	17	17	16	17
Voldsforbrytelse	55	52	49	51	53	55	55	55
Seksualforbrytelse	44	40	42	39	42	44	41	44
Narkotikaforbrytelse	81	79	78	79	80	82	82	81
Skadeverk, forbrytelse	20	17	15	18	20	23	23	25
Annen forbrytelse ¹	54	47	45	47	51	53	53	55
11.8 Siktete for forbrytelser. Per 1 000 innbyggere 5 år og over								
Menn	6,9	6,4	6,6	7,9	9,4	10,4	10,1	11,0
Kvinner	0,9	0,8	0,8	0,9	1,2	1,3	1,3	1,3
11.9 Reaksjoner i forbrytelsessaker								
Reaksjoner per 1 000 innbyggere ²	3,8	3,5	3,4	3,5	4,5	4,7	4,7	5,0
Andel kvinner. Prosent ³	8,6	9,1	9,0	9,1	9,2	9,4	9,4	9,6
Andel ubetinget fengsel. Prosent	36	38	40	40	37	37	36	34
Gjennomsnittlig fengselsstraff ⁴ . Dager	195	190	205	202	207	201	209	217
11.10 Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt) i alt	2 104	2 002	2 023	2 113	2 208	2 379	2 548	2 477
Av dette kvinner. Prosent	4,0	3,9	4,1	3,9	4,0	4,1	4,9	5,1

¹ Inneholder også miljøforbrytelser. ² Over den kriminelle lavalder. Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990. ³ Av alle med oppgitt kjønn. ⁴ Omfatter ubetinget del av kombinert straff.

Kilde: 11.1 og 11.2: Levekårsundersøkelsene. 11.3-11.10: Kriminalstatistikk.

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
..	..	5,4	..	5,5	5,0	5,1	..
..	..	6,8	..	5,3	4,6	5,3	..
..	..	4,0	..	5,7	5,4	4,9	..
..	..	9,6	..	11,0	7,9	7,9	..
..	..	3,3	..	4,7	2,8	3,0	..
..	..	15,7	..	17,2	12,8	12,9	..
230 180	234 941	267 925	271 205	284 695	293 799	291 924	306 526	299 714	319 523	303 824	287 821	275 684
97 286	97 830	109 553	114 241	117 557	121 673	115 353	118 392	117 452	117 727	116 938	119 556	118 617
53,5	54,3	61,6	62,1	64,8	66,5	65,7	68,4	66,6	70,6	66,7	62,9	59,8
1,2	1,3	1,6	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	3,2	1,5	1,5
40,3	40,5	43,5	43,2	44,7	45,5	43,7	44,9	41,8	46,1	43,3	41,1	38,1
3,6	3,8	4,1	4,3	4,3	4,4	4,6	5,2	5,3	5,6	5,3	5,4	5,4
0,5	0,5	0,5	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7
3,0	3,1	4,9	5,7	7,1	8,0	8,4	9,1	10,3	10,0	8,1	8,1	8,2
3,5	3,6	5,3	4,9	4,7	4,6	5,1	5,2	4,8	4,4	4,2	3,9	4,0
1,4	1,5	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0
248 203	225 214	269 282	275 421	272 653	292 258	307 063	314 027	310 447	298 500
57,4	51,8	61,6	62,4	62,1	65,7	68,6	69,7	68,6	65,6
1,2	1,1	1,3	1,2	1,4	1,4	1,6	1,5	1,6	1,4
44,7	39,1	46,2	45,3	44,0	46,3	47,1	47,2	44,6	43,2
3,5	3,7	3,8	3,9	4,1	4,2	4,4	4,9	5,2	4,9
0,5	0,5	0,5	0,6	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
2,7	2,7	3,6	4,7	5,5	6,8	8,1	8,6	9,7	9,1
3,6	3,4	4,9	5,2	4,7	4,6	5,0	5,4	5,1	4,4
1,2	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7	1,6	1,9	2,1
24	26	24	26	28	28	31	30	33	31
50	52	63	62	61	57	58	53	59	58
16	17	14	16	16	15	17	15	16	14
54	58	55	56	59	57	57	56	59	58
43	45	49	36	59	42	45	44	47	47
84	84	85	87	86	87	88	87	89	89
26	28	20	22	21	22	21	22	25	24
54	58	61	66	65	67	69	69	72	56
11,3	11,3	10,9	11,1	11,5	11,9	13,1	13,9	15,4	13,4
1,4	1,3	1,5	1,7	1,9	2,0	2,2	2,5	2,7	2,4
5,0	5,1	5,0	5,1	4,9	5,9	6,3	6,0	9,7	7,6	8,0	8,0	8,9
10,1	10,0	12,1	13,0	13,6	14,1	14,2	14,6	14,9	14,7	14,4	14,0	14,2
34	34	34	34	35	27	29	29	22	24	25	24	25
205	218	196	171	188	186	188	191	180	143	170	165	167
2 650	2 670	2 610	2 602	2 536	2 466	2 512	2 548	2 762	2 832	2 944
4,9	4,6	..	5,7	6,1	6,3	6,3	5,9	5,6	5,5	5,3

12. Økonomi	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Realøkonomi								
12.1. Konsum i husholdninger mv.	9,4	5,0	-0,8	-2,0	-0,6	0,7	2,3	2,2
12.2. Konsum i offentlig forvaltning	2,3	2,0	4,6	0,2	2,1	5,3	5,4	5,6
12.3. Bruttoinvestering i fast realkapital	-4,0	7,6	0,3	-1,8	-6,9	-10,8	-3,0	-1,1
Utvinning og rørtransport	-10,1	-3,6	-6,4	-18,7	3,3	-2,5	30,9	12,2
Fastlands-Norge	6,2	13,8	0,1	-6,4	-14,1	-7,0	-7,4	-1,2
Næringer	10,9	16,3	-4,1	-9,5	-20,9	-2,6	-12,8	-1,2
Bolig	-0,9	7,8	3,2	-6,9	-12,5	-17,8	-15,2	-9,2
Offentlig forvaltning	1,7	14,1	12,1	5,3	4,1	-4,7	13,2	4,8
12.4. Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	7,1	6,3	0,5	-2,6	-3,2	0,3	1,3	2,5
12.5. Lagerendring ²	1,4	2,1	-1,2	-1,3	-0,2	1,2	-0,4	-0,2
12.6. Eksport	7,2	2,2	1,1	6,4	11,0	8,6	6,1	4,7
Råolje og naturgass	4,9	9,0	13,5	13,1	25,0	3,4	16,5	11,2
Tradisjonelle varer	3,5	-2,5	7,7	8,3	6,9	8,7	-1,1	5,5
12.7. Import	8,9	11,8	-6,5	-2,4	2,2	2,5	0,5	1,6
Tradisjonelle varer	12,9	13,2	-6,8	-5,8	-4,9	8,3	2,2	5,2
12.8. Bruttonasjonalprodukt	5,2	3,6	2,1	0,0	1,0	2,1	3,6	3,3
Fastlands-Norge	5,6	2,9	1,7	-0,9	-1,6	1,1	2,0	2,3
Industri og bergverk	3,4	-0,1	2,3	-5,0	-3,5	-1,2	-2,3	1,1
Arbeidsmarked								
12.9. Utførte timeverk i Fastlands-Norge	2,4	3,1	0,3	-0,3	-3,5	-1,7	-1,6	0,3
12.10. Sysselsatte personer	2,7	3,1	2,2	-0,7	-2,5	-0,8	-1,0	-0,3
12.11. Arbeidstilbud ³	2,0	2,3	2,2	0,4	-1,0	-0,6	-0,9	0,2
12.12. Yrkesandel (nivå) ⁴	69,8	70,9	71,9	71,6	70,6	69,9	69,0	68,8
12.13. Arbeidsledighetsrate (nivå)	2,6	2,0	2,1	3,2	4,9	5,2	5,5	5,9
Priser og lønninger								
12.14. Lønn per normalsårsverk	7,5	9,1	8,7	6,0	4,3	4,8	5,1	3,9
12.15. Konsumprisindeksen (KPI)	5,7	7,2	8,7	6,7	4,5	4,1	3,4	2,3
12.16. KPI-JAE ⁵
12.17. Eksportpris tradisjonelle varer	3,8	-2,8	5,8	11,3	6,7	-5,1	-1,0	-6,9
12.18. Importpris tradisjonelle varer	5,1	-0,3	4,9	3,4	4,9	0,1	-1,4	-3,3
12.19. Boligpris ⁶	13,1	18,6	11,0	-0,3	-9,1	-7,1	-5,3	-5,0
Inntekter, renter og valuta								
12.20. Husholdningenes realdisponible inntekt	2,0	2,0	-0,1	2,1	2,3	2,5	2,8	4,0
12.21. Husholdningenes sparerate (nivå)	-1,8	-4,7	-4,6	-1,3	1,1	2,3	3,1	5,2
12.22. Pengemarkedsrente (nivå)	12,5	14,4	14,7	13,5	11,4	11,5	10,6	11,8
12.23. Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	13,3	14,7	16,3	16,6	15,1	14,3	13,9	13,4
12.24. Realrente etter skatt (nivå)	3,1	2,5	2,7	4,8	5,8	5,5	6,1	7,3

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2,4	3,3	3,7	6,5	3,2	2,7	3,3	3,9	1,8	3,0	2,9	4,7	3,4
2,7	1,5	1,5	3,1	2,5	3,3	3,2	1,3	5,8	3,7	1,3	2,2	1,5
6,5	5,3	3,9	10,3	15,5	13,1	-5,6	-3,6	-0,7	-1,0	0,2	8,1	10,9
11,9	-5,0	-14,3	-5,7	24,9	22,2	-13,1	-23,0	-4,1	-5,3	16,1	7,8	15,6
-1,6	13,5	13,3	11,5	11,8	8,6	-0,1	-1,2	4,3	2,5	-3,7	7,8	8,8
2,5	16,4	18,1	17,5	9,5	8,9	-1,5	0,1	2,6	4,6	-11,7	8,0	9,8
-0,8	24,5	10,6	2,9	12,1	7,8	3,0	5,6	8,2	-0,6	2,0	12,3	14,5
-9,0	0,1	5,1	5,0	18,0	8,6	0,5	-11,4	4,2	1,0	10,5	1,9	-0,8
1,9	4,3	4,6	6,5	4,5	3,9	2,6	2,3	3,2	3,1	1,4	4,5	3,8
0,0	1,0	1,6	-2,1	0,8	0,4	-0,5	0,8	-1,2	-0,2	-0,3	1,1	0,2
3,2	8,4	4,9	10,2	7,7	0,6	2,8	4,0	5,0	-0,8	0,2	0,6	0,7
6,1	13,7	10,0	13,5	4,1	-5,8	0,4	4,1	8,8	1,9	-0,7	-0,7	-4,1
3,6	11,9	3,6	10,6	7,6	5,4	2,2	5,1	1,5	0,4	4,4	3,4	5,8
4,9	5,8	5,7	8,8	12,4	8,5	-1,8	2,7	0,9	0,7	1,1	8,9	7,4
2,1	14,7	9,7	10,3	8,5	9,0	-1,9	3,8	3,6	3,4	5,1	10,2	8,3
2,7	5,3	4,4	5,3	5,2	2,6	2,1	2,8	2,7	1,1	1,1	3,1	2,3
2,8	3,8	3,5	4,2	4,9	4,1	2,7	2,5	2,1	1,4	1,4	3,8	3,7
1,4	3,1	2,6	3,1	3,6	-0,7	0,1	-0,8	-0,1	-0,1	2,9	4,7	2,4
0,3	1,3	1,0	1,6	2,5	2,3	0,6	-0,7	-1,2	-1,2	-1,7	2,0	0,9
-0,1	1,5	2,2	2,0	2,9	2,5	0,8	0,4	0,2	0,0	-1,1	0,4	0,7
0,0	1,0	1,7	2,0	2,1	1,6	0,8	0,7	0,3	0,4	-0,5	0,4	0,8
68,6	69,1	70,1	71,4	72,7	73,6	73,8	74,0	73,9	73,8	73,0	72,8	72,7
6,0	5,4	4,9	4,8	4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6
3,4	3,1	3,3	4,4	4,8	6,6	5,3	4,5	5,1	5,3	3,9	4,3	3,6
2,3	1,4	2,4	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6
..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0
-0,6	2,3	7,4	-2,4	-0,6	2,0	-0,4	9,9	-1,6	-8,9	-2,3	8,4	3,5
0,7	1,1	0,6	-0,1	-1,2	1,1	-2,9	5,1	-0,7	-7,5	-0,3	4,5	0,4
0,8	13,0	7,6	8,4	10,9	9,7	9,4	14,1	7,2	4,0	1,6	10,1	7,9
3,5	1,4	2,7	3,2	3,8	5,6	2,7	3,5	-0,2	7,3	4,3	4,7	6,7
6,2	5,3	4,6	2,3	2,9	5,9	5,6	5,2	4,2	9,0	9,7	9,8	12,6
7,2	5,9	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2
11,2	8,3	7,7	7,1	5,9	7,9	8,1	8,2	8,8	8,5	6,0	4,1	3,9
5,8	4,6	3,1	3,9	1,7	3,1	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3

12. Økonomi (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
12.25. Importveid kronekurs (44 land) ⁸	2,2	6,7	3,8	0,4	0,2	-0,2	1,7	-1,4
Utenriksøkonomi								
12.26. Driftsbalansen, mrd. kroner	26,1	-34,7	-29,4	-26,2	-0,7	18,4	28,4	27,8
12.27. Driftsbalansen i prosent av BNP	4,8	-6,2	-4,8	-4,1	-0,1	2,5	3,7	3,5
Utlandet								
12.28. Eksportmarkedsindikator	6,2	5,7	7,9	7,3	7,5	3,9	0,8	2,8
12.29. Konsumpris ECU/euro-området	4,6	2,3	2,7	3,4	4,7	5,5	4,5	3,7
12.30. 3 måneders rente ECU/euro (nivå)	9,2	7,8	7,3	7,4	9,4	10,3	9,8	10,4
12.31. Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	237,0	106,0	124,0	97,0	125,0	147,0	130,0	119,0

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge. ² Endring i lagerendring i prosent av BNP. ³ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet. ⁴ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolkemengden. ⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ⁶ Selveier. ⁷ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner. Gjennomsnitt for året. ⁸ Positivt fortegn innebærer depresiering. ⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: 12.1-12.10, 12.14, 12.17-12.21, 12.24: Nasjonalregnskapet. 12.11-12.12: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og Nasjonalregnskapet. 12.13: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 12.15-12.16: Konsumprisindeksen (KPI). 12.22-12.23, 12.25, 12.29-12.31: Norges Bank. 12.26: Utenriksregnskapet. 12.27: Utenriksregnskapet og Nasjonalregnskapet.

Standardtegn i tabeller

Tall kan ikke forekomme
Oppgave mangler
Oppgave mangler foreløpig
Tall kan ikke offentliggjøres
Null
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten
Foreløpige tall
Brudd i den loddrette serien
Brudd i den vannrette serien
Desimalskilletegn

Symbols in tables

Category not applicable
Data not available
Data not yet available
Not for publication
Nil
Less than 0.5 of the unit employed
Less than 0.05 of the unit employed
Provisional or preliminary figure
Break in the homogeneity of a vertical series
Break in the homogeneity of a horizontal series
Decimal punctuation mark

Symbol

.
..
...
:
-
0
0,0
*
—
, (.)

Sosiale indikatorer

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2,3	-0,2	-4,4	-0,4	-0,4	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9
25,0	26,3	33,2	70,7	70,5	0,5	66,4	228,9	235,2	193,9	204,3	233,0	216,5
3,0	3,0	3,5	6,9	6,3	0,0	5,4	15,6	15,4	12,8	13,0	13,6	16,6
-1,4	9,3	7,3	5,9	9,3	8,5	6,7	11,6	0,7	1,2	3,0	7,0	6,2
3,0	2,7	2,6	2,1	1,6	1,1	1,1	2,3	2,1	2,3	2,1	2,1	2,2
8,0	5,9	5,9	4,4	4,2	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2
120,0	111,0	107,0	133,0	135,0	96,0	142,0	252,0	219,0	197,0	205,0	257,0	351,0

20.10.2006

Straffereaksjoner 2005

Én av ti vestfoldinger straffet

I 2005 ble det gitt 316 000 straffereaksjoner fordelt på 273 000 personer. Det vil si at 7,3 prosent av befolkningen over 15 år ble straffet i 2005, der en tidel av disse er straffet for en eller flere forbrytelser.

De alvorligste lovbruddene, forbrytelsene, økte med 12,8 prosent, mens forseelsene økte med kun 3,8 prosent fra 2004 til 2005.

I den foregående treårsperioden var det en gjennomsnittlig økning på 21,2 prosent årlig i det totale antallet straffereaksjoner, mens statistikken for 2005 viser en økning på kun 4,7 prosent. Forenklede forelegg for toll- og trafikkforseelser er bakgrunn for den store økningen de tidligere årene, men denne typen reaksjon økte nå med kun 3 prosent. Forenklet forelegg utgjør to tredeler av alle straffereaksjonene og tre firedeler av alle reaksjoner mot forseelser.

Høyest andel straffede for forbrytelser i Oslo og Agder-fylkene

En av ti vestfoldinger ble straffet for et eller flere lovbrudd i 2005, mens det til sammenligning var kun en av tjue blant de bosatte i Nord-Trøndelag og Troms. Oslo har imidlertid flest straffede for forbrytelser — 9,7 per 1 000 innbyggere, mot 7,1 per 1 000 innbyggere i hele landet. Av alle bosatte i Norge som ble straffet for forbrytelser, var drøyt 16 prosent (4 300 av 26 400) bosatt i Oslo. Agder-fylkene hadde tilnærmet like stor andel — begge med 9,3 per 1 000 innbyggere. Lavest andel straffede hadde Oppland med under halvparten av hva andelen er i Oslo og Agder-fylkene.

Unge menn overrepresentert

I 2005 ble 11 prosent av den mannlige og 3 prosent av den kvinnelige befolkningen over 15 år straffet en eller flere ganger. En stor del av dette gjelder forenklede forelegg for toll- og trafikkforseelser, og det er betydelig færre som blir straffet for mer alvorlige lovbrudd: 1,3 prosent av mennene og 0,2 prosent av kvinnene ble i 2005 straffet for en eller flere forbrytelser.

21 prosent av de straffede var kvinner. De største kvinneandelene finner vi blant straffede for vinnings- (23 prosent), trafikk- (22 prosent) og narkotikakriminalitet (18 prosent).

Det er unge menn som oftest er straffet for de alvorligste lovbruddene. Mer enn 4 prosent av alle menn i aldertrinnene 19-21 år ble straffet for én eller flere forbrytelser i 2005. Mer enn halvparten av alle straffede for forbrytelser var under 30 år.

Noen blir straffet mer enn én gang

13 prosent av de straffede fikk mer enn én reaksjon i 2005, og yngre fikk oftere flere reaksjoner i løpet av året enn eldre. Kvinner blir i mindre grad enn menn straffet flere ganger — hvor henholdsvis 7 og 15 prosent fikk mer enn én reaksjon. 6 500 personer ble straffet 3 eller flere ganger i løpet av 2005.

Størst økning for sedelighet og vold

Sammenlignet med året før ble det gitt flere straffereaksjoner for alle grupper av forbrytelser i 2005. Størst prosentvis økning var det for seksual- og voldsforbrytelser, med henholdsvis 27 og 20 prosent. Den prosentmessige fordelingen mellom lovbruddsgruppene er likevel noenlunde den samme som de siste 5 år: I forbrytelsessaker er det fremdeles narkotika (38 prosent), vinning (28 prosent) og vold (17 prosent) som er hovedbegrunnelsen for straff.

Stor økning av betingede dommer

Det er aldri tidligere blitt registrert så mange avgjorte saker i domstol som i 2005, og alle typer straffereaksjoner har økt fra 2004 til 2005. Størst økning hadde betingede dommer, 40 prosent flere enn året før. Økningen er fordelt på flere ulike lovbruddstyper, men betingede dommer for promillekjøring og narkotikaforbrytelser står for nesten halvparten av økningen. Ubetingede fengselsdommer hadde også en markant økning siste år med 16 prosent. Den gjennomsnittlige lengden på fengselsstraffen hadde en beskjeden økning sammenlignet med 2004. Blant de rene ubetingede dommene som ble ilagt i 2005, var 68 prosent på opp til tre måneder, 20 prosent var mellom tre måneder og opp til et år og 12 prosent av dommene oversteg et år.

13.10.2006

Etterforskede lovbrudd, 2002

Færre avgjorte lovbrudd i reformåret

Politiet og påtalemyndigheten avsluttet etterforskningen av 402 000 lovbrudd i løpet av 2002 – 5,6 prosent færre enn året før. Nedgangen var ikke like stor for forbrytelsene, og den totale oppklaringsprosenten var på samme nivå som før omleggingen av politidistriktene.

Nedgangen i forhold til året før var omtrent like stor i antallet forseelser og antallet forbrytelser, men den prosentvise nedgang var betydelig mindre for forbrytelser (3,8 prosent) enn forseelser (10,4 prosent). Reduksjonen i antallet gjelder de aller fleste typer lovbrudd. Antallet ferdig etterforskede seksualforbrytelser var samlet sett det samme som i 2001, mens det var færre vin-

nings-, narkotika- og voldsforbrytelser (se tabell). Nedgangen i omfanget av rettskraftig avgjorte lovbrudd har antakelig en viss sammenheng med politireformen som ble gjennomført i løpet av 2002 (se tekstboks), men statistikken over ferdig etterforskede lovbrudd dette året har også sammenheng med det relativt lavere antallet registrerte anmeldelser i 2001 (32 prosent av de avgjorte lovbruddene var registrert anmeldt før 2002).

Oppklaringsprosent på høyde med foregående treårsperiode

Nesten 174 000 lovbrudd var oppklart, hvorav 62 000 endte med forelegg og 78 000 med tiltale. Samlet sett ble 43 prosent av alle lovbrudd, og 31 prosent av alle forbrytelser, oppklart. Oppklaringsprosenten for disse er noe lavere i 2001 enn i året før, men identisk med gjennomsnittet i treårsperioden 1999-2001. Sett i forhold til de siste 30 år, er det kun i 2001 at det ble oppklart en større andel av forbrytelsene enn i 2002.

De aller fleste lovbrudd begås alene ...

Av alle oppklarte lovbrudd hvor påtalemyndigheten har registrert gjerningspersoner, er det mindre enn 5 prosent som har flere enn én siktet. Hvor mange som blir tatt etter å ha begått et lovbrudd sammen med andre, varierer imidlertid svært mye for de ulike typene av lovbrudd. Ran og utpressing utøves i størst grad av flere i samarbeid, og i mer enn halvparten av alle oppklarte tilfeller av utpressing er det flere enn én siktet. En fjerdedel av alle oppklarte grove tyverier og grove skadeverk er også begått av mer enn én gjerningsperson.

... og av gjerningspersoner under 30 år

I løpet av 2002 fikk i underkant av 75 000 gjerningspersoner en rettskraftig avgjørelse mot seg, og 45 prosent (33 200) av disse var tatt for minst én forbrytelse. Menn utgjorde 84 prosent av alle siktede, og mer enn halvparten av alle siktede var i aldersgruppen 15-29 år når de begikk sitt hovedlovbrudd. Ut fra de straffesakene som ble avsluttet i 2002, er det 5 prosent av alle menn i aldersgruppen 18-20 år som årlig blir tatt av politiet etter å ha begått én eller flere forbrytelser.

Ny statistikk gir færre lovbrøyttere

13 prosent (9 400) av alle siktede i 2002 med kjent statsborgerskap, hadde utenlandsk statsborgerskap. Mer enn halvparten av disse har, eller har hatt, en fast bopetting i Norge (54 prosent med norsk fødselsnummer), og en fjerdedel av alle siktede utlendinger hadde statsborgerskap fra et av de andre nordiske landene.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har, fra og med statistikken over etterforskede lovbrudd 2002, endret metoden for identifisering av siktede som har begått mer enn et lovbrudd. Denne endringen har en viss betydning for alle statistikkene over siktede, men påvirker først og fremst oversiktene over de antatte gjerningspersonenes statsborgerskap. Den nye metoden medfører at personer som begår lovbrudd under et midlertidig opphold i Norge, gjerne omtalt som «uregistrerte utlendinger», nå telles på tilnærmet lik måte som siktede med fast bopetting (se tekstboks). Denne kvalitetsforbedringen må tas med i betraktninger om utviklingen blant de siktede over tid: I 2002 var det 22 prosent færre siktede med utenlandsk statsborgerskap enn det som fremgår av statistikken for 2001, og nesten hele denne forskjellen i antallet siktede kan forklares med endringen i identifisering og tellingen av de siktede.

... men stor nedgang i antall gjerningspersoner

Ny metode for identifisering av gjerningspersoner tilsier en reduksjon i antallet siktede i alt på omlag 2,5 prosent – og antallet siktede for forbrytelser på om lag 3,2 prosent. Forskjellene i antallet gjerningspersoner i 2001 og 2002 var imidlertid langt større enn dette: Tar vi høyde for endringene SSB har gjort i statistikkgrunnlaget, var det om lag 10 prosent færre lovbrøyttere som fikk en rettskraftig avgjørelse mot seg i 2002 – sammenlignet med året før.

12.10.2006

Utdanningsstatistikk. Gjennomstrømning i høyere utdanning, 2004/05

Flere fullfører en grad

Sammenliknet med dem som tok fatt på en grad innen høyere utdanning i 1984, fullførte en større andel av studentene som begynte i 1994 en grad i løpet av ti år.

I 1984 begynte det omlag 23 700 nye studenter. Av disse fullførte 63 prosent en grad i løpet av ti år, mens den tilsvarende andelen for de 37 400 som begynte ti år senere, var 66 prosent. For kvinner hadde denne andelen økt med 4 prosentpoeng, fra 67 til 71 prosent.

Foreldrenes utdanningsnivå teller

Vi ser at av de som var nye studenter i 1994, var andelen som ikke hadde fullført noen grad etter ti år, høyest for de med foreldre med lav utdanning. Hadde foreldrene derimot lang høyere utdanning, hadde nesten fire av ti fullført en høyere grad med en varighet på mer enn fire år. For de med foreldre med høyeste fullførte utdanning på grunnskolenivå, var tallet 4 prosent.

Høy gjennomføring på master

De fleste som fullførte de femårige høyeregradsstudiene «Master of Philosophy» og «Master of Science» gjorde det på normert tid skoleåret 2004/05. Hele 87 prosent av de som fullførte «Master of Philosophy», gjorde det innen fem år etter at de var registrert som student for første gang.

Farmasistudentene følger ordinær studietid

Farmasistudentene har raskest gjennomstrømning av de seksårige studiene på høyere nivå. 48 prosent har fullført en seksårig farmasiutdanning innen seks år etter at de første gang ble registrert som student. Innen syv år hadde 68 prosent gjennomført dette studiet.

Raskest gjennomstrømning for ingeniør- og sykepleierstudenter

Blant de treårige laveregradsstudiene, var det ingeniørutdanninger som hadde størst andel studenter som fullførte innen tre år etter at de første gang var registrert i høyere utdanning.

Sykepleierutdanning og bachelor, helse-, sosial- og idrettsfag viser også bra gjennomstrømming. Nesten halvparten ble ferdige innen tre år. Det varierer også noe mellom kjønnene. Eksempelvis hadde 52 prosent av de mannlige studentene med bachelor i primærnæringsfag fullført denne i løpet av tre år etter at de første gang var registrert i høyere utdanning. Blant kvinner som har fullført en bachelorgrad i primærnæringsfag, fullførte bare 26 prosent denne i løpet av tre år.

23.09.2006

Politiske partier, finansiering, 2005

Statsfinansierte politiske partier

De politiske partiene fikk nær 2/3 av sine inntekter fra det offentlige i valgåret 2005. Det norske Arbeiderparti hadde i tillegg en viktig inntektskilde i arbeidslivsorganisasjonene, mens de borgerlige partiene fikk sine største eksterne bidrag fra foretak innen sjøfart og eiendomsinvestering. Private bidragsytere sto for kun 2 prosent av partienes inntekter.

Den offentlige støtten kom hovedsakelig i form av partistøtte fra staten. Partistøtten i 2005 ble beregnet ut fra lokalvalgresultatet i 2003 (for kommune- og fylkespartier) og i stortingsvalget i 2001 (for hovedorganisasjonene). Det norske Arbeiderparti mottok mest offentlig støtte i 2005, men den statlige partistøtten utgjorde størst andel av Fremskrittspartiets inntekter med 89 prosent.

Arbeidslivsorganisasjonene støtter venstresiden ...

Det norske Arbeiderparti mottok i overkant av 14,4 millioner i støtte fra arbeidslivsorganisasjonene, noe som utgjorde 11,7 prosent av deres totale inntekter. LOs hovedorganisasjon sto for omtrent halvparten av dette og bidro også med støtte til Sosialistisk Venstreparti. Ingen av de andre partiene mottok støtte fra arbeidslivsorganisasjoner i 2005.

... og sjøfarts- og eiendomsnæringen støtter høyresiden

Partiene på borgerlig side fikk de største bidragene fra aktører innen sjøfart og eiendomsinvestering. Høyre mottok i overkant av 5 millioner kroner fra kommersielle foretak i 2005, noe som utgjorde 4,4 prosent av deres totale inntekter.

Bidrag fra privatpersoner utgjorde en relativt liten del av partienes inntekter. Andelen varierte mellom partiene, med Venstre som partiet med størst andel. Sammen med støtten fra kommersielle aktører utgjorde disse bidragene vel 15 prosent av Venstres inntekter. Tallene viser ellers at mens Høyre mottar forholdsvis store bidrag fra et mindre antall personer, får Kristelig Folkeparti sine gaver i form av mange mindre bidrag.

Kontingenter viktigst for Senterpartiet

Kontingentinntekter er en viktig inntektskilde for Senterpartiet (25 prosent) og Kristelig Folkeparti (10,4 prosent) samt for partiene som ikke mottar statlig støtte. For de øvrige stortingspartiene utgjør kontingentinntektene mindre enn 6 prosent av deres totale inntekter. Høyres høye tall på kapitalinntekter skyldes at Oslo Høyre har rapportert svært høye kapitalinntekter for 2005.